J. Lewis 1742

SPECVLVM MORALIVM QVAESTIONVM IN VNIVERSAM ETHICEN Aristotelis, Authore Magistro IOHANNE CASO Oxoniensi, olim Collegij Diui Iohannis Præcursoris Socio.

SENECA LIB. II. EPIST. XVI. AD LVCILIVM.

¶ Illud ante omnia vide, vtrum in philosophia, an in ipsa vita profeceris: non est philosophia popularе artificium, nec ostentationi paratum; non enim in verbis sed in rebus est.

¶ OXONIAE,
Ex officina Typographica IOSEPHI BARNESII *Celeberrima*
Academiæ Oxoniensis Typographi,
Anno 1585.

Bywr L. 4 5

ILLVSTRISSIMO VIRO DOMINO ROBERTO DVDLEIO, COMITI

Leyceſtriæ, Baroni de Denbigh, Aureæ periſcelidis & *Sancti Michaelis Equiti aurato, Sereſcallo Hoſpitij ſereniſſimæ dominæ reginæ, Magiſtro equorum Regiæ maieſtatis, eidemque ſereniſſimæ Reginæ Elizabethæ à conſilijs, & almæ Oxonienſis Academiæ Cancellario digniſſimo, Domino ſuo colendiſſimo.*

* *
*

ANNO PRAETERITO (INſigniſſime Comes) Summam quam in vniuerſam dialecticam conſcripſi (primitias ſtudiorum meorum) tuo honori obtuli. Tum equidem pollicitus ſum me duos alios libros in lucem emiſſurum, quorum alter morum præcepta, alter totius naturæ myſteria comprehenderet. Illum Minerua mea iam tandem peperit, hunc breui (ſi Chriſtus parturienti faueat) eſt editura. Sæpe ac ſerio nunc mihi cogitanti, cuinam illum adhuc quaſi vagientem (vt ſoſpes ab inuidiæ dentibus ſeruetur infans) commendarem; inter multa, hæc tria maximè ſuaſerunt, vt de tuâ ſolum honorificentiâ cogitarem. Vnum eſt nouum hoc prælij beneficij, quod te authore noſtra Academia nuper recepit: Alterum eſt incredibilis tuus erga nos amor, quem mirificè gratiſſimus tui aduentus confirmauit: Poſtremum eſt aureum illud quaſi calcar quod (cum hîc aderas) mihi priuatim in hoc genere ſtudiorum laboranti, ſuauiſſimis verbis tua ſapientia addidit. Prælum hoc nouum (cuius author exiſtis) hunc nouum de moribus libellum preſſit. Ne ergo author libelli

Tres cauſæ dedicationis.

prælı authori videatur ingratus, tibi primùm eiusdem fructum ex animo propinauit; cuius si tu solùm saporem probes, suspensam hederam non requirit. Altera causa, nempe perpetuus tuus in Academiam fauor, non me solum sed nos omnes ad tui honoris studium & amorem idq; ex officio pertrahit. Hoc autem vti spero tum ample perspexeris, cum præclara & antiqua monumenta nostrorum fundatorum (quæ sunt quasi expressa vestigia omnium in illis virtutum) videris. Illos (vir honorifice) illos inquã habitu regio & põtificio ornatos, per nos illorũ adoptatos filios sic te salutasse putes. Nos (Augustissime Comes) diuinitus olim impulsi hæc ampla literarum sacraria struximus, opima vectigalia, optima statuta dedimus, filios mille & quingẽtos plus minùs adoptauimus. Omnia adhuc superstites benè ac prudẽter composuimus, morientes autem maiores tuos lumina reipub. & columina Academiæ nostræ elegimus: tũ illis, & per illos nunc tibi omnia pro sapientia tua moderanda tradidimus. Declinantia omnia bis terue conseruasti, gratias immortales agimus: conseruata multis & magnis impetratis priuilegijs confirmasti, maiores agimus & habemus. Hãc vocem (vir inclitissime) non à me fictam sed ab illis verè factam fuisse cogita, beatos senum spiritus nobiscum tibi congratulantibus hic adfuisse puta, & sanè etsi illorum cineres ad tempus in sepulchris dormiunt, animi tamen in cœlo cum deo viuunt. Miraris fortasse (vir summe) quò tendat hæc mea tam vehemens oratio, eò certe vt intelligas non minore laude illos omni posteritati esse commendandos, qui sapienter defendunt veteres, quàm qui magnificè nouas ædificant Athenas. At vestræ adhuc nullum senserunt vulnus, te viuo profectò nullum. At sicut in bona valetudine constituti medicum sapè accersunt, vt illius arte tanto bono diutius perfruantur: ita nos quidem ad te in prosperis quasi ad asylum concurrimus, vt tuâ solius ope ab omni metu liberemur. At nullus hîc est omninò metus; te certè patrono nullus. Verùm quoniam multi nescio qua mente in nostras immunitates tanquã ranunculæ sæpe coaxarunt, subuerendum est, nè quasi aquilæ aut vultures auiculis vim tandem intendant ac deprædentur. Sed CHRISTVS *nostram* ELIZABETHAM *serenissimam principem diutissimè conseruet, quæ nobis de suis à consilio viris duos patres heroas* LECESTRENSEM *&* BVRGHLEIVM *concessit; quorum senatoria authoritate ac prudentiâ naues hæ nostræ id est* OX-

Laus fundatorum.

Prosopopœia fundatorum gratulatoria.

Oxonium & Cantabrigia sub Elizabetha Regina florent.

ONIVM & CANTABRIGIA *in tutissimum honoris portum* peruehantur. Date idcirco veniam (*sapientissimi viri*) vt vestra nomina in marmoreis quasi tabulis immortalitatis pro viribus insculpam; quippe non minus laudis vos in augendis & conseruandis his datis beneficijs meritos fuisse puto, quàm qui olim florentes rerum omnium copiâ & vbertate eadem fundauerunt. Sunt enim non minora monumenta famæ illis relicta, qui defendunt data, quàm qui noua dederunt beneficia: Præsertim si vobiscum defendant & conseruent ea, in quibus semina & flores rerumpub. eminent. Nihil hîc dico de immenso fructu quem non solùm nos vestri alumni, sed vniuersa respub. ANGLICANA ex hoc tanto in Academias fauore habet. Hoc tamen facilè perspici potest, si quantum lapsum, quantam ruinam, quãtam vertiginẽ rerumpub. adferat defectio & deuastatio academiarũ serio ac impensè consideretur. Propono GRAECIAM olim omniũ nationum in orbe terrarum beatissimam, quæ collapsis & sepultis ATHENIS *in plusquam barbaricas tragœdias incidit. Alia hîc apud* SCYTHAS, *apud* AFRICANOS, & INDOS recenserem (si non horreret animus) miseranda exempla. Ignoscite quæso (venerandi Patres) si propiùs accedens nostram Hyberniam (terram profectò omnium longè saluberrimam) proponam, in qua (vt expertus loquar) sunt feracissima quidem ingenia; ferocissima tamen in nonnullis partibus facta, eâ potissimum causa (si vestrâ cum veniâ dicã quæ sentio) quòd in tam beato solo nullum Musarum collegium, nullum philosophiæ seminarium floreat: Arte enim non Marte emolliuntur mores. Quid moror? Cum olim ciuili discordiâ, vt ferunt Annales, antiqua & celebris illa Academia BANGORIENSIS cecidit, WALLIA gens quidem nobilissima magnum vulnus & veluti Eclipsin suæ lucis & dignitatis sensit. Sed quid ago? nos quidem sub vestris quasi clipeis tecti in vado sumus, nec non telis id est libris armati sub vestris quasi alis in acie philosophica triumphamus. Non de nugis, non de antiquitatis titulis & vmbris inanis gloriolæ contendimus; quippe nunc vtrimq, in vtriusq, corpus numerosè inserti vna, vt ita dicam, Academia sumus, Oxonia Cantabrigiensis, & Cantabrigia Oxoniensis: studio fortasse æmulationis ardemus, sed contentionis nullâ faculâ incensi exardemus: Nam quæ causa litis, quæ bilis causa inter sorores esset? præsertim cum vnam matrem ANG-

Laudantur Cancellarij vtriusq; Academiæ.

Defectio Academiarum est Mater ignorantiæ, Barbaritatis & seditionis.

Lege Humphredum Lhudum.

Causæ multæ amoris, discordiæ verò nullæ inter Academias.

Lege annales nostros, lege Midendorp. de Academijs.

LIAM *dulcissimam, patres duos eosdemq́; reges, fundatores multos eosdemq́; omnes aut in ecclesiâ pontifices, aut in ciuitate proceres habuerint: hoc vnum addo, cum vos duos etiam sapientes Cancellarios in omni procella suæ pacis & securitatis summos patronos habeant. Cæterùm non est quin fatear iuuenilem ardorem animi in vtraq; Academia nuper decertasse, vtrum in perdiscendis artibus plus Aristotelis magnum acumen, quàm Rami fluens ingenium præualeret. Sed istam, vt spero, apostasiam à veteri, vera, & sapienti philosophandi cõsuetudine senilis experientia tollet:* imberbis enim ætas id sæpè agit quod rectè fieri canities negat. *Hoc quidem verum esse flos vtriusq; Academiæ tum tandem senserit, cum fructus ex flore bonarum artium colligeretur. Faxit deus vt intuentes sæpè nostra insignia, perdiscamus sequi maiorum vestigia: Insignia sunt liber, qui sapientiam; septem signacula, quæ septem artes; & deniq; tres aureæ coronæ, quæ artium fines & præmia significant. His præmijs iam, viri honoratissimi, per vos sub verè augusta & gratiosa principe cumulatè perfruimur. Quare vt illi omnia propter maiestatem; ita vobis hæc parua bonarum literarum dona propter insignem erga nos amorem studiose offerimus. Parua quidem sunt, si cum vestris in nos meritis ac beneficiorum magnitudine conferantur: ea tamẽ quæ vestras laudes & virtutes tanquã exempla imitanda posteris relinquent & eloquentur. Sed communi hac causa relicta, ad postremam venio, quæ est vt, paucula de meipso locutus, te orem, Mæcenas amplissimè, vt lumine honoris tui illustretur hoc speculum laboris mei, id est vt liber hic meus, quem tibi commendo, à te beneuolè susceptus, liber & immunis fiat. Sermo ille breuis & sapiens, quem vltro bis habuisti mecum, Lõdini primùm cum librum tuo honori dederim, & iterum Oxonij cum in medicina responderim, me quasi stimulus ad hoc opus perficiendum impulit. Cum ergo sis author quòd scripserim, sis quæso patronus & fautor vt non deficiam. Christum testor, nec spe quæstus, nec gloria commotum me quicquam scribere aut scripturum. Hoc solum cõtẽdo, vt tot annorum experientia, quam in veteribus philosophis perlegendis didicerim, mecũ in puluerem non commutetur; vtq; studiosi iuuenes viriusq; Academiæ à Ramo ad Arist. id est à riuo ad ipsam scaturiginem bonarum artium reuocentur. Ramum hîc non condẽno, nam doctus fuit; Aristotelem autem extollo, nam summus extitit.*

Iuuenilis ardor Ramum induxit, senilis grauitas tandem deponet.

Nota.

Insignia Academiæ Oxoniensis describuntur.

Sed

Sed fortasse minoris aestimabitur hoc opus meum, quòd veteres Aristotelis interpretes in eo sequar: verbo respondeo quòd sicut dulce & salutare vinum ex vetustis & annosis vitibus premi quidem possit, quo reficiantur corporis vires; ita non ingratum philosophiæ nectar ex priscis & antiquis rerum scriptoribus hauriri possit quo mentes hominum delectentur; idq; tum multo maximè, cum reiectis facibus, ex animo grato (quod quidem contendi facere) propinetur. Sed hîc finem facio (Mæcenas optime) cœleste numen suppliciter orans, vt tibi vitam cum sanitate corporis longam, honorem cum stabilitate virtutis firmum, fortunam cum affluentiâ rerum optimarum prosperã, finem denig; cum salute mentis beatissimam concedat. Vale, Oxonia Nonis Martij, Anno 1585.

Tui honoris obseruantissimus

IOHANNES CASVS.

AD STVDIOSOS IVVENES VTRIVSQVE ACADEMIAE.

Philosophia amor sapientiæ. Lib. 1. Metap. Cap. 1.

NOMEN PHILOSOPHIAE (BEnigne lector) semper augustum ac penè diuinum fuit. Si enim nihil aliud sit philosophia, quàm ardens studium seu amor sapientiæ, nescio sanè an quicquam ab homine vi naturæ desiderante scientiam, vel ad mentem excolendam illâ rectiùs expeti, vel ad voluntatem dirigendam illâ melius exoptari debeat. Quippe si Deus sit cuius centrum vbiq;, cuius circumferentia nusquam est, vt ait Empedocles: si Deus sit summum

Empedocles.

Obiectum mentis verum, obiectum voluntatis bonum.

bonum ac infinitum verum, vt docet Aristoteles: Si sola philosophia ratione mentẽ humanam Deo infinito vero per contemplationem: voluntatem Deo infinito bono per actionẽ adhærere moueat, quanta sit vis tã excellentis sapientiæ, quantus splendor ac fructus, facilem ex hoc loco (si nihil præterea superesset laudis) coniecturam facias. Verùm cum duæ eiusdem habeantur partes, quarum altera est in obscuritate rerum posita, quæ de vero: altera in probitate morum, quæ de bono disserit: quamuis vtraque sit admodum vtilis, frugifera & fructuosa, multò tamen feracior est, vt vtar verbis Ciceronis, quæ in officijs versatur, à quibus constanter honesteq; viuendi præcepta ducuntur. Aliæ quidem artes humanæ suas lauros hederasq; habent, sed ad hanc vt ad reginam deamq; omnium (teste philosopho) referuntur. Est enim origine illustrior, fructu vberior, fine beatior: authorem enim Deum, obiectum bonum, finem actionem virtutis (quæ est ipsa beatitudo) habet. Reliquę sanè rem aut vocem tractant, vt rectè sapere: at hęc virtutes, vt iustè viuere perdiscamus. Voce congrua, Attica, subtili causam posse tractare laudabile est illud quidem: numeris, figuris, sonis, cuentis rem posse distinguere supra modum optabile: at veluti ad Ianum sedere, verasq; opes mentis cuilibet volenti diuidere ac impartiri, nescio sanè an diuinum dicam, scio certè quòd excelsum humusq; solius partis proprium haberi debeat. Est enim norma morum, virtutum magistra, gnomon vitæ, actionum regula: hinc nomen Ethices traxit, vtpote quæ morbos animi dispellere, affectus moderari, rationem dirigere, vitam totam quasi gemmis ac ornamentis virtutum perpolire docet. Vt enim corporis mala salutari medicinâ:

Lib. 3. officiorum cap. 1.

Lib. 1. cap. 2. Ethic. Philosophiæ moralis autor, obiectum, finis.

Breuis comparatio artium à suis obiectis

Philosophiæ moralis laus.

dicinâ, ita animi vitia morali philoſophiâ curantur ac leniuntur. Nolſem hic vt quiſpiam carpendi ſtudio delectatus putet me tantum humanæ philoſophiæ aſcribere, vt diuinæ ſubſcribere obliuiſcar. Scio equidem, nec non libenter agnoſco, hanc, de qua agimus, centeſima parte cum illa non eſſe conferendam. Lucem enim in ſole, lumen in ſtella video: dominam ſuſpicio & admiror, ancillam tamen non contemno. Neſcit profectò omninò diſtinguere, qui in altera Theoricas & infuſas, in altera Politicas & acquiſitas virtutes demonſtrari neſcit. Illam ergò ſolam neceſſariam ad ſalutem, hanc tamen inprimis vtilem ad vitam & ciuitatem eſſe puto. Qui igitur vtriuſq; ſtudium coniungit, vt altera alteri inſeruiat & ancilletur, non minùs rectè & ſapiẽter agit meo iudicio, quàm qui annulum ex auro ſplendido & gemma pretioſa conficit. Nam vt aurum gemmæ nihil dignitatis detrahit, etſi ſit minoris pretij: ita humana philoſophia diuinam non obſcurat, quamuis minorem lucem ac laudem habeat. Vanum eſt quod ſolet hîc obijci & obtrudi, nempè caduca cum æternis, fucata cum veris, incerta cum neceſſarijs, humana cum diuinis coniungi non debere. Quaſi verò omnes ſcientiæ à Deo fonte, veluti imbres, non fluant ac inſtillentur in humana pectora: ſi omnes (quod negari non poteſt) inprimis hæc morum ac virtutum no biliſſima ſcientia. Non ergò lumen cum tenebris, cœlum cum terra confundimus, ſi hanc partem philoſophiæ vt ancillam cum rerum diuinarum ſtudio copulemus. Contumaces enim ſæpè aculeos ac ſtimulos rationis ſentiunt, cum peccati veneno infecti articulos fidei non audiunt: non quòd vires in verbo deſint, ſed quòd virus peccati ſuffocârit. Hoc ergò eſt quod ſuadeo, hoc vehementer vrgeo, vt tam caſta, tam officioſa virgo, qualis eſt morum philoſophia, diutiùs contempta & conculcata non iaceat, vt non ſolùm in Academicis ſpatijs ac ſubſellijs diſputet, ſed etiam in moribus animiſq; hominum ad virtutis ſtudium cultumq; triumphet. Hoc enim nunc eſt, & olim fuit philoſophorum inſtitutum, qui de hac parte ſcripſerũt, vt non intellectus ſolùm optima præcepta meditando fieret ſapientior, ſed vt vita etiam optimorum veſtigia & exempla imitando fieret illuſtrior. Te ergo (Bone lector) quicunq; es rogo & obteſtor, vt has meas lucubrationes in morum philoſophiam ſic legas, ſic interpreteris, vt intellectui conſilia contra ignorantiam, vt voluntati alexipharmaca contra licentiam me propinâſſe putes. Agnoſco equidem Apollinis lyram me nunquam tetigiſſe, mallem ſanè confiteri veram ignorantiam, quàm profiteri vanam ſcientiam. Cæterũm ad Cleanthis lucernam tuâ ſolius cauſâ laborioſiùs in hoc opere euigilaui: Si igitur vnquã quo opto per librum ad coronam, per templum virtutis ad templum honoris venias, hanc meam induſtriam (quâ vt comite in via vteris) ne contemnas. Multi vt vides vltrò & amicè quaſi teſſeras ſuarum voluntatum in tabulis his meis reliquerunt, meq; ad aleam melioris ſortis multis doctiſq; verſibus mouent & adhortantur: ſortem meliorem certè non quæro, nam ſorte mea contentus viuo: tibi ſolum in omnibus vigilijs ſtu-

Philoſophia humana diuinæ ancilletur: & vtriuſq; comparatio.

Philoſophia humana & diuina auro & gemmæ comparantur.

Nota. Scientiarum author Deus eſt, qui lumen Rationis & fidei dedit.

Philoſophia ad vſum vitæ conferenda.

Nemo ad templum honoris niſi per templũ virtutis apud Romanos venit.

diſſq; meis & prodeſſe & placere ſtudeo. Vt igitur illi ſtimulis adhibitis me ſibi deuinctiſſimum reddiderunt, ita ſi tu quo animo & cui hæc ſcripſerim ſentiò & amicè conſideres, alacriorem ad maiora ſuſcipienda, & ſuſceptâ perficienda reddes. Sed vt vnde ſuſcepta eſt ibi terminetur oratio, res de qua ſcribo eſt morum philoſophia, id eſt (teſte Cicerone) dux vitæ, virtutis indagatrix, expultrix vitiorum, morum magiſtra, quâ nullâ aut maius, aut melius à Deo homini conceditur beneficium. Hæc diuiditur ab Ariſtotele in Ethicam, quæ de morũ genere in Politicam, quæ de ciuitate: in Oeconomicam, quæ de familia: in Monaſticam, quæ de priuata ac ſolitaria vita diſſerit. Decretum eſt ex ſingulis partibus primarias quæſtiones decerpere, eaſdemq; more veterum philoſophorum, ac ſine tædio, opponentis ac reſpondentis conflictu examinare. Facilis erit ordo: nam in omnibus expoſitionem, diſtinctionem, argumentum habes: in expoſitione textum, in diſtinctione artem, in argumento fraudem aduerſarij videas. In verbis parcus, in rebus multus eſſe contendo. Vocem lege, rem diſcute: tum ſi placet de ſenſu vtriuſq; iudica.

Ethica.
Politica.
Oeconomica.
Monaſtica.

Vale.

¶Prosopopœia Libri Ad Lectorem.

Recta ſequi, vel pura loqui, vel vera tueri,
Omnibus ad cœlos vna parata via eſt.
Sic doceo patriam, ſic me pater ante docebat:
Si tibi non placeo, nolo placere mihi

HONORATISSIMO

SVO DOMINO ET PATRONO COmiti Leicestrensi &c. Iosephus Barnesius Typographus Oxoniensis.

ADMIRABILEM hanc artẽ Typographicam (Mecęnas amplissime) primũ Iohannes Faustus Moguntiæ faustè genuit, eandẽ Guilielmus Caxtonus Ciuis Londonensis probè aluit & perpoliuit: Laus summa debetur Authori qui inuenit, laus magna debetur Mercatori qui primùm ad nos transuexit. Nam vt per illum tædiũ scribendi antiquorum monumenta euasimus, ita per hunc multorum Anglorum arte nunc fruimur & gaudemus. Londinum diù in hac Arte floruit, & non inuideo: Cantabrigia eandem nunc didicit, Oxonium recepit, & certè gaudeo. Nã si Characteres Typographi sint vera insignia & Arma Mineruæ; vbi terrarũ potius floreret hæc nobilis scientia, quàm vbi vera publicè docetur sapientia? vt enim à fonte in riuum dulcis aqua, ita hîc quidem à mente in prælum dulcissima Musa fluet. Non Nugæ, non Aniles fabulæ, non Aristarchi dentata opera hîc excudentur: ea solùm ex his prælis in lucem venient quę sapientum calculis approbentur, & Sybillę folijs sint veriora. Hoc vnum nunc restat (vir inclytissime) vt hunc librum opus alterius ingenij & pignus laboris mei tuo honori offerã. Magna à te renouata sunt beneficia, multa per te impetrata priuilegia; ingratus essem si tacerem, ignauus essem si non scriberem. Vt ergo Thomas Thomasius Collega meus suo, ita ego Iosephus Barnesius tibi (vir summe) meo patrono dominoq; gratulor: nos ambo & publico pro multis, & priuato nomine pro magnis in nos meritis vobis vtriusq; Academiæ patronis deuincti sumus, gratias immortales vterq; agimus, maiores in posterum pollicemur.

Anno Domini 1450. inuenta est Ars Typographica Moguntiæ.

✻IOHANNES VNDERHIL
Vicecancellarius Oxon.

Doctus es? ergo Casi moralia laudibus effers:
Barbarus es? morsus non timet ille tuos.
Liber enim à vitijs liber est qui prodit, & omnes
Virtutum numeros philosophando docet.
Non dedit hoc seclo prælum Oxoniense priorem,
Doctrinâq; dabunt secula nulla parem.

❡LAVRENTII HVMFREDI,
IN SPECVLVM MORALIVM
Quæstionum Ioan. Casæi, præmonitio.

RVrsus Casæus variato prodit amictu
In scenam: rursus perpolit ille scholas.
Gaudeo: quòd tali membro schola nostra fruetur,
Quo totum Corpus pulchrius esse queat.
Londini cæpit logicos excudere libros,
Talibus ex scatebris nobilis vnda fluit.
Coticula est acuens animos Dialectica: nodos
Soluit, & emuncti est Regula Iudicij.
Speculum Iam verò Speculum nostris proponit ocellis,
Quod verbis nitidum est, ordine perspicuum.
Hoc Speculum vobis nunc Oxonienſis alumnus
Porrigit, En præli dat quoq; primitias.
Ex Speculo poteris formam speciemq; tueri,
Et turpes maculas tergere: Socraticum est.
Moralium Est Speculum morum, vitæ prælustris imago,
ô quantum distant hæc duo, Vita, logos?
Disserimus logicè, sic disceptamus acutè:
Est hominis proprium cum Ratione loqui.
Sed nunc Casæus verbalis desinit esse,
Hæc docuisse sat est, hæc didicisse satis.
Nunc opus est maius, nostros cupit esse Reales:
Laus est, virtutem moribus exprimere.
Quæstionum. Sic Moralis eris, si non Quæsitor at Actor,
Quære, sed vt cesses quęrere: Viue magis.

En

En schola Xenocratis, Quid virtus? sæpe requirit:
Quando, inquit Sapiens, illius vsus erit?
En schola nostra sonet virtutem, at viuere discat:
Attica Gens dicit, Turba Lacęna facit.
Sed quatuor recolas, quicunq; hæc Ethica voluis,
Vt spinas vites, percipiasq; Rosam.
Finis Aristoteli fixus non vltima meta est,
Progredere vlterius, ni miser esse velis.
Nosse Deum Patrem Christumq;, hæc vita beata est,
Hoc solum summum saluificumq; bonum.
Naturæ palpo ne sis, sed deprime cristas,
Seruum est, ni Christus liberet, Arbitrium.
Fac, operare: operum meritis ne adscribe salutem,
Sola Fides, & non Ethica iustificant.
Hic tua facta seras, pòst imminet Hora metendi,
Defunctos Manes nil releuare potest.
Hijs vbi Aristoteles vester contraria scripsit,
Consule Casæum, Gratia sitq; Deo.

Eudæmonidas.

Cautiones quatuor.
1. *Fœlicitas Aristotelica.* *Ioan. 17.*
2. *Lib. Arbitrium.*
3. *Operum Iusticia.*
4. *Opera & suffragia pro defunctis.*

¶THOMAS BICKLEVS
Doctor Theolog.

Quid queris Iuuenis? mores haurire pudicos?
De hijsq; loqui docet vt doctus Aristoteles?
Hoc dat vtrumq; tibi non casus sed Casus, huius
Vitam lingua refert, viuit vt ipse docet.
Scire loqui liber hic de moribus instruit omnes,
Moribus antiquis viuere ritè iubens.

¶ARTHVRVS YELDARDVS
Doctor Theolog.

OPtima quisquis amas degendæ dogmata vitæ
Perspicere, atq; animo fixa tenere tuo:
Huc ades; En, Speculo vt paruo Casus Oxonienſis
Subijcit illa oculis perspicienda tuis.
En, Speculum vt paruum, sed quo non clarius vllum est,
Ingentis monstrat sedulitatis opus.
Quicquid enim sophiæ moralis ab æthere summum
Socratis in terras tranſtulit ingenium;

Quicquid Aristoteles illius ab ore disertus
Accepit, libris inseruitq́; suis:
Id totum paruo in Speculo magna arte politum
Conclusit Casus hic, conspicuumq́; dedit.
Hinc Casus aduersis iactatus casibus olim,
Non casu euasit clarus & eximius.
Hinc tandem, & meritò, Casus hoc cumulatur honore,
Fiat vt Oxonicæ gloria magna Scholæ.

¶GVILIELMI COLI DOCTORIS
Theolog. Ogdoasticon.

Disseris argutè, reseras q́, obscura disertè,
Verborum & rerum pondera quæq́, tenes.
Clarus Aristoteles studio sudauit in isto,
Quem cuncti primas obtinuisse ferunt.
Sed tamen in multis sphinx est, ænigmata fundens,
Quæ tandem auspicio sunt patefacta tuo.
Sit tuus iste, precor, patriæ labor vtilis vsq́;
Hoc cupis ex animo, prætereaq́, nihil.

¶MARTINVS COLIPEPERVS
Doctor Medicinæ.

CVr latuere casâ tenui tua dogmata Case,
Case, tua meritus non latuisse, casâ?
Luce, foroq́; scholisq́; hæc sunt Moralia digna,
Luce, scholis, claro dignior ipse loco.
Sin tua, Case, tibi securos det casa somnos,
Inq́; casa musis plus tibi Case vacet,
Perge diu esse quod es, scribendo docendoq́; clarus,
Sic casâ in hac nunquam Case latendo, lates.

¶EDMVNDVS LYLIVS DO-
ctor Theolog.

MVsa diu sterilis tandem est enixa gemellos,
Ingenij fœtus (Case diserte) tui.
Cernimus optatos maturo tempore fructus,
Quos paris, & sophiæ nobile texis opus.
Scilicet antiquis quantum stagirita sophistis,
Morali quantum præstitit arte Plato:

Tantum

Tantum Philologos ſplendens tua fama modernos
Vicit, & inuitis obſtruit ora viris:
Dictio clara, ſtylus facilis, contractio ſuauis,
Ordo, modus, methodus, pondera, cuncta placent.
Abdita delituit ſylueſtribus obruta ſpinis,
Et prope dumetis ſepta ſophia fuit.
Occuluit fontes limoſis fœda lacunis
Barbaries ſtudijs inſidioſa bonis.
Inuida poſteritas nimium nouitatis amica,
Præſtantes veterum ſperuere capit opes.
Pollentes veterum gemmas, præclara ſophorum
Dogmata priſcorum mellea ſcripta patrum.
Hos aperit fontes, has clara in luce reponit
Gemmas ingenio Caſus & arte valens.
Doctior an melior, logicisne inſtructior armis
Lis eſt, an morum maior in arte Charis.
Hæc cui vileſcant promat ſua, fonte relicto,
Cui libet huic riuis ora rigare licet.
Credite (vos iuuenes) quorum eſt iam meſſis in herba,
Debetur priſcis laurea prima ſophis.

¶OLIVERVS WITHINGTONVS
Doctor Medicinæ.

QVæ multis ſophiæ ſtudij docuere periti
Libris, hæc paucis continet iſtud opus.
Mille locis quæ ſparſa legas, collecta videbis,
Hinc ſimul atq; ſemel ſingula noſſe potes.
Macte animi nunc Caſe: liber te vindicat omni
Hic tuus inuidiâ, lauſq; perennis erit.
Quiq; tibi nocuere prius nocuiſſe pudebit,
Euerſamq; tuam qui voluere ſcholam.
Quàm ſit at illa ferax, hodie quàm læta triumphet,
Aedita nunc vel me ſcripta tacente docent.
O vtinam tales vellent progignere fructus,
Inuidiæ morſu qui nocuere tibi.
Iam ceſſet liuor, ceſſent maledicta, ſed ipſe
Ne ceſſes quæſo ſcribere plura; vale.

¶IOHANNES DELABERVS.
Doctor Medicinæ.

CLarus Aristoteles, tibi Case recondidit artis
Arcana, & solum te reserare iubet.
Nemo ergò melius diuino munere pandit
Abdita: nec nodos explicat vtilius.
Plaudite nunc igitur Iuuenes: mysteria prostant,
Discite fœlices scripta polita viri.

¶ANTONIVS AILWORTH PVBLI-
cus Medicinæ professor.

VIta beata sua laude est præstantior omni,
Digna magis sacro semper honore coli:
Laude an honore decet morum celebrare magistrum,
Qui summi ostendit præmia certa boni?
Virtutis qui monstrat iter, pretiumq; perenne,
Et vitij æternum dedecus esse docet?
Ergo tuus tibi constat honos doctissime Case,
Laudari meritus non patietur honos.
Non vitiosus eris, si laudem Zoile carpis:
Sed vitium es, si te iustus adurit honos.

¶FRANCISCVS WILLIS PRAESES
Collegij Diui Iohannis præcursoris.

LEctor habes fratres donatos luce gemellos,
Fœlicem tali dicito prole patrem.
Cogitat hic plures, effœtaq; corpora reddet,
Viuat vt innatis secula longa suis.
Hæc monumenta tuo nuper sata Case cerebro,
Quantam mox sobolem sint paritura vide.
Nam benè moratos alios, qui moribus ipse
Conspicuis splendet, reddere iure potest.
Sancta fides, vita probitas, illæsaq; fama,
Clara magis scriptis sunt documenta tuis.

¶CARMEN IOANNIS READI IN MO-
rum Philosophiam Ioannis Casi.

SVnt læti fructus magni castiq; laboris,
Atq; fauos dulces sedula præstat apis.

Fertilis

Fertilis in ſtudijs labor eſt: dialectica nobis
Iam genuit mores, ſarcina prima nouam.
Altera iam proles communes exit in auras:
CASE, tenes portum, quò tibi curſus erat.
Magnus Ariſtoteles, Mundi ſtupor, Orbis acumen,
Naturam, Mores, maxima, mira docet:
Naturam princeps: Mores accepit ab illo
Qui Mores cœlo deuocat, inde docet.
Socratis inuentum Stagirites perficit, illum
Hic CASVS magna ſedulitate docet.
Si quis ineſt candor, linguis, animiſq; fauete,
Hæc merces tanti ſola laboris erit.
Durus erit, ſi quis ſegetes proculcat in herba:
Si fiat, Zephyri verba caduca ferent.

¶ETHICI, ETHERCVLEI PARTVS MAGIſtri Iohannis CASI Genethliacon, auth. Nicholao Balgaio.

ERgo ὁμότιχνος erit, ſolus mihi CASVS in vrbe?
Atq; erit hic vindex ſolus Ariſtotelis?
Quanto ego ſum fœlix collegâ? Quantus in illo
Impiger eſt animus, tœdia dira vorans?
Bis decies redijt circumfluus annus ad ortum,
Ver toties terras pinxit honore nouo:
Dum gramido geſtans opus iſtud pectore, CASVS
Parturit: ô proles lenta, ſed Herculea.
Nam velut in magni cœleſtes Herculis ortus,
Nox trinas fertur continuaſſe vices:
Sic liber, Alcidæ vires habiturus & arma,
Cœlitùs & ſenſim concipiendus erat.
Siq; animo vatis ſit verus & entheos ardor,
(Atq; animo vatis numen ineſſe ferunt)
Herculeo pluſquam fato, Rameïa monſtra
Ingenij fatu, CASE, fugabis ouans.
Hoc ſi præſtiteris, maior tuus Hercule partus
Lentior vt fuerat, latior eſſe poteſt.

¶THOMAS DOCHEN

VNus Ariſtoteles conſcripſit multa, ſed illa
Non ſatis à multis cognita ſcripta viris.

Altera pars ſtudio facta eſt obſcura librorum,
Deuius auerſo vt tramite lector eat.
Altera pars cæcis tractans contecta latebris,
Materiæ abſtruſa eſt pro ratione ſuæ.
Maxima pars, moremq; hominis, geniumq; ſecuta,
Preſſo aut perplexo eſt enucleata modo.
Ducere in apricum multi ſtuduere priorum,
Antè quod obſcurâ texerat arte Senex.
Hæc quoq; noſtrorum plenis ſucceſſibus ætas,
Cœptum indefeſſis mentibus vrſit opus.
Et benè ſucceſſit: nam non ſatis obuia dudum,
Iam recitat memori quilibet ore puer.
Hæc tibi cum paucis, tam clari gloria facti,
CASE venit longos concelebranda dies.
Accepit magnam per te dialectica lucem,
Iam pridem ſtudijs facta diſerta tuis.
Ethica conſequitur, cultuq; adiuncta ſorori,
Diuitias Domini prædicat vſq; ſui.
Da comites reliquas, ſi fas eſt, CASE ſorores
Vna ſit erga omnes officioſa manus.
Hoc nos, hoc noſtram te poſcere credito matrem,
Et ſine coniunctas pondus habere preces.

¶ROBERTVS CRANE QVONDAM SOcius Collegij Baliolenſis.

CASVS quid dubitet ſtudium committere prelo?
Charta perit caſu quæ lacerata iacet.
Inuidus at forſan rabido te perdere dente
Vellet, ſi poſſet, non valet ille tamen.
Ergo quæ reſtant obſcuris lecta tenebris,
CASE precor calamo ſcribito, ſicq; vale.

¶DE MORALIVM QVAESTIONVM SPEculo, à IOHANNE CASO, in artibus magiſtro, diligentiſſimè deſcripto & concinnato, Tho. Dropi Magdalenenſis Carmen.

QVantùm luce præit pallentia cornua Lunæ,
Armatus radijs Phœbus in orbe volans:

Tantùm

Tantùm inter reliquas celsum caput erigit artes
Ethica, Pierij gloria prima soli.
Hæc Themis, humanæ pandens oracula vitæ,
Et quæ sit IVSTI semita recta docens.
Hæc Helice, vectis sinuosa per æquora mundi,
Commonstrans SVMMI littora fausta BONI.
Affectus, æstus, fastus, fremitusq; furentes,
Euripos varios, quos vaga corda cient,
Tranquillat, sedat, leni moderamine placat,
Aut rigido imperio frænat, & arte domat.
Cautibus è duris genuit quos Caucasus horrens,
Immanes Thracas, indomitosq; Scythas,
Instruit, immutat, concinnat, perpolit, ornat,
Læuigat, illustrat, Dijs facit esse pares.
Atticus hinc Socrates, sapiens ab Apolline dictus,
Hanc fertur primùm condocuisse suos.
Post, senis Actæi Stagirites æmulus ardens,
Ausus eam in denis accumulare libris.
Hos iam læuato SPECVLO doctissimus offert
CASVS, Aristotelis fidus vbiq; comes.
Quo benè declarat quanto veneratur honore
Antiqua à doctis tradita scripta viris.
Quo benè declarat, quàm non placet illa moderna
Cacosophia recens, Misosophia nocens.
Quisquis ad Aonios discursas impiger hortos,
Mitibus in studijs tempora multa locans;
Ethicon hoc CASI SPECVLVM spectato politum,
Ingenij specimen non mediocre boni.
Lumen inest, & flumen inest, & numen in illo,
Ordinis, Eloquij, Dædaliæq; Deæ.
Omnia perfectè definit, diuidit aptè,
Inuenit ingenio, iudicioq; locat:
Præcinit ornatè, clarè distinguit, acutè
Obijcit, argutè soluit vbiq; griphos.
Adde quod est SPECVLVM, Speculum pol pulchrius, in quo
Vita duplex viuo picta colore micat,
Altera contemplans, tranquilla per otia vernans,
Altera agens, turbis turbida sæpe suis.

Est Specvlvm, in quo virtutum, Charitumq; relucent
Semina, radices, germina, fructus, odor.
Perlege quicquid inest, lectum, mihi crede, placebit,
Lectum, crede, mihi, commoda multa feret.
Perlege quicquid inest, sic linguâ nempe disertus,
Iudicio prudens, moribus almus eris.
Tu quod agis, satagas, peragas, doctissime Case,
Assiduè Musis inuigilato bonis.
Da nobis, patriæq; tuæ, populisq; remotis,
Ingenij, Genij, pignora plura tui.
Incâna hercle tuos peruoluent sæcla labores,
Perpetuoq; tuum nomen honore colent.
Vosq; Calenensis soboles deuota Mineruæ,
Et benè moratę casta propago Deæ;
Ne Casvm vestrum casus deuerrat iniquus,
Cœlestem precibus sollicitate patrem.

RICHARDVS EEDES AEDIS CHRISTI.

IN Speculo quicunq; tuo defigit ocellos,
CASE: quod emendet, quodq; sequatur, habet:
Quodq; datur paucis, sic discet doctior esse,
Vt nequeat pariter non magis esse bonus.
Te solum, decet hinc oculos auertere: ne sis
Narcissi in morem captus amore tui.

Idem in Zoilum.

Lumina dum Zoilus Speculum in morale retorquet,
Se videt, & mores non probat ipse suos:
Qui placet ipse sibi, dum se non aspicit ipse:
A Speculo morum, ne videatur, abit.

¶BARTHOLOMAEVS WARNER.

CLauis Aristotelem reserans, sensumq; reclusum
Ostendens, posset dicier iste liber:
Nam sic exponit, sic explicat omnia, cunctis
Sensus Aristotelis notus vt esse queat.
Inuidet & carpit quod non capit inuidus, & se
Hinc probat ignarum, quòd minùs ista probet.

Bis ſex authores author coniunxit in vnum:
Vt ſimul hos omnes, qui legit iſta, legat.

MICHAEL GREENE.

EVge liber, libro non conceſſure priori,
Euge minor natu, non tamen arte minor.
Lima fuit linguæ prior: hac incúde ſed omnis
Cogitur in dubias impetus ire vias.
CASE, nec eſt caſus mores formare, nec artis:
Eſt ſacris dignum moribus illud opus.
Qui tibi cum placidi ſemper facileſq; fuere,
Materies operis eſt ea digna tuis.
Fortunate ſenex, ergo tua fama manebit:
Hi tibi magna ſatis ſunt monumenta libri,
Nulla tuas laudes excindent ſæcula, nomen
Nulla tuum, quæ non terra loquetur, erit.

MARTINVS READVS.

SI præclara loqui, ſi quæ ſunt vera tueri.
Vtq; probata bonis ſit tua vita velis:
Hunc lege: (Deme ſacros) non eſt mihi cognitus alter,
Qui meliùs tradit talia totq; liber.

MIRA, GVARDA.

SCripſit Ariſtoteles, virtus quæ ſcriberet, ipſa
Extrueret laudis ſi monumenta ſuæ.
Illud Ariſtoteles, quod CASVS, ſcriberet, ipſe
Si ſchola ingenio ſcriberet apta ſuo.
Debet Ariſtoteli virtus inſignia, CASO
Debet Ariſtoteles ſerta, trophæa, decus.
Ingenio, menti, phyſi, Logica, Ethica, phyſis,
Attulit, auxit, alet, ſerta, trophæa, decus.

RODOLPHVS RAVENS.

ZOile quid turges? rumpas licet ilia, caſu
In CASVM nullo vis violenta cadet.
Tu citiùs libro dentes colliſeris iſto,
Cuius in archetypo nomina CASVS habet.

Quisquis enim mores hominum spectabit acutè,
Fit bonus hinc melior, fit malus antè, bonus.
Ne quid mira canam, tu rectè intellige Casum,
Nec si discupias, Zoilus esse potes.

¶SABINVS CHAMBERVS.

INclytus ille CASVS logicæ qui præbuit arti
Lumina, cùm tenebris semisepulta fuit:
Vt fausto tumidos reparet medicamine mores,
Egregiâ denos edidit arte libros.
In quibus explicuit, facili breuitate loquendi,
Quæ facienda bonis, quæ fugienda malis.
Præmia quæ repetit studij, sunt gratia vocis,
Cum precibus mentis: quæ dare nemo neget.

¶I. WILLIAMS COLLEGII OMNIVM animarum socius ad authorem.

MOres, ingenium, sophiam, docet, exprimit, auget,
Prudens, pura, pius, vita, loquela, labor.
Hæc tria CASE tuo nectuntur iuncta libello,
His tribus addo salem mentis, & artis opus.
Prisca nouis, vitiosa bonis, æterna caducis
Coniungis, Speculo discutienda tuo.
Quos metuis metuisse pudor, spreuisse decorum,
Edomuisse parum est, edocuisse decus.
Lux, decus, auxilium, studiosis, artibus, orbi,
Fulge, viue, vige, macte labore, vale.

¶RICHARDVS HARLEY.

IN Speculo discit moderari fœmina vultum,
In speculo sparsas colligit illa comas.
Stulta quid in nigro te spectas fœmina vitro?
Vitra tibi CASVS lucidiora dedit.
Sine velis animi, seu frontis tollere rugas,
Nulla queunt simili tollere vitra modo.

Aliud.

Iure vocas DIVI te Præcursoris alumnum,
Primus apud nostros Ethica namq; docet.

¶GRIF-

¶GRIFFINVS POWELL EX COL-
legio Iesu.

LIuida mordacis fregisti spicula Momi,
Vt nequeant Speculum lædere CASE tuum,
Inuide confractos deponito Zoïle dentes,
Iam lacerare nequis, lingua recisa tua est.

¶IOHANNIS PRIME IN MORALEM
Philosophiam Iohannis CASI.

DIscipuli CASVM si qui coluêre Magistrum,
Quos fecit, Morum præmia CASV shabet.

FINIS.

TABVLA VIRTVTVM
ET VITIORVM OMNIVM.

Fructus, nempe Fœlicitas, quæ est omnium virtutum palma.

In morum planta considerantur,

Palmites, quæ sunt singulæ virtutes, à quibus fructus nempe fœlicitas pendet: hæ sunt, aut

Morales, vt

1. *Fortitudo, quæ est columna ciuitatis; cuius opposita sunt,* — *Audacia.* / *Timor.*
2. *Temperantia, quæ est voluptatum habena; sub qua est continentia: cuius opposita sunt,* — *Libido.* / *Naturæ stupor.*
3.
4. *Magnificentia, sub qua est liberalitas; quæ est reipublicæ veluti gaza: huius opposita sunt,* — *Prodigalitas.* / *Auaritia.*
5.
6. *Magnanimitas, sub qua est modestia; quæ definitur recta honorum appetendorum norma; huius opposita sunt,* — *Seditiosa ambitio.* / *Pusillanimitas.*
7.
8. *Mansuetudo, quæ est furentium affectuũ domina; huius opposita sunt,* — *Iracundia.* / *Lentitudo.*
9. *Affabilitas, quæ est facetiarum regula; huius opposita sunt,* — *Adulatio.* / *Morositas.*
10. *Comitas, quæ est in iocis honestis dulcis quasi philomela; eius opposita sunt,* — *Scurrilitas.* / *Rusticitas.*
11. *Iustitia, quæ est humanarum actionũ censoria quasi trutina; huius opposita sunt,* — *Damnum inferre.* / *Damnum pati.*
12. *Amicitia, quæ est animorum in virtute quasi vinculum aut catena; huius opposita sunt,* — *Indulgentia.* / *Odium.*
13. *Veritas, quæ est certa dictorum factorũq; regula; huius opposita sunt,* — *Arrogantia.* / *Dissimulatio.*

Intellectuales, vt

1. *Ars, quæ caduca*
2. *Scientia, quæ necessaria*
3. *Intelligentia, quæ prima principia*
4. *Prudentia, quæ fortuita & contingentia*
5. *Sapientia, quæ æterna & diuina*

respicit; his omnibus opponuntur — *Ignorantia, vnde error:* / *Insolentia, vnde sui amor oritur.*

Radix, nempe humilitas, quæ est primus veluti gradus in scala virtutum, & quasi fibra quâ inter se vniuntur omnes; huius opposita sunt, — *Superbia.* / *Abiectio animi.*

¶ *AD LECTOREM.*

ARborem virtutum ac vitiorum (benigne lector) delineaueram, sed deficiente Polycleto, id est artificioso insculptore, radix exaruit, totaq; euanuit planta: eius tamen loco breuem hanc Tabulam substitui, in qua summam eorum quæ sequuntur poteris intueri.

SPECVLVM MORALIVM QVÆSTIONVM AVTHORE

Magistro IOHANNE CASE Oxonienſi
olim Collegij Diui IOHANNIS
PRÆCVRSORIS Socio.

¶ *An plus valeat educatio, quàm doctrina.* Educatio. Doctrina.

NE VITA HVMANA INFINItis malorum ſcopulis obiecta, careret ſubſidijs, philoſophi olim inprimis educationis curam habẽdam eſſe ſeriò ac diligenter ſuaſerunt. Eſt enim educatio prima, ſecunda, tertia pars vitæ, ſine qua omnis doctrina, authore Seneca, eſt veluti armâta iniuſtitia. Vt ergo ruit ædificium, ſi ſtabile non ponatur fundamentum, ita canones & præcepta morum diſcutiuntur incaſſum, ſi educationis non perdiſcatur principium. Sapienter quidem Horatius, Educationis bonæ neceſſitas. In Lib. de breuitate vitæ.

Nunc adhibe puro
Pectore verba puer, nunc te melioribus offer:
Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorem
Teſta diu.

Ne igitur Iuuenes hunc librum de moribus conſcriptum quaſi antidotum in ſinu, aut ignem in ſilice circumferant, ne eiuſdem præcepta, quæ ſunt veluti ſalutaria pharmaca animi vulneribus minùs aptè accommodent, ne deniq; tam caſtam ſcientiam illotis (vt aiunt) manibus temerè & inconſideratè contrectent, ab hoc fundamẽto & ſeminario morum,

TABVLA VIRTVTVM
ET VITIORVM OMNIVM.

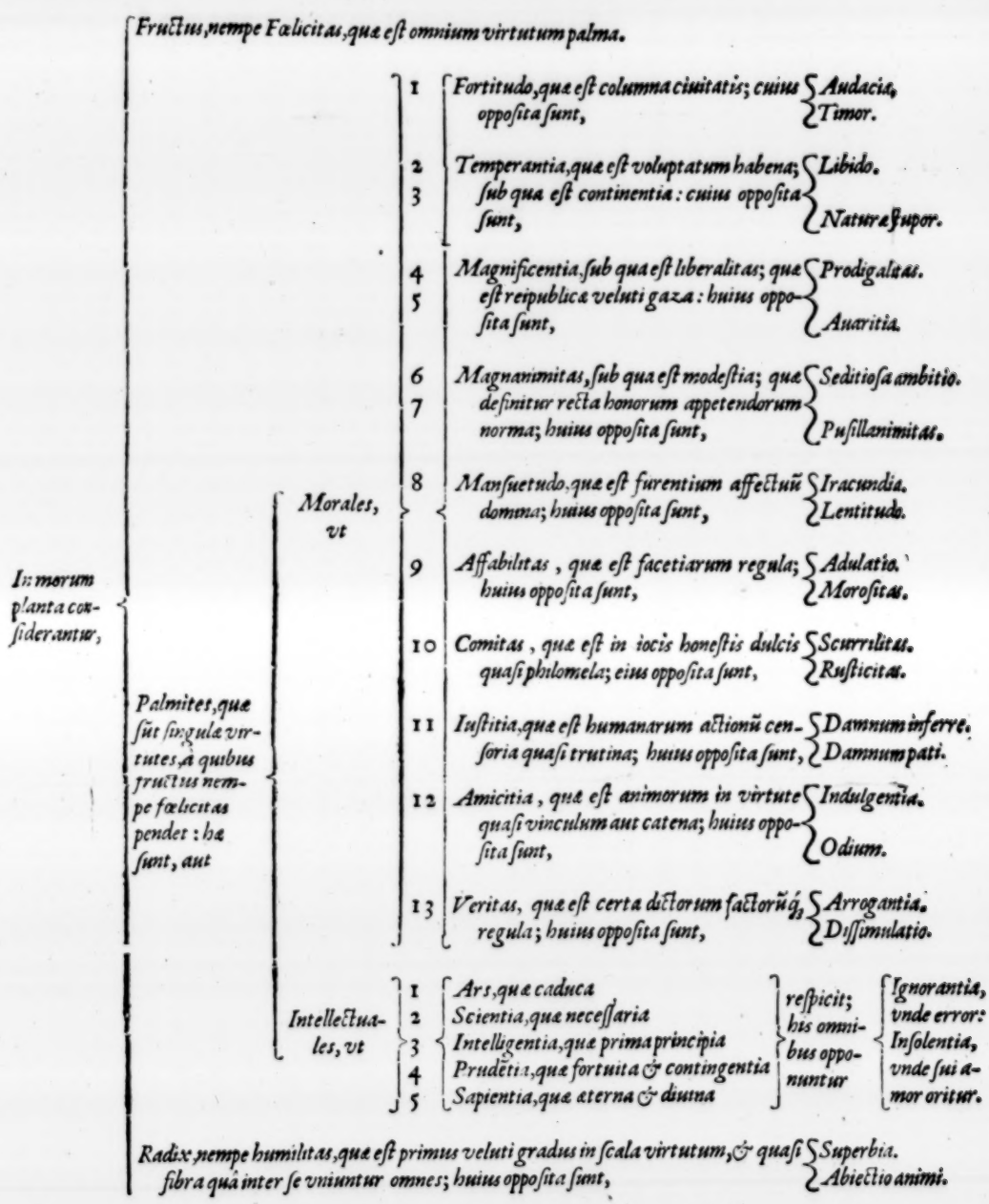

AD LECTOREM.

ARborem virtutum ac vitiorum (benigne lector) delineaueram, sed deficiente Polycleto, id est artificioso insculptore, radix exaruit, totaq; euanuit planta: eius tamen loco breuem hanc Tabulam substitui, in qua summam eorum quæ sequuntur poteris intueri.

SPECVLVM MORALIVM QVÆSTIONVM AVTHORE

Magistro IOHANNE CASE Oxoniensi
olim Collegij Diui IOHANNIS
PRÆCVRSORIS Socio.

¶ *An plus valeat educatio, quàm doctrina.* Educatio. Doctrina.

NE VITA HVMANA INFINItis malorum scopulis obiecta, careret subsidijs, philosophi olim inprimis educationis curam habẽdam esse seriò ac diligenter suaserunt. Est enim educatio prima, secunda, tertia pars vitæ, sine qua omnis doctrina, authore Seneca, est veluti armâta iniustitia. Vt ergo ruit ædificium, si stabile non ponatur fundamentum, ita canones & præcepta morum discutiuntur incassum, si educationis non perdiscatur principium. Sapienter quidem Horatius, Educationis bonæ necessitas. In Lib. de breuitate vitæ.

Nunc adhibe puro
Pectore verba puer, nunc te melioribus offer:
Quo semel est imbuta recens seruabit odorem
Testa diu.

Ne igitur Iuuenes hunc librum de moribus conscriptum quasi antidotum in sinu, aut ignem in filice circumferant, ne eiusdem præcepta, quæ sunt veluti salutaria pharmaca animi vulneribus minùs aptè accommodent, ne deniq; tam castam scientiam illotis (vt aiunt) manibus temerè & inconsideratè contrectent, ab hoc fundamẽto & seminario morum,

nempe ab educatione primum exordiendum esse putaui. Sic prænoniti cauebunt fortassè Iuuenes, ne lasciuis oculis intuentes Dianam à sæuis Actæonis canibus lacerentur, hoc est ne æstuantes affectibus (quibus plerumq; hæc ætas scatet) vitiorum sordibus coinquinẽtur. Vt enim cibus non prodest, si stomachus sit plenus veneno: ita morum præcepta nõ proficiunt, si animus sit coõpertus vitio. Qui hortum amænum ac frugiferum habere studet, necesse est primùm venenatas & malè olentes herbas radicitùs euellat: ita qui animũ moralis philosophiæ institutis imbuere contendit, necesse est primùm helleborum corruptæ naturę sumat, quo omnes animi latebræ & recessus à contagione dissolutę vitæ expurgentur. Hoc autem fieri non potest per solam doctrinam: quippe multi quidem præclarè sapiunt, sed pauci sunt qui præclarè viuunt. Doctus Cæsar, at tyrannus: doctus Alexander, at superbus: non ergo tantùm valet eruditio, quantùm prævalet educatio. Illa aurem pertundit, hæc mentem instruit: illa discitur sæpe sine vsu, hæc nũquam habetur sine fructu: illa multis perniciem peperit, hæc suis semper salutem dedit: illa fluit ac refluit, hæc constat stabilisq; manet: illa in bonis & malis floret, hæc solùm in alumnis virtutum lucet: illa cum vita vt vmbra labitur, hæc post mortem ad cœlos nobiscum tollitur: illa animum solùm ornat, hæc animum & corpus virtutis imperio subijcit: illius cõtemptio stultum, huius neglectio pernicioſum efficit: est ergò quòd rectè cõcludam plùs quidem valere educationem quàm doctrinam. Hortãda est igitùr studiosa Iuuentus, vt affectus supprimere, libidinem refrænare, radices vitiorum euellere, ignorantiam fugere, parentes ac præceptores audire, illorum præcepta discere, bonorum exempla imitari studeat. In hoc enim solo vis educationis consistit, vt audiendo bona viuere contendas benè.

Educatione affectus superandi.

Educatio cum doctrina collata ei præfertur. Rationes affatim collectæ quibus probatur plus valere educationem quàm doctrinã.

Educatio in quo consistat.

Educatio est vel
- Naturalis, quæ est infantis tam in sanitate totius corporis, quàm in singularum partium concinnitate diligens conseruatio.
- Ciuilis, quæ est vel
  - Publica per magistratum.
  - Priuata per patrem aut præceptorẽ, quæ propriè hic intelligitur.

Plus

Plus valet educatio ad ſtudium virtutis quàm doctrina, propter

- Dignitatẽ ſubiecti: voluntas enim educationi, intellectus doctrinæ ſubijcitur.
- Excellentiam obiecti, bonum enim reſpicit educatio, verum autem reſpicit ſcientia:
- Nobilitatẽ finis: Nam educatio benè & beatè nos viuere, at doctrina nos ſcire tãtùm ac philoſophari docet.

Opp.

Si non ſit morum directio nil valet educatio: ſed per ſolam doctrinam eſt morum directio: ergo ſine doctrina nihil valet educatio.

Reſp.

Morum directio cõtingit biſariam, vel per

- *Doctrinam, quæ præcepta ſolùm virtutis tradit.*
- *Diſciplinam, quæ ad obſeruationem præceptorum & actionem virtutis vrget. Illa adiuuat vt remota cauſa, hæc perficit vt medicina: illa nos ſcire facit modum viuendi, hæc ipſum habitum ingenerat: magis ergo valet educatio, quæ animum ad actionẽ virtutis confirmat, quàm doctrina, quæ hominem in cõtemplatione ſolùm virtutis inſtruit.*

Morũ directio p̃ Doctr. Diſcipl.

Opp.

Quicquid expellit morbos animi, & ſanat hominem, maximè valet ad ſtudium virtutis: ſed teſte Ariſt. morum philoſophia expellit morbos animi & ſanat hominem, cum ſit medicina animi expultrix vitiorum: ergo maximè valet ad ſtudium virtutis: & ex conſequenti magis quam educatio. Lib. 1. Ethico.

Reſp.

Aliud eſt medicina, aliud medicinæ applicatio, fatendum eſt morum philoſophiam eſſe quidem medicinam eandemq́, expultricem vitiorum, at non ſine applicatione, quæ eſt educatio. Eſt enim doctrina morum ſalutaris medicina, eſt vero educatio vitæ humanæ ad virtutis normam conformatio. Doctrina eſt medicina, Educatio medicinæ applicatio.

Opp.

Bonum quo antiquius, eo melius: ſed inſtructio ad bonos mores eſt bonum antiquius quàm educatio, ergo eſt melius, & proinde magis valet ad ſtudium virtutis. Maior eſt Ariſtotelis tertio Topicorum, Minor probatur quia ad virtutis normam morum non poteſt eſſe cõformatio, niſi præcedat virtutis ſcientia: fruſtra enim conaris benè educare, niſi viam virtutis priùs demonſtrare. Topicorum 3.

Resp.

Bonum quò antiquius, eò melius, quomodo intelligendum.

Scientia bonum mentis, Educatio bonum moris.

Maxima illa Aristotelis intelligenda est in bonis eiusdem speciei ac ordinis aliam non habentibus differentiam quàm diuturnitatis ac certitudinis. Quoniam igitur scientia, & educatio non sunt bona eiusdem speciei ac ordinis, cum illa sit bonum mentis, hæc moris, argumentum ab eo loco ductum in his non tenet.

Opp.

3. Topicorum 1. lib. Analyt.

Quo aliquid certius eo melius: sed scientia est educatione certior, cum sit solùm in his quæ aliter se habere non possunt, ergo & melior: & proinde magis valet quàm educatio, quæ est mutabilis & voluntaria. Ma. est Aristotelis Top. 3. cap. 1. Minor est eiusdem 1. Demonstra.

Resp.

Scientia certior quoad demonstrationem rerũ. Educatio quoad cõformationem morum.

Certius aliquid dicitur dupliciter, vel quòad

- *Demonstrationem rerum, & sic scientia res omnium certissima habetur primo libro Demonstrationis.*
- *Conformationem morum, & sic virtus omni scientia certior & constantior dicitur primo Ethicorum capitulo sexto eodem modo nos de educatione, quæ solùm virtuti innititur respondemus.*

CAP. I.

An omnia appetant bonum?

Bonum.

QVONIAM nulla re magis allicitur homo ad bene beateq; viuendum q̃ spe certa & expectatione finis (est enim ardens quasi sitis insita nobis & appetendi scientiam & acquirendi bonum) præclarè quidem Aristoteles a scopo & fine humanę vitæ hoc opus inchoat, vt acriùs nos incitet ad officium, & faciliùs pertrahat ad virtutis portum: sic enim ait, omnis ars, omnis doctrina, omne studium & institutum ad bonum aliquod refertur. Per artem opus, per doctrinam contemplatio, per studium & institutũ intelligi mihi videtur actio.

Finis consideratio excitat ad bene agendũ. Lib. 1. Metaphi.

Cum enim triplex humanæ vitæ sit genus, primũ in opere vnde Mechanici, alterũ in actione vnde Politici, tertiũ in cõtemplatione vnde Theorici, ac sapientes dicimur. Appositè hęc tria generatim insinuauit philosophus, de quibus posteà copiosè ac speciatim agit. Sed ne longiùs errẽ a proposito, nõ est tacenda communiter recepta opinio, nempe quòd sub his tribus nominibus omnia (quæ in vniuerso subsistunt) intelligantur: vnde emergit hęc quęstio: An omnia naturę vi ac impetu ad bonum tendant & moueantur? Etsi fateor equidẽ hoc verũ esse quod aiunt, nimirum bonũ seu finem omnia appetere: tamen per hęc nomina, non Thesin sed Hypothesin, non rasam tabulã omniũ, sed vitam hominũ Arist. intellexisse puto. Verùm quoniã sub hominis appellatione res omnes quæ eius imperio subijciuntur solent intelligi, quoniamq; hic sũmum bonum a philosopho id definitur, q̃ omnia appetũt, rectè à thesi ad Hypothesin, id est à confusa quæstione ad certam & definitam fluere potest interpretatio. Omnia ergo appetunt bonum: per omnia ens totũ: per appetere, naturæ vim & potẽtiam: per bonũ, finem & perfectionẽ intellige. Distinctiùs (si velis) hoc modo, per omnia quatuor rerũ ordines ac gradus: per appetitum nunc ipsam naturam, nunc potentiam naturæ, nunc influentiam cœli: per bonum aliquando opus,

Triplex genus vitæ describitur.

Vita { Mechan. Politica. Theoric.

Summum bonum quid.

Quatuor rerum ordines & gradus qui sint.

aliquando actionem, sæpe contemplationem demonstro. Res in primo gradu sunt inanimæ, vt cœlum & elementa; in secundo sunt res animatæ, vt plantę; in tertio sunt sensus participes, vt belluæ: in postremo sunt ratione præditæ, vt homines & intelligentiæ. Hanc veluti scalam olim contemplantes philosophi, deum esse viderunt & docuerunt, in quo omnes omnium rerum essentiæ admirabili quodã modo nexuq; vniuntur, ac in perpetuum tãquam in infinito ac summo bono conseruantur. Vt ponuntur iam quatuor rerum gradus, ita quadruplex distinguitur appetitus, qui vulgò naturalis, vegetabilis, sensibilis, & rationalis dicitur. Primò res primi gradus vt elementa, secundò res secundi ordinis vt plantæ, & sic deinceps, tertiò res tertij, quartò res quarti ad bonum & finẽ referuntur. Ad bonum & finem dico, quia bonum & finis cõuertuntur; est enim finis, cuius causa cætera omnia fiunt, qui vt est vltimum quod acquiritur, ita est semper primum quod proponitur, iuxta illud: finis est primum in intentione, & vltimum in executione. Huius disputationis vsus est, vt in omni actione omniq; conatu Biantis audiamus consilium, Respice finem.

Deum esse docuerunt Philosophi.

Appetitus quadruplex ad quatuor rerum ordines accommodatus

Finis quid.

Finis primum in intentione, vltimum in executione.

Respice finem.

Operis huius { Author, Causa, mouens, Subiect. Ordo, Finis.

In hoc opere considerari debent quinque.

- Author, qui fuit Aristotel. summus ille philosophorũ princeps.
- Causa efficiens mouens, nempe Nicomachus filius.
- Subiectum, nimirum vita hominis virtute excoleda, quæ est aut
  - Mechanica, cuius finis est opus.
  - Politica, cuius finis est actio.
  - Theorica, cuius finis est contẽplatio.
- Ordo, qui est disciplinæ, non naturæ: nam humanarum actionum non potest esse demonstratio.
- Finis, qui est præceptis & exemplis bonos & beatos reddere.

Omne sumitur aut

- Finitè pro ente rei vt antè exponitur in quadruplici rerum subsistentium gradu.
- Infinitè & confusè, pro ente tam rei q̃ rationis, & sic aliqui exponunt hunc locũ docentes q. & entia rei vt suprà, & entia rationis suo quæq; ordine referantur ad finem: verior tamen meo iudicio est prior interpretatio, cum entia rationis ab homine solo fabricata ad finem ratione hominis dirigantur.

Appetitus distingitur vt suprà.

Bonorum

Bonorum aliud est
- Naturale quod est vel
  - Internum, vt forma, exempli causa, anima.
  - Externum, vt actio formæ, exempli causâ, scientia.
- Morale
  - Per se, quod est aut
    - Medium, vt virtus.
    - Vltimũ, vt fœlicitas.
  - Per accidens quod est vel
    - Bonum fortunæ, vt diuitiæ.
    - Bonum corporis, vt sanitas & apta mẽbrorum compositio.

Bonũ { Naturale. Morale.

Opp.

Qui sciunt malum esse quod appetitur, appetunt illi malum: sed incontinentes sciunt esse malum quod appetitur: ergo incontinẽtes non appetunt bonum. Maior patet ex Arist. in 5 lib. ca. 9. vbi probat neminem sibi iniuriam facere, quia omnes iniuriam malum esse iudicant. Minor constat in 7. lib. vbi inter iracundum & incontinentem hoc ponitur discriminis, quòd iratus propter impetum passionis, quæ meliora sint non videt, incontinens autem seu mollis meliora videt, sed deteriora sequitur. Resp.

In molli seu in incontinẽte spectari debent duo.

Habitus rationis, quo naturaliter videt meliora quæ relinquit.

Impetus passionis, quo violenter incitatus deteriora expetit, sic quasi per transennam bonum vt aiunt videt, inflammatus tamen voluptatis facibus, malũ pro bono accipit, videt ergo quod bonum est ex habitu rationis, at appetit quod malum est, idq; vt summum bonum ex caco impetu affectionis. Idem dicendũ est de illis qui violentas sibi manus inferunt.

Incontinens habitu rationis meliora videt, impetu affectionis deteriora sequitur.

Opp.

Quicquid bonum appetit finem appetit, nam bonum & finis conuertuntur, sed voluntas finem non appetit, ergo nec bonum: minor patet, quia voluntas quæ appetit est infinita, fœlicitas autem quæ appetitur est finita, sed inter finitum & infinitum nulla est proportio: ergo voluntas bonum non appetit. Resp.

Voluntas bifariam consideratur, aut

In essentia perfectionis, & sic est infinita habetq; suum finem Deum à quo & esse & bene esse habet.

In regula virtutis, & rationis, & sic in hac vitâ est fœlicitate terminata.

Voluntas quomodo finita, quomodo infinita.

Opp.

Appetitus est ex defectu boni desiderati.

Appetitus contingit ex defectu optati & desiderati alicuius boni, sed sunt multa quæ nullum defectum boni sciunt, vt Deus & beati spiritus, ergo omnia non appetunt bonum: maior est philosophi in primo Physico. Minor est eius in primo libro de Cœlo cap. nono.

Resp. duplex.

Intelligendũ de appetitu naturali.

Appetitus illic intellegitur naturalis, qui est in imperfectis tendentibus ad summum bonum: at hic generatim nomen appetitus accipitur, non solùm pro motu ad perfectionem, sed etiam pro essentiâ & influentiâ mouente & conseruante omnia, & sic Deus appetere bonum id est conseruationem rerum omnium dicitur. Alij volunt excipi ab hac propositione summum bonum, vt in multis vniuersalibus pronunciatis apud Aristotelem: exempli causâ, omne corpus habet locum, excepto primo mobili: quicquid scitur per causas scitur, excepto principio: omne relatum habet correlatum, excepto summo genere: similiter omnia bonum appetunt excepto summo bono. probabile est vtrumq; responsum, at primum melius esse videtur.

Opp.

Voluntas potest appetere vel non appetere, cum sit secundum philosophum libera voluntas animi, ergo omnia ex necessitate non appetunt bonum.

Resp.

Voluntas aliquid semper appetit, non fato, sed naturæ vi.

Vt vis lucendi solem, ita vis appetendi voluntatem sequitur, & quamuis secundum philosophum ad hoc vel illud fatali necessitate non cogitur, non tamen quiescit, sed vi naturæ ad aliquod obiectum semper mouetur.

CAP. II.

Finis rerum agendarum vnus.

An sit vnus rerum agendarum finis?

Per res agendas virtutes inprimis intelliguntur.

Thesi iam tandẽ ad Hypothesin prolapsus Aristoteles humanũ appetitum septis quibusdã rationis circũscribere cõtendit: conatur enim hoc loco vnum & vltimũ rerum humanarũ finẽ ante oculos ponere, vt tam studio virtutis, quàm præmio fælicitatis allecti, ad scopũ vitę (quæ

(quæ eſt ipſa beatitudo) feſtinemus: per res agendas, virtutes maximè: per finem vnum ſolam beatitudinem intelligit: quam intuentes vt ſignum, cupientes vt præmium, & directiùs progredi, & velociùs ad optatum portum ferri poſſimus. Nam vt viâ cognitâ citiùs iter conficitur, ita hoc fine veluti mentis luminibus perſpecto, longè meliùs vita ad ſummum bonum dirigitur. Nemo rectè pingit ſi non ſit exemplum, nemo directè telum mittit ſi non videat ſcopum, nemo caſtè viuit ſi non ſperet præmium. Segnis enim & otioſa eſt vita humana, opus eſt ergo præmijs vt moueri, opus eſt ſtimulis vt incitari poſſit. Conſultò igitur Ariſto. finem vltimum quaſi motricem cauſam bene viuendi nobis proponit, quem ſi ignoremus, inanis eſſet omnis noſtra appetitio, vana eſſet omnis noſtra de bonis moribus conſultatio, otioſa eſſet omnis optimarum rerum electio, ſtulta futura eſſet omnis ſtudioſa actio, inſana eſſet omnis tantorum diſcriminum ſolius virtutis cauſâ in hâc vitâ ſuſceptio. Quorſum enim hæc omnia fierent? quorſum ſuſciperentur, ſi non eſſet virtutis palma id eſt beatitudo? rectiſſimè ergo vnus rerum agendarum finis proponitur vt idem à quolibet (currente ſtadium virtutis) comparetur: Nam vt in Olympicis ludis is ſolùm donatur coronâ qui certat & vincit, ita Oliuam virtutis id eſt honorem is ſolùm meretur qui omnes affectus ſuperat. Concludam cum philoſopho hunc finem omnium eſſe nobiliſſimum, & proindè nobiliſſimam eſſe hanc artem cui ſubijcitur. Sed quoniam in epiſtolâ ad lectorem de hoc argumento diximus, libentiùs hoc loco idipſum prętermittemus.

Finis conſiderãdi neceſſitas & vtilitas.

Ratio cur philoſophus primum de vltimo fine agit.

Honorem cupienti affectus ſuperandi.

Ars optima cuius finis optimus.

Res agendæ ſunt duplices.
- Abſolutę & per ſe vt ſolæ virtutes quę vi ſua ad vltimum finem acquirendum pertinent.
- Reſpectiuæ & comparatę, quæ ſunt vel
  - Naturales, vt edere, & bibere, dormire & vigilare ad conſeruationẽ naturæ.
  - Vtiles & fortuitæ, vt comparare neceſſaria ad victum & cultum, quæ per accidens ad vltimum finem comparandum ſpectant.

Vnus

Vnus finis sumitur aut
- Ethicè pro simplici ac perpetuâ actione virtutis, quæ in hac vitâ expetitur propter se, & sic hoc loco.
- Metaphysicè, idque vel
  - Pro æternâ contemplatione virtutum vt in decimo Ethico.
  - Pro infinitâ vnione omnium rerum in primâ causâ vt in 11. & 13. lib. Metaphysicorum.

Argumenta probâtia vnum esse finem.

Argumenta quibus probat vnum esse finem sunt à
- Similitudine sagittarij intuentis signum.
- Euentu / Consequente } Vt in suppositione antea probatur.

Opp.

Contemplatio virtutis in 10. *Ethico. Perpetua contemplatio primæ causæ in* 11. *Metaphysico, perpetua actio virtutis hoc loco vltimus finis dicitur: ergo sunt plures fines vltimi.*

Resp.

Fœlicitas actiua à fœlicitate cõtemplatiua re & essentia non differt.

Vt intellectus agens & patiens, speculatiuus, & practicus, non naturâ sed respectu differunt, ita fœlicitas actiua & speculatiua non re, sed ratione distinguuntur, vtraq; enim in habitu virtutis & ornatu mentis quoad essentiam manet: quare etsi modus & existentia vtriusq; in subiecto mutetur, idem tamen habitus & essentia vtriusq; immutabilis est & subsistit. De Metaphysico autem sine respondeo, q; hic non intelligatur, hic enim de fine coniũcto non separato agitur.

Opp.

Finis vnius scientiæ non est rerum omnium agendarum finis, sed beatitudo est finis vnius scientiæ, nempè ciuilis, vt in hoc loco docet philosophus, ergo non est finis omnium.

Resp.

Fines medij complures, vltimus tantùm vnus.

Omnes scientiæ diuersò respectu sub dialectica, Metaphysica & Ethica continentur.

Quamuis sint particulares quidem fines rerum omnium omniumq; scientiarum, vt rectè loqui & scribere in grammaticâ, ornatè dicere in Rhetoricâ, subtiliter disserere in Dialecticâ, vnus tamen vltimus finis omnium esse potest, ad quem reliqui vt lineæ vnius circuli ad centrum referuntur. Quòd verò hic vltimus finis huic scientiæ solum ac distinctè subijciatur, contingit propter dignitatem & excellentiam eiusdem, quippè vt reliquæ omnes scientiæ in genere ac ordine veri sub Metaphysica, in ratione probabilis sub Dialectica; ita in genere ac ordine boni sub Ethica continentur.

Opp.

Opp.

Malum bono opponitur, ergo vt est summum bonum, ita erit summum malum, & proinde erunt duo fines.

Resp.

Malum opponitur bono, & vt est vnum bonum ita est infinitum malum, vt placet Pythagoræ: attamen malum finis esse non potest, sed potiùs priuatio finis: est enim officium finis perficere, at mali officium est corrumpere, & perfectione omni priuare.

Opp.

Non minùs natus est homo ad sciendum verum, quàm ad agendum bonum, ergo vt summum bonum est finis rerum agendarum, respectu voluntatis, ita summum verum erit finis rerum scibilium respectu intellectus. prima pars antecedentis probatur ex Arist. cap. 10 lib. 10. Metaphysico.

2. Lib. Ethico. Malum non est finis sed priuatio finis.

Resp.

Vt voluntas Metaphysicè refertur ad infinitum simplex & incommutabile bonum; ita intellectus refertur ad infinitum simplex & incommutabile verum, quod verum & bonum idem est principium causa & motor omnium, nempè ipse deus qui ab Arist. definitur motor primus, vnus, simplex, infinitus, immensus, incommutabiliter manens sine tempore, qui mutare potest omnia, ipse verò mutari non potest: de hoc fine hic non agitur.

Voluntas ad bonum, intellectus ad verum refertur.

Deus ab Aristo. describitur.

Opp.

De obiectis tam voluntatis quàm intellectus, nempè de bono & vero agit Arist. in Ethicorum 1. & 6. ergo de hoc duplice fine agitur.

Resp.

De obiectis tam voluntatis quàm intellectus nempè de bono & vero agit quidem Aristoteles, in locis citatis, sed alio quidem sensu, hic enim de illis agit vt ad Politicam vitam vsumq; spectant, illic vt in deo essentialiter vniuntur, hic vt acquiri possunt in hac vita, illic vt apprehendi possunt in æternitate, voluntatem enim perpetuam & mentem æternam ac immortalem lib. 3. de Anima & 5. cap. ponit Aristo. vnde necessariò sequitur vt sit æternum obiectum vtriusq; ne inter subiectum & obiectum nulla fieret proportio.

An

CAP. III.

An sit rerum in hac scientiâ demonstratio? An Iuuenis sit idoneus auditor?

Artis huius {Ordo, Auditor

DVo in hoc capite à philosopho explicãtur, ordo & auditor artis: ordo, ne cognito iam fine, anceps & incerta sit via progrediendi; auditor, ne inaniter a quolibet tam fructuosa aut tractetur aut perdiscatur scientia, ordinẽ præscribit facilẽ, est enim disciplinæ, quippè accuratũ & limatum disputãdi genus in hac parte philosophiæ negãt dissimilitudo morum in diuersis locis; multitudo rerũ & cõsuetudinum; magna incertitudo euentuum, à quibus in hac vita homines plerumq; pendẽt; imbecillitas & error hominũ, & deniq; varietas actionum humanarũ; quæ vt ait Aristo. in textu certâ demonstrationis lege coërceri nequeunt, sed attende, quamuis ob has causas non sit vt in mathematicis demonstratio, est tamen nunc ab exemplo, nunc ab inductione, nunc ab euentis alijsq; similibus locis certa, & efficax persuadendi ratio. In Ethicis enim, non tam docere intellectum, quàm mouere voluntatem quærimus. Nam intellectus demonstratione, voluntas inductione vincitur. Percepto iam ordine quis sit aptus & idoneus auditor breuiter dicamus. Audiunt hanc sanè multi, sed benè & efficaciter audiũt paucissimi. Audire enim hoc loco non est auribus verba tantùm percipere, sed altiùs de præceptis virtutis meditari, adeoq; voce, vitâ, exemplo, alijs prælucere. Imberbis ergo iuuenis ab hac scholâ pellitur, delirans senex non admittitur, ille enim experientiam non didicit, hic affectibus quasi furijs agitatus repucrascit: hinc rectè illud, senex bis puer, non solùm quia viribus, vitâ, ingenio deficit, sed quòd in cymbâ Charontis positus, morum philosophiam benè non audiat. Iuuenis ergo hic non tam ætate quàm moribus intelligi debet. Nam vt ante periodum illius ætatis raro cernitur constãtia: ita canitiem capitis semper non sequitur affectuum anchora & moderatio. Quarè non annorum paucitate aut multitudine

Ordo disciplinę.

Rationes ordinis in libris Ethic. obseruati.

Ethica eum intellectum informatum, tum voluntatem reformatã cupit.

Quis aptus & idoneus auditor huius artis.

Audire quid, hoc in loco.

Vox, vita, opus, concurrunt in honesta vitã.

Iuuenis & delirans senex auditores inepti.

Senex bis puer.

Iuuenis {ætate, moribus.

Canities sapiẽtem senem non facit.

multitudine, ſed morum inconſtantiâ & leuitate hoc loco iuuenem definio. Quippè ſi verè dicam quod ſentio, non fuit omnino decretum philoſopho omnem hominem ante trigeſimum quintum annum quo termino clauditur iuuentus, ab hoc gymnaſio explodere atq; arcere. Nihil minùs meo quidem iudicio ſenſit, nihil minus ſuaſit. Nam intra circulum tot annorum & affectus ſupprimi, & experientia acquiri, & ingenium perfici, & imperium rationis ac virtutis rectè teneri poſſit: hic ergo ſenſus eſt ni fallor, iuuenem excludi id eſt omnem hominem, qui ſeipſum non vincit, id eſt vt iterùm dicam, qui affectibus nimium ſuccumbit, qui vitijs inſeruit & mancipatur. Sapienter ille,

Status quæſtionis propoſitæ.

Iuuenis quis excludatur ab auditione moralis philoſophiæ.

Fortior eſt qui ſe quàm qui fortiſſima vincit &c.

Hanc igitur audiat iuuenis, audiat etiam & ſenex: audiat ille vt medicinam, audiat hic vt vitę regulam: eſt enim vtilis & bonis & malis, bonis vt ſemper virtuti ſtudeant, malis vt ab extremâ miſeriâ tandem reſiliant

Auditio ethices omnibus vtilis.

Non poteſt eſſe in hac ſcientia demonſtratio propter { Diſsimilitudinem morum, Multitudinem rerum, Mutationem legum, Incertitudinem euentuum. } quæ omnia ſæpè mutantur & ob eandem cauſam accuratè demonſtratione explicari non poſſunt.

Demonſtratio cur hic eſſe nequeat.

Impedimenta quò minus aliquis ſit idoneus auditor moralis philoſophiæ, ſunt { 1 Defectio ætatis, 2 Peruerſitas opinionis, 3 Ignorantia rerum, 4 Inconſtantia morum, 5 Fluxus & refluxus affectuum, 6 Affluentia vitiorum. }

Auditionis idoneę impedimenta ſex.

Opp. De ordine.

Omnis ſcientia quæ eſt de certiſsimâ materiâ demonſtrationibus confirmari poteſt. ſed moralis philoſophia eſt de certiſsimâ materiâ, ergo demonſtrationibus cõfirmari poteſt. Maior eſt Ariſto. lib. primo Demonſt. minor eſt in decimo cap. primi libri Ethicorum, in quo loco hæc ſunt verba, nempè quod, Nulla in re mortalium tanta inſit firmitas, tanta conſtantia vt ijs in rebus, quæ virtute geruntur, & iterum in lib. 2. cap. 6. dicit philoſophus quòd virtus ſit certior omni ſcientiâ.

Virtus eſt omni arte certior.

Reſp.

Resp.

Contraria loca conferuntur & reconciliantur.

Vt in his locis de firmitate & constantiâ virtutis, ita in 2. cap. 2. libri. hæc in contrario sensu habentur verba: vt autem in rebus salubribus, sic in actionibus ijs omnibus quæ conducunt nihil inest firmitatis, nihil stabilitatis & roboris. Quare obseruandum est non tam quid dixerit, quàm quid senserit in his locis Aristo. In prioribus ergo locis intellexit miram influentiam virtutis in habitu confirmato, & sic firmior & certior est omni arte, non quoad demonstrationem rei, vt concludatur, sed quoad inclinationem & directionem animi, vt in honestis vitæ actionibus confirmetur, alter locus de actionibus humanis (quæ sunt incertæ) intelligitur.

Virtutes artibus quomodo sint firmiores, quomodo minus firmę.

Opp.

Illa scientia quæ definitiones & proprietates habet, demonstrationibus vti potest, sed morum philosophia & definitiones & proprietates habet: ergò demonstrationibus vti potest: maior patet quia definitio & proprium sunt principia demonstrandi, minor constat quia à virtutes vitia & affectus in hac scientiâ definiuntur eorumq; proprietates explicantur.

Resp.

Scientię certę dicũtur trifariam, vel quarum

1 *Principia nullo modo mutari aut impediri possũt: sic Metaphysica, Physica & mathematicæ certæ habentur.*

2 *Principia sunt quidem certa per se ad effectum producendum, per accidens tamen mutari possunt, vt constellatio destinata ad hunc vel illum effectum, alterius tamen vi obtundi potest.*

3 *Principia incerta sunt & in effectis suis producendis frequenter impedita vt voluntas, appetitus, intellectus, & harum scientiarum analytica non potest esse conclusio, definitiones quidem & proprietates traduntur sed materiales vt aiunt respectu subiecti in quo insunt, non formales & per se respectu definiti: quippe virtutes, vitia, affectus, accidentia sunt & per subiectum definiuntur ac demonstrantur.*

Opp.

Opp.

Iuuenes sunt idonei auditores speculatiuæ scientiæ, ergo multo magis sunt idonei practicæ & moralis: antecedens probatur quia animus iuuenis est rasa quasi tabula apta ad omnem formam capiendam: Argumentum sequitur à maiore seu fortiore. Nam contemplatio & melior & certior actione dicitur lib. 10. Ethicorum.

Resp.

Duo præcipuè impedimenta sunt, quò minus iuuenis sit tam idoneus ad audiendam philosophiam morum quàm ad contemplationem rerum; quia principia morum dependent ab experientiâ, quâ caret iuuenis, sed principia speculationis non dependent: iterum quia in animo Iuuenis multa repugnantia & infesta reperit morũ philosophia, nempè affectus & voluptates, sed non reperit quicquam sibi contrarium ipsa contemplatio. Quarè etsi sit difficile contemplatiuam scientiam discere, est tamen difficillimum morum philosophiam audire, id est sequi, eiusdemq; præceptis obtemperare.

Iuuenis cur sit minùs idoneus auditor ethicę quàm theoricæ.

Opp.

Ante periodum iuuentutis acquiri potest fœlicitas quæ est finis huius scientiæ: ergo iuuenis est idoneus auditor: antecedens probatur quia docet philosophus quemlibet posse beatum effici.

Resp.

Si circuitum ætatis spectes, non negamus quin iuuenis possit esse beatus, sed quia rarissimè sibi constat hæc ætas, in textu hoc ipsum illi negatur.

CAP. IIII. & V.

An voluptas, honor, diuitiarum affluentia, aut virtus, sit beatitudo?

TAEdium vel potiùs infinitum esset omnes omnium de beatitudine sententias ac opiniones hîc percensêre. Nam rectè Aristo. curare quod quisque loquatur dementis esset: Pyrrho omnino fœlicitatem sustulit: Porcus ille Aristippus voluptatem esse putauit: diuitias

Multiplex opinio de fœlicitate.

tias Crœſus & Midas pro ſummo bono habuerunt. Periander honorem, Socrates ſcientiam: ideam Plato, Zeno virtutem: Dion prudentiam, ſapientiam Bias, vſum & actionem virtutis noſter Ariſtoteles poſuit. Quid multis? quot homines tot capita & ſententiæ. Nam ægri in ſanitate, in libertate oppreſſi, imbecilles in viribus, in honoribus ignobiles, ſcopum & portum humanæ vitę eſſe ſomniamus. Quædam ergo principum philoſophorum ex turbâ & ſyluâ omnium ſentẽtiæ de beatitudine hoc loco refutantur, quarum prima eſt quòd voluptas, ſecunda quòd honor, tertia quòd diuitiæ, quarta quòd virtus pro ſummo bono haberetur. De primâ quid dicam? eſt vox pecudis non hominis; qui enim fieri poteſt vt Sardanapalus omnium libidinum ac voluptatum carybdis fœlix euadat? ſi enim voluptas ſit nihil aliud quàm eſca ſerpentis, quàm cycuta virtutis, quàm ſpuma & ſperma veneris, quàm ſentina, & (vt loquitur orator) tæda omnis turpitudinis, ſi ſit, vt concludam cum philoſopho, communis quaſi peſtis nobis cum belluis; qui fieri poteſt vt ſit proprius finis ac ſummum bonum hominis? ſperne ergo voluptates: nocet enim empta dolore voluptas. De ſecunda opinione non eſt quòd multis diſputem. Nam quamuis ſit ambitioſa hæc ætas mundi, tamen Cæſar cum pompâ, Alexander cum ſceptro cecidit: rectè ille, regnabo, regno, regnaui, ſum ſine regno: lubrica eſt ſcala fortunæ, & comes regni ſemper inuidia eſt, quo altiùs ſcandis eo grauiùs cadis. Nam

Icarus Icarijs nomina fecit aquis.

Honor inquit philoſophus eſt in honorante, at fœlicitas eſt in ipſo beato, non eſt ergo honor beatitudo. Tertia opinio perniciem Midæ peperit, nam impetrato vt quicquid tangeret in aurum mutaretur, fame tandèm exẽſus perijt miſerrimè. Iſta iam ſiti pæcuniarum æſtuant & laborant plurimi, qui aureum Nilum nocte ſomniantes, pro auro & argento quæ ſunt nihil aliud, quàm naturæ ſtercora, in omnem ſcopulum rapiuntur: ſapienter Ouidius,

Itum eſt in viſcera terræ &c.

Vno verbo ſic ago: diuitiæ ſunt bona fortunæ, in diuitijs nulla

Quot capita, tot ſenſus.

Quatuor primariæ opiniones de vltimo fine refelluntur.

1. Voluptas cur non ſit ſummum bonum.

Deſcriptio fœdæ voluptatis.

2. Honor non eſt ſummũ bonum.

Lubrica eſt ſcala fortunæ.

3. Diuitiæ non ſunt ſummum bonũ.

nulla est constantia, diuitijs malè vti possimus; multis perniciem, omnibus penè periculum creant diuitiæ, ergo in eis non est beatitudo. Quarta opinio grauis est, nam Stoicorum est: nempè quòd virtus sit summum bonum hominis. Nescio sanè in quam lancem pondus rationis inijciam, dicam tamè cum Aristotele, quod amicus sit Zeno, qui virtutem: amicus Plato, qui Ideam: magis autem amica veritas, quæ perpetuã virtutis actionem pro fœlicitate humana accipit. Nam etsi virtus sit pretiosior auro, etsi virtus sola post funera viuat, tamen si illam in habitu non in actu, si in quiete non in motu, si deniq; in sinu non in manu teneas, certè vt parum prodest alijs ad exemplum, ità sibi deest ad nomen beatitudinis aucupandum. Cum ergo aliud sit virtus, aliud actio virtutis, illã vt medium, hanc vt prẹmium: illam vt radicem & causã, hanc vt fructum & finem ponimus.

Rationes cur diuitiæ non sint beatitudo.

4 Virtus non est summum bonũ.

Voluptas quid?

Voluptas est naturalis & insidiosa affectio animi, orta vel ex memoriâ, vel ex præsentiâ, vel expectatione veri aut apparentis boni, quâ delectantur sensus, diffunduntur spiritus, demulcetur appetitus, cui vt ait Aristo. difficilius est resistere quàm furori.

Voluptas quid.

Voluptas non est fœlicitas, {
Quia est naturalis affectio,
Quia est communis homini & belluæ,
Quia potius ad malum quàm ad bonum incitat,
Quia sæpius corrumpit, quàm conseruat.

Honor quid?

Honor est debita reuerentia tributa alicui in testimoniũ virtutis, aut summæ dignitatis.

Honor quid.

Honor non est fœlicitas, {
Propter incertitudinem eiusdem, cum sit bonum fluens & externum.
Propter periculum quod sæpè ex eo contingit.
Propter relationem ad aliud bonum quod per se expetitur.

Honor est per essentiam & subiectiuè in honorante, est autem per causam & obiectiuè in honorato.

Diuitiæ.

Diuitiæ sunt externa bona labore parta, timore conser-

Diuitiæ quid. uata, dolore perdita, quæ in bonis ornamenta virtutis, in malis inſtrumenta ſceleris eſſe poſſunt.

Non ſunt fœlicitas

Diuitiæ non ſunt fœlicitas,
- Quia fluunt & refluunt,
- Quia bonis & malis competunt,
- Quia plures ad perniciem, quàm ad virtutem rapiunt.

Virtus quid?

Virtus quid. Virtus eſt habitus voluntarius & electiuus, in mediocritate poſitus, prout prudens præſcribit agendi circumſtantias.

Virtus non eſt fœlicitas,
- Quia eius eſſentia nempè habitus in dormiente eſſe poteſt, id eſt in nihil agente: at fœlicitas ſic ineſſe non poteſt.
- Quia virtus expetitur propter actionem eiuſdem, quę actio beatitudo dicitur.

Generalis diſtinctio quâ oſtenditur quòd bona externa non ſunt fœlicitas.

Non eſt fœlicitas. Probatur quòd bona externa nõ poſſunt eſſe beatitudo,
- Ratione poſſeſſionis, quiâ propriè noſtra dici non poſſunt.
- Ratione acquiſitionis, quiâ per iuſta media ſemper non acquiruntur, ſæpe enim per vim & fraudem comparantur.
- Ratione dependentiæ, quiâ ad alia ſemper referuntur.
- Ratione inſufficientiæ, quiâ appetitus illis non clauditur: Iuxta illud, Creſcit amor nummi quantùm ipſa pecunia creſcit.

Opp.

Omne bonum quod propter ſe & non propter aliud expetitur eſt ſummum bonum. ſed voluptas tale eſt, ergo eſt ſummum bonum. Maior eſt Ariſto. in textu. Minor eſt in cap. 8. lib. 1. Rhetorices.

Reſp.

Diſtinctio Thomæ, Bona externa non ſunt beatitudo. *Duo ſpectãtur in homine.*
- *Ratio ſeu intellectus, & ſic dirigitur ad virtutis actionem, quæ eſt vera beatitudo.*
- *Affectio ſeu appetitus, & ſic rapitur ſæpè ad voluptatem, quæ vltimum bonum dicitur inter affectus, de quibus illic agit Ariſto.*

Opp.

Opp.

Id ſummum bonum eſt quod ſummam delectationẽ habet quodq́; omnes appetunt, ſed voluptas ſummam habet delectationem eandemq́; omnes & ſinguli appetunt: ergo eſt ſummum bonum. Prima pars maioris eſt Ariſt. 10. cap. lib. 1. vbi docet quòd fœlicitas ſit quiddam maximè delectabile & amœnum: ſecunda pars eſt in definitione vltimi finis. Prima pars minoris probatur, quia nihil eſt delectabilius quàm voluptas, quæ eſt eſſentialiter delectatio. Secũda pars conſtat, quia ſapientes & ignari omniſq́; conditionis homines voluptatem ſitiunt.

Reſp.

Voluptas non eſt eſſentialiter delectatio, ſed cauſa delectationis quæ à ſapiente non vt finis, ſed vt bonum concomitans exoptatur; eſt enim bonum efficiens fœlicitatis vt virtus, bonum adiuuans vt fortuna, bonum concomitans vt voluptas, bonum terminans appetitum, vt ipſa beatitudo, quæ ſola propter ſe & vi ſuâ expetitur.

Bonum quadrifariam dicitur.

Opp.

Honor eſt finis ciuilis vitæ, vt habetur in hoc 5. cap. ergo eſt fœlicitas.

Reſp.

Finis in textu illo pro præmio capitur.

Finis aliquando pro præmio cap.

Opp.

Omne proprium ineſt ſuo ſubiecto, ſed honor eſt proprium fœlicis: ergo inhæret fœlici, & proinde falſum eſt quod in textu habetur, nempe quòd honor ſit in honorante, non in fœlici. Maior eſt regula dialectica, minor eſt in 11. cap. lib. 1. Ethico.

Reſp.

Honor accipitur bifariam, vel pro { *Applauſu externo, & ſic eſt in honorante.* / *Affectu interno fœlicis, & ſic eſt in honorato.*

Honor duplex.

Opp.

Id magis videtur eſſe fœlicitas quod ſecundum eſſentiam mutari aut impediri non poteſt, quàm quod poſſit, ſed virtus neq; mutari quoad eſſentiam nec impediri poteſt (actio verò virtutis poteſt) ergo virtus magis videtur fœlicitas eſſe, quàm actio virtutis.

maior constat, quia fœlicitas debet esse perpetuum, constans & incommutabile bonum. Minor probatur quiâ etsi virtus quoad actum & existentiam mutatur, quoad habitum & essentiam tamen mutari non potest, & sic intelligitur philosophus in 2. Ethico. vbi docet virtutem esse medium quoad nos.

Resp.

Actio duplex virtutis.

Transiens, quæ mutari & impediri potest sublatis obiectis, quibus vt medijs vtitur, & talis actio non est fœlicitas.

Immanens, quæ est firma, perfecta & immutabilis bene operandi intentio seu meditatio, & talis nec impediri nec mutari potest.

Opp.

Bonum quod per se sufficit est fœlicitas, sed virtus est bonum quod per se sufficit, ergo est fœlicitas. Maior est Aristo. in primo libro Ethico. Minor constat lib. 2. cap. 7. vbi virtus per se expeti dicitur, adeoq; hominem perficere, quicquid enim per se perficit illud sufficere videtur.

Resp.

Virtus in { Actu. Habitu.

Cum dicit Aristo. virtutem perficere hominem eundemq; optimum reddere; intelligit virtutem in actu, non in habitu constitutam. Actus verò virtutis duplex est, aut externus per obiectum, aut internus per consilium, patientiam, & similia quæ semper fœlicem esse declarant, etsi nullum externum opus sequatur.

Opp.

Bono nil melius teste philosopho in 3. Topico. sed virtus est bonum, ergò virtute nil melius est, & ex consequenti fœlicitas non est bonum melius.

Resp.

Bono nil melius quoad essentiam.

Respondet Boëtius quòd bono perfecto nil melius sit quoad essentiam, potest tamen aliquid esse melius bono quoad existentiam. Quare etsi concedit ille fœlicitatem non esse essentialiter bonum melius virtute; est tamen contingenter melius, quia magis perficit subiectum. Si vrgeas quòd fœlicitas sit etiam essentialiter bonum,

bonum, fateor id quidem in genere boni, sed non in relatione subiecti. Nam virtus & fœlicitas subiectum vt accidentia respiciunt.

CAP. VI.

An veritas sit præferenda authoritati & amicitiæ? & An Idea Platonis sit fœlicitas?

Veritas plurimi facienda.

VEritas simplex & nuda est, sed efficax & magna: splendet cum obscuratur, vincit cum opprimitur; hinc vt pacis templum in media vrbe extruxerunt olim Romani: ita veritatis statuam in suis vrbibus olim coluerunt Ægiptij. Nomen enim pacis semper excelsum, & numen veritatis semper diuinum extitit. Sit ergò amicus Plato, sit etiam amicus Socrates, magis tamen amica veritas omnibus & singulis esse debet. Huius vi impulsus Aristo. vt hîc ait, suum magistrum (diuinum illum Platonẽ) de Ideis & abstractis rerum formis disputantem reijcit & refellit. Vt enim iurè amicitia sine virtute, ita non minùs iustè authoritas sine veritate contemnitur. Ex occasione istius sententię quidam interpretes hîc non ineptè quærunt: An veritas authoritati & amicitiæ sit semper præferenda? Aliud est de causâ agere quę mouetur, aliud de opinione Platonis, quæ refellitur. Quare da veniam lector si nunc parum à proposito ac instituto digrediar. ideo enim hoc facio, vt meam de refutante & philosophante Arist. opinionem habeas, & vt vno verbo id ipsũ expediam, in refutando Camelum, in philosophando omniũ principem esse puto. In refutando Camelum dico, quia illos calcibus inuidiæ petit ex quorũ vberibus nectar philosophię suxerat: in philosophando principem, quia sic de naturæ viribus arcanis differit, vt nemo acutiùs, sic demonstrat vt nemo accuratiùs, sic defendit vt nemo fortiùs. Quarè vt in refutationibus aliorum illum vix salutandum: ita in demonstrationibus rerũ illum præ alijs ambabus vt aiunt vlnis amplexandũ esse suadeo. Si refellat (ni malè animaduerterim) aut mutat verbum, aut inuertit sententiam, aut fingit nouum, &

Amicitia sine virtute, & Authoritas sine veritate contemnenda sunt.

Frans Aristotelis, quà cum alios refellit, vtitur.

quasi Hercules cum Pygmæo, sic (vt cõcludam omnia) Arist. cum vmbra de lanâ caprinâ certat, verbi causâ hoc quod dico verissimum esse intelliges, si lib. primum de anima, lib. primum Metaphysices, lib. deniq; secundum Politicorum legas & diligenter conferas, in his enim dentatus alios mordet, & ex antiquorum ruinis (quasi ex flammis) triumphum ante victoriam petit. Egregium sanè & præ cæteris carbone dignum est hoc exemplum, quo vtitur in præceptorem suũ Platonẽ, quem Psitacum profectò hoc loco (id solum q̃ optat) resonantem facit. Nam vbi docuit Plato fœlicitatem esse Ideam, quasi volutantem in aëre, vacillantem in mente, fluctuantem in æternitate? Liquidò constat vbi docuit esse duplicem Ideam, alteram coniunctam, quam contemplationẽ primę causę, alteram separatam & Metaphysicam, quã causam primam mentemq; diuinam appellauit: illam fœlicitatẽ in hâc vitâ, hanc in futurâ esse constituit: hâc positâ iam sententiâ (quæ est certo certiùs Platonis) quorsum rem tot verbis quasi funestam aggrauat Arist.? quorsum de accidente sine subiecto disputat? quorsum an Idea sit vniuersale aut singulare, an sit in substantia vel accidente? An sit æterna vel caduca? An sit coniuncta vel separata contẽdit? frustra venatur, qui tandem capit muscam, multa verba & argumenta audio, quæ tamen Platonem (contra quem insinuauit se dicturum) omnino non feriunt? sed hæc omitto, & ad primam quæstionem redeo, in qua quis dubitat, nisi sit imprudens & curiosus, An veritas sit anteponenda amicitiæ & authoritati? est enim veritas bonum per se, at amicitia & authoritas bona per accidens dicuntur. Nam siue propter delectabile, siue propter vtile, siue propter honestum amicitiam intelligas, certũ est amicos nullum fructum ex animorum consensione metere, si nodo nexuq; veritatis illorum animi non deuinciantur, vera enim amicitia tùm frangitur, cum amicus per insidias fallitur: præterea authoritas ab vnius aut alterius imperio & vitâ pendet, adeoq; sæpe cum affectibus coniungitur, at veritas æterna est & nullis animi perturbationibus cõmouetur. Postremò amicitia & authoritas ad paucos pertinent, sed veritas

Duplex Idea { Cõiuncta. Separat.

Quæstiones inutiles.

ritas ad omnes, nemini enim licet mentiri, nemini alios fallere. Rectè Senecca, omnes in linguâ, mente, manu, veritatẽ habere decet.

Veritas est anteponenda amicitiæ & authoritati propter
- Dignitatem ſubiecti: Nam veritas eſt in intellectu, amicitia verò & authoritas in appetitu.
- Æternitatem principij. Nam ſolùm a Deo fluit, amicitia verò & authoritas ſæpè ab humana voluntate dependent.
- Stabilitatem & conſtantiam boni. Nam veritas eſt virtus per ſe, amicitia & authoritas per accidens.
- Excellentiam medij. Nam veritas per contemplationem primæ cauſæ quæ eſt ſimplex & æterna veritas, mentem ad fœlicitatem dirigit, at amicitia & authoritas id non præſtant.
- Communitatem & ſimplicitatem naturæ. Nam veritas & ad omnes pertinet, & omnibus vacat affectibus, at amicitia & authoritas nec ad omnes ſpectant, nec omni carent affectu.

Fœlicitas eſt duplex.
- Diuina vel
  - Abſtracta & infinita, quam Plato primam Ideam & cauſam omnium appellat.
  - Coniuncta & ſubiectiua, quam ſecundam Ideam & cognitionẽ primæ cauſæ in nobis conſtituit, illam in æternitate, hanc in mortalitate noſtra acquiri poſſe iudicauit.
- Humana vel
  - Actiua, de qua Ariſto. in hoc primo libro.
  - Contemplatiua de quâ in decimo libro egit.

Opp.

Quicquid odium parit poſtponendum eſt ei, quod homines in ſtudio virtutis conſentire facit: ſed veritas odium parit, amicitia verò homines in ſtudio virtutis continet; ergo veritas poſtponenda eſt amicitiæ. Maior eſt Ariſt. in magnis moralibus, minor ex trito prouerbio pendet.

Reſp.

Veritas quomodo odium dicatur parere.

Odium non eſt effectus veritatis, ſed mali & corrupti hominis, cuius vlcera lanceâ veritatis tacta recrudeſcunt, quare etſi obſequium amicos veritas odium pariat, non eſt tamen

postponẽda veritas obsequio, cum non ex actione virtutis, sed ex corruptione hominis illud malum contingat.

Opp.

Quicquid magis conseruat rempublicam est magis præferendum; sed amicitia magis conseruat rempublicam quàm veritas: ergo est anteponenda veritati: maior cuiuis patet, minor probatur ex octauo libro Ethicorum vbi docetur, quod legumlatores magis versentur circa amicitiam, quàm circa iustitiam, quia per illam magis conseruatur ciuitas; si ergo præferenda sit amicitia iustitiæ, quæ est omnium virtutum regina, multo magis est anteponenda veritati, quæ multis gradibus iustitiâ habetur inferior. Huc addi possunt argumenta a testimonio Ciceronis, qui in libro de amicitia docet ipsam omnibus rebus humanis esse anteponendam; illud etiam quòd amicus sit alter ego, sed quilibet tenetur seipsum maximè præferre & conseruare: ergo potius tenetur amicitiam quàm veritatem defendere.

Resp.

Negandum est magis conseruari rempublicam amicitiâ quàm veritate. Nam vinculum amicorum in studio virtutis conspirantium est ipsa veritas: non enim æquo animo pateretur amicus amicum errare, falli, decipi. Vbi dicit philosophus quòd magis versentur legum latores circa amicitiam quam æquitatem, non ciuilem, sed naturalem iustitiam intelligit. Argumenta a testimonio Ciceronis affluentiam dictionis, non consequentiam rationis habent; aut si magis placet sic respondeo, quòd amicitia sit omnibus rebus humanis anteponenda, id est omnibus rebus fluxis & caducis: id etiam quòd quilibet teneatur maximè seipsum præferre & conseruare, sub conditione virtutis. Nam malum & turpe agere nemini licet, & si exquisitissimi cruciatus & tormenta proponantur: vt testis est Aristo in lib. 3. cap. 1. Ethico.

Iustitia { Ciuilis, / Natur.

Malum nullo modo admittendum.

Opp.

Authoritas mutauit tempus obseruandi sabbati, authoritas quoque mutauit tempus & modum recipiendi cœnam domini: ergo videtur esse præferenda veritati, quæ aliter instituit.

Resp.

Resp.

A secundum quid ad simpliciter (vt aiunt) non sequitur argumentum. Ad exempla (quæ proponuntur) respondent docti, quòd cæremoniæ & circumstantiæ vt tempus, ordo, & locus authoritate mutari possint, res ipsæ verò atq; substantia non possint: neq; in his pugnat authoritas cum veritate, cum non in tempore quod mutatur, sed in re ipsa, quæ habetur, veritas eluceſcat: præterea sacrosancta illa salutis nostræ misteria nimirum paschatis & pentecostes, quæ in dominicis diebus contigerunt, mutationem sabbati apertissimè insinuarunt.

Circumstantias mutare potest authoritas, substantiam non potest.

Pascha & Pentecoste mutationem sabbati insinuarunt.

Opp.

Deus est summum bonum vt docet Aristo. in 1. de cœlo cap. 9. & etiam in 11. Metaphysicorum, sed per infinitam & separatam Ideam nihil aliud intelligit Plato quàm deum: ergo iniustè hoc loco reprehenditur ab Aristotele.

Resp.

Concedo consequens & consequentiam: veruntamen si per Ideam intellexisset Plato politicam fœlicitatem, quam intellexisse illum vrget Aristo. tum proculdubio iniusta non fuisset eiusdem refutatio.

Idea fœlicitas politica non est.

CAP. VII.

An fœlicitas sit sufficiens bonum?
Quid fœlicitas, & quid fœlix?

REfutatis priscorum philosophorum erroribus, redit iam tandèm ad institutam de summo bono disceptationem, primumque quærit, An fœlicitas sit sufficiens bonum? Attende (studiose lector) quòd de bono Politico & humano, non de Theorico & diuino hîc habeatur oratio: est enim Deus solum, infinitum, simplex, æternum, & (vt verbis interpretum vtar) omnisufficiens bonum, quod incommutabiliter manens sine tempore mutare potest omnia, ipsum verò mutari non potest, a quo (vt concludam cum philosopho) omnia, quæ sunt in rerum naturâ & suum

Bonũ 5 Politicũ 2. & Theor.

Deus summum bonum theoricum.

Fœlicitas summum bonum politicum & humanum.

ſuum eſſe & benè eſſe habent: cum ergo hoc loco fœlicitatem, quæ eſt actio virtutis, bonorum omnium & perfectiſſimum & diuiniſſimum eſſe dicat, intelligendus eſt de illis ſolùm bonis, quæ in circuitu ac ſtadio huius vitæ per ſtudium virtutis aut poſſidẽtur aut poſſideri queũt: in hoc enim trãſitu & mortalis vitæ circulo, quæ gẽma pretioſior virtute? quæ palma glorioſior fœlicitate eſſe aut fingi poteſt? Opes enim fugiunt: Nam

Opes, vires, forma, & vita fluunt, ſola beatitudo permanet.

Tantalus a labris ſitiens fugientia captat
Flumina.

Vires conſeneſcunt, nam ſenex bis puer: forma vt folium defloreſcit, nam ruga ſenilis erit; vita non erit permanens, nam morientes naſcimur; quis ergò ſtatus, quæ quies; quis ſcopus & portus vitæ niſi ſola beatitudo? rectè Mantuanus.

Eſt honor, in portum cum puppis ab æquore venit,
Laudibus inceptum continuatur iter.

Si igitur fœlicitas ſit ille finis qui appetitur propter ſe, adeoque ad alium nullum in hac vitâ aut fructu vberiorem, aut dignitate meliorem referatur, perſpicuum eſt rectiſſimè ſummum ordine, perfectione ſufficiens & abſolutè bonum in hac vita nominari; præterea cum ſeipſo ſit contentum hoc bonũ, cum in eodem cętera omnia huius vitæ bona cõglobentur, cum nullis ictibus fulminibuſque aduerſę fortunę concutiatur, cum hoc ſolo bono appetitus rationis, voluntatis ſitis extinguatur, ſi omnibus numeris perfectum ſufficienſque appellemus, nemo iure reprehenderit. Poſtremò quoniam eſt in hoc bono quies perpetua ſine motu, ſũma delectatio ſine moleſtiâ, inſignis conſtãtia ſine leuitate, diuinus honor ſine miſeriâ, rectè optimum vitę terminum & actionum humanarum vltimum ac ſufficiens bonum nominemus. Hinc definitur actio animi perpetua in vitâ perfectâ, per actionem motum virtutis, per animum intellectum & voluntatem, per vocem hanc (perpetuam) in agẽdo conſtantiam, per vitam perfectam, in perſeuerando anchoram patientię & prudẽtię intelligit philoſophus, quaſi

Docet pluribus rationibus fœlicitatem eſſe ſufficiens bonũ.

Fœlicitas quid ſit fuſius explicatur.

diceret

diceret fœlicitas eſt actio.i.in ſubiecto immanẽs ſecundũ eſſentiam,tranſiens in obiectũ ſecundũ exiſtentiã,animi .i. intellectus & volũtatis humanę,perpetua.i.perfecta ab vſu rationis, in vita perfecta.i.ſecundũ imperiũ rationis & virtutis directà & gubernatà,immanentẽ actionem eſſe dico quoad eſſentiam,quià ſi naturã ſpectes in bonis ſolum internis ponitur,tranſientem etiàm addo quoad exiſtentiam,quià ſi vſum ſpectes in bonis externis cernitur, actionẽ animi id eſt tam intellectus,quàm voluntatis interpretor: Intellectus reſpectu rationis,voluntatis reſpectu potentię ac libertatis. Quod hęc interpretatio ſit & rationi & authoritati Ariſto. maximè conſentanea,conſtat ex verbis philoſophi in 8.cap.iſtius lib. vbi bona animi ſolum neceſſaria ad fœlicitatem eſſe cõcludit,reliqua tamen vt ornamenta requirit,& in 10.vbi docet externa bona ſublata fœlicitatem labefactare quidem, ſed non tollere,& delere, tum enim inquit maximè ſplendeſcit fœlix,cum maximas æruminas,& tragędias fortunę perferat. In calce huius cap. definitur etiam fœlix qui eſt vndique quadratus homo in arce quaſi virtutũ vigil,conſtans,ſapiens, vigil ne ſecuritatis,conſtans,ne leuitatis,ſapiẽs ne temeritatis alijs exemplũ prębeat:quid multis?fœlix eſt vir perfectus moribus,qui iuſtè viuere & benè mori ſcriò ac ſemper meditatur.

Fœlicitas eſt actio immanens reſpectu ſubiecti,tranſiens reſpectu obiectũ ſui.

Fœlicem æruminæ non deijciunt.

Fœlix quid.

Beatitudo probatur in textu Ariſto. bonum eſſe ſufficiens.

- Ab imperfectione aliorum finium quę ad fœlicitatem vt ad ſuum terminum referuntur.
- A diſtinctione boni per ſe quale eſt virtus, propter ſe quale eſt fœlicitas,per accidens quale eſt bonum naturæ & fortunæ.
- A continuatione eiuſdem, cum ſit perpetuum & incommutabile.
- A perfectione & quiete, quâ per illam fruitur beatus.
- A remuneratione quià fœlicitati honor, virtuti laus ſolum debetur.

Bonum ſufficiens eſt vel

- Abſolutum,diuinum,& incommutabile,& ſic Deus ſolum bonum ſufficiens dicitur.
- Comparatum ſeu humanum,quod reſpectu omnium bonorum in hac vitâ eſt perfectiſſimum, & ſic fœlicitas eſt bonum ſufficiens ob illas cauſas quas modò diximus.

fœlicitas

Fœlicitas est vel
- Diuina, quæ ante distinguitur.
- Humana quæ est
  - Simplex
    - Actiua quæ hic definitur.
    - Contemplatiua quæ in 10. lib. tractatur.
  - Aggregata, quæ est potius totius ciuitatis, quàm vnius hominis, & hæc in libris politicorum traditur.

Opp.

Requirit philosophus in textu vt fœlicitas non solùm fœlici, sed etiam parentibus, liberis, coniugi, amicis & ciuibus sufficiat: at fieri non potest vt vnius bonum tot satisfaciat, ergo fœlicitas non est sufficiens bonum vt Aristo requirit.

Resp.

Intelligendus est philosophus de actione transiente in quâ fœlix deesse suis non debet, si modo detur facultas, at si desit obiectum quò minùs agat magnificè, non minùs tamen fœlix in essentiâ esse dicitur: dependet enim fœlix a virtute non a fortunâ. Nam ab illâ habitum, ab hac ornatum habet.

Fœlix a virtute habitû, a fortuna ornatum habet.

Opp.

Requirit bona tam externa, quàm interna Aristo. ad fœlicitatem, ergo non est sufficiens sine illis.

Resp.

Requirit externa non ad essentiam, sed ad existentiam & ornatum vt diximus.

Externa ornant fœlicitatem, non constituunt.

Opp.

Si bona externa non requirantur necessariò ad fœlicitatem de qua agimus, tum nihil esset discriminis inter actiuam & contemplatiuam fœlicitatem, sed aliquid est discriminis teste philosopho, ergo requiruntur.

Resp.

Maior falsa est: nam non requiritur, vt actiuâ fœlicitate præditus semper agat, sed vt agere decorè possit si detur occasio. Simili modo non requiritur, vt homo contemplatiuâ fœlicitate agere possit, cum in solâ contemplatione ex officio vitam solitariam degat. Alij respondent inter fœlicitatem actiuam & contemplatiuam nihil esse discriminis quoad essentiam.

Actiua fœlicitate præditus non semper agit, sed agere potest.

Opp.

Opp.

Actio virtutis est laboriosa, ergo non est sufficiens bonum: Antecedens probatur in 2. lib. Ethico. vbi docet philosophus esse laboriosũ inuenire medium & admodum difficile esse studiosum: Argumentum sequitur, nam si sit laboriosa, actio erit quoq; molesta, & ex consequenti fœlicitas non erit sufficiens bonum.

Resp.

Laboriosum est quidem inuenire medium, sed inuenienti longè pulcherrimum, ita vt actione virtutis nihil delectabilius esse possit, radix virtutis amara est, fructus dulcissimus vt docuit Isocrates.

Radix virtutis amara, fructus dulcis.

Opp.

Anima est bonum, sed fœlicitas appetitur propter animam, ergo fœlicitas appetitur propter bonum & proindè propter finem, quod si concedatur sufficiens bonum esse non videtur. Maior est Aristo. in 1. Metaphysic. vbi docet bonũ & vnum esse in omnibus: minor in 10. Ethico. confirmatur, vbi docet fœlicitatem expeti propter animam.

Resp.

Mutatur suppositio boni: Nam anima bonum secundum esse suum a deo acceptum dicitur, fœlicitas verò bonum perficiens extrinsecus & non constituens definitur: appetitur quidem fœlicitas propter animam, non vt illam finem & obiectum habeat, sed vt illam suam sedem & obiectum ornet.

Anima quomodo sit bonum.

Anima est sedes fœlicitatis.

Opp. contra definitionem fœlicitatis.

Opus & operatio differunt, vt domus & edificatio, sed fœlicitas in textu opus hominis dicitur: ergo male definitur actio seu operatio.

Resp.

Vt oratio à Rhetoribus opus & instrumentum dicitur oratoris: Opus, quià ab oratore fit & constituitur: instrumentum, quià eâdem in omni agenda causa vtitur: ita fœlicitas a philosophis & opus & operatio nominatur, opus quià multis actionibus fit & acquiritur, operatio quia in perpetuum agendo bene continuatur.

Opp.

Intermittitur actio virtutis, sepè enim edimus, ludimus & dormimus, ergo fœlicitas perpetua actio rectè non definitur: hoc argumentum videtur confirmari a philosopho in hoc libro vbi docet per

dimidium

dimidium vitæ nos à miseris non distare.

Resp.

Fœlix semper agere potest.

Quemadmodum accidens semper inesse dicitur, non quòd semper inhæreat, sed quòd semper inhærere possit: ita fœlicitas actio perpetua definitur, non quòd beatus semper agat, sed quòd possit & velit agere si detur occasio, edit, ludit, dormit fœlix, nam homo est, non tamen hinc minus fœlix aut miser dicitur, quippè in his mens semper & benè occupatur, vt ergo sol influit, et si nube a conspectu nostro aliquando obscuretur: ita animus beatus perpetuò agit, etsi corpus somno obruatur. Dicendum ergo est beatos à miseris per dimidium vitæ non distare, non quòd non sint beati, sed quòd distare in opinione multitudinis non iudicentur, quæ (cum rudis sit) habitum & immanentem actionem virtutis in somno penitus extingui & deleri putat.

Edit, ludit, dormit fœlix.

Fœlicis animus perpetuò agit.

Opp.

Actio intellectus ad verum, actio voluntatis ad bonum solum tẽdit, ergo fœlicitas quæ est solum bonum male definitur actio vtriusq;

Resp.

Diuerso respectu actio vtriusq; definitur vt antea videre licet.

Opp.

Exitus vitæ incertus est, vt ait philosophus in textu: ergo vita perfecta nulla est. Resp.

Hæc vita infinitis scopulis obsessa est.

Fœlix malis beatur.

Exitus vitæ anceps & incertus est, si perpetuo virtutis studio non gubernetur, concedimus infinitis scopulis miseriarum obnoxiam esse hanc vitam. At vt sapienti nihil fortuitum, ita beato nihil miserum contingit. Nam vt sutor bonus ex malo corio optimum calceum facit: ita beatus ex malis euentis rerum, optimam vitam agit: mala enim tolerat vt bonis perfruatur.

CAP. VIII.

An tria bonorum genera ad fœlicitatem requirantur?

TRia bonorum genera distinguũtur à philosophis: corporis, animi, & fortunæ: corporis vt vires: animi vt virtutes: fortunæ vt opes. Quæstio iam est, an ex his tribus bonorum generibus constet beatitudo. Mirum est profectò quid tãdem aliquot interpretes in hanc sententiam impulerit, vt somniarent Aristo. hoc loco docuisse,

se, hęc tria bonorum genera ad essentiam fœlicitatis necessariò requiri, prętertim cùm sole clarius sit, illum nunquam hoc animo cogitasse: hęc enim sunt verba, Cum ergo bonum in tria genera sit diuisum, sintque alia bona fortunę, alia animi, alia corporis: Animi bona verissimè & maxima bona nominamus. & iterum in decimo hęc habet verba, Perspicuum est si euenta fortunę sequamur, eundem nos sæpe aliàs beatum, aliàs miserum esse dicturos, ita beatum Camelionti similem nec satis firmum affirmabimus: & paulò post res aduersæ labefactant beatam vitam, sed non tollunt. postremò magnum scelus esset, rem omnium maximam & prętantissimam fortunæ ascribere. Infinitum ac molestum esset omnia (quæ passim sunt) loca sententiasque adducere, quæ apertissimè conuincunt bona naturæ & fortunę ad essentiam fœlicitatis non requiri, fragilis natura est, leuis & inconstans fortuna. Si adsint ornare possunt, si desint necessariò non requiruntur. Lacertus Milonem perdidit, ambitio Cæsarem, nimis alter naturæ, nimis alter fortunæ credidit. vetus est illud, fortuna nunquàm perpetuò est bona. At vrges ex Aristo. neminem qui moriens, incidit in Priami calamitates esse beatum, licet per totã anteactam ætatem vixerit omnium beatissimus. Respondeo cum Aristo. id verum esse si generoso pectore eas quæ eueniunt calamitates non perferat, si mala fortunæ & naturæ in vsum virtutis non conuertat, hoc est, si cedat affectibus, si in extremâ fortunâ clypeum patientiæ abijciat & desperet: huc omnia quæ huic interpretationi videntur infesta loca referri debent, præsertim illud in fine octaui cap. vbi verba sunt ista: Neq; enim planè ad beatitudinem aptus est is, qui omnino deformis sit, aut ignobilis, aut vitam in solitudine degat, aut sit sine liberis, ac multo minùs forsan si cui sunt liberi improbissimi, vel amici boni è vitâ excesserunt, hunc locum si conferas cum alio in 9 cap. facilimè intelliges, vbi sic se habent verba: Reliquorum bonorum alia adesse necesse est (intelligit bona animi) alia sunt adiuuantia & vtilia quasi instrumenta (intelligit bona corporis & fortunæ) verbosior nec non molestior in

Omnia bonorũ genera ad essentiam fœlicitatis non requiri.

Cap.8.lib.10.

Aduersa fortuna labefactat fœlicitatem sed non tollit.

Patientia est fœlicitatis Anchora.

Bona necessaria ad beatitudinem.

in hac re fortaſſe videor, ſed hoc eo conſilio feci, vt probem vaniſſimè cęcutire, vel potiùs inſanire illos interpretes, qui auſi ſunt affirmare Ariſto. fœlicitatem eſſe nullam, adeoque in rerum naturâ apparere nuſquàm. Quî fieri poteſt inquiunt, vt in vno puſillo homine omnia tàm animi, quàm corporis & fortunæ bona conglobentur? Reſpondeo vix aut ne vix quidē fieri poſſe. ſed quid hinc? ergo fœlix eſſe nō poteſt: erras toto cœlo, ſic enim non demonſtrauit Ariſto. hanc enim eſſe eſſentiam arguit, quæ in conſtantiâ bonorū animi, non in affluentiâ rerum caducarum ponitur, diuitiæ, amici, liberi beatum non faciunt. Naturæ error, morbus & deformitas miſerum non definiunt, beati enim a ſolâ virtute, miſeri a ſolo vitio denominantur.

Vrget Buridanū & Scotum.

Virtus ſola beatos, vitium ſolum infortunatos facit.

Diſtinctio bonorum.

Bona reſpiciunt fœlicitatem, aut quoad
- Eſſentiam, & ſic ſolum bona animi requiruntur.
- Exiſtentiam & ornatum, & ſic bona corporis & fortunæ requiruntur.

Opp.

Fortuna non eſt, ergo bona fortunæ non ſunt: antecedens probatur a philoſopho in Phyſicis, vbi docet, fortunam eſſe contrariam naturæ, & ab Auguſtino in libro retractationum, vbi docet eſſe contrariam prouidentiæ diuinæ.

Reſp.

Fortuna ſumitur aut
- *Pro cæcâ rerum humanarum dominâ quam deam finxerunt Poetæ, & ſic impium eſt illam ponere.*
- *Pro incertâ & incognitâ rerum cauſâ per accidens, & hac non reſpectu dei præſcientis omnia, ſed reſpectu hominis ignorantis multa dicitur. Hinc illud in 6. Ethic. vbi plus ignorantiæ ibi plus fortunæ, quarè etſi reſpectu naturæ & prouidentiæ omnia ſunt certa & neceſſaria, multa tamen reſpectu ignorantiæ ac cæcitatis noſtræ contingentia & fortuita ſunt, & ſic bona fortunæ hîc dicuntur.*

Opp.

Opp.

Illa ſunt neceſſaria ad fœlicitatem, quibus ſublatis non eſt fœlicitas, ſed ſic ſunt quædam bona naturæ vt forma hominis, vt vita, vt ſanitas: ergo bona naturæ requiruntur neceſſariò. Maior probatur ex definitione neceſſarij, minor conſtat in ſecundo phyſicorum vbi docetur quòd natura appetat formam vt finem & per conſequens vt bonum. De vitâ & ſanitate, an ſint bona naturæ nemo dubitat: ſi ergo forma hominis ſit bonum naturæ, & ſublatâ formâ non ſit homo, ſequitur etiam ſublatâ formâ tolli fœlicitatem.

Reſp.

Vt homo in tractatu de relatis quidam aduentitium eſſe dicitur domino & ſeruo, licet ſine homine nec dominus nec ſeruus eſſe poſſit, ita anima & forma hominis quiddam aduentitium fœlicitati eſſe dicitur, etſi ſine animâ fœlicitas eſſe non poſſit. Nam ſicut homo non eſt de eſſentiâ relationis, ita anima non eſt de eſſentia fœlicitatis. Aliud ergo eſt eſſe eſſentiæ in principio, aliud eſt eſſe exiſtentiæ in ſubiecto, principium fœlicitatis eſt virtus, in quâ conſeruatur: ſubiectum fœlicitatis eſt animus, in quo comprehenditur. De ſanitate & vitâ reſpondeo, quod aduenient ſi adſint, quod non tollant ſi abſint, quippe in animo (qui eſt æternus) beatitudo ineſt.

Anima quomodo fœlicitati accidere dicatur.

Opp.

Nulla eſt actio virtutis vt probatur in 2. lib. Ethico. ſine obiecto, ſed fœlicitas eſt actio virtutis, ergo non eſt ſine obiecto: quod ſi concedantur omnia: ſic arguo: obiecta virtutum ſunt aut bona naturæ aut fortunæ: ergo bona naturæ aut fortunæ neceſſariò requiruntur.

Virtutis ſunt obiecta naturæ & fortunę bona.

Reſp.

Ad maiorem reſpondeo quod ſit immanens aliquando actio virtutis, quæ eſt veluti quædam reflexio eiuſdem in ſeipſam, ſed eſto quòd ſint obiecta ſingularium virtutum moralium in quibus illarum actiones verſantur, non tamen rectè infertur quod bona naturæ & fortunæ neceſſariò requirantur, quippè vt eſt duplex actio virtutis immanens & tranſiens, ita eſt duplex obiectum internum, quod immanentem: externum, quod tranſientem perficit. Internum eſt vt conſilium reſpectu ſapientis, externum eſt vt periculum reſpectu fortis, ſic temperans interne voluptatem, externè cibum & potum reſpicit.

Actio Immanens virtutis quid.

CAP. IX.

An fœlicitas sit donum Dei?

Fœlicitatem à deo donari.

NObilissimum bonum a nobilissimâ causâ fluit, aliter inter causam & effectum non esset dignitatis proportio. Motus cœli simplex & æternus est, quid ita? quià primus motor simplex & æternus habetur: hinc Aristo. si quid inquit a deo hominibus detur, maximè consentaneum est fœlicitatem dari: si rationem quæras, respondet quià rebus humanis melior est & præstantior. Tœdium esset si omnia testimonia, quæ in hanc sententiam scribuntur è diuersis operibus Aristotelis accumulare & adferre contenderem. Lectorem ad decimum Ethicorum & ad 12. Metaphysico. refero, in quibus summum bonum summumq; verum infinito ac æterno vtriusq; principio acceptum iri viderit, sed huius inquit Aristo. disputationis ac temporis hæc non sunt, quasi diceret non nego fœlicitatem esse donum dei, sed hic locus postulat, vt segniores ad studium virtutis incitem, ne dum putent a deo solum concedi, in otio sine curà, in vitio sine fructu vitæ consenescant. Nemo artifex natus, & nemo inuitus fœlix, artes tamen a deo sunt, a deo etiam beatitudo fluit: vis vno verbo expediam omnia? fortunæ ascribere fœlicitatem scelus est, humanis dare viribus sceleratum, cæterùm requiro hic studium, requiro industriam. Nam vt in Olympicis ludis non formosissimus quisq; aut robustissimus coronâ donatur, sed qui in certamen veniunt: ita fœlicitatis compotes non sunt, qui dies noctesq; virtutis remis non incumbũt. Vetus est illud

Ratio cur philosophus de fœlicitate actum agit

Industrius esse debet: qui fœlicitatem vult esse qui.

Dulcia non meruit. qui non gustauit amara.

tritũ quoq; & hoc, deus otiosos non diligit. Quare vt paucis concludam singula, fœlicitas vt palma homini proponitur, sed sine industriâ hominis non acquiritur. Indignus est dato beneficio, qui danti manum non porrigit, iure profectò est miser qui datum a deo bonum sedulò ac diligenter non quærit. Nihil hoc detrahit diuinæ maiestati, quæ vult vt amemus

ne

ne ingrati, quæ iubet vt agamus ne ignaui simus. Sicut ergo medicina non sanat, nisi æger accipiat, ita hoc donum non prodest, si quis datum recuset. Nemo enim ad vitam beatam cogitur, trahitur fortasse, cogitur autem nemo. Nam præmijs trahi, stimulis nos cogi dicimus. Nemo cogitur esse beatus.

Donum dei est vel
- Absolutũ sine medio, vt creatio ex nihilo, donaq; diuini spiritus quæ Aristo. non intelligit.
- Respectiuum cum medio & conditione, & sic hominibus studiosis virtutis, non otiosis a deo datur fœlicitas: nam ad acquisitionem eiusdem requirit modum, tempus, voluntatem, industriam, naturam, non ergo negat Aristo. diuinitus dari hoc bonum, sed vult etiam studiosè illud per industriam acquiri.

Opp.

Quicquid est in raro contingentibus & extrinsecus euenit, causã ipsam fortunam habet vt probatur ex definitione fortunæ 2. phisico. sed fœlicitas humana est in raro contigentibus & etiam extrinsecus euenit, ergo fortunam sui causam habet quod est contra Aristo. in textu.

Resp.

Quamuis raro contingit fœlicitas, adeoq; sit accidens subiecto, non tamen à fortunâ prouenit, quia ab operante vt finis intenditur, fortuitus enim effectus non intenditur, exempli causa, fodiens terram aliquando incidit in serpentem, intentio est terram fodere at non incidere in serpentem. Fortunæ effectus ab operante non intenditur.

Opp.

Fœlicitas in textu quiddam diuinissimum appellatur: ergo a solo deo homini conceditur.

Resp.

Diuinissimum appellatur non absolutè, vt est in deo, sed partim effectiuè, vt a deo fluit, & partim obiectiuè quia per illam deo maximè assimulamur. Fœlicitas quomodo quiddam diuinissimum.

Opp.

Anima hominis est proximum solum, & immediatum donũ dei, nam teste philosopho cœlitus venit & a materiæ potentia non educitur, ergo fœlicitas quæ est eiusdẽ perfectio solum a deo esse videtur. Argumẽtũ sequitur quia dans formã dat omnia consequẽtia formã. Lib. de partibus Animantium. 2. de cœlo.

Resp.

Quædã cõsequuntur

Simpliciter & necessario, & sic dans formam dat omnia consequentia formam.

Contingẽter & fortuitò, & sic dans formam, puta animam, non dat omnia consequentia formam puta fœlicitatem.

Opp.

Lib.12. metaph. & lib.3.phi.

Posse & velle in deo idem sunt, vt sapienter docet Aristo. sed potest beatum in hâc vitâ proximè & immediatè facere: ergo & vult: quibus concessis videtur impium partim deo, partim homini fœlicitatem ascribere. Minor patet in 7.phisico. vbi probat primum motorẽ esse infinitæ potentiæ.

Resp.

Posse & velle idem sunt in deo quomodo sint idem.

Thomas in summa contra gentes, & super magistrum sententiarum.

Deus non agit sine medio, vt nos doceat ordinem in actionibus nostris obseruare.

Posse & velle idem sunt in deo, si essentiam deitatis, non si providentiam ordinis ac dispositionis spectes, certum est posse illustrare mundum sine sole, sed non vult; posse gubernare orbem sine lege, sed non vult; posse saturare hominem sine cibo, sed non vult; placet ei in suâ providentiâ ordine & medio vti, non quòd non possit agere sine medio, sed quòd non velit quicquam fieri sine ordine. Quare respondeo etsi potest deus beatum in hac vitâ proximè & immediatè facere, si infinitam potentiam spectes, non tamen hic vult si ordinem & providentiam consideres: non est ergo impium maximè deo vt principio primo, proximè homini vt instrumento fœlicitatem ascribere.

CAP. X.

An sit dicendus fœlix in hâc vitâ?
An fœlix possit esse miser?

SOlon interrogatus à Cręso quisnam fœlix videretur? mihi Tellus inquit Athenienſis, qui filias castissimas habuit, qui diu integerrimè vixit, qui pugnans pro patriâ fortissimè interiit. Secundò interrogatus num post Tellum aliquem Cræso beatiorem nôsset, imò inquit Cleobem & Bitonem, qui veluti Hypocratis gemini se mutuò semper dilexerunt, matremque inopem, senem, infirmam tanquam boues coniugati ad Iunonis templum

plum traxerunt: iratus tum Cræsus, auro, gemmis, purpura splendens in solium ascendit minaci vultu, tertiò iam quærit an aliquem Cræso beatiorem cognosceret, ô rex Lydorũ respondet Solon:

Vltima semper
Expectanda dies homini est: dicique beatus
Ante obitum nemo supremaq; funera debet.

Fœlix nemo ante obitum, inquit solon Cræso.

Hanc vocem contempsit Cræsus, at postea in bello à Cyro & vinculis captiuus, ad incendium ductus, spectantibus Persis maximâ quâ potuit voce ter dixit, O Solon, Solon: miranti ac sciscitanti Cyro quis hominum aut deorum is esset Solon, vnus sapientum inquit Cræsus, quem olim vaticinantem hoc malum ego rebus secundis tumidus & inflatus stultissimè contempsi: hoc audiens Cyrus, Cræsum non solùm liberauit, sed etiam apud se in maximo semper honore habuit: ita sapiens vnâ sententiâ regem alterum seruâsse, alterum prudentiorem reddidisse videtur. Sed quorsum hæc? vt nimirum intelligas in hâc viâ, quâ tẽdimus ad sepulchrum multos esse lapsus, in hac luce quâ ad tẽpus fruimur densas esse tenebras, sed attende. Vt in cuentis rerum maxima est omnium vicissitudo: ita in effectis virtutum nullus est error & inconstantia. Verus ergo Solon, verus Aristo. nam ille de miseriâ huius vitæ, hic de virtutis anchora disputauit: si bona fortunę spectes, mille sunt casus, at si bona animi perpendas, vnus & certus est vitæ humanæ scopus; placet tamen Aristo. vt ait Aquinas cum Solone ludere, eiusdemq; sententiam (vt modo Platonis) in vmbram, cum qua decertet commutare: constantiam enim virtuti non negauit Solon. Nam Telli fortitudinẽ, Cleobis & Clitonis pietatem commendauit, Cræso autem periculosè in Oceano diuitiarum exultanti cautelam sapienter dedit, sed his omissis dico beatum in hâc vitâ dicendum esse. Semper in his libris Politicam non Theoricam fœlicitatem intelligo. Si enim non esset in hâc vitâ dicendus fœlix, dic mihi, non inanis esset omnis labor & appetitus in hâc vitâ nostrâ? iterum non otiosa esset legum constitutio vt ciues beatos faceret? adhuc non ridicula esset denominatio fœlicis,

O Solon, Solon.

Multi sunt lapsus istius vitæ.

Solon & Aristo reconciliantur.

Fœlix ante obitum dici potest aliquis.

Ab absurdis probat fœlices dicendos esse in hac vitâ politicè.

cis, cum res nulla ſit quæ nomini reſpondeat? adde, nónne miſera eſſet conditio hominis ſi nauis in quâ vehitur tot tantiſq; fluctibus agitata, nullam tandem virtutis anchoram, nullum portum haberet? poſtremo eſt nullus magnes, vis nulla virtutis quæ trahit ad ſe hominem? an nemo caſtè, nemo ſobriè, nemo ſtudioſè viuit? An ſumus omnes Camelionti ſimiles? quorſũ proponitur pręmiũ ſi nemo capiat? quorſũ laudatur virtus ſi nemo cupiat? quorſũ docetur beatitudo ſi nemo ſapienter viuat? fateor eſſe næuos in vultu veneris; fateor eſſe affectus in animo fœlicis; fateor beatũ telis fortunæ configi, affligi morbis, multis extremis malis vulnerari; nõ tamẽ labaſcit, imò tũ maximè lucet atq; triumphat: rectè ergo cõcludit Ariſto. hoc cap. 9 fœlix miſer eſſe non poſſit, miſer enim eſt expers ingenij, abiectus animi, plenus peccati: at fœlix eſt ſapiẽs, fortis, ſẽper ſtudioſus virtutis: ergo fœlix miſer eſſe nõ poteſt; præterea ſi hoc cõcedatur ſtudioſo virtutis vt ſemper in fugam abigat fortunam, nedum eiuſdẽ procellas vincere beatus poteſt, quippe ſemper ſapiens eſt, & quæ ſors tulit æquo perfert animo. Nam ſi bona & fortunata ſint vitã amœniorem, ſin aſpera & iniucunda longè beatiorem reddunt: vt enim flamma ſuppreſſa cuolat, ita animus beati omnes miſerias ſuperat.

Fœlix non poteſt eſſe miſer. Miſer quis? Antitheſis inter beatum & miſerum.

Fœlix aliquis in hac vita cur dici poſſit.

Fœlix eſt dicendus in hâc vitâ propter
- Stabilitatem virtutis, cui innititur.
- Perpetuitatem actionis, quâ in obiectis virtutis vtitur.
- Conſtantiam rectę rationis, quâ vita dirigitur.
- Excellentiam mentis, quæ multis actionibus virtutis confirmata, facilè non corrumpitur.

Miſer ſumitur tribus modis, aut
- Pro inope & indigente pecuniâ, & ſic contingit aliquando beatum appellari miſerum.
- Pro homine abiecti animi, & ſic non poteſt eſſe miſer.
- Pro homine mãcipato ſceleri, quę ſignificatio propria eſt miſeriæ, & ſic fœlix non poteſt eſſe miſer.

Opp.

Nemo vivit mortalium cuius certus eſt finis: ergo in hâc vitâ non eſt dicendus fœlix.

Reſp.

Resp.

Crux & eculeus, vt sæpè diximus, beatum non vulnerant, hic enim non lapsũ hominis sed statũ fœlicis proponimus; aliud est esse hominem, aliud est esse beatum hominem, hominis quidem incertus est finis, sed fœlicis hominis, qui in perpetuâ actione virtutis constat non est incertus.

Finis hominis incertus, fœlicis certus est.

Opp.

Hæc vita, vt ait Seneca, miseria est; sed in miseriâ nemo est dicendus fœlix: ergo in hac vitâ nemo est dicendus fœlix: maior ratione probatur, quiâ hæc vita est motus animi ad vitium, & motus corporis ad sepulchrum.

Resp.

Non est vera definitio vitæ quæ traditur: non enim est ipsa miseria sed misera, non est motus animi ad vitium, aut corporis ad sepulchrum, sed tamen est perniciosa, & in colluuione multorum scelerum veluti sepulta & cooperta: hæc dicuntur de externis, quæ, vt modò ostendimus, beatum non vulnerant.

Opp.

Fœlix dici potest non fœlix, vt ait in textu Aristo. ergo videtur quòd possit esse miser; nam non fœlix est contradictionis negatio, quæ medium non habet.

Resp.

Non fœlix dici potest non quòd non sit, sed quòd sublatis rebus secundis esse non videatur.

Opp.

Nulla affectio est tam stabilis & firma in subiecto, quin potest corrumpi: sed fœlicitas est affectio: ergo possit corrumpi; quo concesso sequetur quòd fœlix possit esse miser, nam sublatâ fœlicitate miser erit.

Resp.

In fœlicitate spectantur { *Essentia accidentis, & sic a suo subiecto moueri potest.* / *Constantia actionis, habitus & consuetudinis, & sic non potest.*

CAP. XI.

An res posterorum pertineant ad defunctos?

NEquis Solòn adhuc non satisfeciſſe Ariſto. putet, alia iam cauſa agitur, in quâ Solonis ſententia partim refellitur, partim approbatur: refellitur cum eſſe fœlicem in hâc vitâ probat, approbatur cum beatiſſimam vitam defunctorum concedat: ſatis iam dictum eſt de primâ parte, de alterâ pauca dicenda veniunt: in præcedenti cap. ſic loquitur philoſophus, Abſurdum ſanè eſt res poſterorum nihil (ne ad vllum quidem tempus) ad parentes pertinere: in hoc capite ſic inquit, Caſus autem & res aduerſas poſterorum ac amicorum omnium nihil omnino pertinere ad mortuos valde ab amici officio alienum ſit, ſententijsq; omnium repugnare videatur; ex quibus verbis meo iudicio eminent immortalitas animi & defunctorum beatitudo. Sexcenta ſunt profectò loca in Ariſto. quæ immortalitatem, permulta ſunt quæ fœlicitatē probant. Mens æterna & immortalis eſt, ſic in libris de anima: fœlicitas hominis eſt perpetua, ſic in Ethico. decimo. Mirum igitur mihi eſt quid Velcurioni (aliàs non contemnendo interpreti) in mentem venerit; quòd neget animi immortalitatem ex Ariſtotele poſſe probari, ſed rei viuum non attingis fortaſſe dices. Nam quæſtio eſt, An res poſterorum ad defunctos pertineant? in quâ de modo pertinendi non de immortalitate animi dubitatur. fateor equidem id verum eſſe quod dicas, ſed prius immortalitatem & beatitudinem mortuorum demōſtrare oportet, quàm eorum res noſtras intereſſe probemus: his ergo poſitis modum ac ordinem pertinendi probat Ariſto. in præcedenti cap. hæc eius eſt ſententia, fieri poteſt vt qui beatam vitam vſq; ad ſenectutem protulerit, migraueritq; conuenienter rationi, cum multæ in poſteris mutationes conſequantur. Abſurdū tamen eſt ſi is quoq; mutetur qui oppetijt mortem, ſitq; aliàs miſer, aliàs beatus: ex quibus verbis elicitur hic ſenſus, quòd

Animam eſſe immortalem doceri ab Ariſt.

Lib. de anima cap. 50.

Res viuorū quomodo pertineāt ad defunctos.

quòd res posterorum pertineant quidem ad defunctos, sed ita vt neque beatiores ex eorum dignitate, neque miseriores ex eorum calamitate fiant: idem habet in hoc capite: sic enim ait, Ergo hoc quidē apparet, res secundas amicorū & aduersas, ad eos pertinere illas quidèm qui occiderint; sed ita vt neque ex beatis miseros faciant, neq; aliud quicquam generis eiusdem. Nulla enim est post hanc vitam beatitudinis in animâ commutatio. Si plura de hâc re velis intilligere, suadeo vt legas fragmentum illud de somnio Scipionis, vt diligenter euoluas librum de mundo, librum decimum Ethico. tres vltimos libros Metaphisico. in quibus multa de æternitate animi, multa de dignitate intelligētiarum & beatorum spirituum, multa de maiestate primi motoris, multa denique de contemplatione rerum omnium in primâ causâ discas. Quæ si ingeniosè in loco conferantur, multum lucis ad hanc quæstionem proculdubio adduxerint: fontes quasi digito demonstrabo solùm. Docent philosophi quòd anima separata & fœlix in omni æternitate primum motorem Deum aspiciat: docent quòd post separationem suam amare propter vnionem corporis non desinat; docent, quòd liberata à curis multò diuiniùs quàm antea intelligat; Quor sum quęso si res posterorum ad beatos nihil pertineant? Scipionem disputantem de Romano imperio, Patroclum disceptantem de sepulchro in tragicam scenam non adduco, ficta fortassè hęc sunt & fabulosa, sed hoc vrgeo, An sic mens separata magis sapiat, vt nihil intelligere? an sic magis intelligat, vt nihil sapere? sic primam causam suspiciat, vt nihil rerum pręteritarum scire ac meditari possit? Agnosco animam seiunctam à corpore esse quidem finitam & circumscriptam essentiâ: quid tum? ignaram ergo esse concludis? Aliud est per habitum naturæ & essentiam, aliud est per reflexū primæ causæ & influentiā scire. Nihil hic omnino definio (studiose lector) hæc tamē morū præcepta colligo; vt Achilles Patroclo suo sepulchrum parare; vt filij bonorum parentum vestigijs insistere, vt posteri beatorum exempla imitari debeant.

Defuncti à mutationibus illius vitæ non pendent.

Animam separatam & fœlicem quid maneat post hanc vitam.

Animæ separatæ nihil nisi per reflexum a prima causa sciunt.

Res

Res posterorũ ad defunctos pertinere in textu probantur

Ab officio amicitię, nam durum esset & alienum ab officio amicitię contrarium docere.

A testimonio & opinione omnium qui semper iudicârunt eas pertinere.

A nomine & exemplo tragœdię, in quâ defunctorum spiritus sæpe à poëtis introducuntur, habentes quasi curam posterorum.

Opp.

Dubitare videtur Aristo in textu, vtrum defuncti sint omninò fœlices, ergo confuse & indefinitè concludit res posterorum spectare ad defunctos. antecedens probatur in his verbis: Quærendum est de mortuis, vtrùm alicuius boni participes sint, an contrà. Perspicuum enim est ex his, etiamsi quid ad eos pertineat siue boni siue mali, exile & exiguum illis fore.

Resp.

Vtrum mortui boni alicuius participes sint, & quomodo intelligendum?

Non dubitat omnino de æternitate aut beatitudine defunctorum, sed in hoc loco ostendit posterorum res aduersas, aut secundas statum beatorum omnino non mutare, & sic quærit, An alicuius boni aut mali participes sint mortui? quasi diceret, hanc quæstionem moueo: An mortui nostrorum bonorum aut malorum fiant participes? Respondet, non fieri, vt vel beatos eos qui non erant prius, efficiant, vel iis qui ante beati erant, beatam vitam eripiant.

Opp.

Si res posterorum pertineant ad defunctos, verisimile est defunctos memoriam curamq; posterorum retinere, sed hoc non est verum: ergo res posterorum ad defunctos non pertinent. Maior à sufficienti diuisione petitur, Minor ratione probatur, quia memoria est vis animi sensitiui quæ simul cum vitâ nostrâ extinguitur, a curâ autem rerum mortalium anima separata (teste philosopho) liberabitur, aliter enim simpliciter fœlix & immutabilis non videtur.

Resp.

Anima separata quomodo res

Prima pars huius argumenti de modo sciendi in calce expositionis nostræ resoluitur: non enim per memoriam quæ extinguitur, sed per

per influentiam primi motoris quâ fruitur, anima separata intelligit: curam autem posterorum habere dicitur, non quòd istarum rerum vicissitudine de statu fœlicitatis vnquam deturbetur, sed quòd in arce quasi posita & locata res duras & secundas posterorum videat. Quorsum ergo videt fortasse dices? vt hoc intellecto (nimirum illam videre) tu eius anteactam bonam vitam imiteris.

num lanas scire & curare dicatur.

CAP. XII.

An fœlicitas sit potiùs bonum honorabile quàm laudibile?

QVò magis ad fœlicitatem acquirendam (de quâ multa iam dixit philosophus) incitemur, prȩmium nunc honorificum omnibus hoc iter suscepturis proponitur, nempè insignis honor: concludit enim philosophus bonum potiùs diuinis encomijs venerandum, quàm humanis laudibus prosequendũ, quippe laudamur ob aliquam affectionẽ aut virtutem, cum iusti, cum fortes, cum viri boni simus: cæterùm fœlicitatis prȩmium maius & excellentius esse debet: est enim id bonum, quo melius, quo dulcius, quo honorificentius in hoc vitȩ cursu acquiri non potest. Veruntamen nefas & impium hoc loco putauit Aristoteles illos honores homini beato ascribere, & demandare, qui deo infinito, ac immenso consecrantur, cui enim mortalium vnquam dicimus?

Fœlicitas bonũ honorabile.

Diuinos honores fœlici non ascribit philosophus.

Quicquid habet Phlegeton, quicquid caua viscera terræ,
Quicquid inest Pelago, quicquid secat aëra pennis,
Fecisti, & solus totum hoc opus ipse gubernas.

Deus ergo non est laudabilis vt homo, sed plusquam honorabilis, quippe est in relatione ad nullam causam, sed per se omnium bonorum summum & diuinissimum: pergit igitur Aristoteles in textu, docetque laudem mediocrem

esse

Laus virtutis eſt, Honor fœlicitatis.

eſſe virtutis proprium, ſed virtus minus bonum eſt quàm eſt fœlicitas; laude ergo virtus, honore fœlicitas celebratur.

Poſtremò, Eudoxus voluptati (quam ſummum bonum eſſe putauit) ſummum honorem dedit. Quid ergo? an beatitudini, quam ſola virtute quærimus, minorem palmam tribuemus? quid multis? in hoc bono ſumma quies, ſumma perfectio, ſummus ſplendor ineſt: ergo iure optimo ſummus debetur honor, ſummus inquam debetur honor, cum dico ſummum, inanem ſtrepitum multitudinis, ſonorum applauſum adulantis non intelligo; eſt enim honor leuis, eſt honor conſtans, eſt honor in ſono honorantis, eſt honor in ipſo ſinu beati hominis. Firmiſſimum eſt bonum, ergo certiſſimum eſſe debet præmium. Vt ergo virtus ſemper eſt laudabilis etſi nemo laudet; ita beatus ſemper eſt venerandus, etſi nemo honorem tribuat: hîc enim non quid detur, ſed quid debeatur quærimus.

Honor duplex.

Honor eſt aut
- Diuinus, qui in timore & amore conſiſtit, & hic Deo ſoli debetur, quem oportet propter ſe diligere, & propter ipſum cætera omnia.
- Humanus qui eſt aut
  - Externus in leuitate fortunæ & multitudinis, & hic non eſt ſemper præmium fœlicitatis.
  - Internus in firmitate virtutis, qui eſt in beato, & ab applauſu populi non dependet, & hic eſt præmium fœlicis.

Opp.

Omne maius bonum continet minus bonum teſte philoſopho: ſed honor eſt maius bonum quàm laus: ergo honor laudem continet, & proinde ſi fœlicitas ſit bonum honorabile erit etiam & laudabile.

Reſp.

Fœlicitati non negatur laus.

Cum dicit Ariſto. fœlicitatem eſſe potiùs honore dignam quàm laude, laudem meo iudicio non excludit, ſed quoniam laus minorem lucem quàm honor habet, laudem virtuti in vno, honorem fœlicitati in alio gradu dignitatis tribuit. Vt ergo virtus & fœlicitas ſunt cognata, ita laus & honor non ſunt diuerſa, eſt enim honor nihil aliud quàm laus intenſa.

Opp.

Opp.

Honorem Deo, regi, patri tribuere debemus: ergo ſoli fœlici non debetur.

Reſp.

Diuinus honor Deo ſoli debetur, vt ſuprà:
Humanus verò diſtinguitur vel in

- *Seruilem, qui debetur domino propter metum.*
- *Naturalem, qui debetur patri propter naturæ impetum.*
- *Ciuilem, qui debetur regi propter iuſtum imperium, fœlici propter virtutis præmiũ.*

Opp.

Rex ſemper non eſt beatus: ergo regi & fœlici idem honor non debetur.

Reſp.

In rege triplex perſona conſideratur, hominis, ciuitatis, Dei: quamuis vt homo non ſemper eodem honore colitur quo fœlix, tamen vt perſonam ciuitatis aut Dei repræſentat, eâdem omnino veneratione dignus habetur: non enim animi prauitas, ſed officij maieſtas in rege conſiderari debet; quare qui aut in bonum aut in malum principem arma ſumunt, ſcelerate quidem faciunt. Quippe quantum in ſe eſt, contendunt & maieſtatem numinis violare, & dignitatem reipub. in vno ſimul conuellere.

Arma non ſunt ſumenda in principem, ſiue bonus ſit, ſiue malus.

Opp.

Honor eſt obiectum vnius virtutis, nempe modeſtiæ: ergo non eſt fœlicitatis præmium: antecedens eſt Ariſto. in lib. 4. Argumentum patet quia latius fœlicitas extenditur quàm vna virtus.

Reſp.

Non ſolùm modeſtia, ſed etiam magnanimitas & iuſtitia in honoribus verſantur, conceditur tamen proprium obiectum eſſe modeſtiæ, quæ habena ambitionis rectè definitur. Ad argumentum ergo reſpondeo, quòd externus honor ſit obiectum modeſtiæ, internus verò præmium fœlicitatis.

Honor externus obiectum modeſtiæ, internus eſt præmiũ fœlicitatis.

An

CAP. XIII.

An ad moralem philoſophum ſpectet cognitio animæ?
An appetitus ſit ſubiectum virtutum moralium?
An meliora ſint ſomnia bonorum quàm malorum?

Tranſitio à fœlicitate ad virtutem.

HActenus de fœlicitate ac mercede vitæ practicæ actum & diſputatum eſt, vt nos Tragœdiã huius vitę agentes, à bello ad pacẽ, à fluctibus ad portum, à naturæ impetu ad rationis imperium, à procellis fortunæ ad virtutis anchoram fugiamus: tum enim rectè plerumq; viuitur, cum benè viuendi finis intenditur. Nunc officium moralis philoſophi eſſe arbitratur Ariſtoteles, de virtute quędam prȩcepta generatim ac ſpeciatim tradere: ſic enim noſtra intentio certior, ſic via rectior, ſic vita melior erit. Nam fruſtrà a nobis quęruntur fœlicitatis præmia, ſi ad ipſam fœlicitatem ſpreta contemnantur media. Media autem ſolæ virtutes ſunt, quibus veluti ſcalæ gradibus inhęrentes, in arcem beatitudinis tandem aſcendimus. Inſtitutum ergo nunc eſt philoſophi de virtutibus limatiùs agere, ſed ne in Labyrinthum nos ſine filo trahat, ordinem obſeruat, vt primum de ſubiecto nempe de animo humano pauca intelligantur. Prima igitur concluſio huius cap. eſt, quòd de virtute agendum ſit, quia ſola virtus viros bonos efficit, 2. quòd de virtute animi non corporis ſit diſſerendum, quia philoſophus non corporis, ſed animi medicus eſſe debet, 3. quòd pars animi vigentis non ſit ſubiectum virtutis: nam hęc in ſomno maximè cernitur, at bonus per ſomnum à malo non diſtinguitur: ex his conſtat ad moralem philoſophum quandam ſpectare cognitionem animę: quandã dico non ſimplicem & abſolutam, quę in libris de animo comprehenditur, tantum autem ſcire oportet quantum ad diuiſionem virtutis pertinet. Nam cùm virtutum aliæ ſint mentis, aliæ moris, quarum illæ in intellectu, hæ in appetitu reponuntur, neceſſe eſt ad minimum eas partes intelligat, in quibus vis tota ſuæ ſcientiæ lucet. Nam vt medicus ſcienter non ſanat eam par-

Virtutes media ſunt, & viam ſtruunt ad fœlicitatem.

De animo virtutis ſubiecto. Concluſiones aliquot.

Qualis hîc requiratur animæ cognitio.

partem corporis quam neſcit: ita philoſophus ſapienter non tractat eam partem mentis quam ignorat. Potentias ergo animæ hic diſtinguit philoſophus: vt aliæ ſint communes, aliæ proprię: communes, vt vis vigendi, quæ maximè in ſomno: vis appetendi quæ maximè in ſenſu cernitur: propriæ, vt intellectus, qui virtutibus mentis: voluntas, quæ virtutibus moris vi ſua ſubijcitur. Nam quamuis appetitum ſedem & ſubiectum virtutis ſæpe in hoc cap. aliiſque in locis nominat, proculdubio tamen intelligit appetitum inchoatè, voluntatem abſolutè virtutem recipere. Eſt enim appetitus ad voluntatem in recipienda virtute, vt eſt ſuperficies ad ſubſtantiam in recipiendo accidente: inchoantur ergo virtutes in appetitu, ſed perficiuntur in voluntate: quorſum aliter doceret philoſophus virtutes & vitia eſſe in noſtra poteſtate? quorſum vtriuſque actiones voluntarias eſſe demonſtraret? ſed diſtinguit appetitum, fortaſſe dices? vt alius ſit rationis omnino expers, alius imperio rationis obtemperans: quid tum? ergo probabile eſt appetitum non voluntatem virtutis ſubiectum poſuiſſe. Fateor equidem appetitum eſſe ſubiectum vt dixi, ſed non completum: nam abſonum & abſurdum eſt, vt illa potentia animæ ſit virtutis ſubiectum, quæ rationem tantùm influętem per participationem, & non inhærentem per conſtitutionem habet: ſed ſic verbo hoc eſſe concludo: ſi concidat appetitus, manet tamen virtus, ergo ſubiectū virtutis non eſt appetitus. verum adhuc vrges q̃ ipſa voluntas ſit quidam appetitus: ergo ſi voluntas ſit ſubiectū, appetitus erit. Rectè mones: nam hinc elicio duplicem volūtatem, aliam ſenſitiuam, quæ propriè appetitus, aliam intellectiuam, quæ ſuo ipſius nomine voluntas dicitur. Eſt ſanè voluntas vt dicis quidam appetitus, at non in ſenſu ſed ratione poſitus. Quid ergo? Non vis virtutē vllo modo reſpicere appetitum? obtundis. Quoties enim dixi appetitum eſſe primum & inchoatum ſubiectum, voluntatem autem eſſe vltimum & perfectum: non nego etiam & alias potentias animi ſcilicet phantaſiam, communem ſenſum, memoriam quodammodo ſubijci contemplationi virtutis:

Communes quę. Proprię quę.

Appetitus inchoatè, voluntas virtutem recipit abſolutè.

hinc

hinc enim concluditur, quòd in postremo iam loco agimus, meliora esse somnia & phantasmata bonorum, quàm malorum hominum. Vt enim virtutum aut vitiorum obiectis interdiu delectamur, ita plerumque somniantes per species rerum nocte afficimur: quippe occlusis externis sensibus, interne potentiq animi referantur; boni ergo de bonis quibus interdiu capiuntur, noctu somniant: mali de pessimis in somno cogitant: seruus de fame, epulo de cibo, Paris de Helenâ, Pamphilus de suâ glicerio somniant. Quid ita? quia macilentus seruus, gulosus Epulo, sceleratus Paris, Pamphilus verò omnium amator extitit: hortandi ergo hic sunt iuuenes, hortandi etiam senes nostrorum temporum, vt illi nimiùm de sua Helenâ, vt hi nimium de suâ pecuniâ non meditentur: qualis enim est diurna meditatio, talis nocturna erit phantasia.

Somnia bonorum meliora quam malorũ.

Somnia cuiusq; talia sunt qualis ipse est.

Morali philosopho cognoscenda est anima, vt intelligatur

- Subiectum virtutis, quod est { appetitus inchoatè, voluntas perfectè.
- Obiectum virtutis quod est aut { verum, bonum } { quæ ambo sunt in animo.
- AEternitas virtutis, quæ ab æternitate animi dependet, vt est in 10. Ethico.
- Perfectio & finis virtutis, quæ est animum studiosum, & beatum facere.

Appetitus duplex,

- Sensitiuus { Concupiscibilis, Irascibilis } { Sic est subiectũ virtutis inchoatũ, quiâ in eo inchoãtur virtutes
- Intellectiuus, qui propriè voluntas dicitur, & hæc est vel
  - Rudis, & quasi rasa tabula apta ad bonum.
  - Formata, quæ est subiectum virtutis perfectum & vltimatum vt aiunt: nam in eo perficiuntur virtutes.

Meliora sunt somnia bonorum quàm malorũ hominum, vel

- Propter altam impressionem bonorum obiectorum in externis sensibus, qualia sunt simulachra virtutum ante oculos, & sapientum verba semper quasi sonantia in auribus.
- Propter frequentem actionem bonorum operum, qualia sunt inopes pecuniâ, ignorantes consilio adiuuare.

Propter

Propter aſſiduam meditationem optimarũ virtutum, quæ animam ſic confirmant, vt ne in ſomno corporis à ſtudio & contemplatione virtutis deficiat.

Opp. contra primam quæſtionem.

Quicquid eſt omnino rationis expers à natura ſua, virtutis, quæ eſt rationis norma, non eſt ſubiectum: ſed appetitus eſt omnino à natura ſua rationis expers, vt habetur in textu: ergo non eſt virtutis ſubiectum.

Reſp.

Appetitus conſideratur duobus modis, vel vt eſt quaſi

- *Contumax ſeruus, & ſic non eſt omnino virtutis ſubiectum, quia rationi opponitur.*
- *Obediens filius, & ſic eſt virtutis ſubiectum, ſed inchoatè vt oſtendimus.*

Appetitus dupliciter conſideratur.

Opp.

Appetitus eſt accidens, & virtus eſt accidens: ſed accidens accidenti ineſſe non poteſt: ergo virtus appetitui non ineſt. Maior conſtat, quia appetitus eſt naturalis potentia, virtus autem habitus in qualitate. Minor eſt Ariſto. in 2. Topico.

Reſp.

Appetitus capitur bifariam, vel vt eſt pars animi, & ſic eſt capax virtutũ & affectuum, vel vt eſt potentia naturalis in prima ſpecie qualitatis, & ſic non eſt. Aliter dicendum eſt, eſſe ſubiectum quo, vt aiunt, non ſubiectum quod, quia vt per ſuperficiem in ſubſtantiam recipitur color, ita per appetitum in voluntatem recipitur virtus.

Appetitus eſt ſubiectum quo

Opp.

Appetitus eſt ſedes affectuum, ergo non eſt ſubiectũ virtutis. Antecedens patet in 3. Topicor. argumentum probatur, quia affectus & virtus ſunt contraria, virtus enim rectam rationem conſeruat, affectus hominem à recta ratione auocat.

Reſp.

Affectus ſunt duplices.

- *Acres qui à recta ratione nos auocant, & ſimul cum virtute non inſunt.*
- *Mediocres, & veluti virtutis imperio moderati, & tales cum virtute rectè in appetitu conſentiunt.*

Opp.

In ſomno inquit Ariſt. bonus à malo non diſcernitur, ergo nõ ſunt meliora ſomnia bonorum quàm malorum. Ratio ſequitur: nam ſi ſint

meliora bonorum somnia, bonorum à malis hoc modo erit aliqua distinctio.

Resp.

Bonus à malo per somnium discernit, per somnum non distinguitur.

Bonus à malo per somnum non distinguitur, attamen per somnium: bonus à malo plerumq; discernitur; somnus enim est ligatio sensus tam in bonis quàm in malis: sed somnium est agitatio quædam mentis, quæ ligatis externis sensibus, intus aliquando meditatur. Quare etsi bonus à malo per somnum naturaliter non distinguitur, moraliter tamen quodammodo videtur discerni.

Laus Deo.

¶LIBER SECVNDVS.

CAP. I.

An virtutes insint nobis à naturâ?

PRosequitur nunc Arist. institutũ suũ in explicatione virtutis, quę est anima & splẽdor beatę vitę, frustra enim tot verbis cõtenditur de fine, si de medio acquirẽdi finis non disputetur. Nam vt vanũ est lõgo interuallo separatã intuêri palmam, si nullo vtaris modo quo apprehẽdas; ita stultum est in fluctibus huius vitæ intueri finẽ, si nullo vtaris medio quo acquiras: motu corporis palma, & motu virtutis beatitudo capitur. Quare sapiẽter quidẽ philosophus vt de fœlicitate (vltimo fine) in primo; ita de virtute optimo medio in 2. lib. Ethic. disputat. sicut enim proposito fine ad bonũ accẽdimur, ita expositio medio in viâ dirigimur. His iam prælibatis de ordine intelligendũ est primũ generatim, tũ speciatim prę cepta virtutis tradi: generatim nimirũ de ortu & interitu, de excessu & defectu, de subiecto, obiecto, naturâ, fine. De ortu mouetur hęc quæstio: vtrũ virtutes nobis insint à natura, vt olim Stoici dixerunt? Industriâ acquiri ait, naturâ inesse negat, quippe etsi natura sit satis efficax in suis effectis procreãdis, hoc tamẽ vltra vim ac sortẽ naturę ponitur, vt virtutẽ in suo vtero cõceptã pariat. Nã vt fructus in radice plantæ latitans, non omnino funditur, si nõ accedat influctia solis: ita virtus in potẽtiâ naturæ pullulascẽs in lucẽ nõ editur, si non accesserit industria mentis. Procreatrices enim causę virtutum sũt motus, vsus, actio. Hoc probat philos. primũ ab vsu naturę, 2. à potentia, 3. ab authoritate, 4. ab exẽplo, postremò autẽ à causâ & modo. Ab vsu naturę, quia omnia quę insũt à naturâ aliter ac sunt assuescere non insunt: at virtutes sępe mutantur, ergo à naturâ non insunt. Assũptio huius syllogismi probatur exẽplo lapidis, quẽ si millies sursũ emit-

Virtus est anima & splendor beatæ vitæ.

Simile.

Virtutes media sunt ad fœlicitatem.

Summa secundi libri.

Virtutum ortus.

Virtutes acquirantur industriâ.

A simili.

Causæ virtutis.

Quod à natura insitum est non mutatur.

Insitorum à natura primùm potentias actiuas habemus.

tas, sursum tamen volare nunquam edocebis. vetus est illud, Naturam expellas furcâ licet, vsq; recurret. A potentiâ, quia insitorum à naturâ primùm potentias actiuas (vt aiunt) habemus, sed tales potentias virtutũ non habemus: ergo virtutes non insunt à naturâ. Minor probatur exemplo sensus, qui est potentia tam efficax & perfecta, vt statim sentiendi actum & officiũ prodat: videntes enim, gustantes, audientes nascimur. Ab authoritate probat, quoniam si naturâ nobis essent virtutes insitę, frustra legũlatores tantũ studij in eo ponerent, vt ciues suos ad virtutis exercitium assuefacerent & prouocarent. Ab exemplo, quia nemo artifex, nemo doctus, nemo fortis, nemo iustus nascitur. A causâ & modo bene agendi, quæ est consuetudo: nã consuetudo & acquirendæ virtutis, & acquisitæ conseruandæ principiũ dicitur. Cõsuetudo enim est altera natura, si bona sit studiosos, si mala sceleratos efficit. Concludã ergo cũ Aristo. non parui sed magnopere adeoq; ad sũmũ referre, vtrùm sic an secus iam inde a puero assuescamus.

Res insunt à naturâ duobus modis, videlicet

- Internè & essentialiter, & sic partes definitionis, adeoq; ipsa definitio à naturâ inesse dicitur.
- Externè & consequenter, idq; vel
  - Completè secundum formã, vt splendor in sole, calor in igne, graue in terra, quę aliter se habere non possũt; de his & similibus hic agit Aristo.
  - Incompletè & secundum materiam, vt folium in planta, barba in viro, & hæc etsi sunt à naturâ, aliter tamen se habere possunt.

Virtutes cur non dicamur inesse complete à natura.

Virtutes non insunt nobis completè à naturâ,

- Quia in cõtrarium cõmutari possũt penituſq; amitti.
- Quia illarum potentię nõ sunt satis efficaces ad producendum habitum sine actionibus, vt in sensibus.
- Quia ignaui & inertes non sunt studiosi, quod contingeret si inessent à naturâ.
- Quia lege, præmio, & consilio ad cultum & studium virtutum mouemur; quod non fieret si à naturâ concederentur.
- Quia deniq; vsu & exercitatione solùm acquiruntur.

Opp.

Aristo in textu docet virtutes neq; contra naturam neq; præter naturam inesse, ergo verisimile est illas inesse à natura.

Resp.

Resp.

Dicendum est quedam semina & igniculos virtutum inesse nobis à naturâ, sed ita vt in habitum & actionem accrescere nõ possint sine vsu. Præterea concedendũ est inesse virtutes à naturâ, vt à naturâ inesse opponitur ei, quod vel præter, vel contra naturam inesse dicitur: non enim insunt contra naturam, quippe naturam maximè conseruant.

Quomodo insunt & non insunt à natura virtutes.

Opp.

Quæ nobis à naturâ tributa sunt, eorũ primùm facultates accipimus, deinde officijs muneribusq; fungimur: sed virtutũ potentias sic habemus, & deinde illarum officijs & muneribus fũgimur: ergo virtutes insunt à naturâ. Totum argumẽtum ex verbis textus petitur.

Resp.

Potentiæ sunt vel,

- *Formales & perfectæ, vt sensus, quæ in se actionẽ sine præcedente vsu continent, vt visus.*
- *Imperfectæ, quæ sine medio actum non possunt elicere, & tales sunt potentiæ virtutum.*

Opp.

Quicquid inchoat natura, illud ipsum perficit, teste Philosopho 2. phisico. sed natura inchoat virtutes, ergo perficit.

Resp.

Quicquid inchoat natura, illud ipsũ perficit, si non sit vltra vim & sortem naturæ, vt sunt virtutes.

Opp.

Nihil dat causam alicuius, quod etiam medium acquirendi eiusdem non tribuit: sed natura dat causam virtutis, nempe potentiam et appetitum: ergo medium acquirendæ virtutis tribuit. Maior est in primo de animâ. Minor hoc loco docetur.

Resp.

De causis proximis non remotis intelligitur philosophus, at potẽtia est causa remota virtutis nõ proxima. Nã proxima est actio, vsus, & consuetudo. Alij intelligunt hunc locum in causis eiusdẽ generis.

Virtutis causa remota est potentia, proxima vsus.

Opp.

Quælibet potẽtia animæ naturaliter versatur circa obiectũ propriũ & naturale: sed proprium & naturale obiectũ voluntatis est bonũ, seu virtus: vt habetur in 3. Ethico. ergo volũtas naturaliter circa virtutẽ versatur, & ex consequẽti naturaliter acquiri potest virtus.

Resp.

Obiectũ voluntatis duplex est, nẽpè { *Internũ vt affectus, qui naturaliter acquiri potest.* / *Externum vt virtus, quæ naturaliter acquiri non potest.*

Opp.

Veritas inest naturaliter intellectui: ergo virtus inest naturaliter voluntati. Antecedens probatur, quia teste Aristo. multis credimus à naturâ sine probatione, vt omne totum esse maius sua parte; & iterũ, si demas æqualia æqualibus, relinquitur æquale. Argumẽtum tenet, quia eodem modo se habent virtutes intellectus & moris, si modum acquirendi spectes. Nam & hæ & illæ exercitationis indigent ac temporis.

Lib. 1. Metaph. Lib. 2. Demonst.

Resp.

Vt intellectus est rasa tabula respectu veri, ita voluntas est quasi cera respectu boni; sed attende quod duplex sit verum: naturale scilicet & morale: illi creditur sine ratione, hoc verò non acquiritur sine vsu & actione: de illo in primo, de hoc in secundo loco agitur.

Verũ { Naturale / Morale.

CAP. II.

An excessu & defectu labefactetur virtus?

TRitum est sermone, quòd præuisa iacula minùs feriant: ratio est, quia mala cognita facilius euitantur. Hinc est, quòd postquàm principia quibus acquiritur virtus Aristoteles explicuerit; nunc mala quibus corrumpitur demonstrare contẽdat: frustrà enim ab illo præscribitur via, si quæ in viâ nocent non præmonstrentur mala. mala autẽ hæc duo sunt: nimiũ & parũ, quæ vulgò excessus & defectus appellantur. Hæc duo sunt quasi angues latẽtes sub herbâ, hæc nobis tanquã Syrenes insidiantur in viâ, hæc sunt quæ arcẽ virtutis oppugnant semper, expugnant sæpè. Ab his ergo summoperè cauendũ est. Nã etsi frontẽ vultũq; veneris, caudã tamen ictũq; Scorpionis habẽt. Rectè ergo ille, in medio tutissimus ibis. Nã vt lineę ad cẽtrũ, ita actiones nostrę ad medium referri debẽt, à quo si vel latum vnguẽ (vt aiunt) deflexeris, necesse est in periculum istorum malorum incidas: hinc enim nimiũ, illinc parũ inuadit: nulla fit ergo in via degressio,

Ordo progressus.

Medium tutissimum.

greſſio, quin magnũ ſit periculũ ne ſequatur cõfuſio. Apertè agã: hæc duo (de quibus ago) vitia ſunt, quorũ alterũ nimium q̃ eſt in exceſſu, alterum parũ q̃ eſt in defectu dicitur: iſtorum impetu omnes omniũ virtutũ nerui cõuellũtur, omniſq; ſplẽdor tollitur; ſed ipſũ audi philoſophũ. Quẽadmodũ (inquit) exercitationes & profuſæ & remiſſæ nimiũ labefactant vires, & vt eſculenta & poculenta ſi modũ tranſeant, vel infra modum adhibeantur, labefactant corporis valetudinem: ita vitia animi in exceſſu & defectu poſita, perniciem virtutibus ac interitum minitantur. Adhibentur exempla timoris & audaciæ quæ tollunt fortitudinem: luxus & ſtuporis quæ tollunt temperantiam. Si rationem quæras cur hoc fiat, reſpondeo, ſicut ordo & pulchritudo naturæ concidit, ſi errante naturâ monſtrum producatur: ita decus & præſtãtia virtutis tollitur, ſi (errante homine) vitium perpetretur. Nam vt monſtrũ corporis fit aliquãdo exceſſu vt in gybboſo; aliquando defectu, vt in monoculo; ita monſtrũ animi, quod eſt vitium, exceſſu & defectu conſtituitur: linea ergo recta tenenda eſt, id eſt aurea virtutis regula, quam ſi in hanc vel in illam partem deflexeris, vitam rectè inſtituere non videris: hinc enim fumi ſuffocant, illinc flãmæ conſumunt omnia. Vis ergo rectè viuere? Eſt virtus placidis abſtinuiſſe bonis. Vis ab illis perpetuò (vt decet) abſtinere? ſit ratio mentis, ſit virtus moderatrix morũ.

A ſimili.

Nimium & parum æquè nocent animo ac corpori.

A proportione

Vitium eſt animi monſtrum.

Sententia.

Exceſſus & defectus ſunt duplices:

- Naturales in {Exceſſu / Defectu} materiæ, de quibus in Phiſic.
- Morales quæ ſunt vel in
  - Appetitu, vt extremi affectus qui nutum & imperium rationis non ſequuntur, quales ſunt furor, odium.
  - Intellectu, vt vitia quæ opponuntur virtutibus mentis, qualia ſunt ignorantia & curioſitas.
  - Voluntate, vt vitia quæ opponuntur virtutibus moris, qualia ſunt auaritia & prodigalitas. Notandum eſt quod licet præcipuè hic intelligatur Ariſt. de his in poſtremo membro diſtinctionis, reliqua tamen duo membra de affectibus & vitijs mentis huc referri poſſunt.

Opp.

Affectus aliquando confirmant virtutem, vt misericordia mã-ſuetudinem, vt fortitudinem ira: ergo affectus in hâc quæſtione non ſunt intelligendi.

Reſp.

Affectus duplices,
- *Extremi, vt odium, furor, & tales corrumpunt.*
- *Moderati, & tales virtutem ipſam adiuuant & imitantur.*

Alia diſtinctio exceſſus & defectus.

Exceſſus & defectus corrumpunt virtutem propter
- *Declinationem à medio; nam hominem cogunt medium relinquere.*
- *Delectationem, in ipſo vitio, cuius dulcedo nos mouet peccare.*
- *Obcæcationem animi in bono: nam cogitur aliquã-do cæcutire.*
- *Obdurationem in malo, quâ tandem cogitur deſperare: ſic declinantes à medio, primum dulci veneno peccandi capimur, capti obcæcamur, obcæcati obdure-ſcimus, obdurati deſperamus.*

Exceſſus & defectus quatuor modis virtutem corrumpunt.

Opp.

Si omnis declinatio à medio ſit virtutis corruptio, tum qui parum declinat à medio iuſtè reprehenderetur: ſed qui parum declinat à medio non iuſtè reprehenditur: ergo omnis declinatio à medio non eſt virtutis corruptio. Maior eſt philoſophi in hoc cap. vbi probat omnem declinationẽ à medio eſſe in vitio: Minor quoq; eſt Ariſto. in nono capit. huius libri, in quo verba hæc ſunt: Qui paulum aliquid decorum egreditur non eſt in vitio.

Reſp.

Declinatio à medio fit multis modis, aut per infirmitatem, aut per affectum, aut per ignorantiam, aut per malitiam: infirmi naturæ lapſu: perturbati affectionis impetu, ignorãtes errore animi: malitioſi furore quodam faſcinati peccant. Illi veniâ meliores, hi pœnâ deteriores fiunt: docet ergo philoſophus omnẽ à medio declinationem non eſſe culpandam, non quòd omnis non ſit in vitio, ſed quia non apparet ſi ſit parua, aut quia ſpes remanet ſi non ſit malitioſa.

Declinatio à medio fit multis modis

Opp.

Opp.

Qui iniusta agunt non sunt iniusti, ergo excessus & defectus non corrumpunt virtutem. Antecedens est Aristotelis in 4.cap. huius libri: probatur etiam per locum in quinto libro cap. 6. qui locus sæpe cum magna acerbitate vrgetur aduersus Aristo. verba loci hæc sunt, Qui non animi iudicio vel ratione, verùm animi perturbatione ducatur ad contractandum mulierem, sciens quam contractet, facit ille quidem iniuriam, sed tamen nondum est iniustus. Quemadmodum nec fur qui furatus est, nec adulter qui adulteratus est.

Resp.

Primâ specie hæc loca vix digna philosopho esse videntur. Nam in ijs Aristoteles iniustitiam, furtum, adulterium, non esse indigna flagitia videtur defendere: hinc aliquot parum attentè, animaduertentes propositum philosophi, suo more clamitant, O tempora in quibus Aristoteles monstrum hominis prooraculo Apollinis haberetur. Is enim est, qui contra potentiam Dei materiam primam, qui contra fundamentum fidei eternitatem mundi docet, is est, qui contra salutem animi adulterium, furtum, iniustitiam non esse peccata asserit: incalescis nimis in re tam frigida quicunq; es, imo toto erras cœlo. Non contra potentiam, fidem, salutem disputat: non contra potentiam, nam actu infinitam Deo concedit: non contra fidem, nam illam ignorauit, & proinde contumaci & obstinato animo cognitam non contempsit. Non denique contra salutem: nam ista quæ tu obijcis non affirmat, quippe etsi dicit adulterium, furtum, aliaq; id genus multa non esse vitia ex parte affectus, (qui neque bonos neque malos denominant) detestanda tamen scelera esse demonstrat ex parte habitus & consuetudinis: detestanda dico, quia in illis peccantes quadruplici pœnâ coercendos voluit, vnâ propter ignorantiam crassam: altera propter affectum belluinum, 3. propter scelus commissum, 4 propter iniuriam illatam ciui: tam abest ergo vt hæc dicat non esse flagitia, vt omnium ducat esse flagitiosissima.

Loci difficilis explicatio. Vide 6.cap.5. lib.de hac re plura.

Errata Arist. lib. 1.phys.7.physic. lib.5. Etlico. cap.6.

Solutio.

Lib.7.Etlico.

An

CAP. III.

An virtus circa voluptatem & dolorem verſetur?
An difficilius ſit reſiſtere voluptati quàm iræ?

Ratio ordinis.

VBicẽto, principio, medio virtutis cognitis, ordo iam poſtulat vt de communi obiecto pauca adijciantur. Subiectum voluntas eſt in quâ continetur, principium actio eſt quâ acquiritur, medium ratio eſt quâ conſeruatur: commune denique obiectum affectus eſt in quo moderando vis tota virtutis ponitur. Affectũ dico: nam etſi propria & externa ſint obiecta cuiuſq; virtutis, vt pecunia reſpectu liberalitatis, mors reſpectu fortitudinis: tamen communia & interna obiecta ſunt ipſi affectus, quos hic per voluptatem & dolorem proculdubio intellexit philoſophus. Quæſtio ergo eſt, an virtus verſetur circa voluptatem & dolorem? quod ſi vno verbo interpretari velis, eſt, An virtus circa omnes affectus verſetur? Nam per voluptatem, omnem dulcem & delectabilem: per dolorem, omnem triſtem & iniucundum intellexit affectum. Quod ipſe planè inſinuat, cum doceat id omne affectum eſſe, quod aut voluptas aut dolor ſequitur. In his ergo vel maximè occupari virtutẽ docet Ariſto. quia nihil acriùs mentem hominis inuadit quàm dolor, nihil periculoſiùs quàm voluptas. Nam quemadmodum interni hoſtes, veluti ex equo Troiano proſilientes, plus obſunt ciuitati quàm externi: ita voluptas & dolor, qui in intimis quaſi animi receſſibus latebriſq; inſidioſè habitãt, maius ſemper creant homini periculũ, maiuſq; virtutis naufragium minitantur. Senſim dolor ſerpit, ſed occidit: furtim voluptas repit, ſed omnem virtutis amorem tollit: Sapienter Horatius,

Voluptate & dolore omnes affectus continentur.

Quid voluptas: Quid dolor.

à ſimili.

Interni hoſtes & animo & corpori maius creant periculum quam externi.

Vis rectè viuere? quis non?
Si virtus hoc vna poteſt dare, fortis omiſſis
Hoc age delicijs.

Voluptatum enim blanditijs deliniti ad turpia, dolorum facibus incenſi ad facinoroſa rapimur. vt ergo qui defendunt ciuitatem,

ciuitatem, non solùm muniunt & occludunt portas, ne hostes externi irruant, sed etiam diligenter cauent ne interni proditores noceant: ita qui virtutis studio capiuntur, non solùm oculos, aures reliquosq; sensus (qui sunt quasi ianuæ mētis) prudenter munire, sed etiam omnes arcanos recessus animi cautè ac sapienter tueri debent. Sunt enim foris delicię quę corrumpunt, sunt intus insidiæ quæ configunt virtutem. Vis vt apertiùs agam? hoc ergo volo, vt virtus nō solùm in externis sensibus, sed etiam in internis affectibus moderandis versetur: in illis, ne quasi per portas ingrediantur mala: in his ne tædis quasi accensis sequantur incendia. Nam vt flamma fumum, ita vitium voluptatem sequitur. Hoc ago accuratiùs, hoc vehementiùs vrgeo, vt iuuenes legentes hæc præcepta, citiùs efficas & venenum fugiant, solamque virtutem (quæ est omnium affectuum optima moderatrix) contempletur. Argumenta quæ sunt apud philosophum de hac causa, ducuntur à signo, ab exemplo, à testimonio, ab affectu, & à difficili. A signo, quia per voluptatem & dolorem, id est per affectum, quales sunt omnes habitus, cognoscuntur. Ab exemplo temperantis qui moderatè, incontinentis qui immoderatè ac ferociter voluptate vtitur. A testimonio Platonis, qui suasit vt lætemur illis quibus lętari oportet, vt doleamus illis, quibus dolere decet: Ab affectu, quia à vitiosis affectibus vitiosi habitus oriuntur: A difficili, quia virtus sēper versatur in difficilimis, sed affectus moderari est difficilimum: ergo versatur in affectibus. Hoc vltimum à comparatione voluptatis atque iræ acutè & sapiēter probat. Nā hi affectus sunt rationi admodum infesti & periculosi, sed si vtrumque inter se cōpares, in ira est tæda, in voluptate est cycuta animi: nam ira incendit bilem, at voluptas occidit mentem. Quare longè difficilius est voluptati quàm irę obsistere, est enim ira aperta, est voluptas insidiosa, dolor nos cogit irasci, at consenescere in delicijs natura suadet: non manet ira quia est molesta, at altas radices agit voluptas quia est innata. Concludo igitur magnanimum esse qui iræ faces: beatum esse, qui voluptatis flammas potest extinguere.

Voluptatem sequitur vitium vt flamma fumum.

Adhortatio.

Voluptati cur difficilius resistatur quàm iræ.

In ira est tæda, in voluptate est cycuta animi.

Efficax iræ cum voluptate comparatio.

Ob-

Obiectum virtutis est duplex:
- Commune & internum, vt voluptas & dolor, sub quibus omnes acriores affectus continentur.
- Proprium & externum, vt splendida ædificia in magnificentia, salsè dicta in affabilitate.

Versatur virtus circa affectus aut
- Moderando, vt prosint,
- tollendo, vt non noceant.

Distinctio secundæ quæstionis.

Difficilius est resistere voluptati quàm iræ quia voluptas est
- Innata & enutrita nobiscum: ira autem non item.
- Diuturnior quàm ira, est enim ira breuis, voluptas perpetua.
- Dulcis & amœna, ira autem est molesta.
- Latiùs est fusa per totum corpus, at ira est solùm ebullitio sanguinis circa cor.
- Fraudulenta & insidiosa, ira autem eminet & omnibus est aperta.

Opp.

Voluptates & dolores non sunt obiecta virtutis, ergo in illis vt in obiectis non versatur virtus. Antecedens patet quia non coincidunt efficientes causæ & effectus, sed vera obiecta virtutis sunt efficientes causæ voluptatis & doloris, ergo non sunt obiecta: assumptio probatur, quia præsente pecunia gaudet liberalis, deficiente dolet.

Resp.

Dicendum est eodem respectu & modo non esse obiecta. Nam affectus interna, cibus & pecunia externa dicuntur: & quamuis affectus sæpe occasione externarũ rerum (quæ sensus externos pulsant) oriantur: non tamen inde sequitur, non esse obiecta, cum causæ & effectus diuerso respectu frequenter eidem obiiciantur, vt animal & homo substantiæ.

Opp.

Voluptas & dolor sunt obiecta temperantiæ, 3. libro Ethico. cap. 10. ergo non sunt obiecta virtutis in genere.

Resp.

Resp.

Dolor & voluptas capiuntur bifariã:

Strictè pro illis solùm affectibus, & sic sunt obiecta temperantiæ.

Fusè pro omnibus perturbationibus, & sic communia obiecta virtutis hoc loco dicuntur.

Opp.

Si virtutes morum versentur in perturbationibus, tum in toto quod ex animo & corpore constat sitæ sunt: sed hoc est absurdum, ergo & illud. Maior est Aristo. in 10. libro cap. 8. minor patet, quia virtus est in solo animo.

Resp.

Virtutes quomodo dicantur inesse in animo & corpore.

Dicit illic esse virtutes morum in toto composito: non quòd illi inhæreant, sed quia affectus corporis & rationem mentis dirigant & moderentur.

Opp.

Voluptas neq; est affectus neq; vitium, ergo non versatur virtus circa illam vt circa affectum. Antecedens probatur ex 7. Physico. cap. 3. & 7. Ethico. cap. 11. vbi voluptas motus esse definitur.

Resp.

Voluptas illic motus dicitur quia est causa mouendi: sæpè enim effectus per nomen causæ appellatur: vel respondendum est, quòd voluptas sit quidam motus appetitus, quo perfunditur: & hoc nihil aliud est quam affectus.

Opp.

Virtus versatur circa difficilima vt in hoc cap. probatur: sed voluptas & dolor non sunt difficilima, ergo circa voluptatem & dolorem non versatur. Minor probatur tertio libro Ethico. cap. 9. vbi docet philosophus, difficilius esse res molestas periculorumq; plenas ferre, quàm ab his quæ voluptatem adferunt abstinere.

Resp.

Quare fortitudo sit res molesta.

In eo loco fortitudo res acerba dicitur: non quòd actio eiusdem non sit iucunda, sed quòd mors (quæ est eiusdem obiectum) sit respectu naturæ admodum molesta: Hinc emergit responsum nimirum quòd per difficilius, eò loci acerbius intelligatur: est enim acerbius, respectu naturæ horrentis mortem, res molestas periculorumq; plenas ferre, quàm ab his quæ voluptatem afferunt abstinere: difficilius

cilius eſt tamen voluptati adblandienti, quàm periculo irruenti reſiſtere.

Opp.

Difficilius eſt regere eas paſſiones, quæ nullum habent medium quàm eas quæ habent ſed maleuolentia, impudentia, adulterium, furtum, homicidium; teſte philoſopho lib. 2. cap. 6 non habent medium, voluptas autem habet: ergo ſi virtus verſetur circa difficiliora, potiùs circa iſta quàm circa voluptatem verſarentur: quòd voluptas habet medium conſtat, quia moderatè illâ vti licet, vt probat Ariſto. at iſtis moderatè vti nemo poteſt.

Reſp.

Aſſenſus animi peccatum facit.

In his conſiderari debent duo: actus hominis & motus voluptatis: in actu eſt ſemper immane ſcelus, in motu verò ſemper non eſt, ſi in conſenſum animi & actum non prorumpat: hinc quamuis quoad actum aut conſenſum medium non habent, in motu tamen pulſuq́, habent: non tamen ex his rectè concluditur: quòd minus difficile ſit voluptati quàm iſtis reſiſtere, cum iſtis reſiſtendi difficultas ex ipſa voluptate oriatur. Præterea non dicitur eſſe omnium difficilimum voluptati reſiſtere, quia habet medium, ſed quia in viſceribus naturæ dulciſsimum ſemper ſparſit & enutriuit venenum.

Opp.

In irâ vſus rationis tollitur, at in voluptate non tollitur: ergo difficilius eſt ira quàm voluptati reſiſtere: maior in 3. Ethic. probatur, minor in 7. vbi docetur, quòd incontinens ſæpe videat meliora.

Reſp.

Incontinens meliora intelligens, deterio a ſequitur.

Vſus rationis in neutro ineſt. Nam quamuis incontinens meliora videt ex parte intellectus: bonum tamen non omnino videt ex parte appetitus. fatetur tamen Ariſto. vſum ineſſe ſi naturam hominis ſed negat ineſſe ſi vim actumq́, rationis ſpectes: cum ergo voluptas & diutius & periculoſiùs hanc vim actumq́, rationis obtundat quàm ira, magis arduum eſſe voluptati reſiſtere, quàm iram extinguere & moderari putauit.

CAP. IIII.

An qui iuſta agit ſemper ſit iuſtus? &

An

An ad omnem actionem virtutis requirantur voluntas, scientia, & constantia?

REmotis à viâ periculis & insidijs, nimirum vitijs & affectibus, ordo nunc progrediendi in hoc itinere nobis prescribitur, qui ordo in duobus maximè consistit: nempe in scientiâ studiosæ actionis, & in obseruatione trium circumstantiarum, quæ laudabilem eandem actionem reddunt. Actio de quâ hic disseritur, est veluti laboriosa in hoc Oceano ad portum virtutis nauigatio: tres circumstantiæ sunt, scientia prudentis, qui tenendo clauum viam præscribit, voluntas & constantia agentis, qui sequendo rutum prudentiæ portum acquirit. Primum ergo requiritur vt non solùm agas iustum sed iustè, quod sanè tum feceris, si quod in 2. lib. requiritur sponte, scienter & constanter agas. Vt per voluptatem & dolorem in postremo cap. omnem affectum: ita per iustum & iustè hic omnem virtutem intelligit philosophus. Nam vt illorum affectuum nomine alij omnes affectus illic insinuantur, quia sunt primarij: ita hic nomine iustitiæ omnes reliquæ virtutes intelligũtur, quia illarum princeps & regina dicitur. Non est ergo tẽperans semper qui temperata: non fortis qui fortia: non iustus qui iusta: sed is demum temperans, qui castè: is fortis, qui animosè: iustus is est qui iustè & studiosè agit. Nã vt in artibus, sic in virtutibus se res habet. Fieri enim potest, vt quis quid prestet eorum quæ grammatici arte continentur, & fortuitò & alterius præscripto: suggerentibus enim alijs latina & græca vocabula sæpe ab imperito & Psittaco proferuntur, latinè tamen & græcè isti non loquuntur: ita sanè probabile est Neronem omniũ iniustissimũ, aut suasu amici, aut impulsu hostis, aut affectu animi, aut cupiditate nominis iustum aliquod factũ egisse: iustus hinc tamen haberi non debet, quia iustè id est studioso animo hoc ipsum non egerit. Quippe non solùm factum, sed animum: non solùm speciem, sed rem ipsam: non solùm externam actionem, sed internum

Ratio ordinis.

Tres circumstantiæ actionis studiosæ.

Iustè agendum, non solum iusta.

Iustitiæ nomine omnes virtutes intelliguntur.

Discrimen inter iustum & iustè agere.

Et factum & animus considerandi sunt.

internum agendi habitum: non ſolùm opus quod fit, ſed etiam modũ quo fieri debet, finemq; conſiderare oportet. Qui ergo à dapibus & delitijs abſtinent, non ſtatim temperantes: qui in hoſtium ciuitates irruunt, non ſtatim fortes: qui multa largiuntur, non ſtatim magnifici & liberales ſunt appellandi. eſt enim (vt in dictis) ita in factis hominũ magna ſæpe fraus & diſſimulatio. Rectè ergo ad omnem actionem opuſq; virtutis hęc tria requirit philoſophus: Nimirum voluntatem vt ſponte; ſcientiã vt circumſpectè; conſtantiam vt perſeueranter & ſtudioſè agas: à voluntate enim principium, à ſciẽtia modum, a conſtantiâ fructum benè agendi & viuendi petimus. Si ergo volentes benè, ſcientes rectè, perſeuerantes fructuoſè agere conemur: haud dubium eſt, quin nauis in portum optatę fœlicitatis tandem peruehatur. Sed pleriq; inquit Ariſto. cum hęc non faciunt, ſe tamen & probos fore & pręclarè ſe philoſophaturos ſperant: at fallax & inanis eſt iſtorum hominum ſpes & cogitatio. Nam vt illi non ſanantur, qui medicos libenter audiunt ac diligenter attendunt, ſi nihil eorum quę pręſcripta ſunt faciunt: ita hi ſtudioſi & beati non fiunt, quamuis percipiant multa, ſi ea quę pręcepta ſunt, re, vita, & opere non ſequantur.

Precepta opere complenda ſunt.

Iuſtum capitur, vel
- Formaliter pro habitu virtutis, & ſic qui iuſtum agit ſemper eſt iuſtus.
- Materialiter pro æquitatis facto, & hoc qui agit non eſt ſemper iuſtus, quippe hoc fit aliquando, vel
  - Suaſu amici,
  - Impulſu hoſtis,
  - Affectu animi,
  - Pretextu & ſpecie virtutis,
  - Spe & appetitu laudis aut maioris commodi.

Ad omnem actionem virtutis requiruntur tria:
- Voluntas, quæ incipit
- Scientia, quę dirigit
- Conſtantia, quę perficit

} actionem.

Opp.

Iuſtitia, iuſtum & iuſtè ſunt coniugata: ergo qui agit iuſtum erit iuſtus. Argumentum tenet à loco 2. Topico. vbi docetur, cui vnum coniugatorum ineſt, ineſſe & alterum.

Reſp.

Resp.

Iustitia, iustum & iustè sunt coniugata, si formaliter pro habitu virtutis, non autem si naturaliter pro subiecto, materiâ, aut facto æquitatis sumantur: est enim iustum aliquid quoad materiam, quod nõ est iustum vt aiunt quoad personam. factum enim est iustum, si tyrannus reddat depositum: at tyrannus inde non est iustus, quia volens, sciens, constansq; non egerit.

Opp.

Iusta agentes iusti, & modesta modesti, fortia fortes efficimur, 2. Ethic. cap. 1. ergo qui iustum agit potest esse iustus.

Resp.

Non negamus quin iusta agentes sint iusti, si sponte, scienter, & constanter agant: sed hoc est quod hoc loco vrget philosophus, posse aliquem coactum aut alio modo agere id quod est iustum, interim ipse sit iniustus. Nam voluntate rectè facta definita sunt, vt habet Aristoteles 5. Ethicor. cap. 8. non ex affectu, impulsu, aut pretextu virtutis.

Voluntate rectè facta definiũtur.

Opp.

Hoc alienum absurdumq; est, eum qui facit iniustum nolle iniustũ fieri lib. 3. cap. 8. ergo à contrario, absurdum est, vt is qui agit iustum, non efficiatur iustus.

Resp.

Hoc argumentum à contrarijs rectè teneret, si par esset contrariorum comparatio. Nam vt absurdum est illum nõ iniustum effici, qui iniustum sponte & scienter agit: ita alienum à ratione est, vt is non sit iustus, qui iustum sponte & scienter agit. Verùm cum hoc loco similis non sit vtriusq; aut rerum aut locorum proportio: Argumentum non cohæret.

Par esse debet contrariorum comparatio, si velimus vt argumentum ab iis ductum sequatur.

Opp.

Si voluntas requiratur ad omnem actionem virtutis, tum voluntas à virtute moueretur: sed voluntas non mouetur: ergo ad omnem actionem virtutis non requiritur. Maior constat, nam teste philosopho in 3. de Anima: intellectus non percipit sine phantasmate: ita voluntas non agit sine obiecto: Minor probatur quia voluntas nõ est mobilis, sed mouens & libera potentia anima libro tertio Ethicor. cap 5. & lib. 3. de Anima.

Resp.

Docet quomodo intellectus & voluntas moueant & mouentur.

Voluntas cõsideratur bifarium,

- *Absolutè in essentia, & sic non mouetur, sed est mouens seipsam, vt intellectus suo ipsius lumine seipsum intelligit.*
- *Comparatè in existentia, & sic vt intellectus nihil percipit sine phantasmate, ita voluntas nihil agit sine obiecto.*

Opp.

Parũ aut nihil valet scientia inquit philosophus in textu ad virtutem: ergo non necessario requiritur scientia.

Resp.

Scientia est duplex,

- *Rerum in contemplatione, & ea non requiritur: nã docti non sunt solùm studiosi.*
- *Circumstantiarum, & talis est ad virtutis actionẽ necessaria.*

Opp.

Scientia circumstantiarum est prudentia: vt patet ex definitione virtutis, quæ claditur cum hac particula (prout prudẽs præscripserit) sed quilibet studiosus non est prudens: ergo scientia circumstantiarum non requiritur. Minor patet, quia rudes & ignari sunt sæpe virtute præditi, qui tamen prudentes esse nequeunt.

Resp.

Prudentia est duplex,

- *Heroica & generalis, quæ est scientia benè viuẽdi & agendi secundum omnes omniũ virtutum circumstantias, & hac in omnibus non requiritur.*
- *Particularis, quæ est scientia agendi secundum eas circumstantias in illa virtute, qua aliquis est præditus, & hac in minùs expertis esse potest.*

An

CAP. V.

An tria sola principia actionis humanæ sint in animo, nimirum potentia, passio, & habitus?
An habitus sit virtutis genus?

VIrtutis acquisitionem nũc cõsequitur cognitio, quæ longè facilior inferiorq; est ipsa actione, sæpe enim diximus finem ethicę virtutis in actione non in cognitione consistere. Verùm quoniã frustra de re agitur, si quid sit non intelligatur, enitendum est vt definitione aliqua illustretur virtus. Aliter enim vt fuco rationis, vim rerum ignorãtibus: ita vmbrà virtutis, nobis essentiam eiusdem nescientibus facilè imponetur. Hoc verò vt fiat accuratiùs, primùm genus huius definitionis, tum formam discutit. Genus habitum esse concludit. Nam cum tria tantùm sint humanæ actionis in animo principia & seminaria, scilicet potentia, passio & habitus: ex his solùm habitũ genus virtutis esse demonstrat, in potentia enim est sola naturæ aptitudo, in passione dispositio, in habitu verò quies & perfectio: potentia enim nos mouet, passio disponit, habitus virtutis perficit, præterea potentia & affectus naturæ partum sequuntur, at virtus (vt antea probatum est) in dustriã acquiritur: ergo nec potentia nec affectus appellari potest. Huc adde quòd neq; potentiã neq; affectu boni aut mali simus, at virtus nos bonos & studiosos nominat, relinquitur ergo virtutem per habitũ rectè definiri. Est enim habitus qualitas quædam multis actionibus acquisita. Postremò ab enumeratione passionum hoc ipsum probatur, inter quas nulla vt genus de virtute dicitur. Opportunè hic offertur occasio, vt paucis numerum naturãq; passionum definiam; passionum ergo aliæ sunt primariæ vt voluptas cui opponitur dolor, spes cui opponitur metus ac desperatio: aliæ sunt quoq; minus primariæ, quæ sunt aut leniores vt amor, indignatio, ira, misericordia, verecundia: aut acriores vt odium, furor, excandescentia, inuidia, sub quâ & malicia continetur. Voluptas est delectabilis motus, & quasi diffusio appetitus propter bonum præsens, præteritum,

Ratio ordinis.
Finis Ethices, actio non cognitio.
Virtutis definitio inuestigatur.
Habitus est genus virtutis.
Habitus quid.
Digressio ad affectus.

ritum,aut ſperatum, quo animus tum perfunditur & demulcetur.Dolor eſt triſtis motus & quaſi contractio animi propter malum præteritum, præſens,aut futurum. Spes, quæ alio nomine deſiderium dicitur,eſt paſſio quâ mouetur appetitus ad expetẽdum bonũ vehementer, & ad patienter expectandũ diu.Metus eſt motus animi quo homo ſolicitus eſt de malo futuro. Deſperatio eſt abiectę mentis horribilis & formidoloſa conſternatio.Amor eſt motus animi in id quod putatur bonum fluens & propendens. Ira eſt appetitus vindictæ. Indignatio eſt deteſtatio ſceleris.Miſericordia eſt compaſſio mali.Verecundia eſt metus turpitudinis.Inuidia eſt ęgritudo animi indignè ferentis alienum bonum.Odium eſt inueterata inuidia. Furor eſt fomes excandeſcentiæ. Excandeſcentia eſt furoris incendium,&c.Omitto hic longiorem iſtorum affectuum tractationem, quia decretum eſt in commentarijs partitionum illos limatiùs iterum definire,perorãtis enim eſt excitare affectus, philoſophãtis verò illos pro viribus moderari:ad vtrumq; ergo pertinet illos cognoſcere. Satis tamen iam eſt ad preſens negotium ac inſtitutum,docuiſſe,per illos virtutẽ non definiri. Concludo igitur cum Ariſt. quòd ſi nec perturbationes ſint virtutes, nec facultates, ſolum habitum ex his tribus relinqui, qui generis locum in hac definitione virtutis occupet.Verùm cum habitus ſit infuſus aut acquiſitus,& hic iterum vel cognitionis in mente, vel electionis in voluntate,illorum neuter, ſed hic ſolum virtutis genus cõſtituitur: morum enim virtus nec infunditur, nec in intellectu collocatur.

In actione virtutis tria ſpectantur, { Inchoatio,& ſic potentia; Motus ſeu progreſſio,& ſic affectus; Diſpoſitio,ordo & perfectio,& ſic habitus principium agendi } dicitur.

Rationes quibus probatur virtus non eſſe affectus ſunt quatuor, {
1 Ab adiũctis,quia ex affectu,nec boni nec mali dicimur.
2 A conſequẽtibus, quia ex ſolo affectu nec laudem nec vituperium conſequimur.
3 A cauſis, quia affectus à conſilio & electione non oritur.
4 Ab effectis, quia perturbatione mouemur, at virtute non moueri ſed confirmari dicimur.
}

Rationes

Rationes quibus probatur virtus non esse potẽtia sunt duæ,
1. Est ab efficiente causa, quia virtus ab industria, potentia à naturâ oritur.
2. Ab officio, quia potentię est inchoare, virtutis perficere actionem.

Omnes affectus ponuntur in appetitu, vel
- Concupiscibili, idq; aut respectu
  - Inclinationis ad bonum, vnde nascitur amor, cui opponitur odium.
  - Progressionis & motus ad bonũ, vnde oritur desiderium, cui opponitur fuga.
  - Perfectionis & quietis in bono, vnde fluit delectatio, cui opponitur dolor.
  - sub quo continentur: Inuidia. Zelus. Misericordia.
- Irascibili, idq; aut respectu.
  - Boni difficilis, vnde dimanat spes, cui opponitur desperatio.
  - Mali difficilis, vnde timor, cui opponitur audacia.
  - Molesti repugnantis naturæ, vnde ira, furor, & excandescentia, quibus opponitur clementia naturæ.

Opp.

Species & intentiones sunt principia agẽdi in animo, ergo hæc tria sola non sunt. Antecedẽs probatur quia ex specie obiecti à re mouetur homo sæpissimè ad agendum, & ex intentione etiam finis: hinc finis vt beatitudo principium agendi ab Arist. dicitur.

Resp.

Principia agendi in animo sunt duplicia.
- *Propria & per se,* {*Potentia, Affectus, Habitus,*} *de quibus hîc agitur.*
- *Communia & per accidens, vt species intentioq; finis, de quibus hîc non disputatur.*

Opp.

Sensus, appetitus, intellectus, tria principia agendi dicuntur in 2. cap. 6 lib. Ethicorum: ergo sunt plura.

Resp.

Sensus, appetitus, intellectus illic agendi principia statuuntur alio quidem sensu, quàm hîc potentia, habitus, & affectus: illic enim de virtute mentis, hîc de virtute moris agitur; illic de institutione animi quoad vitæ vsum, hîc de actione quoad virtutis fructum. Vt ergo illic

Sensus, appetitus, intellectus quomodo dicantur principia agendi.

go illic ſunt tria principia quæ verum, ita hic etiam ſunt tria quæ bonum reſpiciunt: Tria illic ſunt, ſenſus vnde mechanici & operatio, appetitus vnde Politici & actio, intellectus vnde Theorici & cõtemplatio dicuntur: hic vero eſt potentia quæ inchoat, affectus qui acuit, habitus qui animum in ſtudioſe agendo perficit.

Opp.

Mediocriter iraſci eſt virtus, cap.5. lib. 2. ſed mediocriter iraſci eſt affectio: ergo virtus eſt affectus. Minor probatur hoc ſyllogiſmo, Mediocriter iraſcentes alteramur: ſed ſecundum nullum habitum alteramur, 7. Phiſic. cap. 8. ergo mediocris ira, vel mediocriter iraſci non eſt habitus.

Reſp.

Affectus moderatione virtutis ſæpe laudabiles fiunt.

Mediocriter iraſci non ſimpliciter virtutem illic eſſe declarat philoſophus, ſed mediocriter iraſcentes bene affectos eſſe oſtẽdit, quod non negamus: ſiunt enim affectus moderatione virtutis ſæpe laudabiles, vt verecundia in iuuene, miſericordia in iudice.

Opp.

Medium eſt eiuſdem generis cum extremis, ſed virtus moralis eſt medium inter paſſiones: ergo virtus moralis eſt paſſio. Maior eſt philoſophi. Minor probatur, quia fortitudo eſt medium inter timorem & audaciam, temperantia inter libidinem & ſtuporem naturæ.

Reſp.

Virtus quomodo dicatur medium inter paſſiones.

Virtus ſecundum eſſentiam non eſt medium inter paſſiones ſed ſecundum effectum, id eſt quia in affectibus mediũ rationis præſcribit & efficit.

Opp.

Virtus aliquâ vnâ actione acquiritur, ergo non eſt habitus. Antecedens probatur quia ſcientia alicuius rei quæ eſt virtus vnâ demonſtratione acquiritur.

Reſp.

Quamuis vnâ demonſtratione aliquando vnius rei ſcientia percipitur, non tamen propriè ſcientia illa virtus mentis dicitur, niſi multis demonſtrationibus acquiratur. Namvt habitus ex multis diſpoſitionibus, ita ſcientia ex multis demonſtrationibus (vt ait Ariſtoteles) conſtat.

An

CAP. VI.

An virtus sit medium potiùs Geometricum quàm Arithmeticum? & an rectè definiatur?

VTres tum perfici dicitur cum ex materia & forma constituitur, ita definitio rei tum rectè absoluitur cum ex genere & differentia componitur: genus enim materiam in quâ est cõfusio, differentia formam in qua est distinctio imitatur. Genere ergo virtutis inuento, differentia seu forma inuestiganda erit, de quâ apud quosdam interpretes spinosa est disceptatio. Nam alij in actione laudabili, alij in electione animi, alij in proportione medij eam esse voluerunt. Sed recisâ omni de lana caprina contentione, tenendum est in medio virtutem consistere, in medio inquã rationis quam dirigit, in medio affectionis quam supprimit, in medio vitiositatis quam tollit & extinguit. Est enim norma rationis, affectionis habena, vitiorum fuga: hinc propriũ munus & officium est virtutis, cum in quo insit perficere. Nã vt virtus oculi ipsum oculum probè suo munere defungi efficit, & vt virtus equi equum generosum ad currẽdũ stadiũ, ad vehendum equitem, ad expectandum hostem, aptum reddit & idoneum, ita profectò virtus animi hominem ad bene beateq; viuendum docilem, adeoq; ad omne præclarum facinus aggrediendum alacrẽ & paratum facit: consuetudine enim nõ solum facilis, sed supra quàm dici aut fingi potest delectabilis virtutum actio motusq; redditur. Intelligẽdum autem hic est non solum in medio virtutem consistere, sed ipsum etiam medium ab Arist. definiri. In medio est vt respicit obiecta, medium verò est vt respicit extrema. Vnde Poeta,

Est virtus medium vitiorum vtrimq; reductum.

Differentia virtutis inuestigatur.

Virtus in medio consistit.

Virtus est in medio & est ipsum medium.

Cęterùm cũ medium sit duplex aut rei q̃ Arithmeticũ, aut quoad nos q̃ Geometricũ appellatur: Quęstio est an hoc vel illud virtus moralis nominetur. Rei mediũ definitur, teste Arist. q̃ æquè abest ab vtraq; extremitate idq; apud omnes vnũ

idemq; valet, & efficit, vt ſex inter decē & duo quæ æquè ſuperant ac ſuperantur. Medium verò quoad nos eſt quod nec tranſit modum in exceſſu nec deſerit in defectu, nec deniq; vnū idemq; valet apud omnes, & ſub hoc medio virtus morū comprehenditur: hoc enim in proportione rei mutabilis & moderatione rationis cōſiſtit, verbi cauſa: Nimium eſt alicui decem libras ciborum comedere, duas verò parum: quid ergo ſumere præſcribis? hoc ſanè Miloni parum, Tironi nimium: quid ergò nunc facies? certè ſi rectè feceris circumſtantias ponderare oportet, vt victum præſcribens medium naturæ habitum non euertas. Vt ergo ſagax natura alijs plus pituitę, alijs plus ſanguinis, alijs plus Melancholiæ, alijs plus bilis tribuit, cum tamen in omnibus medium iuſtitiam & æquitatem ſeruet, ita prudēs, iuſtus, fortis, omniſq; virtutis ſtudioſus medium non in pondere ad rei æqualitatem, ſed in iuſtitia ad rationis dignitatem in omnibus conſiderat ac veluti demetitur. Verùm ne malè hìc philoſophū de medio bene diſſerentem intelligas, cauendum eſt ne virtutem in eſſentia ſua mutabilem eſſe exiſtimes. Nam quamuis eſt medium vt ait quod mutari poteſt, non tamen in habitu & eſſentia ſed in modo & exiſtentia illam mutari decet, habitus enim idem & immutabilis manet, acquirendi verò & agendi modus ſecundū eundem habitū ſæpe mutatur. Exempli cauſa, alius eſt iuſtus qui pœnam inſligit, alius eſt iuſtus qui dignitatē tribuit, in vtroq; eſt idem agendi habitus, ſed in vtroq; non eſt idē agendi modus. Magnificus eſt qui regi purpurā aut diadema offert, magnificus quoq; eſt qui in magna caritate rerum pauperibus annonā parat: conſtat ergo virtutem iam medium eſſe idq; tā rei quā rationis: Rei ſi habitum, rationis verò & quoad nos ſi modum ſpectes. Rationes in textu quibus philoſophus medium virtutem eſſe confirmat quatuor ſunt: 1. a comparatione virtutis in oculo & virtutis in equo ducitur, 2. a proportione rei & rationis, 3. ab exemplo omnium artium ænb medium veluti ſcopum intuentur, 4. a teſtimonio Pithagoreorum qui malum infinitum ſed vnum bonum quaſi centrum poſuerūt, à quo vt facile eſt diſcedere quia multis modis peccatur, ita admodum

Virtus medium quoad nos.

Medium { Ponderis / Iuſtitiæ.

Virtus mutari poteſt in modo tamen, non habitu.

Quod virtus ſit medium, quatuor rationes.

admodum difficile est idem attingere quia virtus in punctū quasi contrahitur: vt ergo scientis est inuenire centrum, ita sapientis est tenere medium. Restat iam tandem vt definiatur virtus. Est ergo virtus habitus bonus, animi iudicio, & electione susceptus, in mediocritate constans, ratione sic rectus vt prudens præscripserit: quam definitionem sic interpretare: Est habitus non infusus sed acquisitus, non malus sed bonus, non corporis sed mētis, nō temeritate sed iudicio & consilio susceptus, non in excessu aut defectu, sed in medio tam vitiorum quàm affectuum positus, non perturbatione sed ratione rectus, non vt quispiam sibi sed vt prudens omnibus agendi modos ac circumstantias præscripserit.

Medium est vel
- Rei seu Arithmeticum, quod idem est apud omnes & immutabile, vt sol inter planetas, sex inter decē & duo.
- Rationis seu geometricum quod cōsideratur vel in
  - modo
    - acquisitionis
    - actionis

    & sic mutari potest.
  - Habitu essentię suę, & sic mutari non potest. Notandum est virtutem sub vtroque contineri, si duabus his rationibus distinctè considerentur.

In definitione virtutis præcipuè spectāda sunt
- Vnitas medij: est enim vnum bonum, malum verò infinitum.
- Dignitas subiecti, quod est voluntas, cuius obiectum est ipsum bonum.
- Repugnantia vitij quod est in
  - Excessu, vt profusio rerum.
  - Defectu, vt auaritia.
- Excellentia prudentis viri, cuius officium est circumstantias rectè agendi & viuendi præscribere.

Opp.

Virtus indagatrix medij dicitur in hoc texu: ergo non est ipsum medium: argumentum tenet, quia (vt ait Boëtius) sic se habet indagatio medij & ipsum medium, vt instrumentum & opus: sed instrumentum non est opus, ergo si virtus sit indagatrix medij, non erit ipsum medium.

Resp.

Vt gladius potest esse & instrumentum militis, & opus artificis; ita virtus potest esse medium & indagatrix medij: nam vt opponitur extremis,

Virtus quomodo sit & medium, & medij indagatrix.

extremis, sic est medium: vt verò affectus, actiones, & obiecta intuetur, sic est indagatrix medij: exempli causâ, affectus iracundi inhibet, negat fortasse ratio, intercedit virtus quæ modum ac medium tenere docet: vt ergo nos instruit, sic est indagatrix medij, vt verò nos perficit ita ipsum medium haberi debet.

Opp.

In textu virtus extremitas dicitur, ergo non est medium.

Resp.

Virtus quomodo extremitas dicatur.

Extremitas est, vel in
- *Perfectione rationis, & sic virtus extremitas dicitur.*
- *Modo oppositionis, & sic non dicitur, vitia enim & affectus hoc modo extrema nominantur.*

Opp.

Medium rei & medium rationis definitione differunt: ergo si virtus sit medium rationis, non erit omnino medium rei.

Resp.

Eodem respectu negatur, quod sit medium rei & rationis: Nam in essentiâ medium rei, in modo, actu, & existentiâ, medium rationis dicitur.

Opp.

Vnum extremorum magis accedit ad virtutem in essentiâ quàm alterum, vt docet philosophus: ergo si essentiam spectes non est medium rei.

Resp.

Nulla est vitiorum cum virtute participatio in essentia, in existentia tamen est quædam similitudo: exempli causa, non magis dicenda est profusa largitio rerum liberalitas in essentia, quàm parsimonia, si tamen existentiam & actum consideres, prodigus liberali est similior, quia dat nemo largiùs.

Opp.

Virtus non est habitus electiuus, ergo malè definitur: antecedens probatur hoc modo: si esset electiuus tum pueris & seruis conueniret, nam in illis est electio: sed illis vt docet philosophus non conuenit: ergo non est habitus electiuus.

Resp.

Electio est duplex.
- *Naturalis & imperfecta, quæ est in pueris & seruis.*
- *Moralis & perfecta, quæ non est, & sic negatur virtus inesse illis.*

Opp.

Opp.

Potentiæ definitio conuenit virtuti: ergo virtus & potentia non ſunt diſparata: Antecedens probatur, quia potentia definitur principium actionis in aliquo, & ſic eſt virtus, exempli cauſa, fortitudo eſt principium aggrediendi formidoloſa.

Reſp.

Principium agendi eſt duplex, vel
- *Internum vt forma.*
- *Externum quod eſt duplex, aut*
  - *Incompletum vt potentia.*
  - *Completum vt habitus, quale principium virtus dicitur.*

Opp.

Virtus intellectualis non eſt in medio, ergo nec virtus moralis: argumentum ſequitur, quia non eſt ratio cur magis hæc quàm illa in medio conſiſteret, cum hæc ſit æquè medium rationis ac illa voluntatis: antecedens probatur quia virtus intellectualis verſetur circa verum: ſed verum & falſum dicuntur de contradicentibus, in quibus non eſt omnino medium: ergo virtus intellectualis non eſt in medio.

Reſp.

Etſi inter verum & falſum non ſit medium, tamen inter duo falſa ipſum verum medij rationem tenet: verbi gratia: ſi quis dicat Muſarum ſtudioſo alumno trium horarum ſpatium ad ſomnum ſufficere, falſum hoc eſt in defectu: ſi verò affirmet ſpatium nouem horarum requiri, falſum eſt in exceſſu: medium iam eſt ipſa veritas quæ à prudente præſcribitur.

CAP. VII.

An rectè diuidatur virtus moralis?
An virtutes omnes ac quidam affectus in medio conſiſtant?
An ſingulæ virtutes ſpecie differant?

DEfinitionē diuiſio virtutis ſequitur, vt quæ in genere proponūtur in ſpecie intelligātur omnia. Tum enim res accuratè tractātur, cum nō ſolùm demonſtratione menti, ſed inductione veluti ſenſibus obijciuntur: quippe ratiocinationes doctos, at inductiones & exempla imperitos

imperitos rerũ vrgẽt,Non ergo ſatis eſt fõtes digito(vt aiunt) leuiter demonſtraſſe,niſi ex ijſdem riuuli id eſt ſingulę virtutes ad vſum fructumque deguſtantium ſuo ipſarum ordine propinentur. Quare vt generatim omnes, ita nunc diuiſim ſingulas in medio extremorum ac quaſi in gyro rationis cõſiſtere graphicè depingit. Attendẽdum hic eſt illam Scenecæ & Ciceronis partitionem, quâ virtutem in quatuor primarias deduxerint,à nobis hoc loco nõ reprehẽdi:eſt enim laudatiſſima,quippe in fortitudine vt in columnâ ciuitatis:in temperantia vt in habenâ morum: in prudentiâ vt in regulâ rationis:in iuſtitiâ denique vt in trutinâ æquitatis omnes ac ſingulæ virtutes connectuntur. Defatigant nos ergo Burleus, Buridanus, & alij priſci interpretes, qui hanc illorum diuiſionem mancam & mutilatam nec omnino conſpirantem cum iſtâ Ariſto. docere conantur. Heroïcas has quatuor vbique eſſe fatetur Ariſtoteles:& quorſum quęſo, niſi ad eaſdem vt ad cardines reliquę quaſi nexibus ſocietatis inter ſe vinctę reuocentur? eſt tamen hoc loco alia virtutum comparatio; alia ergo requiritur etiam diſtinctio: nam hîc numerũ non naturam, inductionem non demonſtrationem,exempla in omnibus, non præcepta in ſingulis cupit proponere. Nemini hîc nimium videri debet, quòd inter virtutes affectus quidam ab Ariſto. enumerentur. Sunt enim illorum alij tumultuantes,vt odium,furor. Alij mites ac moderati,vt paternus amor & verecundia: illi ab omni ratione & medio longe diſcedunt, hi verò ſpeciem quandam virtutis induunt. Longum hîc eſſet iſtorum omnium habitus, vires, media atque extrema, quæ in textu explicantur,verboſiùs percenſere:lumen ſoli(vt aiunt)adderem, ſi dilucidiùs quàm ab ipſo Ariſt. explicantur,hęc ipſa deliniare contenderem. Verùm ne curſim ac perfunctoriè multa tranſire videar, numerum virtutũ ſummatim depingendum puto. Omnis ergo virtus reſpicit gubernationem corporis aut mentis:corporis vel ad vires vel ad ſenſus: vires corporis exercentur vel in mediocribus periculis vnde fortitudo, vel in magnis & acerbitate plenis vnde animi magnitudo oritur; ſimiliter in ſenſibus corporis verſatur

Affectus quidam cur inter virtutes numerentur.

Ariſtotelica virtutum partitio.

versatur virtus, idque aut in omnibus vnde continentia, aut in duobus solùm nempe gustu & tactu, vnde temperantia ducitur: mentem porrò respicit virtus tam ad appetitus moderationem, quàm ad directionem rationis: moderatio appetitus cernitur in pecunijs, honoribus, animique affectibus: appetitum in pecunijs liberalitas & magnificentia, in honoribus modestia, in affectibus mansuetudo temperat: directio denique rationis est, aut in sermone vnde affabilitas, aut in factis vnde comitas, aut in negotijs vnde æquitas, aut in dictis factisque vnde simplex illa temporis filia veritas constituitur. His iam ordine enumeratis, opportunè & fructuosè dubitatur, an singulę virtutes naturâ ac specie differant? credo equidem nõ differre. Nam vt earum aliquę sunt dispares, naturæq; vi inter se disiunctæ: ita aliæ sunt in communione essentiæ affines admodum & cognatę: aliter quò tenderent quædam sententiæ in hoc ipso cap. apud Aristo. planè non video: in vno loco sic ait, sunt etiam & alię virtutes finitimæ omnino, sed tamen inter se aliquid differũt: in alio verò sic, Quam rationem laberalitatem ad magnificentiam habere docuimus, paruis differentem: eandem habet ad magnitudinem animi, quæ in magnis honoribus versatur, modestia quæ in paruo honore cernitur. Et iterum inter magnificum & liberalem hoc solùm interest, quòd ille in magnis, hic in paruis cernitur. Hactenus Aristo. ex cuius verbis concludo aliquas esse virtutes omnino finitimas, adeoq; liberalitatem & magnificentiam non re sed ratione tantùm secundum magis & minùs inter se differre. Nã qui differunt, cum idem subiectum nempe voluntatem, idem obiectum nempe pecuniam, eadem extrema nempe prodigalitatem & auaritiam habeant? idem sanè existimo de modestia, si cum magnanimitate in honore, de temperantia, si cum continentia in voluptate, de mansuetudine, si cum comitate in affectu animi conferatur. Quemadmodum ergo vnus idemque homo, nunc magistratus in summa dignitate, nunc priuatus in mediocritate possit consistere: ita vna eademque virtus aliquando magis splendescit, vt magnificentia, aliquando minùs,

Virtutes an specie differant.

vt

vt liberalitas, quę tamen decorum laudemq; in suo gradu habet.

Opp.

Aliæ sunt heroïcæ & cardinales virtutes præter illas quatuor quæ recensentur, ergo minus aptè dividitur virtus in illas quatuor: antecedens patet, nam magnificentia, magnanimitas, & continentia ab Aristotele dicuntur heroïcæ in textu.

Reliquę heroïcę virtutes ad 4. primarias reducuntur.

Resp.

Etsi aliæ quædam heroïcæ & cardinales dicuntur a philosopho, reducuntur tamen ad has quatuor: vt magnanimitas ad fortitudinem, continentia ad temperantiam.

Opp.

Absurdum est maiora bona ad minora reduci, ergo male respondetur magnanimitatem ad fortitudinem, & cõtinentiam ad temperantiam revocari.

Primarię 4. virtutes aliquando fusius aliquando strictius acceptæ.

Resp.

In primaria divisione virtutis fortitudo, temperantia, iustitia, prudentia, fusiùs sumuntur pro reliquarum quodammodo causis: & sic alias virtutes sibi connexas habent, in suis verò locis strictiùs tractantur à philosopho.

Opp.

Aliæ sunt virtutes quàm hoc loco enumerantur, ergo divisio non est laudabilis: antecedens probatur, quia castitas vitæ, humilitas, patientia, æquitas & in actionibus honestis perseverantia sunt virtutes.

Ad enumeratas virtutes reliquæ reduci possunt.

Resp.

Castitas ad temperantiam, humilitas ad modestiam, patientia ad mansuetudinem, perseverantia ad fortitudinem, æquitas ad iustitiam revocatur.

Opp.

Si affectus consisterent in medio rationis, tum à ratione hominem non avocarent: sed omnes affectus sunt motus animi avocantes hominem à recta ratione: ergo in medio rationis non consistunt.

Resp.

Leniores affectus, vt misericordia, verecundia &c. in sapientem cadunt,

eadunt, neque omnino à gyro rectæ rationis nos deducunt: intelligitur ergo illa definitio affectus, de perturbationibus ineffrænatis, quæ impetu quodam arcem rationis inuadunt & expugnant.

Opp.

Leniores affectus sequuntur naturam appetitus, qui est vis sua rationis expers, ergo & leniores affectus mouent nos ab vsu rationis: nam aliter neque in appetitu vt in subiecto residerent, neque eiusdem vim, motum, ac naturam sequerentur.

Resp.

Appetitus duobus modis consideratur, vel

Absolutè in essentia, & sic est rationis expers, adeoque subiectum tumultuantium affectuum.

Comparatè, & sic participatione factus est tanquam obediens filius, & est subiectum leniorum affectuum.

CAP. VIII.

An extrema extremis magis quàm medijs opponantur?
An vnum extremorum magis opponatur medio quàm alterum?

SAtis de definitione ac diuisione virtutis iam disputatum est: nūc de affectione in qua cum extremis comparatur, est disserendum: contingit enim virtuti, vt vtrique extremorum repugnet ac opponatur, sed ita vt huic magis, illi verò minùs: vnde eliciuntur hæ quæstiones, An extrema extremis magis quàm medijs opponantur? & an vnum extremorum magis quàm alterum virtuti repugnet? Per extrema, vitia opposita: per media, virtutes in medio vitiorum cōstitutas intelligit philosophus, media extremis opponi probat à similitudine & ab exemplo: A similitudine hoc modo: Quemadmodum si id quod æquale est, cum re minore comparetur maius est, sin cum maiore minus; ita medij habitus .i. virtutes, si cum eis quæ à medio abſunt

Comparatio extremorum & mediorum.

Media opponuntur extremis.

absunt comparentur superare, si cum eis quæ medium transeunt, deficere videntur: exempla fortis, temperantis, & liberalis in textu proponuntur: si enim fortem cum ignauo compares, audax: si verò cum audaci, ignauus habetur. Par ac similis fit comparatio temperantis respectu libidinosi & stupidi: liberalis respectu prodigi & auari. Liquidò enim cõstat medium cum extremis, id est virtutem cum vitijs, bonũ cum malis vtrimque concertare, sequitur vt maiorem extremorũ inter se pugnam & repugnantiam esse demonstremus. Intonant & tumultuantur hic quidam in Aristo. texentes veluti aranearum telas vix vllis rationis fibris cohærentes. Quid inquiunt sibi vult philosophus, cum docet maiorem esse vitiorum inter se discordiam, quàm virtutum ac vitiorũ? Nónne magis decertant illa quę genere & specie differunt, quàm quę conueniunt? At virtus & vitium genere boni & mali differunt, vitia autem ita non distinguũtur: ergo ista de acriore pugna extremorum inter se, neruos vireśq, non habet quæstio. Attendendum est quòd duplex sit repugnantia, absoluta, respectu boni & mali, & sic medium & extremum magis distant: comparata, respectu excessus & defectus, & sic duo extrema magis inter se colluctantur: quod probatur in textu, & quia extrema magis à se inuicem distant quàm à medio, & quia maior est cognatio ac similitudo vnius extremorum ad medium quàm extremorum si ad se inuicem cõferantur: longiùs enim abest prodigalitas ab auaritia quàm à liberalitate: propiùs accedit audacia ad fortitudinem quàm metus, quo veluti fulmine perculsus homo omne periculum fugit, omnemq; strepitum & vmbram pertimescit. His positis, in postremo loco docetur, quòd nunc defectio nunc exuperantia in extremis magis virtuti opponatur: gloriam enim fortis magis obscurat timor, qui est in defectu: gloriam mitis & mansueti magis obscurat furor, qui est in excessu. sed obseruandum est attentè & diligẽter, quòd duobus modis contingat ista repugnandi secundum maius & minus in extremis vicissitudo, nimirum vel respectu rei, vel respectu nostri: respectu rei in similitudine & veluti imitatione virtutis,

tutis, sic audax forti, sic prodigus liberali assimulatur: respectu nostri in inclinatione ac propẽsione mentis humanæ mala consuetudine corruptæ, quæ magis aut minùs hoc vel illo scelere perfunditur & commouetur: id ergo vitium magis repugnat virtuti respectu nostri, ad quod vel naturâ vel consuetudine propensiores sumus.

In repugnantia extremorum & mediorum duo spectantur.

- Absoluta oppositio, & sic virtus & vitium non minus pugnant quàm duo vitia: nam vitia sub eodem genere mali, at virtus & vitium sub diuersis generibus boni & mali continentur.
- Respectiua reductio vnius ad alterum, & sic est maior extremi cum extremo quàm extremi cum medio decertatio, nam faciliùs vnum extremorũ ad medium, quàm ad suum oppositum extremum reducitur.

Vnum extremorum est vicinius medio quàm alterũ, vel

- Respectu rei, sic auaritia magis opponitur liberalitati quàm prodigalitas.
- Respectu nostri, & sic prodigalitas est aliquando remotior à virtute, quia ad illam vel à natura vel à consuetudine magis inclinamur.

Opp.

Virtus in textu dicitur mediũ & æquale respectu extremorum: ergo non magis ab vno quàm ab altero distat.

Resp.

Virtus est medium & æquale respectu nostrî, vt antè probatum fuit, nõ respectu rei. Medium rei semper æqualiter, at medium quoad nos non semper pari & eodem modo ab extremis distat.

Medium rei æquè distat ab extremis, medium quoad nos non item.

Opp.

Illa sunt minùs contraria inter quæ est facilior transmutatio: sed facilior est transmutatio inter vitia quàm inter vitia & virtutes: ergo vitia inter se sunt minùs contraria. Minor probatur authoritate philosophi in 9. cap. vbi dicit difficillimum esse medium id est virtutem inuenire: quod si verum sit, lapsus ab vno vitio in aliud non est tam difficilis, quàm à vitio ad virtutem progressus.

5. Lib. Physic.

Resp.

Difficillimum illic demonstratur studiosum esse, non quòd non sit facilior reductio vnius extremorum ad medium quàm ad oppositum,

Quomodo dicatur virtus inuentu difficilis.

tum, ſed quòd inſitæ mala naturæ, fortunæ, animæ, nos (prima vrgentes veſtigia ad virtutis arcem) impediant. Voluptates enim nobiſcum natæ intùs, opes, diuitiæ, honores foris, omnes denig, affectus ac perturbationes nobis, quò minus ſalutemus virtutem, inſidiantur: eſt ergo difficilimum ſtudioſum eſſe, non tamen ſequitur, quin ſit maior extremi cum extremo quàm extremi cum medio oppoſitio, quia ab vno ad alterum nulla fieri poteſt niſi per medium progreſſio.

Opp.

Inclinatio & propenſio naturæ frequentiùs ad audaciam & prodigalitatem nos flectit, quàm ad timorem & auaritiam: ſed nec audacia magis fortitudini, nec prodigalitas magis liberalitati opponitur: ergo ex inclinatione & propenſione naturæ maior non oritur oppoſitio. Minor in textu patet.

Reſp.

Hoc argumentum ſententiam Ariſtotelis optimè interpretatur: nempe quòd non abſolutæ oppoſitionis, ſed potiùs difficilis reductionis ratio conſideretur. Nam ſi res ipſæ vt ſunt proponantur, auaritia proculdubio magis: ſi verò inclinatio perſonæ & mala conſuetudo ponderentur, nonnunquam rerum profuſio & prodigalitas liberalitati magis repugnant: ratio eſt quia difficilime ab illis ad quæ naturâ propenſi ſumus anocamur.

Opp.

Vnum vni tantùm opponitur, vt docet philoſophus in Topicis, ergo extremum medio & extremo non opponitur.

Reſp.

Vnum vni opponitur, quomodo intelligendum.

Intelligitur illud axioma, quòd vnum vni opponatur, ſolùm ſub ratione extremi: ſed medium cum extremo comparatum rationem extremi habet.

An

CAP. IX.

An sit difficilimum esse studiosum?
An omnis declinatio à medio sit vituperanda?

PRæclarus & insignis hic liber Ethicorum vtili & salutari consilio clauditur, vt nempe ad virtutis portum nauigantes, fumum & flammam, Circem & Syrenem fugiamus. Vetula enim & venefica est Circe, quæ homines in porcos & monstra transfert: Insidiosa est Syren quę dulciter cãtando multos in perniciem allicit: fumus & flamma, vitia animi quibus fallimur: Circe & Syren affectus quibus fascinamur, nobis ad viuum præseferunt: hinc liquidò patet omnium difficilimum esse virtutis arcem attingere & salutare. Quare vt sciẽtis solùm est in circulo inuenire centrũ, ita sapientis solùm est in affectibus reperire mediũ, nedum seruare. Quid ergo? an Meduſæ obiecto capite est deficiendum? nullo modo: dulcia non meruit qui non gustauit amara, laboris ac difficultatis ęgritudinem spes optimæ fœlicitatis adimit. Nam vt extremis cruciatibus parturiẽtes prolem editam ardentius amant, ita magnis laboribus emptæ virtutes studiosos vehementiùs capiunt atq; delectant: sed quæ sint istæ tot & tantæ difficultates, quæ tot & tantæ in viâ virtutis tricæ ac impedimẽta fortasse quæris? Attende & verbo audies. Inprimis tecum considera peruersitatem naturæ, quæ semper veluti rebellis & contumax in studio ac contemplatione virtutis fuit: hinc propone ob oculos sæuos vel potius insanos fluctus multorũ affectuum, qui in pectore humano quasi tumultuantes, omnem rationis vim retundere, omne virtutis lumen extinguere conantur. Huic adde perniciem Paridis ac Troianorum ipsam Helenam (voluptatem intelligo) quæ Cupidinis arcu freta, Herculem à bello ad Omphaliam, Aristotelem a studio philosophiæ ad Herpillem, Martem à superorum sedibus ad veneris amplexum compulit. Quid multis? hæc est quæ serenitate meretriciæ frontis summos, medios, infimos sæpe deludit, & in præcipitia

Medium inuentu difficilimum.

Quæ sint impedimenta ad virtutem paranti viam.

Naturę prauitas

Affectuum sæuitia.

Voluptatum illecebræ.

Ludibria fortunæ.

vitiorum atq; infamię trahit. Postremò si placet perpende ludibria fortunæ, & errata animæ: illis infecti contabescimus, his conspurcati penitus insanimus: lubrica enim sunt vestigia fortunæ, infinita sunt flagitia animæ, & hæc & illa medium quęrentibus sunt admodum infesta ac pernicioſa: sequitur ergo virtutem tot malis ac periculis obsitam maxima cum difficultate à nobis acquiri posse, & acquisitam possideri. Cæterùm ne in biuio quasi ancipites & hærentes nos relinquat philosophus, in calce huius postremi cap. rationem demonstrat, quâ vsi facilè poterimus istorũ malorum metu & procellis liberari. Nam vt faciunt illi qui contorta ligna in rectum dirigunt, ita nos vel à natura ad aliquod vitium propensi, vel malâ viuendi consuetudine corrupti, animos ad rectum id est ad medium debemus flectere & reuocare. Hoc autem (vt docet) expeditiùs faciemus, si inprimis voluptatis faces restinguere, tum si illud vitiũ quod est medio maximè repugnans fugere, postremò si animorum nostrorum impetũ ad hoc vel illud scelus perpetrandum diligenter animaduertere & fortiter retardare conemur. Vltimum quod in hoc libro agitur est præcedentium veluti epiphonêma, nimirum quòd omnis defectio à medio non sit reprehensione digna: hoc dicit non quòd minima non sit in vitio, sed quòd parum decorum egredientes, non tam apertè ac euagantes longiùs oculis hominum obuersentur. Illi enim plerumq; ex infirmitate, hi ex malitia peccant & offendunt: illi ergo ex candore animi ad veniam sunt recipiendi propter facti pœnitentiam, hi nigro (vt aiunt) carbone notandi propter contumaciam: est enim labes animi in pœnitentibus & infirmis nęuus ac error, est in contumacibus & malitioſis scelus ac furor.

Aditus ad virtutem facilior quomodo possit reddi.

Defectio omnis à medio non protinus vituperanda videtur.

Difficultas assequendi virtutes cernitur, vel in

- Corruptione naturæ, quæ est procliuior ad malum semper.
- Oppositione vitiorum, quę vtrimq; virtutis arcem inuadunt.
- Oppugnatione affectuum, qui nos à recta ratione impetu quodam auocant.
- Delectatione rerũ externarũ bonorũq; fortunæ, quibus plerumq; nimium addicti sumus & mancipati.

Opp.

Omnis leuiuscula declinatio à medio non est semper culpanda,
- Quia infirmi sumus, & lenitatis potiùs manu quàm scueritatis ferro ad pœnitentiam reuocandi.
- Quia non longiùs à medio digredientes, malè agendi exemplo, quod vix ab alijs animaduertitur, alios minùs offendimus.

Opp.

Studiosum esse est omnium maximè iucundum & delectabile, teste philosopho in hoc libro: ergo studiosum esse non est maximè difficile. Nam difficile molestiam, delectabile lætitiam parit.

Resp.

Studiosum esse non dicitur omnium difficillimum in possessione vt aiũt, sed in acquisitione virtutis, cuius radix amara vt ait Isocrates, fructus verò dulcissimus. Præterea respondeo omne difficile non esse molestum, nisi per se consideretur: molestiam enim omnem difficultatis animus spe boni incitatus facile deuorabit.

Omne difficile non est molestum.

Opp.

Res qualibet facile (vt ait philosophus) fertur ad suum proprium obiectum: sed proprium obiectum voluntatis est verum bonum, vt probatur in 4. cap. huius lib. ergo medium quod est verum bonum inuenire non omnium difficillimum.

Resp.

Vt oculus læsus rectè de suo obiecto non iudicat, ita animus molestius corporis pressus ac impeditus, facile quod verum quodq; bonum est non discernit, quare etsi obiectum voluntatis sit perfectè bonum, vt intellectus obiectum est perfectè verum, tamen vterq; sic, vt suprà probatur, vulnerari potest, vt neuter rectè suum officium faciat.

Animus mole corporis impeditur quò minus verè bonum possit discernere.

Opp.

Conseruatio naturæ in virtute, corruptio in vitio cernitur: ergo in naturà, quæ conseruationem, non perniciem sibi exoptat, non est vlla difficultas inueniendi medium.

Resp.

Fatendum est naturam magis in gremio virtutis quàm vitiositate conseruari: veruntamen dulci in naturæ voluptatis veneno infecta, promior ac magis præceps ruit in malum quàm in bonum: istius enim blanditijs delinita & quasi obcæcata, sæpius ad Charibdim vitiorum,

Voluptas naturam inficit.

tiorum, quàm ad aſylum & portum virtutis rapitur.

Opp.

Omne vitium eſt culpandum: ſed omnis declinatio à medio eſt vitium: ergo omnis declinatio à medio eſt culpanda. maior patet, minor probatur, quia omnis declinatio à medio eſt aut exceſſus aut defectus: ſed omnes exceſſus aut defectus ſunt vitia: ergo omnis declinatio à medio eſt vitium.

Reſp.

Declinatio levis.

Certum eſt omnem declinationem eſſe vitioſam, nec non vituperandam: cæterùm propter cauſas ſuperius allatas, ſi ſit levior minuſq́, conſpecta reprehendenda non videtur.

Opp.

Quemadmodum in morbis corporis obſtandum & occurrendum eſt principijs: ita vel maximè in morbis id eſt in vitijs animi, ſed expeditius vitio obſtare non licet, quàm primum veluti lapſum ac declinationem in vitium reprehendere: ergo omnis declinatio quamuis leuiuſcula eſt vituperanda: maior eſt a minore ad maius. minor ratione probatur, quia mali potiùs metu, quàm ſuaſu emendantur: ſed declinantes a medio mali ſunt (vt antea oſtenditur) ergo metu potiùs reprehenſionis quàm ſuaſu ſapientis emendantur.

Reſp.

Declinatiunculæ multiplicatæ molem atrocis flagitij adæquãt.

Concedendum eſt minutulas declinationes animum non minùs corrumpere multitudine, quàm atrocia ſcelera & flagitia ſua mole & magnitudine. Nam vt muſcæ ſi multæ ſint bouem ſuffocant, & arenæ numeroſæ nauem ſubmerguntita iſtæ à medio digreſſiunculæ (quantulæcunq́, ſint) ſi numero accreuerint, non minùs ſceleſtum & facinoroſum reddunt, quàm quæ conſpectiora habentur. Verùm enimuerò ſi multoties iſti caſus lapſusq́, ab arce virtutis non fiant, conniuendum potiùs quam intonandum eſſe ſuadet philoſophus. Immane enim eſt candente ferro vti, cum oleo placidè vulnus ſanare poſſis.

Opp.

In poſtrema parte huius cap. expreſſe dicit philoſophus nos conſequi poſſe medium facilimè, ergo non eſt difficilimum id ipſum inuenire.

Reſp.

Resp.

Facilimè nos consequi posse id quod rectum perfectumq; sit fatemur, postquam vltrò citroq; animos nostros ab extremis medium versus laudabiliter defleximus: tum enim dulcedine fructus illecti, omne viæ tædium facile superamus: quippe est in primo ingressu huius itineris labor, amor in progressu, in fine & portu honor: labor difficultatem parit, de qua ante philosophus dixit, amor & honor viam facilem reddunt, de qua hic meo iudicio loquitur.

Vsus promptos facit.

Laus Deo.

LIBER TERTIVS.

CAP. I.

An triplex ſit actio?
An ea quæ ob metum maioris mali fiunt, aut propter bonum aliquod, voluntaria ſint an involuntaria?
An quis impelli debeat ad malum?
An ignorantia excuſet peccatum?

Agendi principia & genera.

QVONIAM VITA POLITICA affectus animi actioneſq; voluntatis reſpicit ac intuetur, ratio videtur nũc poſtulare, vt quænam ſint principia agendi, quæq; genera, paucis hoc loco diſputetur. Probè enim philoſophantis eſt, nõ ſolùm res ipſas ſed rerũ cauſas perſcrutari, quippe vt ex radice nõ ex cortice plantarũ fructus, ita ex cauſa nõ ex effectu maximus rerũ vſus elicitur. Ne ergo in theatro Politicæ vitæ conſtituti (vt imperiti ſagittarij) à ſcopo virtutis aberremus, triplicis hìc traditur actionis diſtinctio, nempe vt alia ſit voluntaria, alia violenta, alia mixta, & quaſi media.

Actio voluntaria quid.

Voluntaria eſt, quæ intellectu concipitur, & imperio voluntatis perficitur, vel ſi placet, quæ ipſam voluntatem ſuum principium & cauſam habet. Voluntas enim in puppi quaſi ſedẽs ſi recta ſit in portum, ſin minùs in ruinam ac perniciem tendit. Hinc qualis ſit omnis actio ex benè aut malè affecta voluntate facilè perſpicitur.

Actio violenta quid.

Violenta actio proximè definitur eſſe huiuſmodi, cuius principium extrinſecus tale exiſtit, cui

cui agens vel patiens renitendo non potest obsistere, vt si quem ventus impulerit in scopulum, aut si hostis potentior aliquem rapiat in periculum: ille enim AEolum, hic Martem (etsi totis viribus resistat) superare non potest. Mixta deniq; aut media actio est quæ partim extrinsecus per vim, partim intrinsecus per voluntatem fieri videtur, vt exortâ procellâ in mari, rerum ac fortunarum ex naui iectio, quæ respectu voluntatis voluntaria, respectu tempestatis violenta dicitur. Cęterùm hoc genus actionum magis ad voluntatem propter electionem, quàm ad vim propter impulsionem videtur accedere: voluntas enim cogi & impelli non potest: est ergo (vt summatim definiam singula) violentum cum vi impellimur, inuitum cum molestè mouemur, voluntarium cum iucundè allicimur, mixtum denique cum ad vtramque partem quasi vacillantes flectimur. Sequitur nunc alia quęstio, nimirum, An ea quę ob metum maioris mali fiunt, aut propter bonum aliquod, voluntaria sint, an inuoluntaria? Omnis actio humana (vt iã patet) est aut spontanea, sub quâ mixta, aut violenta sub quâ inuita analogicè continetur. Quęstio hęc (vt ait Burleus) de mixtâ actione vel inuitâ agitatur: metus enim molestiam parit, bonum voluntatem incitat. Ob metum maioris mali fiunt exempli causâ, vt rerum iactura in tempestate ne immersio, perpetua custodia principis ne hostis inuasio fiat. Propter bonum aliquod fiunt, verbi causâ, vt mentiri propter lucrum, templum Dianæ incendere propter famam. Exemplum Aristo. in textu est, vt si quis tyrannus dominus parentum & liberorum, proponat turpe aliquid faciendum: hac lege vt si faciant, incolumes sint ac salui, sin minùs interficiantur. Dubitatio iam est vtrùm in his ac similibus sponte an inuiti agamus? Vt verbo resoluatur quæstio, si metum mali spectes inuitè, si spem & expectationem boni sponte nos agere existimamus. Est enim in metu quædam impulsio, est etiam in sperato bono quędam ad omne facinus aggrediendum dulcis persuasio. Veruntamen aureis literis est mentibus hominum inscribenda illa diuina Aristotelis sententia, nempe quòd nemo mortalium

Actio mixta quid.

Inuitum quid.

Quęstio 2. cap. primi.

Spontaneam actionem mixta continet, inuitâ violenta.

Quęstio 3. An quis debeat impelli ad malum.

Actio eadem diuerso respectu inuita dici potest, & spontanea.

ad

ad atrox flagitium committendum vel metu maioris mali vel motu insignioris boni impelli debeat, etiamsi exquisitissima tormenta & cruciatus proponantur, imò etsi mors statim crudelissima esset oppetenda. Quare licet sint quædam mala tristia & luctuosa subeunda aliquando, vt Cycutam bibere cum Socrate, mala tamen, turpia & facinorosa nunquam sunt committenda, etsi ferrum minitari, etsi aurum polliceri velit tyrannus. Inepta non est illa vetus distinctio de malo culpæ, & de malo pœnæ: illud nemo committere & perpetrare, hoc quispiam subire & sustinere iustis adhibitis circumstantijs debet. Si iubeat Nero Paulum ad ensem, Petrum ad crucem tolli, ferendũ est quia est malum pœnæ: si imperet negare Christum, non est ferendum, quia est malum culpæ. Postrema huius capitis quæstio discutienda iam venit. An ignorantia excuset peccatum? cuius appendix est, An ebriosus duplicem mereatur pœnam? Extremæ dementiæ est dicere non putâram, at maioris insaniæ est post scelus commissum dicere ignorauera m: errare possumus quia est humanum, ignorare autem non debemus quia est peccatum, tam enim abest à venià crassa ignorantia, quàm distat à virtute magna malitia. Cæterùm si peccantem aliquando sequatur dolor (idemque non desperationis, quæ est immanis, sed contritionis ac pœnitentiæ (vt ait in textu philosophus) quæ est laudabilis) concessa venià illum trahendum ad bonum, inflictâ pœna semper non deterrendum esse existimauit Plato. Est itaque ignorantia aut natiua & simplex, vt in mancipijs & seruis à natura, quæ quodammodo excusat, est crassa & supina in impijs ac sceleratis, quæ non diminuit sed aggrauat, non tollit sed auget peccatum. Hinc ebriosum duplicem mereri pœnam concludit Aristoteles: vnam propter ebrietatem, alteram propter ignorantiam. Nam vt in vino est venenum, ita in voluntaria ignorantia est flagitium, imò ipsa ignorantia est peccatum. Sequitur ergo in calce capitis salutare consilium, vt in omni actione vitæ singulas circumstantias diligenter consideremus: nempe,

Malum culpæ et Pœnæ

Quæstio 4.

Ignorantia non excusat peccatum.

In Timæo.

pe, quid, quis, vbi, quando, quare, quomodo, & quorſum: quis perſonam, quid rem & modum, vbi & quando locum & tempus, quare cauſam, quomodo medium ac inſtrumentum, quorſum denique finem ſignificat. Ex his finem maximè ponderandum ſuadet philoſophus: eſt enim in fine motus & quies, motus quoniam ad agendum incitat, quies quoniam cum quadam melliflua delectatione omnem actionem claudit ac perficit.

Circumſtantiæ quædam in qualibet actione conſiderandæ.

Diſtinctiones & argumenta primæ quæſtionis.

- Principium agendi eſt duplex,
  - Externum, idque aut
    - Trahens, vt obiectum, ſicut vox eloquentis.
    - Impellens, vt violentum, ſicut vis tempeſtatis.
  - Internum, idque aut
    - Primarium, vt voluntas, cuius obiectum eſt bonum.
    - Minus primarium, vt intellectus, cuius obiectum eſt verum.
- Actio dicitur aut
  - Violenta, eademque vel
    - Simpliciter per externum principium putà procellam.
    - Ex parte, quæ vulgo inuita dicitur, & hæc eſt aut
      - Per ignorantiam quæ cæco aliquando impetu ad malum pellit.
      - Per animi perturbationem, quâ homo ſæpe ad ſuam perniciem veluti tempeſtate rapitur.
  - Voluntaria, quæ eſt
    - Immediata, quæ impediri non poteſt, vt velle, nolle.
    - Mediata, quæ mediante aliâ potentiâ fit, vt loqui, & ambulare: & hæc impediri poteſt.
  - Mixta, quæ fit
    - Per externam cauſam, ſic violenta.
    - Per internum motum voluntatis, ſic voluntaria dicitur.

Oppo-

Opp.

Plura ſunt principia actionis quàm hæc tria quæ enumerantur, ergo quæſtio malè ſtatuitur. Antecedens probatur, quia ſenſus, appetitus, affectus ſunt agendi principia vt ait philoſophus 6. Ethic. cap. 1.

Reſp.

Actiones à ſenſu, appetitu & affectu fluentes ad voluntatem, tanquam ad primarium principium agendi in homine reuocantur, ſenſus enim, appetitus, & affectus imperio rationis ac voluntatis ſceptro ſubiiciuntur: cum tamen rebelles & contumaces ſunt (vt ſæpe contingit) actiones ab illis profectæ quodam reſpectu ſunt violeta, vt furor Herculis, quodam reſpectu inuitæ, vt cæcus amor inuentutis, quem pœnitentia ſequitur: inuitè enim tum agere dicimur, cum nos egiſſe tandem pœniteat.

Inuiti facimus quod egiſſe pœnitet.

Opp.

Si qua ſit actio voluntaria, eſt actio mali (ad quod ab ipſa naturâ propenſiores ſumus) ſed actio mali non eſt voluntaria: ergo nulla actio eſt voluntaria. Maior conſtat lib. 7. Ethic. minor probatur ex textu huius cap. vbi probat philoſophus omnes actiones improborum eſſe inuoluntarias. Ratio eſt quia per ignorantiam fiunt. Verba textus hæc ſunt: Quod ſit imprudentiâ non eſt omnino voluntarium, & paulò poſt, ignorant quidem improbi omnes quæ facienda ſunt, quæ fugienda.

Reſp.

Omnes actiones virtutum ac vitiorum ſunt quidem voluntariæ, maximè autem vitiorum, in quas facilè naturæ veneno infecti dilabimur. Ad rationem verò reſpondeo: duplicem eſſe ignorantiam, vnam puræ negationis, alteram malæ diſpoſitionis: illa non eſt voluntaria quâ neſciens omnino ruit in malum, hæc verò eſt voluntaria, quia actioni malæ præbet aſſenſum: cum dicit ergo philoſophus quòd ignorent improbi, intelligit craſſam, illam ignorantiam malæ diſpoſitionis, quâ faſcinati homines, contumaciter volunt in tenebris ignorantiæ volutare.

Diſtinctio

Distinctio & argumenta de 2. & 3. quæstione.

Malum est duplex,

- *Culpæ, ad quod nemo impelli debet vel ob metum maioris mali vel ob spem maioris boni:*
  - *Ne fiat scandalum alteri.*
  - *Ne fiat periculum sibi.*
  - *Ne fiat damnum ciuitati: qui enim malum perpetrat, leges violat, & ciuitati damnum infert vt est 5. lib. Ethicorum cap. 4.*
- *Pœnæ & damni, ad quod & malus per legem, & iustus per vim & tyrannidem impelli potest, & aliquando debet.*

Opp.

Omnia in quibus non est voluntas non sunt voluntaria, sed in actionibus metu factis non est voluntas: ergo actiones metu factæ non sunt voluntariæ: minor probatur quia operatio quæ fit ex metu contra voluntatem fieri dicitur: remoto enim metu non fieret.

Philosophus in 3. de anima dicit quòd voluntas sit mouens & motum.

Resp.

Consideratur actio vel respectu

- *Externi principij impellentis vt puta tempestatis, & sic ex parte violenta est.*
- *Interni principij nempe voluntatis & mentis, quæ omnem affectum regerent; & sic voluntaria dicitur.*

Opp.

Iuuenis concupiscentiâ incensus id agit sæpe quod aliàs immunis à passione non omnino ageret: ergo actio in ipso ardore passionis edita non videtur esse voluntaria.

Resp.

Stultè Alcmæon in cæde materna affectum, ridiculè Æschilus in secretis detegendis suam ignorantiam, ineptè hodie multi deum & fortunam accusant, cum malè egerint: affectus enim, ignorantia & fortuna actiones nostras non reddunt inuoluntarias, imo magis voluntarias efficiunt, quippe hisce stimulis incitata voluntas pessimum istis malis præbet assensum, quod est proprium opus voluntatis: quare etsi

Affectus, ignorantia, fortuna non reddunt actiones inuoluntarias.

etsi rediens ad se homo dolore & pœnitentiâ concutiatur quòd talia commiserit: in committendo tamen libertatem, vel potiùs licentiam voluntatis impiè exercuit.

Opp.

Metaphy.11.

Nullum malum spe aut metu fieri potest à voluntate, ergo malè statuitur quæstio. Antecedens probatur quia Deus seu prima causa est forma mouens & actus voluntatis, à quo nihil mali fluit.

Resp.

Quando ad vnum effectum duæ causæ necessariò concurrunt, potest esse defectio in actu ex parte vnius, & non ex parte alterius: hoc ergo posito, quòd ad velle concurrant Deus & voluntas, potest tamen esse defectus ex parte voluntatis, interim vt nulla sit causa mali ex parte diuini numinis. Diuina enim voluntas semper influens bonum, nulla tenetur lege voluntatem ad bonum impellere: si ergo à recto declinet voluntas, à se non à Deo fluit defectus.

Deus semper vult bonum.

Opp.

Violentum & voluntarium in actionibus non sunt opposita, ergo malè diuiditur actio in violentam, voluntariam & mixtam. Antecedens patet, quia eiaculatio lapidis sursum est & violenta & voluntaria, sic saltatio.

Resp.

Lapidis eiaculatio & violenta est & voluntaria.

Eiaculatio lapidis est violenta & voluntaria, sed diuerso respectu: nam respectu lapidis est violenta, respectu hominis est voluntaria. De saltatione dico, non esse contra naturam, quia ab intrinseco principio proficiscitur.

Distinctio & argumenta de 4. quæstione circa ignorantiam.

Ignorantia est, aut

- *Natiua in infantibus & seruis à natura, quæ quodammodo excusat peccatum, quia non est voluntaria.*
- *Inuita in bene volentibus sed non valentibus scire*

&

& operari bonum, vt ſi quis vinculis apud Turcam detentus fidem religionemque optaret intelligere, tyrannide tamen oppreſſus non poteſt, & talis ignorantia excuſat errorem.

Craſſa ſeu ſupina ex aduerſo in bene potentibus ſed non volentibus ſcire & operari bonum, & iſta ignorantia longè abeſt ab excuſando peccato, nam ipſa eſt peccatum.

Craſſa ignorantia aggrauat peccatum, quia fit
- *Ex ſocordia, vt in otioſis.*
- *Ex philautia, vt in ſuperbis.*
- *Ex malitia, vt in deſperatis quorum vox eſt, ſcientiam tuarum viarum nolumus.*

Opp.

Eſt aliqua ignorantia merè priuatiua, ergo illa triplex diſtinctio ignorantiæ non eſt ſufficiens.

Reſp.

Reſpondendum eſt priuatiuam ignorantiam aut non omninò ad inſtitutum pertinere, aut quod magis placet, ſub innata ignorantia analogicè comprehendi. Ignorantia priuatiua.

Opp.

Natura eſt mater benigna omnibus, quam ſi ſequamur nunquam à vero aberrabimus, teſte Ciceron: ergo non eſt natiua ignorantia.

Reſp.

Natura ſeruum & ignorantiam parit, & tamen eſt mater omnibus. Nam vtile eſt ſeruo inſeruire, vtile eſt multis res altas ignorare: aliter ciuitas quæ eſt naturæ filia florere & conſeruari non poteſt. Verum tamen eſt quod dicit orator non errare nos: ſi ſequamur naturam: non errat ſapiens, non errat ſeruus, ſi naturæ vtergq; in ſuis dotibus obſequatur. Natura mater benigna etiam ſeruis.

Vtrum belluæ & pueri agant ſponte?

Voluntarium ſumitur bifariam, aut pro
- *Actione fluente à principio actiuo cum cognitione finis perfecta, & ſic belluæ & pueri non agunt ſponte.*
- *Actione fluente à principio actiuo cum cognitione finis imperfecta, & ſic in textu belluæ & pueri voluntariè agere dicuntur.*

Voluntarium duplex.

An

An potiùs sit moriendum quàm turpe committendum?

Moriendum potiùs, quàm vt turpe committamus.

Est potiùs moriendum, quia

- *Turpe infamiam post mortem parit: melius est ergo mori pro virtute quàm viuere cum ignominia.*
- *Turpe miserum facit: melius est ergo mori cum dignitate quàm viuere in seruitute peccati, peccatum enim (vt ait philosophus) est quadam mors & corruptio animi.*
- *Turpe deum infensum reddit, quia est summum, simplex & incommutabile bonum.*

An omne violentum sit inuoluntarium?

Violentum duplex.

Violentum capitur duobus modis, vel vt

- *Opponitur naturali, & sic est tam in rebus inanimatis quàm animatis.*
- *Opponitur voluntario, & sic est solum in habentibus propositum: hoc autem modo acceptum est semper inuoluntarium.*

An aliquis actus voluntatis sit inuoluntarius?

Duplex actus voluntatis,

- *Primarius, qui proximè essentiam voluntatis sequitur, vt velle, nolle, & hic non cogitur.*
- *Minus primarius, qui aliâ potentiâ mediante nascitur, vt loqui & ambulare, & hic aliquãdo est inuoluntarius & inuitâ Minervâ (vt aiunt) editus.*

An omnis actio sit inuita quam ignorantia efficit?

Ignorantiæ actio inuita quid.

Non est nisi per ignorantiam naturam & inuitam fiat, quippe per ignorantiam crassam facta est quidem magis voluntaria.

An actio mixta magis vim quàm voluntatem sequatur?

Actio mixta magis sequitur voluntatem quàm vim.

Magis voluntatem sequitur, quia est

- *Internum eiusdem principium.*
- *Agens liberum & à nulla omnino necessitate coactum.*

An

An concupiſcentia ſit voluntaria?

Eſt propter { *Conſenſum voluntatis, cum affectu mouetur.* / *Appetitum delectationis, cum voluptate vincitur.* } Concupiſcentia eſt voluntaria.

CAP. II.

Quid electio? & an ſit voluntas, Ira, cupiditas, vel opinio?
An omne voluntarium ſit eligendum?

CVm electio ſit omnium humanarum actionum trutina, quâ in omni paſſu veſtigioq; vitæ tãquam normâ vtimur, cum ſine electione palea pro grano, ſcoria pro auro, vmbra pro luce, hoc eſt malum pro bono ſumitur, placuit philoſopho electionis tractatum diſtinctioni actionis annectere: mores enim (vt eſt in fronte huius cap.) magis electione quàm actione diſtinguuntur. Eſt enim electio actio mentis libera & ſoluta, quâ melius in bonis aſſumitur, & peius in malis dubijſq; cuitatur, vel (ſi magis placet) electio eſt medij quod videtur melius ad finem aſſequendum per deliberationem antegreſſam approbatio: quæ etſi tota ſit voluntaria, voluntarium tamen quod eſt latiùs patet quàm electio. Pueri enim & belluæ quodammodo voluntatis, non tamen electionis participes habentur. His poſitis quæritur, an electio ſit voluntas, ira, cupiditas vel opinio? Voluntas inprimis eſſe negatur, quia voluntas eſt finis, electio eſt mediorum ad finem: voluntas eſt ſæpe eorum quę fieri non poſſunt, electio eſt eorum ſolùm quæ ſunt in noſtra poteſtate: voluntas deniq; eſt potentia, electio verò eſt quidam actus ipſius voluntatis. Negatur etiam eſſe aut ira, aut cupiditas, quia iſtis affectibus ſæpe exęſtuant belluæ quæ electione & conſilio non gubernantur: præterea cum nihil ſit electioni infeſtius quàm cupiditas, nihil conſilio magis repugnans quàm ira & temeritas, abſurdum eſſet electionem

Electio quid.

Voluntarium latiùs patet quàm electio.

Electio non eſt voluntas.

Electio non est opinio.

aut iram, aut cupiditatem appellare. Postremò quòd non sit opinio, triplici ratione ex textu probatur: quippe opinio est entis & non entis, at electio est eorum solùm quę sunt: iterum opinio est vera vel falsa, at electio bona vel mala: opinio denique cum quadam formidine, electio verò cum quadam certitudine & cognitione copulatur. Nam ea eligimus quæ scimus optima, ea verò opinamur quibus non sine metu afficimur. Si quis vrgeat minùs consultò moueri hoc modo quæstionem, An electio sit voluntas, an sit ira, cupiditas, vel opinio, cum nemo sit tam imprudens qui esse fateatur? respondeo cum Borræo, non vocem sed sensum audiendum esse, qui est an electio sit in omnibus quæ voluntate, quæ ira, quæ cupiditate, vel opinione geruntur: hoc planè insinuat philosophus in calce capitis, vbi omne voluntarium non esse eligendum concludit, nisi cum antegressa est deliberatio.

Electio est vel
- Diuina, per quam ante mundi fundamenta in dei filios adoptamur.
- Humana quæ est duplex,
  - Inchoata ex instinctu naturæ, & sic electio in belluis & pueris esse dicitur.
  - Perfecta ad quam requiruntur
    - Intellectus, vt principium.
    - Voluntas, vt subiectum.
    - Recta ratio, vt medium.
    - Finis actionis, vt solidum animi non fortunæ bonum.

Opp.

Deliberatio ordine naturæ præcedit electionem: primum enim deliberatur, tum eligitur: ergo tractatus deliberationis tractatum electionis præcederet.

Resp.

Electio disciplinę ordine prior est deliberatione.

Quamuis ordine naturæ præcederet, ordine tamen disciplinæ sequitur: hinc enim fit quòd finis ante alias causas sæpe tractetur, vt in primo Ethico. patet. Nam ex fine & effectu omnis nostra scientia nascitur. Cum ergo electio sit finis deliberationis, primum in intentione

tentione doctrinæ proponitur, quamuis ordine & actione naturæ sequatur.

Opp.

Electio non solùm mediorum sed etiam finis approbatio est: ergo male ad media solùm astringitur. Antecedens probatur authoritate philosophi libro primo cap. 7. vbi docet alios fines propter aliud, alios propter se expeti, quod fieri non potest si finis sub electione non caderet. Nam sine electione meliorem finem non distinguimus.

Resp.

Electio capitur duobus modis, { Communiter pro quolibet actu voluntatis, & sic illic intelligitur. Strictè pro actu voluntatis tendentis per certiora media ad finem, & sic proprie hoc loco sumitur.

Electio bifariam sumpta.

Opp.

Id eligimus quod scimus esse optimum: sed scimus finem esse optimum, ergo eligimus finem. Maior est Arist. in hoc cap.

Resp.

Intelligitur philosophus de medio non de fine, nisi finem medium velis intelligere, quem finem electio vt medium ad vlteriorem assequendum intuetur.

Eligimus optima, quomodo intelligendum.

Opp.

Concupiscentia hoc loco negatur esse voluntaria: ergo incensus concupiscentiâ non peccat: nam omne peccatum est voluntarium.

Resp.

Non peccat ex parte affectus qui est naturalis, sed respectu consensus qui est voluntarius.

Opp.

Incontinentes & impotentes cupiditate non voluntate, libidine non electione in textu agere dicuntur: ergo omnes actiones virtutum & vitiorum non sunt voluntariæ & electiuæ, nam incontinentia est vitium vt probatur 7. Ethico.

Resp.

Si voluntas & electio strictè sumantur, vtriusq; obiectum est

bonum, & ſic neq; electione neq; voluntate reguntur incontinentes: ſi verò fuſe & communiter accipiantur, ſic bonum & malum vtriq; obijciuntur, & hoc modo tam ſecundum voluntatem quàm electionem intemperantes agere dicuntur. Nam vt voluntas in bonam & malam, ita electio in ſanam & corruptam diuiditur: ſana mente & conſilio boni quæ ſunt bona eligunt, depravata mente ac iudicio mali malis ineſcantur.

Electio { ſana. corrupta.

Opp.

Nulla eſt affinitas, nulla ſimilitudo inter electionem & illa quatuor, à quibus in hoc capite diſtinguitur: ergo fruſtra inſtituitur controuerſia. Antecedens patet ſi ſingula definias: eſt enim voluntas libera potentia animæ, eſt ira motus animi ad vindictam, eſt concupiſcentia veluti tæda ac fomes animi ad peccatum, eſt opinio vaga animi de rebus imaginatio per ancipitem aſſenſum, eſt denique electio mediorum optimorum ad finem aſſequendum approbatio.

Reſp.

Conceditur conſequens & conſequentia. Nam hoc contendit philoſophus, iſta inter ſe non omnino confundi: diſtinguit tamen quia fuerunt philoſophi qui confundi exiſtimârunt.

CAP. III.

An omnia cadant in deliberationem?

Deliberatio comes electionis.

COmes electionis eſt diligens & matura in rebus diſcutiendis deliberatio, cuius fructus ſunt recta ciuitatis gubernatio, optima mediorum electio, ſuppreſſio vitiorum, virtutum commendatio, fortunæ deniq; omniſq; temeritatis ab arce animi exilium & exterminatio: fortuna cæca eſt rerum humanarum domina, at certa eſt in conſilio humanarum actionum anchora. Furit Alexander cum affectum, & floret Alexander cum conſilium ſequitur: furore percitus Clitum occidit,

occidit, at consilio munitus Rempublicam sapienter gessit. Tragædias temeritatis quis non videt? Asylum ergo consultationis quis contemnit? sed philosophum non ago. Quæritur hoc loco, An omnia in deliberationem cadant? negat philosophus quia neq; stulta, neq; certa, neq; æterna, neq; naturæ & fortunæ cuenta omnino ad consultationem referantur. De ijs ergo solùm consilium capimus quæ penes nos sunt, adeoq; in nostra potestate sita, quæq; geri & administrari à nobis debent, & sanè non hæc omnia, sed ea solùm quæ & percipi ab intellectu, & fieri à ratione possunt, quæq; adeò sunt dubia & incerta, vt non ad sensum pateant omnibus, sed aliquando sapientibus ancipitem dubitationem adferant. Est ergo deliberatio (si velis definire) nihil aliud quàm diligens ac prudens meditatio de rebus futuris, dubijs & contingentibus, in nostra potestate positis, quâ meliora media eligantur ad optatum finem assequendum. Aliter sic: Deliberatio est intenta animi meditatio de rebus futuris in nostra potestate positis quæ medium optimum voluntati ac electioni obijcit. Nam vt per electionem assumitur, ita per deliberationem discutitur & demonstratur actionis medium. Hinc nascitur inter vtrumq; quædam distinctio, quia electio est actus voluntatis, deliberatio verò mentis, electio certa, consultatio dubia, electio consilium sequitur, consultatio electioni præmittitur: primum enim consilio, maturè tum opus est facto: quippe dico deliberandum esse diu quod est faciendum semel. Nam aliter sera sequetur vox illa pœnitentis, Tædet. Ancillantur deliberationi virtutes istæ, prudentia, solertia, prouidentia: prudentia vt omnem stultitiam, solertia vt omnem obtusitatem, prouidentia vt omnem temeritatem & affectum in deliberando fugiamus. Non enim stulti sed prudentes, non tardi sed sagaces, non improuidi sed consulares ac vigilantes bellè consilium capere dicuntur: hinc homo qui rectè consulit, principium & norma suarum actionum definitur: Principium respectu voluntatis, quæ causa agendi: Norma respectu rectæ rationis, quæ regula viuendi dicitur.

In deliberationem quæ res cadant, quæ non cadant.

Deliberatio quid.

Deliberatio & electio quomodo differant.

bonum, & sic neq; electione neq; voluntate reguntur incontinentes: si verò fusè & communiter accipiantur, sic bonum & malum vtriq; obijciuntur, & hoc modo tam secundum voluntatem quàm electionem intemperantes agere dicuntur. Nam vt voluntas in bonam & malam, ita electio in sanam & corruptam diuiditur: sana mente & consilio boni quæ sunt bona eligunt, deprauata mente ac iudicio mali malis inescantur.

Electio { sana. corrupta.

Opp.

Nulla est affinitas, nulla similitudo inter electionem & illa quatuor, à quibus in hoc capite distinguitur: ergo frustra instituitur controuersia. Antecedens patet si singula definias: est enim voluntas libera potentia animæ, est ira motus animi ad vindictam, est concupiscentia veluti tæda ac fomes animi ad peccatum, est opinio vaga animi de rebus imaginatio per ancipitem assensum, est denique electio mediorum optimorum ad finem assequendum approbatio.

Resp.

Conceditur consequens & consequentia. Nam hoc contendit philosophus, ista inter se non omnino confundi: distinguit tamen quia fuerunt philosophi qui confundi existimârunt.

CAP. III.

An omnia cadant in deliberationem?

Deliberatio comes electionis.

COmes electionis est diligens & matura in rebus discutiendis deliberatio, cuius fructus sunt recta ciuitatis gubernatio, optima mediorum electio, suppressio vitiorum, virtutum commendatio, fortunæ deniq; omniscq; temeritatis ab arce animi exilium & exterminatio: fortuna cæca est rerum humanarum domina, at certa est in consilio humanarum actionum anchora. Furit Alexander cum affectum, & floret Alexander cum consilium sequitur: furore percitus Clitum occidit,

occidit, at consilio munitus Rempublicam sapienter gessit. Tragædias temeritatis quis non videt? Asylum ergo consultationis quis contemnit? sed philosophum non ago. Quæritur hoc loco, An omnia in deliberationem cadant? negat philosophus quia neq; stulta, neq; certa, neq; æterna, neq; naturæ & fortunæ cuenta omnino ad consultationem referantur. De ijs ergo solùm consilium capimus quæ penes nos sunt, adeoq; in nostra potestate sita, quæq; geri & administrari à nobis debent, & sanè non hæc omnia, sed ea solùm quæ & percipi ab intellectu, & fieri à ratione possunt, quæq; adeò sunt dubia & incerta, vt non ad sensum pateant omnibus, sed aliquando sapientibus ancipitem dubitationem adferant. Est ergo deliberatio (si velis definire) nihil aliud quàm diligens ac prudens meditatio de rebus futuris, dubijs & contingentibus, in nostra potestate positis, quâ meliora media eligantur ad optatum finem assequendum. Aliter sic: Deliberatio est intenta animi meditatio de rebus futuris in nostra potestate positis quæ medium optimum voluntati ac electioni objcit. Nam vt per electionem assumitur, ita per deliberationem discutitur & demonstratur actionis medium. Hinc nascitur inter vtrumq; quædam distinctio, quia electio est actus voluntatis, deliberatio verò mentis, electio certa, consultatio dubia, electio consilium sequitur, consultatio electioni præmittitur: primum enim consilio, maturè tum opus est facto: quippe dico deliberandum esse diu quod est faciendum semel. Nam aliter sera sequetur vox illa pœnitentis, Tædet. Ancillantur deliberationi virtutes istæ, prudentia, solertia, prouidentia: prudentia vt omnem stultitiam, solertia vt omnem obtusitatem, prouidentia vt omnem temeritatem & affectum in deliberando fugiamus. Non enim stulti sed prudentes, non tardi sed sagaces, non improuidi sed consulares ac vigilantes bellè consilium capere dicuntur: hinc homo qui rectè consulit, principium & norma suarum actionum definitur: Principium respectu voluntatis, quæ causa agendi: Norma respectu rectæ rationis, quæ regula viuendi dicitur.

In deliberationem quæ res cadant, quæ non cadant.

Deliberatio quid.

Deliberatio & electio quomodo differant.

Deliberatio sumitur aut
- Communiter pro omni disquisitione rerum futurarũ, & sic Astrologi dicuntur in suis diuinationibus & præsagijs consultare.
- Propriè pro sagaci meditatione de rebus futuris in nostra potestate sitis, & sic hoc loco definitur vt supra.

In deliberatione duo spectantur,
- Subiectum, quod est
  - Intellectus, vt discutit.
  - Voluntas, vt actionem perficit.
- Obiectum, quod debet esse
  1. Bonum, hinc malum.
  2. Humanum, hinc diuinum & æternũ.
  3. Contingens, hinc necessarium.
  4. Volũtariũ, hinc naturale & violentũ.
  5. Dubium, hinc certum & cognitum.
  6. Magnum seu vtile, hinc stultum & triuiale.
  7. In potestate humana positum, hinc quicquid fieri non potest vt fatum.
  8. Futurum, hinc præsens & præteritũ.
  9. Relatum & ad nos & ad finem, hinc alienum omneq; fortuitum à deliberatione excluditur.

Opp.

Deliberatio affectio est: ergo duo subiecta non habent nempe intellectum & voluntatem.

Resp.

Electio est inchoatiuè in mente, perfectiuè in voluntate. Deliberatio cõtrà est inchoatiuè in voluntate, perfectiuè in mente.

Vt electio est inchoatiuè in mente, perfectiuè in voluntate, ita ex aduerso deliberatio est inchoatiuè in voluntate, perfectiuè in mente, & sic duo subiecta habere possunt.

Opp.

Meditatio est immanens actio intellectus, sed deliberatio est trãsiens in rem obiectam de qua consulitur: ergo male per meditationem definitur.

Resp.

Meditatio bifariam sumpta.

Meditatio aut sumitur pro
- *Reflexu animi in seipsum, & sic est diuina quædã contemplatio.*
- *Discursu intellectus de rebus, & sic politica, & trãsiens animæ operatio dicitur.*

Opp.

Iurisprudẽtes de legibus condendis consultant, quæ nõ sunt in eorum

rum potestate: ergo aliqua cadunt in deliberationem, quæ non sunt in nostra potestate posita. Antecedēs patet quia iurisperiti discutiūt imprimis quas leges, & quomodo conderent, & tum tandem, An illæ quas tulerint sint futuræ salutares. Minor constat, quia leges non sūt in potestate subditorum, sed in manu nutuq; principum.

Resp.

Quamuis iurisperiti & subditi leges sub sua potestate non habent, in omni tamen bene instituta ciuitate sapientibus conceditur de legibus sanciendis vltrò citroq; deliberare: quare etsi leges ipsæ non sunt in eorum potestate, leges tamen condere, & de legibus consultare in eorum potestate esse non negatur.

Opp.

Mali & pernicioſi aliquando deliberant quibus medijs potiantur votis, vt Catilina olim conspirans in rempublicam suam fecit: ergo nō semper requiritur vt obiectum deliberationis sit bonum.

Resp.

Vt morbus corporis firmam constitutionem tollit, ita perditorū conspiratio omnem deliberationis vim & splendorem extinguit. Catilina enim non consultâsse sed conspirâsse dicitur: est ergo malorum inquisitio potiùs temeritas quàm deliberatio appellanda.

Mali non consultant sed conspirant.

Opp.

Domus est finis ædificationis, & tamen de domo consultamus an sit futura salutaris vel pestifera, pulchra vel deformis, amœna vel infortunata: ergo non solùm de medijs est deliberatio.

Resp.

De domo non consultatur vt est finis, sed vt ad vlteriorem finem puta sanitatem aut conseruationem hominum refertur.

Consultamus de domo vt de medio ad aliū finem.

An omne eligibile sub consultationem cadat?

Opp.

Electio & consultatio non sunt eadem: ergo nec eligibile & consultabile: antecedens probatur, quia electio est actus voluntatis, consultatio est actus intellectus. Argumentum tenet à coniugatis.

Reſp.

Quemadmodum non ſequitur albedo & dulcedo non ſunt eadem, ergo album & dulce non ſunt eadem, ita hæc ratio non cohæret, electio & conſultatio non conuertuntur, ergo id quod ſub electionẽ cadit deliberationi non ſubijcitur. Si vrgeas argumentum tenere à coniugatis, coniugata eſſe negamus, niſi par ſit illorum comparatio.

Argumentum à coniugatis quomodo teneat.

An omnis deliberatio ſit reſolutoria?

Duplex via deliberandi, vel per

- *Reſolutionẽ, quæ eſt vel*
  - *Propria ab effectis ad cauſas germanas & primas rerum, & ſic rarò.*
  - *Impropria ab effectis ad cauſas communes, & ſic hoc loco capitur.*
- *Compoſitionem, quæ eſt quoq; duplex*
  - *Propria, à veris cauſis ad effecta, vt in phyſicis & mathematicis eſt demonſtratio.*
  - *Impropria, à cõmunibus cauſis ad effecta, vt in dialecticis, & talis via potiùs inquiſitio quàm deliberatio dicitur.*

CAP. IIII.

An verum bonum ſit obiectum voluntatis?

Anguida & inanis eſſet de electione & conſultatione tota præcedens diſputatio, ſi obiectum voluntatis (in quo præcipuè verſantur) maneret incognitum & indiſcuſſum. Nam vt incaſſum ędificare nauem conatur is qui materiam non habet, ita ineptè eligere & conſultare videtur qui vtriuſq; modum ac medium non intelligit. Quare proximè & opportunè hîc quæritur, An obiectum voluntatis (quod diſtinguit electio, quod diſcutit cõſultatio) ſit bonum ſolidum vel fucatum? Non eſt negandum quin anguis ſub herba, ſcorpio ſub lapide aliquando latitet, meretricià fronte ſæpe decipiuntur homines: nã Hyenæ vocem humanam habent, Syrenes frontem, at illæ dente conterunt, hæ gulâ

Voluntatis obiectum quodnam ſit.

gulà consumunt omnia. Quorsum hæc? vt intelligamus non aliter voluntatem circa bonum specie virtutis, quàm mentem circa verum specie veritatis falli posse atque vacillare. Nam quemadmodum sanis probeque affectis salutaria videntur ea quæ reuera sunt huiusmodi: at ægrotis omnia contraria, ita voluntati bene constitutę veriſſima bona, deprauatę verò pessima optimorum facie obijciuntur. Quare ne in progressu studioque virtutis turpiter cremus, triplicem hic de obiecto voluntatis opinionem retexit philosophus: prima est Pythagoreorum, qui solum apparens bonum voluntati (dum est in hoc corpore) obijci & apparere voluerunt: secunda est Stoicorum, qui solùm perfectum bonum eius obiectum esse ex aduerso statuerunt: tertia est Peripateticorum, qui vtrumque complexi sunt, id est tam bonum quàm malum. Nam si essentiam voluntatis quę est simplex & diuina, bonum perfectum: si existentiam quæ est sæpe corrupta & deprauata, bonum apparens obiectum esse omnes classici defendunt interpretes: concludo igitur, vt intellectus est quasi rasa tabula in quam recipi potest omnis naturę forma, ita voluntas est quasi liquefacta cera in quam imprimi possunt omnia quę sunt aut apparent bona: in ea enim sparguntur semina virtutum ac vitiorum, quæ admotis facibus industriæ veluti radijs solaribus euocata, aut in fructum bonis aut in perniciem malis eminent & excrescunt.

De obiecto voluntatis tres opiniones.
1. Pythagoreorum.
2. Stoicorum.
3. Peripateticorum, quæ vera esse probatur.

Voluntas est duplex,
- Naturalis, quæ est vis animę ratiocinatricis, quæ propter semina virtutum & vitiorum in se posita, homo bonum solidum aut apparens liberè appetere potest.
- Moralis, quæ est vel
  - Rationi subiecta, cuius obiectum est verum bonum, ad quod secundum simplicem essentiam fertur.
  - Affectibus obruta: cuius obiectum apparens & fucatum bonum appellatur.

Opp.

Eodem modo potest voluntas aliquid appetere, quo intellectus ipsum

ipſum voluntati obijcit: ſed intellectus ſæpe aliquid obijcit voluntati ſub ratione mali: ergo voluntas poteſt idipſum appetere ſub ratione mali. Maior eſt firma, quia primum omnia intellectui, tum voluntati obijciuntur: minor probatur 3. de Anima, vbi probat philoſophus quòd intellectus rem ſæpe vt eſt percipiat, quibus conceſſis ſequitur quòd voluntas aliquid vt ſimpliciter malum appetat, quia intellectus idem vt ſimpliciter malum antea obiecerit.

Reſp.

Hoc argumentum Ockamo ſuaſit, vt exiſtimaret ens omne perceptibile eſſe obiectum proprium voluntatis, vnde infert voluntatem eſſe tam potentem vt vi ſua bonum ſub ratione boni, malum quoque ſub ratione mali, vtrumq; ſub ratione entis poſſit appetere. Cæterùm cum voluntas ſit definita ac diſtincta potentia animi idq; per ſe, neceſſe eſt vt obiectum finitum non commune, diſtinctum non confuſum per ſe & vi ſua habeat: quare reſpõdeo, quãuis intellectus offerat voluntati aliquid ſub ratione mali, quod antè rectè diſcuſſerit, voluntas tamen affectibus mancipata idipſum ſitit & appetit ſub ratione boni.

Voluntas appetit malum ſub ratione boni.

Opp.

Omne peccatum ex certa malitia perpetratum cognoſcitur eſſe malum ſub ratione mali: ſed voluntas aliquando fertur ad peccandum ex certa malitia: ergo voluntas fertur ad malum cognitum ſub ratione mali. Maior conſtat 7. Ethic. vbi ſcientem incontinentẽque viuere poſſe Ariſto probat: minor probatur per infinita exempla multorum, qui Deum agnoſcentes eſſe ſummum bonum, vt ſummum malum tamen execrantur.

Reſp.

Malitia aliquando & voluntatem & intellectum inficit.

Ad maiorem reſpondeo, malitiam eſſe venenum animi quod ita aliquando tam intellectum quàm voluntatem inficit, vt neque ille rectè concipere, nec hæc rectè appetere quidem poſſit: quare etſi committitur peccatum ſæpe ex certa malitia, malitioſus tamen hoc ipſum committere bonum eſſe arbitratur, non ergo ſub ratione mali ſed ſub ratione & ſpecie boni committit.

Opp.

Opp.

Semina & potentiæ æqualiter in nobis sunt tam virtutum quàm vitiorum: ergo non magis bona quàm mala obijciuntur voluntati. antecedens est in 7. cap. lib. 2. Ethic. argumentum sequitur à comparatione parium.

Resp.

Voluntas consideratur vel naturaliter, & sic æqualem potentiam habet tam ad bonum quàm ad malum: vel moraliter, & sic non habet: in illa enim moraliter accepta pōderanda sunt duæ, conseruatio, & sic magis ad bonum, corruptio seu defectio, & sic magis ad malum flectitur.

Opp.

Superius demonstratum est voluntatis obiectum esse perfectum bonū, si in simplici essentia consideretur: ergo malè hoc loco respondetur quòd tam bonum quàm malum sit æqualiter obiectum si naturaliter consideretur.

Resp.

Duplex est essentia est voluntatis, vel

Absoluta, simplex & diuina, atque hic bonum perfectum vt obiectum proprium appetit.

Respectiua, composita, vel humana, atque sic æqualiter ad vtrumq; mouetur: nunc enim rectam rationem intellectus, nunc perturbationem appetitus sequitur.

CAP. V.

An voluntas sit libera?

VOluntatem neque aquilam quę apertis oculis solem intuetur, neque lapidem qui semper à sublimi ad imum rapitur definire audeo. Non aquilam quia semper in altum non volat, non lapidem quia semper ad centrum non decumbit: aliquando enim excelsum & diuinum, nonnunquam mortale & caducum cogitat. Quid ergo? an ita volūtatis alas deuinctas esse putemus, vt nunquā à terra ad cœlum, à tenebris ad lucē, à carcere ad libertatem euolet

euolet & contendat? an ita malorum fluctibus obrutam, ita affectuũ vinculis oppreſſã, vt neutiquam libera & ſoluta videatur? Mortua non eſt, & tamen non viuit: cæca non eſt, & tamen non videt: vt enim ſemen in terra ſatum extinctum non eſt, & tamen non viget ſine ſole: vt oculus in tenebris cæcus non eſt, & tamen non videt ſine luce: ita voluntas in homine mortua & cæca non eſt, & tamen nec viuit nec videt ſine motu ac influentia primi motoris. Eſt ergo (vt hîc docet philoſophus) quædam volũtatis in omni actione libertas: nã ſi ſit liberum agens ex placito, vt Deus, ſi ſit agens ex neceſſitate, vt natura, neceſſe eſt vt ſit aliquod medium agens idemque liberum, vt voluntas: poſitis enim extremis in rerum natura, conſequens eſt vt ponantur media. Prætereà cum nemo inuitus ſit bonus, cum nemo niſi volens ſit malus, videtur eſſe in voluntate quædam libera facultas, quâ volens homo tam bonus quàm malus eſſe poteſt. Hinc voluntatem nõ aliter procreatricem & cauſam ſuarum actionum, quàm patrem ſuorum liberorum in textu definit Ariſtoteles. Ad has rationes aliæ duę adjiciuntur, vna à conſuetudine legumlatorum, altera ab euentis rerum. Prima ſic eſt, Fruſtra præmium bonis proponitur, iniuſtè pœna malis infligitur, ſi non ſit libertas agendi bonum & fugiendi malum: at præmium & pœna fruſtra in ciuitate non ſunt, ergo eſt quædam libertas agendi bonum & fugiendi malum. Alter ſyllogiſmus ſic ſe habet, Fruſtra ſapientes nos hortantur ad bonũ & dehortantur à malo, ſi non ſit libertas voluntatis in vtroque: ſed fruſtra ſapientes hoc non faciunt, ergo eſt in nobis libertas animi ad vtrumque. Valeant ergo Stoici qui omnem voluntatis actionem fatali neceſſitate euenire velint. Ferunt Hiſtorici olim Zenonis ſeruum commiſiſſe rapinam, captus eſt, accuſatus, miſer conuictus ad crucem ducitur: illic in maxima corona hominum, O perdite (inquit Zeno) quid te ad hoc malum impulit? O ſtulte philoſophe (inquit ſeruus) quis me hoc fatum docuit? obmutuit philoſophus & euanuit. Vereor certè ne multi ſint hodie Zenones qui ſuam ipſorum ſceleratam vitam fato excuſant: imò

qui

Voluntas nec videt nec viuit ſine ope diuina.

Lib. 2. de cœlo.

Fatalis Stoicorum neceſſitas.

qui deum, qui naturam, qui fatum, qui cæcam illam rerum humanarum dominam, cauſas peccandi in ſe eſſe opinantur. Certè ſi ſit in aliquo voluntatis libertas in hoc maximè cernitur quod peccemus. Non eſt tamen fons vitę author peccati, quia ſemper influens bonum nullâ tenetur lege voluntatem ad bonum coërcere. Hæc ex philoſopho ſcripſimus, ita tamen vt ſciamus vereque confitcamur non eſſe volentis neque currentis ſed miſerentis Dei. Non enim eſt hominis via eius, neque viri eſt vt ambulet & dirigat greſſus ſuos: quippe non ſumus ſufficientes cogitare aliquid à nobis quaſi ex nobis, ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt: vis igitur eſſe liber? agnoſce te ſeruum eſſe, laboranti enim gratia, perſeueranti gloria datur: Si quid occurrat boni ſtatim amplectere, ſi verò quid mali ſtatim declina: hoſtis enim neminem vincit niſi volentem.

Autor philoſophi autoritatem non præfert cenſuræ ſacrarum literarum.

Hieremię 10. Epiſt: ad Cor. 2 cap. 3.

Libertas à philoſopho probatur hiſce rationibus, quia

- Electio & conſultatio ſunt voluntaria, quę ſunt comites actuſque voluntatis.
- Agere & non agere in nobis ponitur vt liberum & ſpontaneum.
- Voluntas eſt proximum ſuarum actionum principiũ.
- Aliter fruſtra præmium bonis, pœna malis in repub. proponeretur.
- Aliter otioſè monita & conſilia ad virtutem amplectendam vitiumque vitandum adhiberentur.

Opp.

Textus Ariſtotelis in hoc cap. docet, non magis nos poſſe à vitijs declinare cum velimus, quàm ægrotantes valere cum placet: ergo libertas voluntatis ad bonum non videtur defendi ab Ariſtotele. Simile argumentum colligi poteſt ex ſimilitudine alterà quæ adducitur de lapide proiecto, quem nemo poteſt cum velit apprehendere.

Reſp.

Per iſta ſimilia Ariſtoteles ſummam difficultatem declinandi à malo inſinuat, libertatem autem voluntatis non negat, neque rem impoſſibilem eſſe concludit.

Opp.

Opp.

Liberum eſt quod cauſa ſui motus eſt: ſed voluntas humana habet aliam cauſam ſui motus, nempe deum: ergo voluntas non eſt libera.

Reſp.

Libertas infinita. *Abſolutam eſſentiam illic & infinitam libertatem intelligit philoſophus, quæ eſt in ſolo Deo, & ſic intelligenda eſt maior propoſitio.*

Opp.

Inſtrumentum non eſt primaria cauſa actionis, ſed voluntas eſt inſtrumentum primæ cauſæ teſte philoſopho in 11. Metaphyſicorum & libro de cauſis: ergo voluntas non eſt primaria & libera cauſa ſuarum actionum.

Reſp.

Voluntas inſtrumentum. *Non eſt inſtrumentum vt ſecuris, ſed inſtrumentum vt ſeruus, qui proxima & immediata poteſt eſſe cauſa actionis.*

Opp.

Intellectus cogi poteſt: ergo voluntas cogi poteſt: & ex conſequenti, non eſt libera: Antecedens probatur quia eſt aliquid ſimpliciter verum cui aſſentiri vi demonſtrationis volens nolensque cogitur, exempli cauſa, mundum eſſe.

Reſp.

Iudicium cui attribuitur libertas eſt iudicium electionis in voluntate, non cognitionis in intellectu, non eſt ergo par & æqualis vtriuſque comparatio.

Opp.

Omne obiectum perfectè motiuum ſuæ potentiæ, ex neceſſitate mouet eandem, teſte philoſopho 3. de anima: ſed bonum eſt perfectè motiuum voluntatis cum apprehenditur: ergo bonum vt Deus & beatitudo de neceſſitate mouet voluntatem: & ex conſequenti videtur cogi & non eſſe libera.

Reſp.

Negatur ratio, quippe in hoc maximè cernitur libertas: nam quãuis efficaciſſimè moneat voluntatem bonum, non tamen eſt coactio: nam inclinationem ad contrarium tum habet voluntas cum mouetur.

Opp.

Opp.

Bonum in rebus consistens (vt amor) magis mouet quàm verum in ratione consistens (vt scientia amoris) ergo si verum ex necessitate cogat intellectum, nedum quod bonum est cogetvoluntatẽ. Praterea quod naturaliter fit necessariò fit, sed intellectus naturaliter verum, voluntas naturaliter bonum expetit: ergo est quædam necessitas & non libertas in ipsa voluntate.

Resp.

Est duplex necessitas.

- *Coactionis seu consequentis vt ait Boëtius, & sic non mouetur voluntas obiectiuè vel naturaliter.*
- *Inclinationis seu consequentiæ, & sic mouetur vtroque modo: est tamen in libertate situm agere vel non agere, obiectum enim inclinat voluntatem necessariò, at necessitatem absolutam agendi, voluntati non imponit.*

Opp.

Quod per se ineſt, de necessitate ineſt: sed velle bonum per se ineſt voluntati: ergo de necessitate velle bonum cogitur voluntas, & proinde in ea non est libertas.

Resp.

Velle bonum naturaliter voluntati conuenit. Nam aliter malum appetere diceretur, hoc ipsum tamen velle non ex necessitate coactionis sed inclinationis conuenit. Alij respondent velle pro prima potentia acceptum, conuenire necessariò voluntati, quia est ex essentia eiusdem: Pro actu verò sumptum non conuenire, quia est externa affectio.

An voluntas & intellectus sint eadem potentia animæ?

Opp.

Videntur esse, quia idem numero potest esse & bonum & verum, quod est obiectum vtriusque vt Deus: & quia voluntas & intellectus vnum animum numero constituunt.

Resp.

Resp.

Voluntas non est eadem potentia cum intellectu

Quia non est idem vtriusque obiectum, licet sit idem tam veri quàm boni principium vt Deus.

Quia non est eadem agendi ratio in vtroque.

Quia voluntas in rebus, intellectus in ratione rerum versatur.

An voluntas sit nobilior & excellentior potentia ipso intellectu?

Opp.

Videtur intellectus esse nobilior potentia,

Quia est simplicior, versatur enim in abstractis, at voluntas in rebus ponitur.

Quia eius actus est nobilior, nempe diuina contemplatio.

Quia vt prior regit voluntatem, obijcit enim & præscribit voluntati quid sit faciendum quid fugiendum.

Resp.

Voluntas quomodo intellectu præstantior.

Voluntas comparari potest duobus modis,

Ad res humanas viribus animi perscrutandas, & sic est inferior intellectu.

Ad res diuinas appetendas, quæ sunt ipsâ animâ excellentiores, & sic volũtas est eminẽtior: præstabilius enim est Deum velle & amare quàm cognoscere.

An voluntas intellectum & alias potentias animæ moueat?

Opp.

Videtur quod intellectus potiùs moueat voluntatem,

Quia est prior ipsa voluntate, nihil enim amatur nisi cognitum.

Quia est potentia actiua, voluntas autem est passiua.

Quia eius est imperare, vt habetur 7. Ethic. cap. vltimo.

Resp.

Resp.

Voluntas cõsideratur vel quoad { *Intentionem, & sic mouetur ab intellectu.* / *Actionem & executionẽ rerum, & sic mouet electiõ intellectum.*

Voluntas quomodo moueat intellectum.

An intentio boni & mali sit actus voluntatis?

In intentione spectantur duo, { *Conceptio eiusdem, & sic est actus intellectus.* / *Relatio eiusdem ad finem & in ea commoratio, & sic est actus voluntatis.*

Intentio quomodo sit voluntatis actio.

CAP. VI.

An fortitudo rectè definiatur?
An mors bellica sit fortitudinis obiectum?
An timere debeat fortis?

QVoniam de virtute in genere egerit philosophus, consequẽs nunc est vt de eadem in specie agat : hoc est, vt ordine singulas virtutis species tractet & definiat. Incipit ergo à fortitudine omnium virtutum maximâ, quæ est columna ciuitatis, quæ est lorica hominis, in qua belli fuga, in qua pacis palma cernitur. A fortitudine enim veluti à primo officiorum fonte omnia pietatis officia in parentes, in patriam, in deum fluunt. Hanc definit Aristo. virtutem morum inter metum & audaciam positam, quâ armatus homo libenter & intrepidè pericula mortis suscipit, eademq; susceptа generosè perfert æquitatis causa Hæc in bello (vbi commune bonum & salus reipublicę agitur) maximos triumphos quærit : hinc licet in alijs iustis & honestis causis discrimina vitæ & fortunarum non recusет fortis, præcipuè tamen ex ferro & flamma Martis honorem petit, vnde mors bellica quæ est omnium maximè terribilis & formidolosa eiusdem proprium obiectum dicitur. Mortem enim bellicã fama, quæ est æternitatis lingua & tuba sequitur: quippe hoc genus mortis (vt ait Seneca) plus honoris quàm periculi, plus

Virtutis species tractare aggreditur.

Fortitudo quid.

Fortitudinis obiectum proprium mors bellica.

Fortis aliqua timere debet.

gloriæ quàm pœnæ & doloris habet. Animaduertendum hîc eſt fortis animum & pectus non ita in callum aut ferrum obduruiſſe, vt nullo timoris ictu concuti aut emolliri poſſit, imò permulta ſunt quæ fortis timere debet, vt infamia, cœli fulmina, naufragia, iniuſta vincula, aliaq; his ſimilia, in quibus viribus non datur locus: ſunt enim quædam mala (vt ait philoſophus in textu) quę formidare oportet, qui enim timet ignominiam eſt probus & verecundus, qui non timet audax & impudens. Eſt ergo fortis vir animo plenus in aggrediendis & ſuſtinendis periculis quę ſubitò eminent, aut aliter contingunt inter tragædias iſtius vitæ honeſtatis cauſâ. Talis fuit Æmilius qui captum ſuum patrem liberauit, hoſtem interfecit, ſtatuam emeruit. Talis fuit Leonides qui patriam (authore Iuſtino) contra infinitam multitudinem Perſarum defendit. Talis fuit Dauid rex ille qui pro religione cultuq; diuino monſtrum illud blaſphemię nempe Goliath animoſè ſuppreſſit & obtruncauit. Hæc adduxi exempla vt non tam pugnam quàm cauſam fortem virum efficere & definire intelligas. Pugnauit enim Aiax ſed furor, pugnauit Catilina ſed ambitio impulit: vt ergo non pœna ſed cauſa martyrem, ita non pugna ſed cauſa hominem fortem & animoſum facit.

Honeſtatis cauſa pugnandum eſt forti.

Fortis AEmilius.

Fortis Leonides

Fortis Dauid.

Aiax & Catilina bellatores, non tamen fortes.

Cauſa facit fortem.

Diſtinctio prima quæſtionis.

Fortitudo eſt, vel

- Naturalis, quæ in viribus & lacertis corporis conſiſtit, ſic leo non minùs quàm homo fortis dicitur.
- Ciuilis quæ ſumitur, vel
  - Fuſè, pro militari, ſeruili, legali, de quibus poſteà.
  - Strictè, pro morali, quæ hic definitur, vt ſuprà.
- Cœleſtis, quæ eſt intrepida & perpetua conſtantia animi diuinitus armati, quâ ſemel præditus homo nullam tyrannidem extimeſcit: ſic Moyſes contra Pharaonem, ſic Elias contra Achab, ſic Iohannes contra Herodem, animoſè intonuerunt.

Diſtinctio

Distinctio secundæ quæstionis.

Obiectum fortitudinis est duplex,
- Commune vt omne formidolosum quod vires humanas non superat, vt mori cum Socrate, certare cum Hectore.
- Proprium vt mors bellica, quæ ideò obiectum fortitudinis dicitur, quia est
  - Difficilima propter certamen,
  - Pulcherrima propter decorum,
  - Honestissima propter causam,
  - Celeberrima propter famã, quę viros bellicosos sequitur.

Distinctio tertiæ quæstionis.

Timor est vel
- Naturalis, qui est aut
  - Cum ratione coniunctus, sic filius patrem:
  - Sine ratione, sic pusillanimus omnem vmbram timet.
- Legalis erga regem, quem reuereri } oportet.
  Venerabilis erga deum, quem adorare }

Seruilis in affectum animi, cui succumbere & prosterni fortem non decet. Patrem verò regem & deum non timere turpe & flagitiosum habetur: forti igitur timere licet, sed ea, quæ non timere est inhonestum.

Opp.

Omnis virtus medium esse debet inter duo vitia, sed fortitudo non est, ergo fortitudo recte vt virtus non definitur. Minor probatur, quia audacia & timor quæ sunt eiusdem extrema sunt affectus animi non vitia.

Resp.

Timor & audacia considerantur bifariam, vel naturaliter vt constitutionem corporis sequuntur, & sic sunt affectus: vel moraliter vt consuetudine agendi acquiruntur, & sic habitus vitiosi dicuntur. Aliter respondendum est secundum Burleum, quòd virtus non solùm vitijs, sed etiam immoderatis affectibus animi appetentis opponatur, requiritur ergo fortitudo vt habena & moderatrix istarum passionum, ne mens humana nimis tumida insolesceret, aut nimis abiecta timeret omnia.

Timor & audacia sunt affectus & vitia.

Virtus etiam affectibus immoderatis opponitur.

Opp.

Fortitudo versatur circa difficilius (vt ait Philosophus in textu) sed est difficilius furentes animi passiones vincere,

quàm aliquod discrimen in bello subire, ergo potiùs circa affectum animi supprimendum quàm circa pericula mortis aggredienda versatur fortitudo.

Resp.

Duplex est obiectum fortitudinis

Internum, quod est perturbatio animi, quam vincere est actus fortitudinis, sed metaphoricus & communis.

Externum, quod est mors bellica, de qua hoc loco disputatur.

Opp.

Omnis virtus versatur circa ea quæ sunt in nostra potestate: sed pericula mortis bellicæ non sunt in nostra potestate (cum sint incerti bellorum exitus) ergo aut fortitudo non est virtus, aut eius obiectum non est mors mortisq; periculum.

Resp.

Pericula quomodo pendeant nostro arbitrio.

Etsi ab alijs in bello vulneremur: periculum tamen, adeoq; mors ipsa bellica in nostra potestate sita sunt: quippe pendet nostro arbitrio an tale periculum velimus aggredi & subire.

Opp.

Omnis habitus gignitur ex multis actionibus circa propriũ materiam, sed multæ non possunt esse actiones fortitudinis circa mortem, ergo fortitudo non est virtus.

Resp.

Minor non est vera: nam multæ & frequentes afflictiones (quas iustà adhibità consideratione sustinemus) pericula circa mortem dici ac definiri possunt: præterea sæpe contingit forti agere antequam ictus & vulneratus cadat.

Opp.

In textu philosophus hæc habet verba, Nec paupertas horribilis est aut pertimescenda, nec morbus, nec omnino quicquam præter culpam: ergo male proponuntur alia timenda forti præter culpam.

Resp.

Forti nihil præter scelus timendum, hoc est, fugiendum.

Præclara & aurea est illa sententia philosophi quòd forti nihil timendum sit præter scelus. At attende, hoc ipsum non prohibet quo minùs patrem, regem, ac deum aliaq; permulta timeat.

Nam

Nam hæc non timere ſcelus eſt. Interpretor ergo philoſophum per timendum hoc loco fugiendum intelligere. Eſt ergo quaſi diceret, nihil per ſe eſt timendum præter culpam, id eſt nihil per ſe eſt fugiendum præter peccatum. Borreus hunc locum de malis & eventis fortunæ intelligit, quæ forti timenda non ſunt, ſi ſuâ ipſius culpâ & errore non contigerint.

Opp.

Fidenti animo non debet eſſe fortis, cum virgis cæſum ſe iri videat: ergo cum moriendum eſt timere oportet. Antecedens eſt philoſophi in textu. Argumentum tenet à minore ad maius.

Reſp.

Nec virgam nec mortem extimeſcit fortis, ſed tum dolet cum non poteſt reſiſtere, cumq; diuturnior vitæ ac lucis vſura non conceditur, vt proſit patriæ. Fortis dolet, cum non poteſt reſiſtere.

Opp.

Timendum id eſt forti omniq; bono viro, quod fœlicitatem omneq; bonum tollit, ſed mors fœlicitatem omneque bonum tollit: ergo mors eſt timenda forti. Minor conſtat in textu vbi dicit philoſophus mortem eſſe maximè horrendam & acerbam, adeoq; rerum omnium extremum, vltra quod nullo in malo aut bono ſunt mortui: ſi in nullo, tum fœlicitas omneque bonum cum vita clauditur & terminatur.

Reſp.

Duo hæc loca in hoc textu, nempe mortẽ eſſe maximè horribilem & acerbã, adeoq; poſt mortẽ in nullo aut bono aut malo remanere mortuos, permultos interpretes diuexârunt. Sed vt Thomam in hac re audiamus, vtrumque reſpectu naturæ intelligendum eſſe cenſemus. Nam tenera eſt natura ſemper exhorreſcens mortem, quippe quæ eſt ſuæ ipſius quædam diſſolutio: pari modo ad alterum dicendum eſt quòd in nullo aut malo aut bono ſint mortui naturaliter, vi tamen mentis quæ eſt æterna, multa poſt mortem manent quæ ſunt diuiniſſima. Naturâ mortem exhorreſcit.

CAP. VII.

An fortis, audax, timidus, rectè definiantur? & An fortis sit vllo modo dicendus, qui sibi consciscit mortem?

Fortis nemini iniuriam infert, & illatam ab alijs propellit. Fortis quis sit dicendus.

FOrtitudo quę maximè in animo & contemptu rerum latentium cernitur, hæc habet propria, vt nemini vim & iniuriam inferat, & illatam ab alijs pro viribus depellat. Hinc fortis definitur, vir animo fidenti, qui rei honestæ causâ prudenter, decorè, & opportunè, discrimina vitæ & fortunarũ subit, quiq; (vt ait Orator) nec rebus aduersis frangi, nec prosperis nimiùm æstuare solet. Huic opponitur audax & timidus, quorum illum temeritas, hunc abiectio & pusillanimitas sequitur. Audax enim quasi Baccho plenus, sine omni consilio, sine omni ingenio, furit & fremit, suæq; temeritatis pœnam sæpissimè non sine sanguine persoluit. Istius proprium est ruere in hostẽ, viribus & lacertis nimiùm confidere, de vastitate corporis & innumeris suis victorijs frequẽter & Thrasonicè gloriari. Sed audiat Poetam,

Audax est temerarius.

Parua necat morsu spatiosum vipera taurum,
A cane non magno sæpe tenetur aper.

Hæc inconsiderata animi passio, & gladiatoria periculorum susceptio plurimis hodie nocet, qui de lana caprina certantes à verbis ad verbera, à Baccho ad Martem non sine tragicâ & luctuosâ scenâ rapiuntur: sed audaces iuuat fortuna, fateor, & stultis etiam fauet fortuna: quare vt stultitia est fugienda, etsi aliquando sit fortunata, ita nimia hæc animi confidentia est abijcienda, etsi aliquando non sit luctuosa. Sed quemadmodum audax more leonis in omni suscipiendo periculo modum fortitudinis superat, ita timidus ac meticulosus homo longissimè à medio rationis deflectit. Est enim pauido fractoq; ingenio qui omnem flatum aduersæ fortunæ timet: Nihil enim abiecti animi læsæq; conscientiæ vulnus vehementiùs arguit, quàm diebus ac noctibus metu percelli: hoc

Audaces iuuat fortuna, & fauet fatuis.

Timidus est pusillanimus.

hoc nouit Dionyſius, hoc nouit Nero, peſſimum fuiſſe cuſtodem ciuitatis metum. Eſt enim metus (vt definit philoſophus) paſſio animi fugientis omne terrible: vel ſi placet, eſt moleſta & acerba expectatio imminentis mali, omniſq; doloris admodum impatiens, cuius comites duo ſunt, diffidentia & deſperatio. Hinc concludit Ariſtoteles non eſſe fortis ſed deſperantis violentas ſibi manus inijcere. Brutus habebatur fortis, at deſperauit. Cato dicebatur magnanimus, at deſperauit. Antonius fuit bellicoſus, at metu perculſus deſperauit: pugiunculus Lucretiæ Lucretiam nec caſtam nec fortem fecit. Quid multis? conſciſcere ſibi mortem eſt ipſam naturam confodere, eſt ciuitatem offendere, eſt leges violare, eſt ignominiam nominis poſteritati relinquere, eſt deum (qui vitam dedit) ad celerem vindictam excitare. Non eſt ergo fortis, ſed potiùs extremo metu & dolore laborantis ſeipſum occidere.

Metus quid.

Fortis non eſt ſibi mortem cõſciſcere, ſed deſperantis.

Conſciſcens ſibi mortẽ quæ ſcelera admittat.

Fortis conſideratur, vel
- Naturaliter quoad vires corporis, & ſic quo quis robuſtior aut valentior pugnâ, eo fortior habetur in opinione multitudinis.
- Moraliter quoad virtutes animi, & ſic is ſolùm fortis dicitur, qui ex præſcripto rectæ rationis iuſtè, cautè, opportunè, formidoloſa perfert.

Audax eſt, vel
- Simplex & per ſe, qui ſine omni circumſtantiarum conſideratione more ferarum irruit in periculum, quod ſentiens tandem reſilire & tergiuerſari conatur.
- Compoſitus, qui præter temeritatem adeundi pericula, homo impudens, ſuperbus & glorioſus exiſtit.

Timidus eſt aliquis, vel
- A natura, vt melancholicus.
- Ab vſu, vt mollis, qui refugiens omnem dolorem, nullum omnino audet ſubire periculum.

Nemo sibi mortem conscisce debet, quia est

Contra naturam, quæ certam vitæ periodum vsumq; dedit, quæq; iubet omnia mala & omnem pœnam potiùs tolerare quàm mortem, quę est naturæ malum omnium infestissimum.

Contra leges ciuitatis, quę idipsum prohibent, quæq; sempiternam ignominiam sui ipsorum homicidis constituunt.

Contra rectam rationem, quæ iubet nos extremam desperationem fugere.

Contra maiestatem dei, cuius auxilio desperando facinorosè diffidimus, nec non quantum in nobis est detrectamus.

Opp.

Magnanimus definitionem fortis suscipit, ergo malè hic definitur. Antecedens patet in 3. cap. 4. libri Ethicorum, vbi nihil forti ascribit philosophus, quod magnanimo non ascribendum putet.

Resp.

Fortitudo capitur 4. modis, vel pro

Robore corporis, & sic non est virtus morum sed naturæ.

Firmitate & constantia animi in omni bono rationis habente difficultatem, & sic non est distincta virtus quippe omnis virtus difficultatem in bono rationis habet. Affectus enim nos sæpe ad virtutem nitentes impediunt.

Pro magnitudine animi in periculosis, siue sit siue non sit repugnantia.

Habitu animi in formidolosis, in quibus est repugnantia alterius, & sic est virtus distincta.

Opp.

Fugere licet forti aliquando, ergo malè definitur. Antecedens est philosophi cap. 9 lib. 3. argumentum probatur ratione, quia fugere nõ est aggredi pericula mortis sed euitare: sed aggredi pericula est munus & officium fortis, vt ex definitione patet.

Resp.

Fugam aliquando forti prescribit recta ratio.

Vt expectare hostem & aggredi periculum sunt actus primarij fortitudinis, ita aliquado hostem & periculum fugere actus minus primarius haberi debet, quippe aliquando recta ratio fugam præscribit, at in tali distractione resistere, non fortitudinis sed audaciæ & temeritatis

meritatis habetur.

Opp.

Audax perculsus tergiuersatur omneq; periculum fugit, ergo in eius definitione videtur esse contradictio. Antecedens est in textu huius cap. Argumentum probatur, quia audere & timere contradictionem habent.

Resp.

In audace considerantur duo, { *Cæca temeritas, quæ rapit ad periculum.* / *Naturæ infirmitas animo non respondens, quæ pellit ad fugam.*

Opp.

Natura Hannibali potestatem suæ vitæ frustra non dedit, ergo licet ei eandem potestatem in seipsum exercere, vt potiùs vitam adhuc liberam & beatam veneno clauderet, quam in manus capitalium hostium miser incideret. Præterea melius fuit Sampsoni seipsum occidere, quàm hostes Dei in Israel sustinere. postremo Sardanapalum tyrannum fugiunt sacratæ virgines, à tergo hærent truculenti milites. Quid tandem? ventum est ad mare, Christum dicetè inuocant, ecce miserandum spectaculum, cum vim hostium vitare non possunt, simul omnes in fauces Neptuni irruunt. Has quidem beatus Augustinus è canone sanctarum virginum non audet expungere.

Resp.

Natura Hannibali potestatem suæ vitæ dedit vt conseruaret non vt perderet: natura enim neminem sui odium docuit. De Sampsone & virginibus, quia vt testes sunt sacræ historiæ seipsos occiderunt, respondent aliqui vnum vel alterum exemplum legem non facere: respõdent alij illos fecisse hoc ex instinctu & præcepto Dei, qui est author vitæ & mortis, cuius occulta iudicij in multis non est quærenda ratio: quippe Deus est in quo nec est nec esse potest contradictio: si meam in hac re opinionem quæras, credo equidem potiùs Phalaridis taurum esse millies tolerandum, quàm semel desperantis manum in nosmetipsos esse exercendam.

Vitam natura dedit, vt eam conseruemus.

Tolerandus est potius Phalaridis taurus quã mors conscicẽda.

Opp.

Opp.

Conſciſcens ſibi mortem iniuriam ſibi non facit teſte philoſopho lib.5.cap.9.ergo licet.

Reſp.

Ratio non tenet, quia etſi in aliquo ſenſu iniuriam ſibi non faciat, ciuitati tamen facit.

Opp.

Conſciſcere ſibi mortem in multis non eſt peccatum: ergo illis licet. Antecedens probatur, quia peccatū non eſt in infantibus, in fatuis, & inſanis in quibus tam voluntatis quàm rationis vſus deſideratur: at omne peccatum eſt ſolùm in rationem habentibus, & in agentibus voluntariò, quales infantes, fatui & inſani non habentur.

Reſp.

Agnoſco belluas non peccare, quia in illis ratio & voluntas deſunt, at quoniam in omni homine à natura hæc duo principia agendi inſint, illum in tali facto ab omni ſuſpicione ſceleris non audeo liberare: ſi tamen ludibundus infans cultro ſe foderit, ſi fatuus ſeipſum tranſfixerit, vt eos lex non accuſat ſceleris, ita quidem ſui ſanguinis non condemno. Cæterùm nec ætatula infantē, nec ignorantiâ idiotam, nec paſſione animi inſanum penitus ab omni peccati labe excuſari puto.

CAP. VIII.

An ſpecies fortitudinis rectè enumerentur?
An ira ſit ſtimulus fortitudinis?

HActenus de vera fortitudine diſputatum eſt, nunc verboſior apud Ariſto. de falſa & adulterina ſequitur diſceptatio. vt enim eſt hominis imago, quę reuera homo non eſt, & tamen homo dicitur: ita eſt quædam fortitudinis imitatio, quæ fortitudo non eſt, & tamen

men fortitudo nominatur. Ne ergo hęc ſimia ſpecie quadam virtutis incautos falleret, eandem hoc loco non inconſultò depingit philoſophus. Cæterùm quoniam ex hoc tractatu multum commodi lectoribus non emergit, ſingula quæ diſcutiuntur fuſiùs, in vnum quaſi manipulum contrahemus. Eſt ergo fucata & adulterina fortitudo ficta & mentita veræ fortitudinis imitatio, hæc à philoſopho diuiditur in quinque ſpecies, quarum prima à ſpe honoris, ſecunda à metu ſeruitutis, tertia à motu & perturbatione animi, quarta ab vſu & experientia, poſtrema à caſu & ignorantia pendet. Prima ciuilis ſeu Politica, ſecunda ſeruilis ſeu coacta, tertia iraſcibilis ſeu violenta, quarta militaris ſeu exercitata, poſtrema caſualis (vt aiunt) ſeu fortuita appellatur. In primo ordine fortiſſimi habentur, non qui habitu virtutis præſtant, ſed qui honoris præmio allecti, aut metu ignominiæ perculſi acerrimè digladiantur. Quales Homerus facit Diomedem & Hectorem, vt ait in textu Ariſtoteles: In ſecundo genere collocantur mancipia naturæ & ſerui, qui alterius minaci imperio ad bellum & certamen coguntur. De iſtis hoc modo apud Homerum Hector,

Fortitudo ficta quid & quotuplex ſit.

Fortes falſò qui dicantur.

Quem procul à pugna labentem fortè videbo,
Ille canum fiet, fiet quoque vulturis eſca.

In tertia claſſe ponuntur bilioſi & bellicoſi homines, qui veluti furijs exagitati rapiuntur ad prælium, de quibus dicitur,

Furor arma miniſtrat.

In quarta veluti ſpecie conſtituuntur gregarij & experti milites, qui armati cum inermibus, qui exercitati cum imperitis pugnantes certam victoriam ſibi pollicentur. In poſtrema acie diſponuntur ignari & iactabundi, qui neſcientes pericula belli ardentiùs eouſque pugnant, donec tandem vulnerati in pedes conijciuntur: iſti fugâ elapſi mortem magis quàm dedecus & ignominiam pertimeſcunt,

pertimeſcunt. Hæc omnia ſi cum vera animi magnitudine conferas, nihil laudis, nihil ſplendoris habent: quippe verè fortes virtute non affectu, conſilio non temeritate, conſtantia animi non leuitate gerunt & patiuntur omnia. At qui gloriâ, qui metu, qui furore animi, qui militari ſcientia, qui caſu & fortunâ freti cum quouis pugnant, non aliter plerumque agunt quàm furentes, belluæ, adulteri & ebrioſi, qui quodam impetu iræ, cupiditatis: vim, aſpera & terribilia ſæpe aggrediuntur furentiùs. Non eſt tamen negandum, quin ira ſit quidam aculeus ac ſtimulus veræ fortitudinis, quippe naturam veluti conſopitam excitat, animum ad iuſtam vindictam commouet, vires & arma pugnantibus ſubminiſtrat: quę tria ſecundum interpretes ad veram fortitudinem requiruntur.

Verè fortes qui ſint.

Ira eos eſt veræ fortitudinis.

- Fortitudo eſt duplex,
  - Vera & politica, de qua ſuperiùs ſatis eſt diſputatum.
  - Falſa & analogica, quæ eſt aut
    - Ciuilis, quando pugnatur, vel
      - Spe honoris,
      - Metu dedecoris.
    - Seruilis, quãdo pugnatur, vel
      - Spe lucri,
      - Timore ſeruitutis.
    - Naturalis, quando pugnatur, vel
      - Impetu nature, vt in belluis,
      - Impetu iracũdię, vt in bilioſis hominibus.
    - Militaris, quando pugnatur, vel cum
      - Nimiâ confidentiâ victoriæ,
      - Stultâ experientiâ militaris ſcientiæ.
    - Caſualis, quando pugnatur, vel
      - Repentino motu animi ſine conſilio:
      - Serâ pœnitentiâ ſine remedio: quod Argiuis contingit (vt ait textus) qui in Lacedęmonios (quos Sicyonios putabant) inciderunt.

Ira

Ira est, vel
- Furiosa, quę hic non intelligitur.
- Moderata, & hęc est aculeus fortitudinis, propter
  - Æstum naturalem, quem concitat.
  - Appetitum vindictæ, quem ingenerat.
  - Vires corporis, quas confirmat.

Opp.

Metus repugnat fortitudini, ergo nulla est fortitudo quæ à metu proficiscitur.

Resp.

Metus doloris opponitur fortitudini, at metus dedecoris aut seruitutis non opponitur.

Opp.

Cæcus amor aliique multi affectus & perturbationes animi æquè fortes efficiunt ac ira, ergo plures assignari debent species fortitudinis. Antecedens in textu patet per exempla perditè amantium, & potantium nimis.

Resp.

Non tam aptè ab alijs affectibus quàm ab ira fortes dicimur, quippe ira est veluti tæda ac stimulus veræ fortitudinis. præterea etsi alia assignari possint genera vel significata, ad hæc quinque tamen reduci & revocari possunt.

Opp.

Audaces & fortes opponuntur, sed qui furore perciti aut nimiâ suæ fortunæ confidentiâ freti pugnant, audaces sunt: ergo ineptè hoc loco fortes dicuntur.

Resp.

Audaces & veré fortes opponuntur, at hoc in loco metaphorica fortitudo distinguitur, quæ audaciæ veram fortitudinem imitanti non opponitur. Audaces & veré fortes opponuntur.

Opp.

Militaris fortitudo, maiore experientiâ & prudentiâ in pugnando vtitur quàm ciuilis, ergo falsò ducitur in textu quod ciuilis aptissimè fortitudini veræ assimuletur. Antecedens est in textu, quòd veterani milites artem pugnandi tenent, sciuntque experti suos hostes grauiter offendere, & seipsos ab eorum ferocitate tueri ac conservare.

Resp.

Resp.

Non est vera prudentia in illa militari fortitudine, de qua hic agitur: sed ementita cum fallaci experientiâ coniuncta, vnde nascitur animi impetus & confidentia, quæ plurimos in pistrinum trahit: at in ciuili illâ, est & in periculo aggrediendo, & in honore expectando, quædam veræ fortitudinis imitatio.

Opp.

Ira non subijcitur imperio rationis, ergo non est aculeus veræ fortitudinis, quæ solo rationis clauo regitur. Antecedens est in textu, vbi ira definitur impetuosa perturbatio animi quâ excandescunt fortes.

Resp.

Ira moderata à rationis imperio non abhorret.

Dub. ex textu. Vtrum fortior sit qui sine animi perturbatione in subitis & repentinis periculis versatur, quàm qui præmeditatus ad pugnam venit?

Quoniam disertis verbis dicit philosophus magis in repentinis quàm in præuisis vitæ periculis fortem haberi (cui sententiæ multa repugnant) operæpretium erit his subsequentibus argumentis satisfacere.

Opp.

Fortis animi est & constantis (vt ait orator) non perturbari in rebus asperis nec tumultuantem de gradu deijci, sed præsenti animo vti & consilio, nec à ratione discedere, quanquam hoc animi illud etiam ingenij magni est, futura percipere, cogitatione aliquanto ante constituere quid accidere possit in vtramque partem, & quid agendum sit cum quid euenerit, nec committere vt aliquando dicendum sit, non putâram. Idem orator alibi definit fortitudinem, vt sit considerata periculorum susceptio & laborum perpessio. Diuus Ambrosius similiter in suis officijs hæc habet verba: Fortis viri est non dissimulare cum aliquid immineat, sed prætendere & tanquam de specula mentis quid sit futurum præuidere. Dictum illud Senecæ notum est, præuisa iacula minus feriunt: Quid multis? paulo

ante

antè ipse philosophus fortem appellat, qui considerate pugnat.

Resp.

Consideratur fortitudo duobus modis, vel

- *Absolutè quoad essentiam, & sic magis cernitur in præviſis & præmeditatis periculis vitæ quàm in ſubitaneis: & hoc modo teſtimonia prius adducta ſunt exponenda.*
- *Reſpectiuè quoad exiſtentiam, & ſic poſtulante neceſſitate pugnandi magis in repentinis cernitur:*
  - *Idque propter*
    - *Metum depulſum,*
    - *Periculum ſuſceptum,*
    - *Honorem ſibi inde comparatũ.*

Opp.

Abſolutè eſt fortis qui ſubita neceſſitate coactus pro aris, pro ſocis, pro ciuitate pugnat: ergo minùs apte diſtinguitur. Antecedens patet in textu quia ſecundum habitum virtutis pugnat, quo deficiente fuga potius quàm pugna ſequitur.

Resp.

Fateor ineſſe ita pugnanti verum habitum virtutis, at hîc actus non habitus, hîc modus non natura conſideratur. In textu enim nomen habitus pro actu ſumitur. Habitus pro actu.

CAP. IX.

An fortitudo ſit res moleſta?
An difficilius ſit dolores perferre, quàm à voluptatibus abſtinere?
An fortior & felicior vehementiùs in morte dolcat?
An ſint ſex actus officiaq; fortis?

MVltũ extrema deſperatio temeritatis habet, multum timoris: cum ergo neque timeat multùm nec omnino deſperet fortis, quomodo contingit vt fortitudo ſit res admodum acerba & moleſta? erras philoſophe, tu ipſe enim doces fortem omni perturbatione

in periculo vacare, omneſque plagas & vulnera delectabiliter ſuſtinere. Dic ergo quomodo hæc cohæreant? eſt fortis & tamen deſpondet animum, eſt magnanimus & tamen timet periculum, eſt vndique quadratus homo & tamen ægrè Marti mortiq́ cedit: ſic enim loqueris, quò fortis beatior eò moleſtiùs mortem acerbiuſq́ perfert. Quid? ſimul gaudere & triſtari, ſimul hoſtem ſternere & plagas fugere, ſimul claſſicũ canere & abiecto quaſi clypeo reſilire poteſt iſte quem deſcribis fortis? Non ſanè: reconcilies ergo iſta quæ ex diametro (vt aiunt) pugnare videntur. Non pugnant omnino. Fortitudinem enim rem triſtem & acerbam dicimus non reſpectu cauſę, ſed reſpectu naturę: non ſi ſubiectũ. i. animũ, ſed ſi obiectũ. i. materiam: non ſi finem id eſt honorem, ſed ſi medium id eſt laborem ſpectes: eodem prorſus modo alteri obiectioni ſatisfacimus, nempe quò fortis beatior, eò moleſtiùs mortem perfert, non quòd mortẽ omnino timeat, ſed quòd ſciat ſe multis hoc modo bonis & ornamentis ſpoliari, vt patriæ, quam omnium chariſſimam habuit, diutius prodeſſe, & inſeruire non poſſit. Delectatur ergo fortis in periculo? delectatur in morte? delectatur. Dolet etiam fortis in periculo? dolet in morte? dolet. Res ergo iucunda eſt fortitudo. Non nego. Res etiam acerba eſt fortitudo: Idipſum quoque volo. At quí hæc conſtant? Obtundis, cum diuerſo reſpectu hęc fieri modò demonſtrauerim. At vnum hoc loco ſcribis, quod velim breuiter expedias mihi. Quid illud eſt? hoc nimirum: quòd difficilius ſit dolores perferrẽ, quàm à voluptatibus abſtinere, cum tamen antea dixeris eſſe omnium difficilimum Helenam. i. voluptatem vincere. Memini hæc omnia. Quid ergo reſpondes? dico difficilius eſſe dolores perferre reſpectu naturæ, quæ illos abhorret: & reſpectu mortis, quæ vitam, voluptatem, ipſamq́; naturam tollit. Vt ergo mors eſt rerum omniũ maximè terribilis, & formidoloſa: ita pericula, & dolores mortis delectabiliter perferre eſt omnium (ſi vitam, ſi naturam ſpectes) difficilimum. At fortis magno animo, & fidenti exiſtens molliciem & temeritatem naturæ abijcit, doloris aculeos contemnit, mortis acerbitatem (totus in virtutis contem-

Fortitudo res acerba quomodo dicatur.

contẽplatione fixus) nõ ſentit, imò nonnũquam ſerenâ fronte horribilẽ aſpectu mortem exoſculatur. Age (Philoſophe) quoniam tibi placuerit ſermones nobiſcum commutare, vnum hoc ſolum à te contendimus, vt vno verbo, quæ & quot ſint officia actúſq; viri fortis oſtendas. Officia fortis viri ſex ſunt: Cunctando rem peragere: expectare hoſtem: aggredi periculum: ſuſtinere aciem: aduerſarium figere: & deniq; (quòd minùs ei conuenit) cum opus eſt, fugere. Aliquando enim contingit, vt fortis ex præſcripto rectæ rationis idipſum iubentis vitæ periculum fugiendo declinet, tum verò hoc fiet, cùm recta ratio idipſum iubet. Officia viri fortis ſex.

- Fortitudo eſt
  - Res triſtis, reſpectu
    - Subiectæ naturæ, quæ abhorret mortem.
    - Obiectæ materiæ, quæ infert periculum.
    - Medij (nempe laboris) qui parit dolorem.
  - Res delectabilis, propter
    - Virtutis habitum, quo fortis excellit.
    - Ciuitatis bonum, quod ſolum quærit.
    - Honoris præmium, quod inde acquirit.
- Officia fortis ſunt
  - Propria
    - Cunctando rem peragere non ſine conſilio.
    - Aggredi periculum non ſine prudentiâ.
    - Hoſtem percutere non ſine iuſtitia.
  - Communia
    - Expectare hoſtem.
    - Suſtinere plagam.
    - Fugam cum ratio iubet arripere.
- Difficilius eſt dolores quàm voluptates vincere, reſpectu
  - Naturæ, quæ omnem dolorem vt hoſtem fugit, quęq; voluptatem amplectitur.
  - Periculi, quod inde euenit, quippe dolor timorem, timor mortẽ, mors naufragiũ vitæ, naturæ & voluptatis infert.

In morte fortis vehementius dolet,
- Partim respectu naturæ, quæ mortẽ in omnibus quodam instinctu fugit.
- Maximè respectu patriæ, cui diutius non inseruiat.

Opp.

Omnis actio virtutis debet esse iucunda & delectabilis, vt habetur 2. Ethico. ergo actio fortitudinis non debet esse molesta.

Resp.

Actio fortitudinis est, vel
- *Interna, respectu habitus: & sic quia est laudabilis iucunda habetur.*
- *Externa, respectu periculi aut mortis: & sic res tristis appellatur.*

Opp.

Facilius est hostem apertum vincere, quàm dissimulantem amicum: ergo facilius est patentem dolorem vincere, quàm latentem voluptatem superare.

Resp.

Verum est, si animum fortis, & habitum virtutis spectes: attamen si teneram, mollemq; naturam consideres, longè difficilius est dolorem sustinere, quàm voluptatem supprimere. Natura enim abhorret dolorem, voluptatem sequitur.

An fortitudo potiùs in ferendo, quàm in feriendo perspiciatur?

Fortitudo magis perspicitur in ferendo quàm in feriendo. Fortis à ferendo dicitur.

In ferendo magis perspicitur, vt hic ait Aristoteles
- *Quia à ferendo pericula fortes appellantur.*
- *Quia iustiores laudes recte ferenti, quàm percutienti attribuuntur.*

Opp.

Vti viribus est melius quàm possidere: sed ferire hostem est vti viribus, ferre autem est nihil aliud quàm possidere: ergo ferire est melius quàm ferre & sustinere.

Resp.

Assumptio istius rationis est falsa. Nam ferre non est solùm pati aut possidere, sed etiam vires tam animi quàm corporis opportunè ac sapienter exercere.

Opp.

Opp.

Plus laudis animosè aggredienti attribuitur, quàm sustinenti hostem: ergo est melius aggredi, q̃ sustinere. Argumentũ tenet à pari: quia plus laudis dans liberaliter, quàm accipiens meretur.

Resp.

Vulgo & populariter id fit, non iustè & sapienter: iudicio enim sapientis non plus fortiter aggredienti, quàm laudabiliter hostem expectanti laudis attribuitur.

An mors potiùs forti, quàm fuga sit eligenda?

Ex fugâ fortis aut sequitur

- *Ruina*
  - *Reipub.*
  - *Religionis,*
  - *Honestatis, & in tali causa potiùs mors est expetenda, quàm fuga: sic enim mortem fugiendo scelus committitur.*
- *Salus*
  - *Ciuitatis,*
  - *Exercitus,*
  - *Suaq́, vitæ, & in tali causâ laudatur fuga. Quippe stultum & turpe esset mori, si plus commodi ex eius vitâ, quàm morte respub. sit habitura.*

Opp.

Mori ipsam huius vitæ fœlicitatem tollit: ergo mors nunquam est forti eligenda.

Resp.

Mori existentiam & actum, non essentiam & habitum fœlicitatis tollit: imò sic mori est optimus actus beatæ vitæ, ac fœlicitatis.

Mors optimus fœlicitatis actus.

Opp.

Nulla virtus tendit ad perniciem naturæ (est enim naturæ perfectio & conseruatrix) ergo fortitudo non flecteret hominem ad mortem, in qua dissolutio naturæ cernitur.

Resp.

Natura in homine duæ sunt partes,

Corpus: cuius perfectio est situs, & ornatus partium, qui morte corrumpitur.

Animus: cuius perfectio est ipsa virtus, quæ honestà morte magis perficitur.

Opp.

Si mors sit viro forti expetenda, est quidem expetenda aut propter bonum proprium, aut propter bonum alienum: sed neutrum horum fieri debet: ergo mors non est viro forti expetenda. Maior constat à sufficienti diuisione. Minor ratione probatur, primum propter bonum suum non debet mori, quia (vt ait philosophus in textu) omnia bona simul cum morte amittuntur: 2. non propter bonum alienum, quia suâ morte alijs maius bonum, quàm id quod perdit, non potest procurare. Hoc confirmatur exemplis sanctissimorum, qui etsi vitam aternam post mortem expectârunt, discrimina tamen huius vitæ sæpissimè per fugam euaserunt.

Sic Petrus & Paulus apostoli.

Resp.

Fateor omnia bona istius moralis vitæ lethali mortis ictu terminari: est tamen potius optandum forti insigni virtutis actione vitam claudere, quàm diutius eâdem vti cum dedecore. Ad alteram partem argumenti respondeo: Ex fortis morte maius bonum, quàm si viueret alijs procurari. Hinc enim magis floret respublica, hinc multi Cæsares (id est) multi fortes vnius Achillis tumulo procreantur. Plus enim monet vnum exemplum, quàm verborum millia. Ad postremam partem dico, quòd sancti patres conati id fuerint, vt pensum istius vitæ quàm longissimè traherent, id autem non fecerunt vt diutius viuerent, sed vt diutius viuentes ciuitati dei hoc est ecclesiæ magis proficerent. Fugiat ergo fortis si aliquid reipub. inde contingat boni. Hoc vnum audiat,

Mors viri fortis vtilior ciuibus quàm vita.

Optima mors salue, pessima vita vale.

Et iterum,

Viuere seruire est, libera vita mori.

An

An liceat forti hostem fallere?

Fallere contingit duobus modis, aut

- *Cum violatione fidei: & sic non licet. Est enim viri fortis potiùs ad tormenta redire cum Regulo, quam fidem fallere cum ignominia.* — Forti quomodo liceat hostem fallere.
- *Cum stratagemate belli:* & *sic licet,*
  - *Quia natura iubet, vt se defendat.*
  - *Quia patria iubet, vt hostē pellat.*
  - *Quia lex belli iubet, vt fortis insidias aduersus hostem iniustū struat.*

Opp.

Insidiæ non sunt sine fraude: At fraus non est sine vitio: ergo hostem insidijs fallere & adoriri, verè forti non licebit.

Resp.

In bello vim vi repellere docuit natura: vim arte etiam aliquando vincere docuit experientia. Sunt ergo insidiæ, in quibus intenditur turpitudo, & hæ sunt malæ: sunt quoq; insidiæ, in quibus intenditur vitæ & patriæ conseruatio, & hæ sunt bonæ quæ rectè stratagemata appellantur. Insidiæ enim tum propriè dicuntur cum iniustè, stratagemata verò tum solum cum iustè contra immanitatem hostis fiant. — Vis aliqua non illicita. — Distinctio inter insidias & stratagemata.

CAP. X.

An rectè definiatur Temperantia?
An solum in voluptatibus gustus & tactus versetur?
An eius species rectè assignentur?

VT in defensione ciuitatis satis non est hostem à muro pellere, si intra mœnia & tecta proditores maneant: ita in institutione hominis satis non est vim fortitudinis scire, quâ hostem externum vincere, si vim temperantiæ ignoras, quâ hostem internum superare queas. Rectè ergo philosophus proximè post fortitudinem, nos temperantiam docet, vt sicut illâ vrbem ab hostibus: ita hac mentem à malis affectibus tueamur. Est — Temperantia hostes internos & domesticos superat. — Ratio ordinis.

enim temperantia virtus, quâ nihil vel ad affectus reprimendos potentius, vel ad mores hominum confirmandos aptius, vel ad diuinum numen placandum efficaciùs fingi, aut dici poteſt. Voluptatis enim neruos conſcindit, flammas furentis appetitus ſupprimit, totam hanc vitam caſtam & honeſtam reddit. Hinc quædam concluſiones apud Ariſtotelem in hoc capite traduntur: Quarum prima eſt, quòd temperantia ſit mediocritas inter voluptatem & ſtuporem naturæ: ſecunda, quòd verſetur non circa animi ſed circa corporis voluptates: tertia, quòd non in omnibus corporis voluptatibus ponatur, ſed ſolùm in illis, quæ guſtum & tactum mouent: quarta, quòd maximè in delicijs tactus moderandis occupetur: poſtrema, quòd his poſitis intemperantia præ cæteris animi vitijs ſit maximè fugienda. Ab iſtis concluſionibus hæ, quas in fronte vides, eruuntur quæſtiones, quas etiam breuiter perſtringendas puto. Prima eſt, An rectè definiatur temperantia? rectè Seneca; Eſt (inquit) temperantia habena voluptatis: rectè Boetius, Eſt (inquit) temperantia nihil aliud, quàm caſta humanæ vitæ moderatrix, & magiſtra: rectè Ariſto. Eſt (inquit) temperantia virtus animi inter voluptatem, & ſtuporem naturæ poſita, quæ linguâ & manum id eſt guſtum & tactum in ſuis obiectis moderatur. Guſtum & tactum dico, non quòd alij ſenſus ſuis obiectis non delectentur (vt aures fabulis, vt oculi picturis) ſed quòd per ſe in illis ſolùm, in his per accidens verſetur temperantia. Propriè enim tum temperantes dicimur, cum guſtum & tactum rectè moderamur. Cæterùm neſcio, quantum virus in reliquos ſenſus à guſtu & tactu ſpargit voluptas. Eſt enim compta, ſed fallax: eſt venuſta, ſed inſidioſa meretrix: quippe voce, vultu & veſte fallit. Voce aurem, vultu oculum, veſte fragrante odoratum capit. Iſtis enim (vt ait Philoſophus) libidinoſi in memoriam ſuarum cupiditatum redeunt & reuocantur. Quare non ſolùm linguæ & manibus, ſed etiam oculis, aliſq; ſenſibus frænos temperantiæ inijciendos cenſeo, vt velo caſtitatis oculi contecti non videant

Concluſiones Ariſtotelis de temperantia.

Intemperantia inprimis fugienda.

Expoſitio primæ Quæſtionis.

Temperantia per ſe circa guſtum & tactum, per accidens circa alios ſenſus verſatur.

Voluptas omnes ſenſus inficit.

Senſus omnes contiacentes habere decet.

ant Helenam : vt cerâ Vlyſſis aures obſtructæ non audiant Cyrcem : claudite oculos, aureſq; veſtras obturate Iuuenes, claudite ſenes, nudam Dianam fugite : ſi hoc non moueat, nudam Berſabam, nudamq; Suſannam fugite. Nam oculus in his vulnerauit animum. Quid dicam ? mores profectò noſtrorum temporum ſunt nimis diſſoluti. Quot enim vbiq; Veneris depinguntur Idola? Quot eidem meretriculæ pallatia ? Quot paſſim de Thaide proponuntur ſpectacula ? quæ omnia per oculos auréſq; quaſi per feneſtras hominum animos inficiunt, vt veluti aſpidis aculeo icti in ſomno voluptatis ſine ſenſu pereant. Sed quid ago? Ad ſpecies temperantiæ explicandas venio. Sunt autem quinque (vt aiunt interpretes) nimirum Abſtinentia, Sobrietas, Pudicitia, Caſtitas, & alma Virginitas. Abſtinentia circa cibum : Sobrietas circa vinum : Pudicitia circa oſculum & amplexum : Caſtitas circa ipſam Venerem : Virginitas circa intacti pudoris inſtitutum verſatur. Hæ omnes, & ſingulæ temperantiæ comites, Epulones, Bibulos, Impudicos, Luxurioſos, Hyppocratis tenuem diætam & ſalutarem docent : quam ſi didicerint, nunquam cum Philoxeno gruis collum ſibi dari optabunt, vt maiore deliciarum voluptate in ſuis epulis capiantur.

Vtilis digreſſio.

Expoſitio tertiæ Quæſtionis.

Temperantiæ ſpecies quinque.

Philoxenus intemperans.

Temperantiæ nomen capitur, vel

Latiùs, pro moderatione omnium actionum humanarum quæ cum voluptate copulantur : & ſic in obiectis omnium ſenſuum verſari dicitur.

Strictiùs, pro moderatione voluptatum in obiectis guſtus & tactus : & ſic hoc loco propriè definitur.

In temperantia conſiderari ſolent ſex.

- 1. Natura, quæ eſt, vel
  - Communis: & ſic in omnibus omniũ virtutum actionibus cernitur.
  - Propria: & ſic in obiectis guſtus & tactus ſolùm verſatur.
- 2. Oppoſitum: quod eſt, aut
  - Intemperantia ſeu libido in exceſſu.
  - Stupiditas naturæ & conſuetudinis in defectu.
- 3. Obiectum, quod eſt, aut
  - Proprium & per ſe, vt voluptas guſtus & tactus.
  - Commune & per accidens, vt turpiloquium, quod per auditũ: veneris Idolum, quod per aſpectum animum inficit & ineſcat.
- 4. Partes, vt
  - Verecundia: per quam turpia fugimus.
  - Honeſtas: per q̃ decorum obſeruamus.
- 5. Species, vt ſuprà.
- 6. Officium, quod eſt
  - Conflictari cum voluptate & dolore.
  - Abſtinentiã in cibo potuq́; exercere.
  - Stimulos concupiſcentiæ in delicijs veneris refrænare.

Opp.

Omnis virtus eſt habitus animi rationis participis: ſed temperãtia non eſt habitus animi rationis participis: ergo non eſt virtus. Maior conſtat in definitione virtutis: Minor eſt in principio huius cap. vbi docet philoſophus, quòd fortitudo & temperantia ſimul tractari debeant, quia ſunt earum partium animi, quæ ſunt rationis expertes

Reſp.

Quamuis ſunt duæ partes appetitus, nempè iraſcibilis, quam fortitudo: concupiſcibilis, quam temperantia regit: non tamẽ ſequitur, quòd hæ virtutes in ijs partibus animi ſedeant, quæ ſunt penitus rationis expertes. Intelligitur ergo hic locus de officio harum virtutum, non de ſubiecto. Officium enim eſt iraſcibilem, & concupiſcibilem appetitum imperio rationis ſubiugare & edomare. Subiectum, ſi requiras, voluntatem conſtituo.

Subiectum fortitudinis & temperantiæ, voluntas.

Opp.

Opp.

Temperantia est virtus animi, ergo voluptates animi refrenaret. Quo concesso sequitur id esse absurdum in textu, quod versetur solùm circa corporis voluptates non animi.

Resp.

Circa corporis voluptates solùm: id est primariò, & per se versari dicitur.

Temperantia primariò & per se versatur in corporis voluptatibus.

Opp.

Voluptates animi sæpe immaniores sunt quàm voluptates corporis, ergo in illis moderandis potius per se, quàm in voluptatibus corporis versaretur temperantia. Ratio est quia virtus circa difficilius versaretur.

Resp.

Ratio non sequitur: quia libido ista animi ex infectâ radice (id est) ex concupiscentia corporis nascitur: per accidens autem attingit animum.

Libido animi nascitur ex concupiscentia corporis.

Opp.

Oculi nonnunquam lasciui & intemperantes dicuntur: similiter & aures: quia animum suorum obiectorum lenocinijs fallunt, & inficiunt: ergo in voluptatibus gustus & tactus solùm non inhæret temperantia.

Resp.

Idola (vt dixi modo) cupidinis non probo: pallatia veneris non dilaudo. Nam quamuis penicillũ pictoris & scriptoris placet, venenũ tamen (quamuis dulce) nocet. Sed ad argumentum respondeo, in aliorum sensuum obiectis casu & fortuitò, in obiectis verò gustus & tactus per se & vi suâ versari temperantiam.

Opp.

Thaidis fama nocuit Demosthenj, etsi nunquam viderit: memoria amplexus nouas flammas excitat, etsi externa obiecta gustus & tactus desint: phantasia denique in somno aliquando faces libidinis incendit, etsi gustus & tactus obdormierint: ergo interni etiam sensus, vt voluntas, memoria, phantasia pestifero habitu libidinis inficiuntur: quo dato sequitur, quòd opus sit temperantiâ non minùs in his internis, quàm in illis externis sensibus moderandis.

Resp.

Resp.

Appetitus, memoria, phantasia, aliqꝫ interni sensus ictu quidem concupiscentiæ vulnerantur, at (vt antea ostendimus) per ipsum corpus, quod primùm in potentias animæ transfundit venenum. Quare etsi consopitis externis sensibus phantasia aliquando ad turpitudinẽ nos in somno alliciat, turpis tamen & voluptuosa actio suam originem ab ipsis sensibus primùm infectis hausit.

Senſus externi primùm corrumpuntur, tum interni.

Opp.

Stupor naturæ tantus in nullo est quin aliquando telum æstumꝫ cupidinis sentiat: ergo male definitur temperãtia medium inter excessum voluptatis, & stuporem naturæ.

Resp.

Nullos homines istis temporibus in smaragdos i. in castitatis lapides commutatos scio: paucos admodum sponte factos eunuchos audio. Non ergo quid sit, sed quid possit esse hoc loco quæritur. Potest quidem fieri vt aliquis in vsu, modo, ordine voluptatis deficiat, & hic in stupore peccare dicitur. Stupor enim hoc loco non privatio, sed defectio legitimæ voluptatis definitur.

Dubium cap.

Vtrum bellua voluptatibus aliorum sensuum à gustu & tactu delectentur?

Obiectis sensuum mouentur bellua, vel

- Internè, per
  - Memoriã sensitiuam, vt canis viso domino.
  - Communem sensum, seu phãtasiam: vt ouis visa matre.
  - Instinctum sagacis naturæ: vt aranea visa prædà.
- Externè, vel
  - Per se, in
    - Gustu: ad nutritionem.
    - Tactu: ad generationẽ & conseruationem speciei & naturæ.
  - Per accidens in
    - Auditu: sic aues & vrsi capiuntur harmonia.
    - Aspectu: sic simiæ suos catulos, sic pauones suas plumas delectabiliter aspiciunt.
    - Olfactu, sic canes, porci, pisces odoribus capti ad cadauera longissimè pertrahuntur.

Opp.

Opp.

Canis leporis odore non delectatur, ſed paſtu: leo voce bouis non capitur, ſed eſu: & ſic in omni genere brutorum animantium: ergo vana & inutilis eſt iſta diſtinctio. Antecedens eſt Ariſtotelis in hoc cap.

Reſp.

Aliquid percipitur ſenſibus bifariam,

Diſtincte, & per ſe: & ſic ſolus homo de obiectis ſenſuum perfecte iudicat.

Confuſe, & per accidens: & ſic etiam bellua obiectis aliorum ſenſuum à guſtu & tactu demulcentur.

Opp.

Cantus Cygni ante mortem non eſt cauſa cibi quem non capit, aut coitus quem abhorret: ergo eſt aliqua ſenſibilis delectatio in eo per ſe, & non per accidens, vt docetur in textu.

Reſp.

Cantu ſuo Cygnus per ſe non delectatur, ſed ſic agere naturæ inſtinctu cogitur. Vt enim natura Phœnicem docuit in extrema ſenectute ſeipſam vrere: ita hanc auem ſenio confectam docuit dulciter ante ſuam mortem canere.

Aliud dubium cap.

An temperantia & natura alquâ ex parte opponantur?

Opp.

Licet ſecundum naturam concupiſcere, nec non explere voluptatem: ſed temperantia hæc prohibet, ergo temperantia & natura aliqua ex parte opponuntur.

Reſp.

Concupiſcentiæ modum præſcribit temperantia.

Natura duplex eſt, Animalis & humana: Inſitum eſt quidem vtriq; concupiſcere coniunctionis & procreationis cauſa: ſed ita inſitum eſt, vt bellua inſtinctum ſuæ conſtitutionis, homines verò habitum rationis ſequerentur. Dedit ergo natura appetitum non vt voluptati ad libidinem, ſed vt neceſſitati conſeruandæ ſpeciei cum modo & ordine ſubſeruias. Hunc ergo modum & ordinem ſolum præſcribit temperantia naturæ ipſius optima conſeruatrix.

CAP. XI.

An cupiditas naturalis ſit vitium?
Quid cupiditas? Quid intemperantia & ſtupor?
An intemperantia magis repugnet temperantiæ quàm ſtupiditas?
An omnis cupiditas ſit cum dolore coniuncta?

Concupiſcentia eſt quaſi hydra multorũ capitũ.

OMes libidinis, omniſque intemperantiæ in nobis eſt ardens quædam naturæ cupiditas, quæ vulgo concupiſcentia dicitur. Hæc tanquam lepra appetitum inficit, & quaſi Hydra percuſſa ſemper maiora acquirit capita. At deſperandum tamen non eſt. Nam iſtius præſens remedium eſt inclytiſſima virtus temperantia. Cæterùm ne in capitibus iſtius malæ beſtiæ excindendis minùs cautè & prudenter laboremus, poſt definitam temperantiam ipſam cupiditatem hoc loco diuidit & definit philoſophus: ſic enim loquitur, Cupiditatum aliæ communes ſunt & naturales, aliæ propriæ & adſcititię vt cibi cupiditas naturalis eſt, Omnes enim cum vacui ſunt, cibum aut potum appetunt, & vt ait Homerus, cubile optat adoleſcens. Hac propoſita diuiſione, quatuor ſequuntur concluſiones: prima quòd perpauci admodum in communi & naturali cupiditate peccent: 2. quòd proprijs cupiditatibus ferantur homines in multorum facinorum præcipitia: 3. quòd cupiditates hominum non ſint ſine turpi dolore animi: poſtrema quòd vix aut nunquam reperiantur illi, qui in defectu voluptatis delinquunt. Hinc primùm quæritur, An naturalis cupiditas ſit vitium: In naturali cupiditate conſiderantur, Radix, actus & conſenſus: in radice potentia, in actu habitus, in conſenſu animi affectus cernitur. In radice eſt quidem pulſus motuſque naturæ, idēque aut ſimplex aut corruptus, ſimplex vt cum eſurias appetere cibum, & hoc modo cupiditas non eſt peccatum: corruptus vt in concupiſcendo tranſire modum, & ſic vt ait philoſophus eſt flagitium. Hic pulſus enim eſt vt motus cordis

Concluſiones quatuor de cupiditate.

quem

quem nemo mortalium in hac vita reprimit: ſi addas actum, caue, nam citò ardeſcet: ſi addas conſenſum, fuge, nam aliter magnum naſcetur incendium. Eſt enim cupiditas fomes & fumus peccati: fomes quo accendimur: fumus quo ſuffocamur. Vis ſcire præclaram ſobolem iſtius ſeminis? audi: ab hoc tanquam à ſordida lacuna fluunt fornicatio, adulterium, ſtuprum, nocturna pollutio, inceſtus, & immane illud ſcelus contra naturam: ſi cupias ſcire quàm pulchræ ſint iſtæ filiæ, attende: Fornicatio eſt vaga & profuſa ſoluti cum ſoluta intemperantia. Adulterium eſt indiuiduæ ſocietatis ac matrimonij violatio. Stuprum eſt virginis turpis & libidinoſa corruptio. Inceſtus eſt affinis & cognati ſanguinis contaminatio. Nocturna pollutio eſt per corruptam phãtaſiam dormientis ad turpitudinem, prouocatio. Peccatum contra naturam (quia eſt horrendum) ſub velo ſilentij ac verecundiæ diſſimulandum cenſeo. Hinc liquidò conſtat, quid ſit cupiditas, quid intemperantia, & quid ex oppoſito ſit ſtupor naturæ. Cupiditas eſt quædam naturalis ad peccandum in humano appetitu procliuitas & propenſio. Intemperantia eſt, vt ait philoſophus in textu, vitioſa voluptatum exuperantia: Stupor eſt voluntaria & nimia licitæ voluptatis fuga & ſuppreſſio. In exceſſu tetriùs & frequentiùs, in defectu autem leuiùs ac rariùs peccare nos docet Ariſto. Pauci enim ſunt qui ſcintillulas naturæ in flãmas cupiditatis non conuertunt: eſt tamen omnis cupiditas cum dolore coniuncta & copulata. Sitis enim voluptatis febrim mentis parit, quę ſemel accenſa in corde ac per omnes regiones corporis diſperſa gelidis Dianæ fontibus facilè non extinguitur.

Quid Fornicatio.

Adulterium.

Stuprum.

Inceſtus.

Pollutio nocturna.

Peccatum contra naturam.

Cupiditas.

Intemperantia.

Stupor.

Quæſtio 3.

Quæſtio 4.

Cupiditatum aliæ ſunt

- Communes, verſatæ in rebus omnibus quæ appetũtur, vt in cibo, potu, venere, & honore &c.
- Propriæ, poſitæ in circumſtantijs rerum quæ appetuntur, vt in hoc cibo, hoc potu, hac venere, hoc honore. In vtroque membro huius diuiſionis peccatur, ſi concupiſcentiam naturaliter mouentem actus & conſenſus vel cum defectu, vel cum exceſſu ſequantur.

Alia

Alia distinctio eiusdem quæstionis.

Cupiditatum alia est
- Naturalis seu insita, quæ est in
  - Appetitu coniunctionis & procreationis ad affectum.
  - Impetu declinationis ad peccatum.
- Moralis seu acquisita, quæ est vel
  - In non repugnando voluptati cum alliciat.
  - In indulgendo eidem cum incendat: & istis modis per actum & consensum animi cupiditas (aliter peccati fomes) ipsum peccatum redditur.

Opp.

Nemo peccat in his quæ nobis à natura insunt: sed cupiditates insunt nobis à natura, ergo nemo in illis peccat. maior probatur quia virtus & vitium non insunt à natura.

Resp.

Cupiditas quomodo insit vel non insit à natura.

Cupiditates considerantur, vel
- *Secundum essentiam, & sic insunt nobis à natura fomiteſque vitiorum dicuntur.*
- *Secundum exuperantiam, & sic non insunt à natura, sed ipsa vitia appellantur.*

Opp.

Si repletus & distentus Baecho plus vini appetat, hoc facit quidem naturaliter, sed ita appetere est vitium, ergo naturalis cupiditas est peccatum.

Resp.

Ista cupiditas non est communis & naturalis, sed propria & voluntaria, secundum quam (vt ait philosophus) plus mille modis offendimus.

Opp.

Stupor multum prodest ad acquisitionem virtutis cum sit fuga voluptatum, ergo non est vitium.

Resp.

Stupor inordinata fuga voluptatum.

Stupor est fuga voluptatum, sed sine ordine & ratione.

Opp.

Stupor vel ex mala complexione, vel ex agritudine nascitur, ergo non est vitium: omne enim vitium est voluntarium.

Resp.

Resp.

Non solum complexio & ægritudo: sed etiam nonnunquam mala consuetudo eundem parit.

Opp. contra 3. Quæst.

Cupiditas est aut naturalis aut propria: ergo nulla est cum dolore coniuncta: ratio tenet quia natura in naturalis, & voluntas in propria dolorem fugiunt.

Resp.

Cupiditas consideratur, vel

- *Per se, & sic est delectabilis.*
- *Per accidens, & sic res tristis & molesta dicitur: cum enim concupiscens aut diutius aucupetur voluptatem, aut non assequatur cum velit, mordacissimum dolorem & animi cruciatum sentit.*

Opp.

Nocturnæ pollutiones non sunt voluntariæ, ergo non sunt peccata. Antecedens patet, quia contingunt in dormientibus.

Resp.

Causa istarum est duplex, vel

- *Natura, & sic non sunt peccata: non est enim culpanda natura si expellat venenum.*
- *Mala præcedens consuetudo, & sic sunt peccata: quippe voluntas corrupta ex motu naturæ suum præbet consensum.*

CAP. XII.

An optima remedia intemperantiæ sint abstinentia & castigatio?
An intemperantia sit magis voluntaria quàm timor qui opponitur fortitudini?

QVoniam nihil prodest detegere plagam, si non adhibeas medicinam: conuenit vt hanc intemperantiæ satis prolixam narrationem consilium philosophi medicinæ loco sequeretur. Concludit ergo hunc librum Aristo. consilio potiùs quàm præcepto, dehortando magis

Remedia intemperantiæ.

magis ab hoc monſtro ſcelerum, quàm nouum aliquod thema aut argumentũ demonſtrando. Sunt tamen iſtius capitis quatuor argumenta, quorum primum eſt quòd intemperantia cum voluptate cõiuncta ſit magis voluntaria quàm timor animi, quem dolor ſequitur: alterum, quòd intemperantia ſit ob fœdam voluptatem ſui quaſi pediſſequam maiore reprehenſione digna quàm timor: 3. quòd in pueritia & flore ætatis hoc vitium concupiſcentiæ incaleſcat maximè: Poſtremũ quòd optima remedia iſtius ſceleris ſint duo, abſtinentia & caſtigatio. Vtinam profectò hoc breue conſilium (ſicuti decet) ab omnibus perciperetur: tum ſanè Guloſi ſuam crapulam, ebrioſi ſuam inſaniam, libidinoſi ſuam infamiam fugerent, imò abhorrerent. O tempora in quibus nunc viuimus: quot gula, quot venter, quot turpis libido perdidit? Guloſe quid quæris? cibum. Ebrioſe quid ſitis? vinum. Libidinoſe, quid petis? venerem.

O curas hominum, O quantum eſt in rebus inane?

Gulæ comes putredo eſt, ebrietatis obliuio eſt, veneris ignominia, molliuſculè tamen & delicatè viuimus. ſed quid ago? melius eſt auerſâ facie pudenda iſtorum temporum cõtegere, quàm dicendo multa multorum animos nimium exulcerare. Vis epulari? licet: ſed vtere abſtinentia. Vis vinum bibere? placet: ſed ſobrietatem adhibe. Vis mulierem tangere? id tibi non negatur, ſi adſint caſtitas & pudicitia. Cæterùm abſque his frẽnis hæc agere non licebit, quippe venter cibo vinoque æſtuans citò ſpumat libidinem: eſt enim periculoſa res gula, nam tollit vitam: eſt luxurioſa res vinum, nam tollit ingenium. Rectè Propertius,

Gulæ, ebrietatis, & veneris comites.

Vino forma perit, vino corrumpitur ætas,
Vino ſæpe ſuum neſcit amica virum.

Sapienter Ouidius,

Nox & amor, vinumq́, nihil moderabile ſuadent.

Iſtorum nunc tandẽ quæris remediũ? age ergo, audi poëtam,

Ocia ſi tollas periere cupidinis arcus,
Contemptæq́, iacent, & ſine luce faces.

Audi

Audi philoſophum: Caſtigatione quadam adhibita, contrahi debet id omne in nobis, quod rerum turpium ac libidinoſarum cupiditate rapitur nimiumq; exultat ac luxuriat. Summa omnium eſt: ſi ſit animus propenſior in libidinem, adhibe conſilium: ſi ſit præcipitantior, adhibe ieiunium: ſi ſit præceps & effrenis, adhibe flagellum. Conſilium enim labentes: lapſos ieiunium: inſanos & furentes flagellum ſanat: eſt quidem hoc corpus inſolens & ſuperbum naturæ mancipium quod laxis habenis aliquando furit, retractis tamen nonnunquam obediens rationi & virtuti redditur. Hieronymus pius ille pater multis ieiunijs maceratus dormiens olim in eremo delicias Romæ vidit: O Chriſte, quid nos exquiſitis ferculis ſaginati, mero diſtenti, laſciuâ muſicâ perfuſi, in eburneis lecticis ſecuri & conſopiti agimus? ſed hîc finem impono ſtudioſe lector, modò memineris teipſum conſilio & abſtinentiâ vincere: quod ſi feceris audi ſapientem Senecam, Bis vincit qui ſe vincit: quod ſi non feceris, audi iterum, Bis interimitur qui ſuis armis perit.

Caſtigatio vtilis.

Nota.

Hieronymus in eremo delicias Romę cogitauit.

Bis vincit qui ſe vincit.

Bis perit, qui ſuis armis perit.

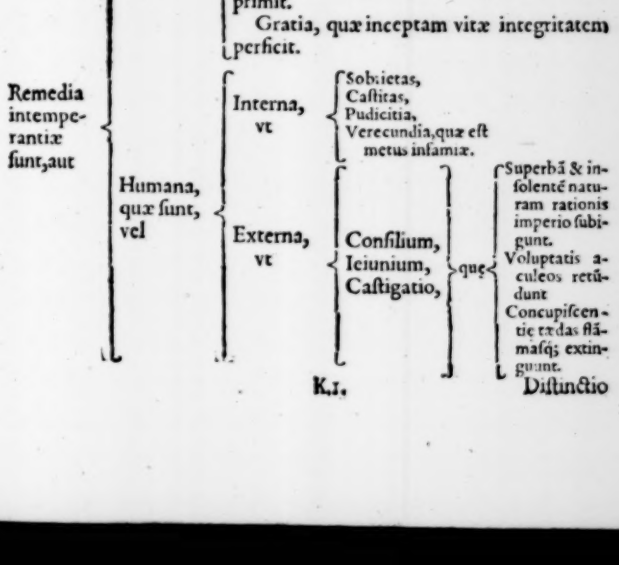

Ex Boetio.

Distinctio secunda Quæstionis.

Intemperãtia est magis voluntaria quã stupor, propter
- Procliuitatem naturæ, vnde motus.
- Innatam cupiditatem, vnde affectus.
- Vnitam voluptatem, vnde consensus.
- Obiectorum varietatem, vnde habitus intemperantiæ nascitur.

Opp.

Abstinentia seu ieiunium naturæ vires frangit, spiritus diminuit, sanitatem tollit, totum deniq; hominem muniis aptum ad præstandum virtutis officium reddit: sed virtus quæ est conseruatrix naturæ hæc prohibet: ergo abstinentia seu ieiunium non est optimum remedium intemperantiæ.

Resp.

Corpus tractandum vt seruus contumax.

Quemadmodum seruus cõtumax puniri debet, non vt dispereat, sed vt submissior fiat: ita corpus hoc nostrum sic macerare debemus, non vt cadat, sed vt rationi pareat & obsequatur.

Opp.

Quod natura abhorret vt malum, non est eiusdem salutare remedium: sed castigationem & flagellum natura abhorret vt malum: ergo non debet adhiberi vt remedium.

Resp.

Castigatio modica salutaris est

Si lasciuienti iumento plus oneris quàm ferre valet imponatur, in itinere corruet: sin minus, contra stimulum calcitrabit: ita si vltra vires hoc corpus affligas, malum est: si verò moderatè ferias, salutare est.

Opp.

Pharisæi hæc fecerunt, & tamen hypocritæ à Christo sunt appellati: ergo hoc præceptum non videtur vtile & fructuosum.

Resp.

Castigârunt se Pharisæi hypocriticè.

Fecerunt quidem Pharisæi sed dissimulanter: fecerunt etiam Moyses, Elias, Iohannes præcursor & ipse Christus eadem verè & efficaciter. In Iohannis abstinentia tria imitatione digna mihi videntur, tenuis dieta, vestis aspera, eremus solitaria. Non est ergo hoc præceptum inutile, non est contra fidem. Paulus enim vas electionis castigauit corpus suum, & in seruitutem redegit, ne fortè cum aliis prædicauerit ipse reprobus inueniretur. Caterum pondus hoc quod nobis-

bismet imponimus, æquis prudentia lancibus est trutinandum, vt ferentem neq; grauitate opprimat, neq; leuitate licentiùs insolescere & superbire sinat. Vt enim nauis si supra modum oneretur, subsidet, si infra modum, ad omnem flatum vacillat & periclitatur: ita corpus nimis afflictum perit, minus verò quàm decet, statim veluti inflata vesica seu bulla intumescit.

Castigatio voluntaria neq; nimis grauis esse debet, neq; nimium leuis.

Contra aliam quæstionem.

Opp.

Voluntas est æquè principium omnium vitiorum & virtutum, vt habetur in 2. lib. Ethico. ergo intemperantia non est magis voluntaria quàm stupor, quia ex altera parte temperantiæ opponitur.

Resp.

Duo in vitijs & virtutibus spectantur,

Essentia, vt sunt habitus, & sic æquè voluntaria habentur omnia.

Circumstantiæ, vt sunt actus, & sic intemperantia est magis voluntaria quam stupor, quia illa voluptatem, hic verò dolorem concomitantem habet.

Dubia cap.

Alia quædam dubia capitis.
An dolor magis labefactet naturam quàm voluptas?

Opp.

Intemperantes & libidinosi sunt breuissimæ vitæ: ergo voluptas quæ est illorum comes, magis labefactat naturam quàm dolor. Antecedens experientia probat.

Resp.

Voluptas in textu secundum naturam non secundum exuperantiam intelligitur: illa enim conseruat, hæc verò magis labefactat quàm dolor.

Voluptas immodica plus nocet quàm dolor.

An vehementes voluptates insanire faciant?

Voluptas vehementior ad insaniam adigit.

Vehementior voluptas insanire facit, quia
- *Cerebrum humanum nimis exiccat,*
- *Spiritum animalem nimis perturbat,*
- *Varijs intentionibus phantasiam vulnerat,*
- *Immensos dolores in appetitu excitat.*

Opp.

Animus rationis compos est vt ait Arist. lib. 3. de anima, cap. 5. ab omni perturbatione liber & immunis: ergo à voluptate ita non vincitur vt insaniat.

Resp.

Animus rationis compos consideratur bifariam, vel
- *Absolutè vt est spiritus, & sic est immortalis, liber & immunis ab omni perturbatione & affectu.*
- *Comparatè vt est actus, & sic affectibus corporis aliquando vincitur, nec non sæpe eorum impetu à sede rectæ rationis dimouetur.*

Deo gloria.

LIBER QVARTVS.

CAP. I.

Quid liberalitas? Quæ ſint eius extrema?
An magis in dando, quàm in accipiendo verſetur?
An auarus ſit deterior prodigo?

HACTENVS PER CAPITA veluti per veſtigia ſequuti ſumus Ariſto. nunc verò ſi quidam audirentur interpretes, vel omnino claudereturhoc opus, vel ſaltem cõtractis velis concluderentur omnia. Sunt enim qui axiomata philoſophi probant de virtute in genere, eius autẽ præcepta de virtute in ſpecie non dilaudant. Sunt & alij non contemnendi interpretes, qui vaſta & nimis oblonga, in ea quæ ſequuntur, ſcriptitârunt gloſſemata: nos verò & horum tœdium, & illorum ocium fugientes, ipſum nunc medium tenere pro viribus enitemur. Pergemus ergo cum philoſopho, ea ſolùm poſthac in ſingulis capitibus tractaturi themata, quæ nobis de hac re impenſiùs conſiderantibus videbuntur neceſſaria. Diſputatum iam eſt de duabus eximijs virtutibus, quarum altera bilem, altera gulam in nobis moderatur. Ordine nunc alia virtus inſignis (manu Cæſaris non indigna) ſequitur (ipſa nempe liberalitas) quę non aliter manum in diuitijs, quàm temperantia mentem in delicijs dirigit. Hæc virtus eſt, quâ nulla habetur vel ad nomen propagandum meli-

Ratio inſtituti in ſequentibus libris explicandis.

De liberalitate.

Liberalitatis laus.

or, vel ad beneuolentiam conciliandam aptior, vel ad inopiam pauperum ſubleuandam accommodatior. Quippe laus, amor, fama, portam & arcam liberalis ſemper referant & aperiunt. Huc tanquam ad commune ciuitatis aſylum, inopes, oppreſſi, miſeri, pro auxilio, conſilio, ſolatio conuolant. Sed his omiſſis ad textum venio, in quo 4. præcipuè proponuntur: 1. natura liberalitatis: 2. obiectum: 3. proprietas: 4. extremorum comparatio. Natura eius eſt, vt liberalitas ſit habitus inter auaritiam & prodigalitatem poſitus, quo homo tanquam aureâ rationis regula in dandis & accipiendis pecunijs vtatur. Per habitum genus, per prodigalitatem & auaritiam vitiorum repugnantiam, per hominem ſubiectum, per rationis regulam multiplicem circumſtantiam, per dare & accipere duplex liberalis officium, per pecuniam omnem diuitiarum affluentiam in hac definitione intelligo. Pecunia enim non ſolùm hìc pro ſignato nummo accipitur, ſed etiam pro omni rerum omnium (quæ in commutationem cadunt) ſupellectile & abũdantia. Nam obiectum liberalitatis eſt pecunia, id eſt, aurum, argentum, æs, ſtannum, ager, granum, & quicquid aliud eſt, quod commutantis iuſtitiæ menſuram reſpicit. Quippe hic dicitur liberalis, qui nudis veſtem, qui famelicis cibum, qui ægrotantibus medicinam dederit. De naturâ & obiecto liberalitatis ſatis. Sequitur vt de multiplici proprietate officioq; pauca dicamus. Officia liberalis ſunt aut communia, aut propria. Communa ſunt, vt dare & accipere: propria verò, vt rarò accipere, rariùs autem ab alijs petere, plurimos ſibi benignitate deuincire, prudenter ſuarum facultatum rationem habere, in dando maiorem laudem quàm in accipiendo acquirere, omnes deniq; affluentis fortunæ Nilos niſi ad beneficentiam exercendam contemnere. Quòd autem in dando potiùs quàm in accipiendo verſetur liberalitas, triplici ratione in textu conſtat: à naturâ virtutis: à proprio: & ab effectu. A naturâ, quæ magis in agendo quàm in patiendo cernitur, ſed dare eſt agere, accipere pati, ſplendor ergo liberalitatis potius in dando quàm in accipiendo

Natura eius quæ

Pecunia latiùs hoc loco ſumitur.

Obiectum quod

Proprietas & officium liberalitatis.

Liberalitatem in dando potiùs quàm in accipiendo verſari.

endo cernitur. A proprio, quia proprium virtutis laus eſt, ſed laus maior dantem quàm accipientem ſequitur. Ab effectu, qui eſt dilectio, quæ pro accepto beneficio danti magis quàm accipienti debetur. Rectè ergo Ouidius cecinit,

(*Crede mihi res eſt ingenioſa dare.*

Reſtat nunc in poſtremo loco extremorum comparatio. Extrema duo ſunt: Prodigalitas & Auaritia. Prodigalitas eſt, vt ingenioſè quidam definit, vas magnum ſine fundo, ingens arca ſine ſerâ. Omnia enim profundit, reponit nihil. Si apertiùs agas, Prodigalitas eſt ſtulta & inconſiderata rerum profuſio, quam plerumq; inanis gloria, inſignis ſtultitia, magna inopia, ſera animi pœnitentia ſequuntur. Hinc illam deſcribit Ariſtoteles vitioſum habitum, quo deprauati omnia ſine modo, ordine, & ratione exhauriunt. Huic opponitur Auaritia omnium meo quidem iudicio vitiorum Pandora. Eſt enim (vt ait Philoſophus) malum inſanabile, & inextinguibilis pecuniarum ſitis. Iſtam definit orator eſſe inordinatum habendi amorem, qui in appetendo ſine fine, in acquirendo ſine modo, in retinendo ſine iure verſatur. Furto enim, vſurâ, rapinâ, fraude, periurio, mendacio, alijſq; ſexcentis iniuſtis modis rapit & corradit omnia. Quare vt nullum vitium deterius eſt auaritiâ: ita auaro nihil eſt ſceleſtius. Quippe nihil eſt magis execrandum, quàm adorare pecuniam. Non ergo immeritò hoc loco Ariſtoteles prodigum longè meliorem auaro eſſe exiſtimat. Quia prodigus largiendo prodeſt multis, auarus nemini: prodigus aliquando conſilio, aliquando neceſſitate ſapit, auarus nunquam: Prodigus in dando benignum, & liberalem imitatur, Auarus portam & manum claudit: Prodigum amant multi, auarum vt monſtrum deteſtantur omnes.

Extremorum comparatio.

Prodigalitas quid.

Auaritia quid.

Auaro nihil deterius.

Prodigus auaro melior.

In liberalitate spectanda sunt quinque,
- Natura, vt sit virtus, quæ in recto vsu pecuniarum cernitur.
- Obiectum, quod est duplex,
  - Externum, vt pecunia.
  - Internum vt pecuniarum concupiscentia.
- Officium, quod est, vel
  - Commune, vt dare, accipere.
  - Proprium, in dando obseruare, vt sint
    - Mens iucunda,
    - Frons grata,
    - Res propria,
    - Proportio iusta,
    - Cura honesta,
    - Causa pia.
- Oppositum quod est, vel in
  - Excessu, vt prodigalitas.
  - Defectu, vt auaritia.
- Vsus, qui est aut
  - Publicus, vt ciuitatis conseruatio.
  - Priuatus, vt liberalitas hominis, laus, fama & dilectio.

Distinctio secundæ quæstionis.

Liberalitas magis in dando, quàm in accipiendo cernitur, quia
- Beatius est dare, quàm accipere.
- Magis laudatur propter beneficium.
- Magis diligitur propter vsum.

Distinctio tertia quæstionis.

Prodigus duplex est, vel
- Simplex, qui alijs vitijs non est deprauatus, & hic est melior auaro
  - Propter facilioré reductionem, quæ fit, aut
    - Progressu ætatis.
    - Consilio.
    - Vrgente necessitate
  - Propter maiorem similitudinem eiusdem cum liberali in dando.
  - Propter saniorem animum in iudicio virtutis.
  - Propter firmiorem laudem, & admirationem populi.
- Compositus, qui est alijs etiam flagitijs coopertus, & iste in hac comparatione non intelligitur.

Opp.

Opp.

Magnificentia est virtus inter prodigalitatem & auaritiam, quæ in vsu pecuniarũ cernitur: ergo aut confunditur cum liberalitate, aut liberalitas probè hoc loco non definitur. Antecedens est Aristo. in 2. cap. huius lib. vbi dicit magnificum esse necessariò liberalem. Vnde à coniugatis sequitur magnificentiam esse necessariò liberalitatem.

Resp.

Suprà demonstratum est magnificentiam & liberalitatem non re, sed ratione tantùm differre. Magnificentia enim in magnis, liberalitas in paruis sumptibus versatur.

Opp.

Æquè in magnis, ac in paruis versatur liberalitas: ergo rectè illud discrimen non assignatur. Antecedentis verba sunt circa medium istius capitis.

Resp.

Magnũ sumitur bifariam, aut { *Absolutè pro re excelsa & illustri: & sic in magnis non versatur liberalitas.* / *Cõparatè pro re mediocri, & sic in magnis cernitur.*

Magnũ bifariam acceptum.

Opp.

Circa domum, agrum, oleum, aliaq; infinita versatur liberalitas, ergo non solùm circa pecuniam, vt circa proprium obiectum.

Resp.

Pecunia accipitur, aut { *Strictè pro signato Numismate, & sic non est adæquatum obiectum liberalitatis.* / *Fusè pro re omni, cuius æstimatio mensuratur pecuniâ, & sic est obiectum.*

Pecunia dupliciter sumpta.

Opp.

Circa concupiscentiam diuitiarum versatur liberalitas: ergo aliud ponendum est obiectum præter pecuniam.

Resp.

Est liberalitatis obiectum duplex, { *Externum, vt pecunia.* / *Internum, vt diuitiarum concupiscentia.*

Opp.

Dare & accipere sunt opposita in hac definitione liberalitatis, ergo mala est definitio. Argumentum est Aristo. 6. Top.

Resp.

Resp.

Dare & accipere non sunt contraria, accipere enim ita sequitur liberalitatem animi, vt optima visio sanitatem oculi.

Opp.

Nulla virtus perdit obiectum suum, sed liberalitas perdit: ergo non est virtus.

Resp.

Non perdit, sed impendit, & in rectum vsum elargitur.

Opp.

Nulla virtus naturæ vi ac propensioni repugnaret, sed potiùs eandem perficeret: at aliis plura dare quàm sibi retinere naturæ vi ac propensioni repugnat, ergo id agere non est omnino liberalitatis, & proinde fallax est textus, in quo id ipsum proponitur.

Resp.

Bona sunt, vel

- *Interna, vt virtutes & scientiæ: de quibus plura nobis appetere quàm aliis dare oportet.*
- *Externa, & hæc sunt, vel*
  - *Necessaria, respectu vitæ & familiæ: in quibus tenetur quilibet sibi magis quàm aliis prouidere.*
  - *Superflua: de quibus locus Aristo. intelligitur. Ex his enim plura aliis dare, quàm nobis retinere debemus.*

Opp.

Dare & accipere differunt specie, ergo non sunt actus vnius virtutis.

Resp.

Dare & accipere specie non differunt.

Specie non differunt, si secundum circumstantias ex præscripto rectæ rationis considerentur. Nam opportunè accipere dandi habitum & facultatem conseruat.

Argu. contra tertiam quæstionem.

Opp.

Is peior est qui in seipsum, quàm qui in alios peccat: sed talis est prodigus, ergo prodigus est deterior auaro.

Resp.

Auarus grauius in seipsum & in alios peccat quàm prodigus: is enim

enim nec sibi, nec alijs fauet, hic verò & sibi per benevolentiam, & alijs per pecuniam prodest.

Auarus in se grauiùs peccat quàm prodigus.

Opp.

Prodigus, qui stultus in textu dicitur, magis opponitur prudentiæ quàm auaritia, ergo est peior.

Resp.

Non minùs opponitur auaritia prudentiæ, ac ipsa prodigalitas, imò si altiùs consideres, magis rationi ac prudentiæ repugnat. Ratio enim & prudentia iubet, vt detur & expendatur pecunia.

Auarus prodigo rationi magis repugnat.

Opp.

Auaritia in textu malum incurabile dicitur, & ex consequenti non est vituperabile, quo posito sequitur, quòd auarus non sit deterior prodigo, cum sub reprehensionem non cadat.

Resp.

Incurable dicitur duobus modis, vel

- *Absolutè, pro eo quod omnino curari non potest: & sic auaritia malum incurabile non dicitur.*
- *Respectiuè, pro eo quod difficulter curari potest: & sic hoc loco accipitur.*

Dubium in textu.

An vsura sit malum sub auaritiâ per se?

Res quædam sunt quarum

- Vsus & consumptio non distinguuntur, vt vinum, granum, oleum, pecunia, pro quorum vsu aliquid vltra sortem exigere, est (si attenderis) aut id quod non est vendere, sed hoc est contra ius naturę, aut eandem rem bis vendere, quod est contra legem iustitię: non ergo licet pecuniam pro vsu pecuniæ accipere quandoquidem ipsa pecunia in suo vsu consumitur & collocatur.
- Vsus & consumptio differunt, vt vsus domus est inhabitatio non autem dissipatio eius: & in istiusmodi rebus licet pro ipso vsu aliquid (reseruato sibi rei dominio) postulare.

Vtilis de vsura ex Thoma distinctio Secundæ secundæ cap. 78.

Opp.

Opp.

Vſus pecuniæ vt ait Ariſto.in 5.lib.Ethicorũ eſt res in commutatione adæquare, ergo conſumi non eſt eius vſus vt in hac diſtinctione docetur.

Reſp.

Ratio non ſequitur,nam etſi res commutabiles adæquare ſit quidam vſus pecuniæ, proprius tamen & vt ita dicam principalis vſus pecuniæ eſt conſumptio ſeu diſtractio ſecundum quod in commutationes expenditur, vnde illicitum eſt, pro vſu eiuſdem mutuatæ aut cõſumptæ pretium accipere.

Opp.

Nullus contractus voluntarius & commodus eſt per ſe malus: ſed vſura ſæpe eſt talis contractus,ergo non eſt per ſe malus.

Reſp.

Voluntarium duplex.

Voluntarium eſt,vel { *Simpliciter, & ſic non eſt vſura reſpectu recipientis. Ex parte, & ſic eſt: præterea malum vſuræ ex intentione pendet, quæ eſt contra legem, naturam, & ſocietatem.*

Opp.

Leges permittunt vſuram, ergo non eſt mala per ſe.

Reſp.

Vſura non ideo licita quia permittitur & toleratur.

Aliud eſt permittere, & tolerare: aliud eſt ſancire, & approbare: leges permittunt ſæpe malum, ne maius in ciuitate periculum ſequatur, at non approbant, imò à malo deterrent, & dehortantur.

CAP. II.

Quid magnificentia? Quæ eius oppoſita?
An Pauper poſſit eſſe magnificus?

De magnificentia.

HÆc ætas (proh dolor) rarò de magnificentiâ cogitat. Perpauci ſiquidem nunc ſunt dierum,qui nouas ciuitates conſtituere:pauci, qui nouas Academias propagare: pauci, qui ſacra templa erigere: pauci, qui noua Muſarum hoſpitia ad ſuam ipſorum famam,vſumque poſterorum extruere cogitant. Quidam olim ruinam Romæ

Romæ tum florentis in re militari prospiciens (non sine animi dolore proculdubio) in has voces prorupit, Vbi nunc sunt Fabritij? vbi Decij? vbi nunc Cęsares? vbi Catones? Date veniam, si de statu Athenarum iam tacitus mecum repetens hoc vnum quęram: vbi iam sunt Wyckami? vbi Waynfleti? vbi Whiti? vbi nunc omnes magnifici & illustres viri, qui Angliam beatissimam regionem duobus longè augustissimis gymnasijs perbearunt? De quibus olim Coriatus poëta hoc modo cecinit,

Et duo sunt totum Gymnasia nota per orbem,
Oxonium studijs florens, mihi dulcis Alumna,
Regis opus: tuaq́, illustris Rex Cantebet ædes,
Magnificè florens sacris Academia Musis.

Hæc sunt verè Corinthia opera: hæc sunt expressa veræ magnificentiæ (de qua nunc loquimur) exemplaria. Nam philosophus in textu docet magnificentiam esse magnam liberalitatẽ, versatam quidem in rebus honorificis, cuiusmodi sunt quæ dijs adhibentur donaria, apparatus, sacrificia, similiterq́; ea omnia, quæ in cultu & religione diuina impenduntur, quæq́; in repub. honestæ glorię causâ exhibentur. Quid multis opus est? Magnificentia in subiecto, in obiecto, in modo, in fine cum liberalitate conuenit. Circa hæc tamen eminentius se gerit, & veluti ad alta, regia, & excelsa volat. Alexander petenti denarium dedit vrbem. Magnificus enim dat ille quidem, sed magna: extruit, sed insignia: facit multa, sed dignitate & honore plena. In hoc ergo magnificus à liberali differt, quòd ille summam rerum dignitatem, hic mediocrem suorum sumptuum rationem spectat. Pauper itaq; qui fortunam semper nouercam habuit, magnificus esse non potest: Quippe tria impediunt, inopia rerum, ignorantia honoris, defectio generosi pectoris: quia rem non habet, honorem nunquam est assecutus, quia tametsi honorem adeptus esset splendidè aut decorè propter abiectionem animi non tractaret. Oppositа huius virtutis sunt immanis profusio, & sordida parsimonia. Immanis profusio, qualis illa fuit Cleopatrę, quæ

Magnificentia quid.

Magnificentia cum liberalitate confertur.

Magnificus à liberali differt.

Magnificus esse pauper non potest.

Magnificentiæ oppositа.

quæ Antonio totam Ægyptum vno hauſtu propinauit. Sordida parſimonia: qualis fuit illa Mydæ, qui dum inhiauit pecuniæ, inedia confectus perijt. Magna eſt profectò in hac ætate auri ſacra fames. Vbiq; (vt ait poëta)

Creuerunt & opes, & opum furioſa libido,
Et cum poſſideant plurima, plura petunt.

Vbi eſt illa Sympathia & veluti ſenſus alienę miſerię? Ad portam diuitis accedit pauper, at clauſam reperit: pulſat ſępe, reſpondet nemo: alta tum voce clamat, cōtinuò his quęſitis oneratur: quis tu? quid tibi vis? vnde venis? quid hic quęris? ſi reſpondeat ſe Homerum eſſe, mox petunt, quid ſecum duxerit: ſi dicat lachrymas, rident: ſi literas, eludunt: ſi ſe nihil diuitiarum aſportâſſe fateatur, confeſtim exprobrant,

Cum nihil attuleris, ſtabis Homere foris.

O peſtiferam pecuniarum ſitim, & ſtygio veneno infectam parſimoniam. Hanc fugere oportet, ſi magnificentiam deſideras. Nam magnificentiæ lues odioſa, quam iam deſcripſimus eſt auaritia.

Magnificentia eſt duplex,
- Diuina, quę reſpicit Dei cultum: vel in
  - Templis deo ſacris,
  - Beneficijs ad templorum vſum conferendis.
- Humana, quæ reſpicit reipub. dignitatem, vel in
  - Aedificiorum ornatu.
  - Conuiuiorum & ludorum apparatu.
  - Beneficiorum magnitudine.
  - Operum excellentium viſu & pulchritudine.

Diſtinctio ſecundæ propoſitæ quæſtionis.

Pauper capitur, aut pro
- Homine opibus indigente ſolùm, & hic poteſt eſſe magnificus, quoad habitum animi, quamuis aduerſę fortunæ flatu agitatus diuitijs careat.
- Homine affluente opibus, vſu tamen carente, qui non poteſt eſſe magnificus.
- Homine, cui & animus excelſus, & opes etiam deſunt, & hic non poteſt eſſe magnificus, quia
  - Non habet materiam,
  - Non nouit vſum,
  - Ignorat agere ſecundum habitum,

Argu-

Argumenta contra primam quæstionem.

Opp.

Liberalitas tenet medium, sed magnificentia excedit liberalitatem, vt est in textu: ergo magnificentia non tenet medium, & ex consequenti non est virtus.

Resp.

Magnificentia excedit liberalitatem, non quoad essentiam virtutis, sed quoad existentiam ornatus: quippe non est melior sed cultior & splendidior virtus.

Opp.

Burleus, Buridanus, alijq; quidam interpretes defendunt magnificentiam specie distingui à liberalitate, ergo male hîc defenditur non distingui.

Resp.

Amicus Plato, amicus Socrates, magis amica veritas.

Opp.

Actus & obiecta liberalitatis & magnificentiæ specie differunt, ergo ipsæ virtutes specie differunt. Antecedens probatur, Quia actus & obiectum magnificentiæ sunt in honorabilibus, sed actus & obiectum liberalitatis solùm in laudabilibus reponuntur.

Resp.

Hoc quidem argumentum est Buridani, sed non cohæret. Nam vt ipsæ virtutes secundum magnum & paruum differunt: ita & actus & obiecta virtutum distinguuntur.

Opp.

Si secundum magnum & paruum solùm differant, tum liberalitas videretur nihil aliud, quàm dispositio quædam ad magnificentiam: sed hoc est absurdum ponere, cum sit æquè habitus ac ipsa magnificentia: ergo plus quàm modo & ratione differunt.

Resp.

Maior non tenet. Potest enim esse in re mediocri (qualis est materia liberalitatis) perfecta actio, proportioq; virtutis.

Opp.

Oppositæ magnificentiæ in reprehensionẽ non cadunt, vt ait Aristo. in fine huius cap. ergo magnificentia non videtur esse laudabilis.

Resp.

Resp.

Reprehensio extremorum sumitur bifariam: vel

- *Fiese: & sic extrema magnificentiæ reprehensione non carent.*
- *Strictè pro eo cui annectitur infamia: & sic Aristo. dicit illa in reprehensionē ferè non incurrere, quia nec proximis nocent, nec insignem habeant deformitatem.*

Argumenta contra secundam quæstionem.

Opp.

7 *Pauper potest esse prudens, ergo potest esse magnificus. Argumentum probatur: quia omnes virtutes morales sunt connexæ in prudentiâ vt habetur 6. Ethic.*

Resp.

Non negatur quin pauper possit esse magnificus quoad habitum, quamuis non sit quoad ornatum virtutis.

Dubium tex. An magnificentia sit nobilior liberalitate?

Magnificentia quatuor de causis nobilior liberalitate.

Magnificentia est nobilior, propter

- *Magnitudinem rei, circa quam versatur.*
- *Dignitatem personæ agentis,*
- *Splendorem actionis,*
- *Vsum, qui est plerumq; totius ciuitatis.*

Opp.

Liberalitas est communius bonum, ergo melius. Arg. est in 1. 5. Ethic. est etiam in 3. Topicorum. Antecedens probatur: quia liberalitas (vt ait philosophus in textu) est circa omnes pecuniarum vsus, magnificentia verò non est, vt in hoc textu concluditur.

Opp.

Vna virtus communior aliâ dicitur, vel respectu

- *Frequentioris actus: & sic liberalitas est communior magnificentiâ.*
- *Insignioris vsus: & sic magnificentia est communior: quia ad vsum totius ciuitatis immediatè refertur.*

Vtrum

Vtrum fundatores templorum & Donariorum in cultum dei sint magnifici?

Sūt respectu { *Magnorum sumptuum, quos expendunt.* / *Maximarum rerum, quas faciunt.* / *Diuinarum laudum, quas maximè intendunt.*

CAP. III.

An magnanimitas rectè assignetur? Quæ eius oppositа? Quæ species? Quæ propria?

INter Heroicas virtutes maximè splendet animi magnitudo, quæ vulgo magnanimitas appellatur. Hæc non aliter à modestia quàm liberalitas à magnificentia differt. Quare vt illæ duæ seinuicem sequuntur: ita harum altera alteram proximè & immediatè suo ordine, suoq; loco sequitur. In hoc tractatu, si Aristotelis textum contemplemur, quinque nobis proponi videntur. Magnanimitatis distinctio: eiusdē definitio: explicatio oppositorum: proprietatum enumeratio: & quarundam partium insinuatio. Distinctio est, quòd nomen magnanimitatis accipiatur duobus modis: vel generatim, & sic est omnium virtutum lux & ornamentum: vel speciatim, & sic est optimum tam in prosperà quàm in aduersa fortunâ animi subsidium. Primo modo accepta magnanimitas nullam certam ac definitam materiam habet, secundo modo honorem suo iure, vt propriam materiā & obiectū vendicat. Est tamen honor duplex, alius internus, qui est fœlicitatis præmium: alius externus, qui est magnanimitatis obiectum: vtrumq; quærit, & in hoc appetendo & moderando versatur maximè. Sedet enim magnanimitas veluti in excelso loco, sub cuius pedibus lubricam fortunam quasi captiuam & iacentem videas. Ferunt Timotheum illum Athenienſem reti olim cepisse fortunā, vnde fortunatus dicitur. At beatior est longè magnanimus, qui

De magnanimitate.

Obiectum eius honor.

non reti illam vt piſcem, ſed virtutis manu illâm vt ſeruam tenet. Quorſum hoc? vt intelligas magnanimitatis obiectũ eſſe honorem in rotâ, manúq; fortunæ poſitum, quo vtitur ſplendidè ſi poſſideat, quem facilè aſpernatur ſi non habeat. Hinc rectè definitur magnanimitas moderatrix fortunæ, & quaſi norma rectè appetendi honoris. Quã aliàs ſic deſcribit Ariſt. vt ſit virtus, quâ præditi honorẽ, eiuſq; occaſũ ferre & moderari poſſimus. Iterũ ſi placet hoc modo, Magnanimitas eſt mediocritas inter puſillanimitatẽ & elationem animi, quę in magnis & ſummis honoribus acquirendis humanum appetitum dirigit ac moderatur. Magnos & ſummos honores nomino, quia circa paruos & mediocres verſatur modeſtia, quæ ab hac virtute ſecundum magnum & paruum id eſt ratione non re diſtinguitur. Tertio in loco tractanda ſunt magnanimitatis oppoſita, quæ ſunt puſillanimitas & elatio animi. Puſillanimitas eſt quædam abiectio mentis, & inepta voluntatis in fugiendis honoribus defectio. In hoc vitio perpauci offendunt, quippe pauciſſimis hac tempeſtate artium ſtimuli & virtutum præmia id eſt honores offeruntur. Sunt tamen aliqui qui dũ ſceptrum id eſt honorẽ in theatro geſtarent, muſcas cum Domitiano inſectantur: de quibus nihil aliud dico, quàm quod ſeruus Domitiani olim dixiſſe dicitur. Interogatus enim is, eſſétne quiſpiam cum ſuo domino, reſpondit, ne muſca quidem, quippe ille omnes ſuo reti ſuſtuliſſet. Quid multis? vocante nos patriâ, veniendum, offerẽte virtutis præmium (ſi digni ſimus) accipiendum puto. Alterũ vitium ex aduerſo huic reſpondens elatio animi, & ſuperbia dicitur, quæ tantum tumorem in animo efficit, vt auidiùs quã leones prædam fugacem honoris vmbram aucupemur. Eſt enim ſuperbia (ſi verè definias) caninus appetitus gloriæ, quâ prorſus indigni ſumus. Iſtius comites ſunt inſolentia, iactantia, ambitio, diſcordia, ſeditio, curioſitas, & philautia. His malis ſemel faſcinati ad omne facinus & periculum rapimur, modò regno potiamur. Regnum petijt ambitioſus Cæſar, ſed præceps de ſũmo gradu fortunæ in ipſo ſenatu cecidit. Alexander regnorum Helluo totius terræ imperium voluit, ſed illum

Magnanimitatis definitio triplex.

Magnanimitas differt a modeſtia ratione tantum.

Puſillanimitas quid.

Superbia quid?

Superbia comites.

lum parum veneni ſuſtulit. Regnum inter omnes optauit Ariſtippus, ſed tenui filo appenſus gladius caput philoſophi perturbauit. O quot & quantas hominum ſtrages, quot & quantas ciuitatũ ruinas peperit ſiticuloſa honoris ambitio? Quarto in loco ſequitur proprietatum enumeratio. Magnanimitas, quæ ab Ariſt. reſpectu modeſtiæ extremum, reſpectu rationis medium, reſpectu laudis excelſum, reſpectu honoris diuinum dicitur, multas in textu traditas proprietates habet, quæ omnes ad duo quaſi capita reuocari poſſunt: Nempe vt aliæ ſint internæ, aliæ externæ. Internæ ſũt, vt modeſtè & decorè honores appetere, heroïcè in illis acceptis ſe gerere, inanem populi ſtrepitum laudemq; contemnere, ſuas res geſtas non prædicare, rebus ſecundis non efferri, aduerſis non deprimi, non recordari iniurias, Aſſentatores & parаſitas à ſe longè abigere, ſolùm à veritate & conſcientia in omnibus ſuis actionibus pendere. Externę ſunt vt ſit in magnanimi inceſſu quædam maieſtas, in voce grauitas, in oratione firmitas & conſtantia. Partes magnanimitatis duæ inſinuantur, humilitas & patientia. Illa magni viri purpura, hæc anchora dici poteſt. Rectè Patricius: nihil magis ſummos viros in proſperis decet quàm humilitas, nihil magis in aduerſis conſolatur quàm patientia. O quàm pulchra res eſt in viris primarijs animi ſubmiſſio, quàm diuina res eſt in illis ſi mala eueniant dolorum cõtemptio? Illius fructus eſt amor populi: huius effectus eſt honor animi. Amorem illum humilitas, Honorem hunc patientia dabit.

Multiplex diuerſo reſpectu magnanimitatis appellatio.

Magnanimitatis proprietates quæ.

Magnanimitatis partes duę.

Patritij dictum.

Diſtinctio.

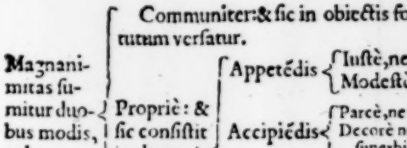

Magnanimitas & modestia quomodo conueniant & discrepent inter se.

Magnanimitas & modestia habent,
- Vnum subiectum, nempe voluntatem.
- Vnum obiectum, nempe honorem.
- Eadem opposita, nempe elationem & abiectionem animi.
- Eundem finem ac propositum, nempe prodesse ciuitati. In modo tamē operandi differūt: quia illa eminētiùs, hæc paulò submissiùs materiam eandem tractat.

Opp.

Quæcunq; eadem sunt essentiâ, distinctè non tractarentur: sed magnanimitas & modestia sunt eadem essentia: ergo distinctè ab Aristotele non tractarentur.

Resp.

Considerantur in eisdē duo, nēpe
- *Essentia, & sic vna tractatio sufficeret.*
- *Modus, qui potest esse diuersus: & sic distinctè eadem tractari possunt.*

Opp.

Nulla virtus virtuti contrariatur: sed magnanimitas virtuti contrariatur, nempe humilitati: ergo magnanimitas non est virtus. Minor patet ex textu, vbi probatur, quòd magnanimus putet se dignum magnis honoribus alios q; præ se contemnat, at humilis his planè contraria facit.

In humili considerantur duo, nempe
- *Habitus internus animi, secundum quem nouit & iudicat se dignum honoribus, qui sibi ex præscripto rectæ rationis offeruntur.*
- *Actus externus: secundum quem alios sibi præponit, quia studio potiùs contemplatiuæ quàm actiuæ vitæ delectatur, hanc enim consultò eligit, illam tamen non negligit.*

Opp.

Omnis virtus est circa bonum, quod est in agente: sed magnanimitas est circa honorem, qui est in honorante, & non in honorato: ergo magnanimitas non est virtus.

Resp.

Resp.

Duplex est obiectum magnanimi. { *Externum quod est honor.* / *Internum quod est moderata appetitio honoris, & hac in ipso magnanimo reperitur.*

Opp.

Magnanimitas circa obiecta aliarum virtutum (vti patet in textu) versatur: ergo non est distincta virtus ab alijs.

Resp.

Magnanimitas cõmuniter & heroicè sumpta circa obiecta fortitudinis, iustitiæ, & aliarum virtutum versatur: & sic Seneca in libro de quatuor cardinalibus virtutibus magnanimitatem & fortitudinem confundi docuit: at propriè accepta distinguitur, vt suprà demonstrauimus.

Opp.

Omnis contemptor est malus: sed magnanimus est contemptor: ergo est malus.

Resp.

Contemnimus aut { *Personam, & hoc est malum.* / *Vitium, & hoc est bonum: quo quidem modo magnanimus superbos & insolentes contemnit, res vanas & caducas etiam spernit magnanimus.*

Opp.

Verecundia non est in bonis: sed verecundia est in magnanimo, vt patet in textu: ergo magnanimus non est bonus.

Resp.

Verecundia sumitur, vel pro { *Affectu: & sic non est in magnanimo.* / *Effectu modestiæ: & sic inest.*

Opp.

Magnanimus non recordatur beneficij accepti, vt est in textu: ergo videtur ingratus.

Resp.

Non recordatur vt nouum accipiat: sed meminit vt grati animi officium persoluat.

Opp.

Res pulchras potiùs quàm fructuosas spectat magnanimus: ergo non videtur prudens.

Resp.

Res pulchræ respectu magnanimi sunt fructuosæ: aureum enim diadema gemmis pretiosis ornatum caput imperatoris decet.

An elatio animi sit deterior abiectione?

Opp.

Qui se abijcit est dignus honore, at qui elato est animo est indignus: ergo abiectio est melior quàm elatio, quia abiectus est melior quã elatus.

Resp.

Etsi in fine istius capitis Arist. contrarium doceat, in eo tamen sensu est intelligendus, quòd elationem non penitùs pro superbiâ, sed pro immoderata cupiditate honoris accipiat: & sic est melius appetere honorem in repub. vt discas melius viuere, quàm omnem honorem fugiendo sordide & ignominiosè latitare.

An melius sit honorari, quàm honorare?

Honor bifariam sumptus.

Honor sumitur, vel
- *Fusè: qui definitur signum benevolæ opinionis, & sic tam malis quàm bonis conuenit.*
- *Propriè: qui est signum reuerentiæ exhibitum alicui in testimonium virtutis: & sic est melius honorari propter inhærentem virtutem.*

Dub. 3. Vtrum magnanimi sit potiùs contemnere quàm appetere honorem?

Est melius contemnere, quia
- *Animi excelsi est res incertas parui existimare.*
- *Honor est res fragilis, siue pro statu dignitatis, siue pro applausu multitudinis sumatur.*

Dub. 4. An magnanimi sit recordari iniurias?

Non est propter
- *Excellentiam mentis,*
- *Præstantiam virtutis,*
- *Sapientiam hominis, qui aduersa ad vsum & splẽdorem virtutis mutat.*

CAP.

CAP. IIII.

An modeſtia rectè deſiniatur?

VT attentiùs verba Philoſophi in principio huius capitis de modeſtiâ legerit, mecum (vt opinor) de connexione tam modeſtiæ cum magnanimitate, quàm liberalitatis cũ magnificentiâ conſenſerit. Verba hęc ſunt: Videtur etiam in eo (id eſt) in honore alia virtus conſiſtere (id eſt) modeſtia, quæ eandem rationem habet ad animi magnitudinem, quam habet ad magnificentiam liberalitas. Nam vt vtraq; (id eſt) tam liberalitas quàm modeſtia à magnitudine (puta) ſumptuum & honorũ recedãt: nos tamen in rebus mediocribus & paruis rectè afficiunt. Quaſi diceret, vt magnificentia in magnis pecunijs, liberalitas in paruis: ita magnanimitas in magnis honoribus, modeſtia in paruis verſatur. Huc etiam ſi illud adijciatur, modeſtiam eadem ſibi oppoſita cũ magnanimitate in hoc textu ab Ariſtotele conſtituta habere, probabilis eſt hęc futura opinio, quòd ſit ſumma huius cum illâ in eſſentiâ conſpiratio. Si enim diſpoſitio & habitus apud dialecticos vnam ſpeciem conſtituant, multò magis modeſtia & magnanimitas, quæ ſolùm in magno & paruo differunt, vnam virtutem conſtituerent. Vt ergo eſt idem motus, etſi nunc ſit tardior, nunc incitatior: ita eſt eadem virtus, etſi nunc humilior, nunc excelſior eſſe videatur. Eadem ſcilicet eſt manus expanſa & contracta, ſimiliter eadem eſt virtus mediocris & auguſta. Principes ornat magnanimitas, principes etiam numeris omnibus abſolutos reddit modeſtia: vtraq; ergo eadem eſt virtus in eodem ſubiecto, materia, officioq; poſita, modo tamen diuerſa. Quod cum ita ſit mutato nomine, quod modò de magnanimitate idem nunc de modeſtiâ dictum iri exiſtimandum eſt. Quare paucis admodum de hac virtute demonſtratis, ad ea quæ ſequuntur feſtinabimus. Eſt ergo modeſtia duplex: communis, & ſic eſt ordo decorum obſeruans in omni

Magnanimitatem modeſtia, vt magnificentiam liberalitas comitatur.

Modeſtia & magnanimitas arctiſſimè copulantur.

Modeſtia duplex.

actione vitæ: propria, & sic hoc loco definitur, circa mediocres honores laudabilis habitus seu mediocritas: cuius oppositæ sunt vacuitas honoris & ambitio. Per vacuitatem honoris, abiectionem animi: per ambitionem, tumidam & inflatã elationem intelligo. In defectione rarissimè, in excessu multùm nos sæpe offendimus. Nam in ambitione esca quædam est quam capere conantes (non aliter quã auiculæ) capti perimus: est itaq; in omni bene institutâ repub. (si audiamus Platonem) maximè fugienda ambitio, quæ est veluti rabida dominandi libido. Hac olim incensus Pyrrhus Epirotârum Imperator iturus bellum cũ Romanis, modestè à Cyniâ sapiente viro interrogatus, quid agere tãdem decreuerit, quid tandem? Romam inquit humo adæquabimus. Quid tũ? Italiam deuastabimus. Quid hinc? Siciliam expugnabimus. Quid præterea? iam à Lybia & Carthagine quis abstinebit? Numquid hîc apicem impones? neutiquam. Quippe Macedoniam, Græciam & reliquas partes mundi oppidatim depopulabimur. Subactis his omnibus quid quæso acturi? triumphandum medius fidius & feriandum tũc censeo. O Pyrrhe Pyrrhe acclamat Cynias, ad quæ per cædẽ & sanguinem nos tuos ducis? sat habes, si his quæ habes rectè vti didiceris. Iratus autem rex, eoq; magis stomachabundus spreuit consilium, bellum gessit, saxo percussus in obsidione ciuitatis perijt. Videte (quæso) quàm periculosa sit ambitio, quàm citò reges & regna euertat. Multi altas Cedros ambitionis scandunt, at fractis ramis periculosè decidũt: melius est ex humili racemo uuas colligere, quàm in summa Cedro ad breue tẽpus non sine iacturâ graui vitæ triumphare.

Modestiæ opposita.

Distinctio.

Modestia est duplex, { Naturalis: quæ est insita homini verecundia circa honores. / Moralis: quæ est veluti habena abiectionis & elationis animi.

Abiectio duplex

Voluntaria abiectio sumitur, aut pro { Humilitate: & sic est virtus. / Vanâ animi simplicitate aliquãdo hypocrisi palliatâ: & sic est vitium.

Opp.

Opp.

Nullus honor est paruus, ergo modestia non est virtus circa parium honorem versata. Antecedens probatur, quia honor est præmium fœlicitatis, & à philosopho dicitur maximum inter omnia bona externa.

Resp.

Honor sumitur, aut pro

- *Causa sine materiâ honoris: & sic nihil aliud est quàm res honorabilis.*
- *Substantia honoris: & sic est signum datum homini in testimonium virtutis.*
- *Effectu honoris: & sic est ipsa opinio laudabilis. At istis tribus modis augeri & diminui potest, prout res & ratio postulat. Est ergo honor magnus circa quem magnanimitas, paruus quodam respectu circa quem modestia versatur.*

Opp.

Nullus honor debetur virtuti: ergo circa honorem non versatur modestia. Antecedens est Aristo. 2. lib. Ethic. vbi probat virtutis proprium laudari solùm.

Resp.

Etsi honor ille internus, de quo antè egimus, solùm fœlicitati debeatur, honor tamen externus virtuti vi materiæ, rectè obijcitur.

Honor internus fœlicitati, externus virtuti debetur.

Opp.

Omnis virtus versatur in affectionibus moderandis: sed honor circa quem versatur modestia non est affectio: ergo modestia non est virtus.

Resp.

Internum obiectum modestiæ est appetentia honoris, externum de quo hoc loco agit philosophus est ipse honor.

Opp.

Modestia apud Senecam & Ciceronem pro ordine decorè agendi in omni virtute sumitur, ergo accommodatè hic à philosopho non tractatur.

Resp.

Modestia ab illis fusè & communiter: ab Aristo. verò strictè & distinctè tractatur.

An

An liceat honorem vt magistratum appetere?

Licet, si { *Absit ambitio.* / *Prioris status nostri habeatur consideratio.* / *Reipub. solius causa fiat petitio.*

CAP. V.

An mansuetudo seu clementia sit virtus moralis?

De mansuetudine seu clementia.

VT in publico statu ciuitatis sunt quędam prę-lucentes virtutes, verbi gratiâ, fortitudo, temperātia, liberalitas, magnificētia, magnanimitas, & modestia, de quibus iam diximus: ita in priuato vsu humanę vitæ aliæ sunt, exempli causâ, mansuetudo, comitas, & affabilitas, de quibus iam breuiter dicturi sumus. Harum prima ab Aristo. in textu clementia dicitur, quæ meritò affabilitatem comitatemque præcedit, quia magis interna & necessaria esse videtur. Nulla enim omnium virtutum hominem hominibus magis conciliat & deuincit, quàm mansuetudo eiusque comes patientia. Inter mansuetudinem & clementiam hoc tamen interest, quòd illa iram, hæc pœnam moderetur. Qui enim iram supprimit, mansuetus: qui pœnam diminuit, clemens ac mitis dicitur. Mansuetudo ergo est inter iracundiam in defectu, nimiamque indulgentiam in excessu optima moderatrix: cuius proprietates sunt quatuor (vt in textu explicatur) Iracundiam & odium cohibere: vindictam non appetere: rarò, aliquando tamen iustè irasci: nemini iniuriam aut molestiam inferre. Huius extrema sunt iracundia, quam inuidia: nimia indulgentia, quam securitas morumque licentia sequitur. Iracundia est vitium animi, quo incensi ad inuidiam, malitiam, odium præcipitati

Mansuetudo quid. Mansuetudinis proprietates quot & quæ.

Extrema mansuetudinis.

Iracundia quid.

præcipitati ſumus. Indulgentia ex aduerſo eſt quoque vitium, quod nimiam hominum ſecuritatem, morumque diſſolutionem parit. Vt enim eſt in illâ accenſa tæda ad incendium: ita quidē eſt in hac aperta via ad perniciem: & ſicut nimiâ ſeueritate periclitatur ciuitas, ita nimiâ ſecuritate tandem diſſoluitur. Athenodorus philoſophus ille rogatus olim ab Auguſto Cæſare, vt aliquod ſibi monumentum relinqueret, hoc (inquit) relinquam Cæſar: Si contigerit te iraſci, nihil priùs dixeris feceriſq; quàm 24 literas recitaueris. Nouit hic ſapiens iram principis eſſe vnguem leonis, hoc cognomen ergo clementiæ ac manſuetudinis Cæſari exoptauit. Iſtius vitij tres ſpecies in textu ab Ariſto. inſinuantur, leuis animi concitatio, furor & acerbitas. Prima in bilioſis, ſecunda in melancholicis, tertia in perniciosis cernitur. Prima enim eſt breuis furor, ſecunda eſt quædam naturæ peruerſitas, tertia eſt implacabilis, contumax, & belluina feritas, qualis fuit illa Neronis, qui matrem, præceptorem, & ſeipſum occiderit: & illa Aſtyagis, qui Harpago ſuum ipſius filium deuorandum appoſuerit, rectè Ouid.

Indulgentia quid.

Athenodori conſilium ſalutare.

Candida pax homines, trux decet ira feras.

Sed vt carnifices & Anthropophagi, qui humano ſanguine delectantur, non ſunt tolerandi in ciuitate: ita roſa ſine ſpinâ id eſt nimia indulgentia ſine ſeueritatis virgula in bene adminiſtratâ repub. florere non debet. formica ſuum ſplenem & muſca ſuam bilem habet. Natura docuit iraſci, virtus non prohibuit, licet ergo aliquando enſe reſecare malum, ne pars ſincera (vt quidam ſapienter ait) in periculum trahatur. Audiant hoc parentes, audiant præceptores, audiant etiam & principes. Multi patres, præceptores, Cæſares indulgentiâ nimiâ & ſeſe & ſuos perdiderunt. Nam vt nauis tutò non regitur ſine experti gubernatoris manu: Ita domꝰ, ſcholæ, regna neceſſariò ruūt ſine diſciplinæ & ſeueritatis norma, quę impios ſupplicij metu coercet. Quare vt

Ad quoduis caſtigandi genus inuiti veniamus, & nunquam niſi neceſſariò.

auiculas

auiculas (id est) innocentes, cum Xenocrate ab vngue accipitris in sinum admittere aliquando debemus: ita vultures id est pernicioſos nonnunquam ad crucem, ad enſem, ad mortem deſtinare oportet, ſi nulla reperiatur alia medicina.

Diſtinctio.

Manſuetudo eſt duplex,
- Naturalis, quæ eſt propenſio animi ad lenitatem ac indulgentiam.
- Moralis, in qua conſideratur
  - Eſſentia, vt ſit moderatrix iræ.
  - Materia
    - Interna, vt ira.
    - Externa, vt pœna.
  - Oppoſitum in
    - Exceſſu: vt nimia indulgentia.
    - Defectu: vt nimia moroſitas.
  - Officium
    - Aegrè iraſci,
    - Raro vlciſci,
    - Nemini iniuriam facere.

Opp.

Comitas eſt quædam moderatrix iræ, ergo videtur confundi cum manſuetudine.

Reſp.

Comitatis officium duplex,
- *Primarium ſiue proprium, vt iocos & ludos concinnare.*
- *Minus primarium ſeu commune: vt iracundiam ſupprimere, & homines hominibus conciliare.*

Opp.

Idem non poteſt eſſe obiectum & oppoſitum, ergo ira non rectè aſſignatur à philoſopho vtrumq; reſpectu manſuetudinis.

Reſp.

Ira conſideratur bifariam, vel vt eſt
- *Affectus: & ſic eſt materia manſuetudinis.*
- *Habitus ex multis actionibus acquiſitus: & ſic eſt oppoſitum manſuetudini. Ira enim in 2. loco nihil aliud eſt quàm iracundia, qua habitus vitioſus dicitur.*

Opp.

Nulla defectio eſt virtus: ſed manſuetudo eſt defectio, ergo non eſt virtus.

virtus. Minor videtur probari posse ex textu, vbi dicit philosophus, mansuetum peccare in eam partem, quæ medium deserit.

Resp.

Defectio videtur esse, non quòd deficiat à mediocritate rectæ rationis, sed quòd aliquid detrahat de seueritate debitæ punitionis.

Opp.

Omnis materia alicuius virtutis est in potestate agentis: sed ira (quæ tollit vsum rationis) non est in potestate agentis, cum sit naturalis: ergo non est materia mansuetudinis.

Resp.

Vt ipsæ potentiæ animæ rationis ac voluntatis imperio subijciuntur: ita omnes illarum potentiarum affectus & perturbationes subijci quidem possunt: licet ergo ira sit affectio naturalis, quæ vsum rationis tollit, si furentius sæuiat: retracta tamen habenis mansuetudinis imperium rationis magis confirmat.

Ira quomodo sit materia mansuetudinis.

Dubia capitis.

Vtrùm liceat Irasci?

Opp.

Homo natus est ad alterius subsidium: sed ira est in alterius interitum & excidium (vt ait Seneca) ergo irasci non licet: Minor probatur à definitione iræ, quæ est appetitus vindictæ.

Resp.

Homo homini Deus est, & homo homini Dæmon. Natus quidem est ad subsidium, & non ad perniciem alterius. Cæterùm frustrà hic affectus iræ homini non datur: irasci ergo licet sed non furere, vlcisci licet, sed non desæuire.

Vtrùm clementia sit virtus distincta à mansuetudine?

Opp.

Clementia habet aliud obiectum, aliamq; proprietatem à mansuetudine: ergo est virtus distincta. Antecedens probatur, quia clemẽtiæ obiectum pœna est, proprietas pœnam diminuere: obiectum mansuetudinis ira est, proprietas verò iram mitigare.

Resp.

Resp.

Mansuetudo duobus modis consideratur, vel

- *Quoad internum obiectum nempe iram, & sic propriè mansuetudo dicitur.*
- *Quoad externum obiectum nempe pœnam: & sic distinctionis causâ clementia nominatur. Non est ergo distincta virtus, sed eadem variis modis considerata.*

Vtrum Iracundia & Ira naturâ differant?

Opp.

Iracundia & ira sunt appetitiones vindictæ: ergo natura non differunt.

Opp.

Ira & iracundia re differunt.

Fatendum est nomine sæpe hæc duo confundi: re ipsa tamen differunt. Nam iracundia habitum, ira affectum significat: est enim iracundia veluti præmeditata malitia, est verò ira præceps animi ad vltionem incitatio.

CAP. VI.

An affabilitas sit virtus moralis?
An iocari liceat?

De affabilitate & loco.

IN consuetudine vitæ sermonumque ac factorum communione, ne nimijs doloribus aut curis contabesceret natura, sæpe adhibenda est delectatio, sed honesta & decora, in qua vt sæpe propter infirmitatem, ita non multùm propter vanitatem, quæ inde sequitur, versari debemus. Hinc assignantur duæ ab Aristotele virtutes, affabilitas & comitas, vt dicta & facta nostra aliquando sale festiui ingenij condiantur. Non sum seuerus

ſeuerus vt Stoicus, nec diſſolutus vt Epicurus. Non enim triſtari ſtudeo cum Catone, nec ſemper ridere velim cum Democrito: ſed videor mihi audire hoc loco Ariſto. ſic affatum, quid ludis iuuenis? cur perdis horam? temporis iactura non reficitur, laboris omiſſi naufragium non reuocatur. Quid quæſo? non licet omnino ludere? licet. cur ergo intonas? modum ſeruandum ſuadeo, nimium fugiendum doceo. Quid? vis vt ſemper inhiemus ſtudijs? non: ſed vt ſæpe etiam vacetis iocis. Iocemur ergo? placet, ſed in iocis ſpectari debet tempus breue, nam longius nocet: locus honeſtus, nam ſuſpectus inficit: modus iuſtus, nam profuſus lædit: licitum iocandi genus, nam iniquum vulnerat: vtilis finis, nam malus peruertit omnia. Vnde quæſo hæc ſingula perdiſcantur? ex noſtris præceptis de affabilitate & comitate traditis. Quid eſt affabilitas? eſt virtus inter aſſentationem & contentionem poſita, quæ in iucunditatibus moleſtijſque cernitur, quæ ex colloquijs hominum oriuntur. Si breuiùs definire velis, eſt dulcis Muſarum quaſi philomela, cuius voce omnes ſine offenſione capiuntur. Quid intereſt inter affabilitatem & amicitiam, cui ſimilem hanc eſſe dicit? hoc nimirum, quòd illa ſit ſine affectu amoris in eos quibuſcum verſetur, hæc cum nobis & familiaribus tantùm congrediatur. Quid eſt aſſentatio? eſt vitioſus habitus loquendi placentia, vel ſi placet, eſt vitium, quo tanquam nouo aucupio hominum gnatonici ſui ventris & commoditatis cauſa vtuntur. Hinc aſſentator eſt quaſi polypus qui ſe in omnem formam facilè conuertit. Quid eſt contentio? eſt peruerſus habitus animi, qui moroſos, difficiles & implacabiles reddit: tales ſunt plurimi hodie ſub Saturno nati, qui omnem honeſtam animi recreationem fugientes, aliorum vt aiunt leuitatem Satyricè carpunt & perſequuntur. Licet ergo iocari? licet, modò cum Ægyptio ſophiſta non arbor, non aqua, non fera fias. At ioci & facetiæ ſæpe offendunt: non ſi vt prudentia præſcripſerit adhibeantur. Eſtne aliud

Ne quid nimis.

Iocanti quæ obſeruanda.

Affabilitas quid.

Affabilitas qua in re differat ab amicitia.

Aſſentatio quid.

Contentio quid.

aliud quod de affabilitate docebis? nihil ſi probè teneas animo illa quæ didiceris.

Diſtinctio.

Affabilitatis quatuor ſunt præcipuè effecta,

- Honeſta & delectabilis recreatio mentis, nihil enim magis reficit.
- Iucundus & ingenioſus vſus ſermonis, nihil enim rem apertius ante oculos depingit.
- Suauis & fructuoſa captatio benignitatis, nihil enim efficaciùs homines hominibus conciliat.
- Inſignis & artificioſa moderatio perturbationis, nihil enim potentius animum perturbatum ſanat & moderatur.

Adulatio eſt vt ait Thomas, in

- Imitando ſimia, nam ſi ais ait, ſi negas negat.
- Apparendo gemma, nam vt vitrum ſplendet, ſed cum ſplendet frangitur.
- Fallendo vmbra, nam citò fugit & euaneſcit.
- Mordendo vipera, nam periculoſè ipſa præcordia ferit.
- Occidendo Cicuta, nam velociter famam ſuffocat & extinguit.

Opp.

Voluptas & dolor communia obiecta omnium virtutum dicuntur 2. Ethic. ergo proprium obiectũ affabilitatis non conſtituunt, vt in hoc textu requirit Ariſto.

Reſp.

Voluptas ſermonis eſt materia affabilitatis.

Vt voluptas reſtricta ad guſtum & tactum eſt obiectum temperantiæ: ita voluptas reſtricta ad ſermonẽ eſt materia affabilitatis. verſatur ergo affabilitas circa voluptatem & triſtitiam, non vt in genere actionis, ſed vt in vſu ſermonis reperiuntur.

Opp.

Ficta & fucata eſt actio affabilis, ergo affabilitas non eſt virtus. Antecedens probatur, quia affabilis agit quaſi amicus, cum tamen non ſit, vt in textu probatur.

Reſp.

Actio affabilis ſunt ficta.

Ficta non eſt omnino actio vbi nulla latet diſſimulatio, at affabilis non amicitiam ſed dulcem morum veluti harmoniam apud omnes profitetur: delectat enim non quia diligit, ſed quia recreatione opus eſſe prudenter animadvertit.

Opp.

Opp.

Placere hominibus non videtur opus virtutis esse: sed affabilis est placere hominibus, vt patet in textu: ergo affabilitas non est virtus.

Resp.

Placere licet, modò non lædas: honesta enim recreatio est necessaria.

Opp.

Omnis homo est capax cuiusq; virtutis, cum virtus sit habitus electiuus animi: sed mutus homo non est capax affabilitatis, cum in vsu sermonis solùm consistat: ergo affabilitas non est virtus.

Resp.

Internum habitum affabilitatis hominibus mutis non negamus, vsum tamen & actum negare cogimur. Alij respondent hanc virtutem non solùm in sermonibus, sed etiam in actionibus & rebus cõsistere, in quibus muti se esse affabiles rectè ostendant. Nam vt in tragædijs sæpe multa multis spectaculis insinuantur, ita affabilis manus, oculi, aliæq; corporis partes nonnunquam placidè multa loquuntur. Mutus an queat esse affabilis.

Opp.

Omnis virtus est necessaria: sed affabilitas non est necessaria: ergo non est virtus. Minor patet, quia multi in contemplatione & solitudine defixi per totam ætatem facetijs non capiuntur.

Resp.

Necessitas virtutis consideratur, vel
- *Absolutè respectu totius vitæ humanæ, & sic omnis virtus necessaria est.*
- *Comparatè respectu huius vel illius circumstantiæ, & sic omnis virtus non est necessaria.*

Virtutis necessitas duplex.

Vtrùm affabilitas duplex habeat obiectum vt cæterę virtutes? Dub.1.

Affabilitas duplex obiectum habet,
- *Internum, nempe delectationẽ restrictam ad delectabilem vsum sermonis.*
- *Externum, nempe ipsum sermonem in communi congressu hominum.*

Dub. 2

Vtrùm Affabilitas differat naturâ ab amicitia?

Differt affabilitas ab amicitia,

Genere, eſt enim affabilitas habitus, amicitia verò affectus.

Materia, affabilitas enim circa delectabile, amicitia verò circa amabile verſatur.

Modo, affabilitas enim agit ſine affectu, amicitia verò cum affectu.

Proprietate, affabilitatis enim eſt delectare, amicitia verò diligere.

Opp.

Omnis diſtincta virtus habet diſtincta oppoſita: ſed amicitia non habet diſtincta oppoſita ab affabilitate: ergo non eſt diſtincta virtus. Minor patet, quia aſſentatio & contentio vtriq; opponuntur.

Reſp.

Oppoſita affabilitatis & amicitiæ quomodo diſtinguantur.

Opponuntur affabilitati, vt ſunt induſtriâ elaborati habitus, opponuntur verò amicitiæ, vt ſunt à natura inſiti affectus: ſunt enim moroſi, ſunt etiam placidi à naturâ: ſunt qui vſu difficiles, ſunt etiam qui arte blandientes fiunt.

CAP. VII.

An veritas rectè definiatur?
An mentiri liceat?

De veritate.

INter affabilitatem & comitatem, quæſtio de veritate ab Ariſtotele rectè mouetur, vt ad eam tanquam ad trutinam vtriuſq; virtutis præcepta dirigantur. Sunt enim dicta affabilis incondita, comiſq; facta iniucunda, ſi veritatis purpurâ non veſtiantur. Veritas enim

Veritatis neceſſitas.

non

non ſolùm in omni ſermone, ſed etiam in omni negotio vitæ politicæ eſt neceſſaria. Inſidias enim & fraudem tollit, arrogantiam reprimit, prodit mendacem omnem, ſimulationem & diſſimulationem fugat. Huius multiplex eſt diſtinctio. Vno enim modo veritas tranſcendens dicitur, & ſic bifariam: vel cohærens cum rebus, vt eſt quædam proprietas entis; vel per ſe ſubſiſtens, vt eſt infinitum & incommutabile bonum, ad quod omnia referuntur. Alio modo capitur pro conſenſu rei & intellectus, vnde à veteribus conformitas animi ad rem ſubiectam definitur. Poſtremò pro habitu dicendi verum in omni congreſſu vitæ, & ſic hoc loco moralis virtus dicitur. Eſt enim veritas hoc modo accepta virtus inter arrogantiam & diſſimulationem poſita, quæ mouet hominem, vt qualis ſit & verbis & factis palam oſtendat. Quippe verax eſt (vt ait philoſophus in textu) qui & vitâ & oratione ea in ſe ineſſe confirmat, quæ inſunt, nec maiora nec minora. Cæterùm animadueitendum hic eſt, veritatem moralem ſumi duobus modis, vel ſtrictè quoad perſonam cui ineſt, vel fuſè quoad materiam in qua verſatur. Primo modo ſermonem tantùm, ſecundo modo omnem actionem vitæ humanæ reſpicit: non ergo requiritur ſolùm vt verum dicas de his quæ in teipſo inſunt, ſed vt ſine omni diſſimulatione & mendacio de re qualibet ipſam veritatem proferas. Vnde reſpectu vtriuſq; veritas definitur, rectus animi habitus, quo quis verum ſiue affirmando ſiue negando, omni remota ſimulatione & diſſimulatione, conſtanter dicit: veritas enim tum demum apparet maximè, cum vera ipſius animi ſenſa dictis & factis noſtris adæquentur. Hæc virtus (proh dolor) rara eſt, & à paucis nunc dierum colitur. Quot ficta teſtamenta? quot falſa teſtimonia? quot inſidioſa ſophiſmata? imò quot mercatores fraudulenti? quot diſſimulatores periuri? quot hypocritæ palliati vbiq; per forum conſcientiæ & veritatis volitant, texunt, retexunt, aiunt, negant, tegunt, detegunt? Quid multis? mentiuntur omnia,

Veritas multifariam accipitur.

Veritas moralis bifariam ſumitur.

Veritas quid.

ſalutant blandè, reſalutant ſæpe; at frontem ſerenam, mentem fallacem habent. Vetus eſt illud,

Multis annis iam tranſactis,
Nulla fides eſt in pactis,
Mel in ore, verba lactis,
Fel in corde, fraus in factis.

Veritatem quomodo depinxerit Apelles.

Ferunt olim ab Apelle veritatem graphicè depictam fuiſſe tanquam perpulchram fœminam, ſimpliciori habitu vt ſinceritatem, nudo & defoſſo pectore vt animi ſimplicitatem videas. Multi ſanè iſtis temporibus ſimplicem eius aſpectum imitantur, at pauciſſimi defoſſi & aperti pectoris ſinceritatem profitentur; aliud enim ore profertur, aliud mente geritur. Vis ſcire vnde hoc contingit? Obſequium amicos, veritas odium parit: ſed (ſi audias Senecam) vetus hoc inuerte prouerbium; nam veritatem fidelis amicitia, obſequium nihil aliud quàm odium & diſſimulatio ſequitur. Tritum id eſt, qui neſcit diſſimulare neſcit viuere: at verum hoc eſt, neſcit viuere qui nouit mentiri & diſſimulare. Oppoſita huius virtutis ſunt iactantia & diſſimulatio: illa exceſſus, hæc quædam defectio dicitur; illius tres gradus ſunt, mendacium, gloria, lucrum; huius verò duæ, fraus & ſerpentina hypocriſis. Iactator eſt (vt ait Ariſtoteles) qui ſibi res magnas & præclaras ſumit & vendicat, cum non inſint. Diſſimulator verò contrà eſt, nimirum qui negat ineſſe quæ inſunt, quique diminuit extenuatq; ea quæ apparent. Quæritur hic obiter, an mentiri liceat? reſpondetur quòd in mendaci ſpectanda ſit intentio mentis, quæ eſt, vel ad damnum alterius, & ſic non licet: vel ad vſum & officium vitæ, & ſic (vt ait Thomas) adhibitis quibuſdam cautelis & circumſtantijs licet. Intelligit vir doctus mendacium fabuloſum, quod regnat in poetis, & officioſum quod in periculis vitæ & ciuitatis cernitur.

Veritas amicitiam, obſequium parit odium.

Neſcit viuere, qui nouit mentiri.

Iactator quis.

Diſſimulator quis.

Mentiri an liceat?

Diſtin-

Diſtinctio.

Veritas eſt duplex,
- Theorica, vt ſacra pagina digito dei ſcripta & authoritate eccleſiæ confirmata.
- Politica, quæ hic à philoſopho definitur, habitus dicendi verum in omni negotio, ſiue publico, ſiue priuato, ſine vlla fraude, arrogantiâ, aut diſſimulatione.

Opp.

Nulla virtus moralis eſt in intellectu: ſed veritas eſt in intellectu, cum ſit eius obiectum: ergo veritas non eſt virtus moralis.

Reſp.

Veritas ſumitur aut
- *Materialiter, & ſic eſt in reipſa, vt in prædicamẽto ſubſtantiæ docetur.*
- *Formaliter, & ſic eſt in oratione, quæ adæquatum ſignum veritatis appellatur.*
- *Effectiuè, & ſic eſt in intellectu, cuius cum re conformitas & proportio dicitur.*
- *Finaliter, & ſic eſt in voluntate, quæ per illam in omni negotio & ſermone ad verum dicendũ flectitur.*

Opp.

Omnis virtus eſt medium: ſed veritas non eſt medium, ergo veritas non eſt virtus: minor probatur, quia non eſt exceſſus veritatis: nemo enim dicendo verum poſſit excedere.

Reſp.

Conſiſtit veritas in medio duarum (vt aiunt) falſitatum, quarum altera affirmat id eſſe quod non eſt, vt arrogantia, altera negat id eſſe quod eſt, vt diſſimulatio: illa dicendo excedit, hæc deficit à medio.

Veritatis extrema.

Opp.

Ea non ſunt oppoſita quæ definiuntur per idem: ſed arrogantia & diſſimulatio definiuntur per idem, puta mendacium: ergo non ſunt oppoſita veritatis.

Reſp.

Non eſt abſurdum, ſi oppoſita definiantur per idem remotum &

Oppoſita quomodo per idem definiri poſſunt.

commune vtrig, quale eſt mendacium reſpectu iſtorum oppoſitorũ.

Opp.

Nullum vitium eſt in bonis : ſed diſſimulatio eſt in bonis : ergo non eſt vitium. Minor probatur in textu per exemplum Socratis, qui diſſimulanter dixit, hoc vnum ſcio me nihil ſcire.

Reſp.

Intentio mali. *Omnis extenuatio perſonæ non eſt diſſimulatio, quæ hoc loco intelligitur, ſed illa ſola quæ intentionem mali habet.*

Opp.

Diſſimulatio aliquando arrogantia dicitur : ergo hæc non ſunt oppoſita. Antecedens probatur, quia aliquis diſſimulando & extenuando ſe nimium, ſæpe plus ſibi arrogare quam detrahere intendit & conatur.

Reſp.

Diſſimulatio conſideratur, vel reſpectu
- *Materiæ circa quam verſatur, & ſic eſt ſemper defectio.*
- *Perſonæ quæ diſſimulat, & ſic ſæpe eſt fraudulenta intentio.*

Dub. Vtrùm omne mendacium ſit turpe?

Opp.

Textus docet omne mendacium eſſe malum: ergo ſic eſſe videtur.

Reſp.

Mendacium eſt, vel
- *Simplex, quod ſit nullius rei gratiâ, ſed ſolùm quia mendax dicendo falſum delectatur, & hoc genus mẽtiendi otioſum dici poteſt.*
- *Compoſitum, quod ſit alterius rei cauſa, & hoc eſt, vel*
  - *Iocoſum, quod eſt* { *Poeticum, vt fictio. Ironicum, vt illuſio.*
  - *Officioſum, quod ſit cum intentione boni, vt vitam aut ciuitatem tueri.*
  - *Malitioſũ, quod maximè prohibetur propter* { *Intentionem falſi. Perſuaſionẽ mali. Illationem damni.*

Quid

Quid mendacium? An mentiri liceat?

Mendacium est falsa vocis vel operis significatio cum intentione fallendi, ideo non est omnino licitum, quia

- *Peruertit ordinem sermonis ad quem est institutus.*
- *Auertit intellectum à suo obiecto, nempe à vero ad quod est destinatus.* — Mendacium cur illicitum.
- *Fallit & seducit credentem, qui est veritatis cognoscendæ cupidus.*

Opp.

Fabulæ poëticæ, Ironia, dissimulatio pro vita hominis aut salute ciuitatis sunt mendacia: sed hæc sunt licita: ergo mendacia sunt licita. Minor probatur quia fiunt aut recreationis causâ, aut sine vlla intentione mali.

Resp.

Propriè mea quidem sententiâ ista non sunt mendacia, quia in illis non est intentio fallendi aut nocendi alteri.

An dicens verum aliquando mentiatur? Dub.

Dicens verũ aliquando videtur posse mentiri, si

- *Dicens ipse non credat quod dixit: verbi gratiâ, si quis non credens esse antipodes, dicit tamen esse eo animo vt alios fallat, quamuis verum dixit (nimirũ esse antipodes) mentitur, quia intendit fallere & nocere.* — Verum quis dicens an possit mentiri.
- *Dubium & incertum pro certo & indubitato aliquid confidentiùs affirmet.*

Opp.

Mendacium semper opponitur veritati: ergo nullo modo dicendo verum aliquis mentiri potest.

Resp.

Opponitur semper veritati in re cuius respectu non est mendacium: non tamen semper in persona, cuius respectu hoc loco mendacium dicitur: hominis enim intentio vt sub nomine veritatis alios fallat mendacium efficit. — Mendacium veritati quomodo opponatur.

CAP. VIII.

An comitas ſit virtus moralis?

De Comitate.

TSomno vires corporis, ita feſtiuitate ingenij vires animi recreantur. Ludere ergo licet, ſed lædere non decet. Eſt (inquit Philoſophus) in hac vita aliquid loci relictum quieti, in eaq; aliquid ludo cõceditur temporis. Rectè Poëta,

Quod caret alterna requie durabile non eſt:
Hac reparat vires, feſſaq; membra leuat.

Comitas iocorum moderatrix.

Comitatis obiectum & finis.

Comitas quid.

Comitas quid differat ab affabilitate.

Cæterùm vt in iocis ac ludis nulla turpitudinis nota appareat, de Comitate (quæ eſt illorum moderatrix) pauca iam traduntur præcepta: conſiſtit enim hæc virtus in iocis ac ludis. Attamen ſumma adhibenda eſt conſideratio temporis, loci, perſonæ: non enim ſemper, vbiuis, & apud quoſlibet, ſed apud eos quibus grata ſũt, vtendum eſt: nec niſi vt vitæ graues moleſtiæ honeſtà quadam hilaritate leniantur. Definitur ergo Comitas, virtus moralis inter ſcurrilitatem & ruſticitatem poſita, quâ præditi decorũ in iocis & ludis obſeruamus. Ex hac definitione patet manifeſtè diſcrimen inter affabilitatem & comitatẽ, quas tamẽ virtutes quidem temerè confundunt: eſt enim affabilitas inter adulationem & contentionem, eſt verò comitas inter ſcurrilitatem & ruſticitatẽ morum: iterum, affabilitas falſè dictum, comitas ingenioſè hilariterq; factum materiam habet: affabiles enim facetias ſine dente, Comes verò iocos & ludos ſine tædio concinnare ſtudent. Facetiæ ſermonem tantùm, ioci & ludi actionem etiam requirunt. Hęc verba in deſcriptione harum virtutum ſæpe occurrunt, ſales, facetiæ, lepos, quæ etſi videntur eſſe ſynonyma, ſic tamen à quibuſdam diſtinguuntur, vt ſales ad ingenium, facetiæ ad ſermonem, lepos ad habitum corporis referatur; ſed de verbis non contendimus, obiectum comitatis

comitatis (vt iam demonſtraui) iocus, & finis recreatio: oppoſita ſcurrilitas ruſticitaſque morum. Scurrilitas eſt inſulſa, moleſta, nec non ſæpe odioſa dicacitas, quâ ordo, modus & decorum in ludis iociſq; peruertuntur. Scurræ enim ſunt veluti dicaces hiſtriones, Momi & Sophiſtæ qui ludunt ſed inſulsè, qui iocos & riſum commouent ſed non decorè. Cæterùm attende: ciuiles hic ludos, verbi cauſa comœdias: ciuiles actores, verbi cauſâ Roſſianos non accuſo: eſt enim in illis comitas ſummaq; delectatio, ſi opportunè ac tempeſtiuè adhibeantur. Ruſticitas (quæ ex aduerſo huic reſpondet) eſt vitium, quo quis infectus ab omni feſtiuitate ſic abhorret, vt nulla ludorum iucunditate demulceri, nulla iocorum ſuauitate deliniri poſſit, ſed manet ſemper agreſtis, ruſticus & inhumanus, qualis olim fuit Timon Athenienſis ille. Ludus & iocus, quę obiecta huius virtutis ponuntur, ſunt omnes actiones ac res delectabiles: quibus oblectamenti cauſâ vtimur, quales ſunt, in ſtadio contendere, haſtam vibrare, hymnos & pſalmos in triumpho canere, Cytharis, Pſalterijs, alijſque id genus rebus noſmetipſos recreare. Ab hoc catalogo rerum omnes obſcęnos iocos omneſque illiberales ludos, quales ſunt cantus veneris, iactuſq; alearum, delendos & expungendos cenſeo: res enim tales ſunt, quibus (vt ait Plato) nemo rectè vti poteſt.

Comitatis obiectum, finis & extrema.

Scurrilitas quid.

Ludi ciuiles.

Ruſticitas quid.

Diſtinctio.

Comitas accipitur, aut
- Naturaliter, pro inſita quadam humanitate naturæ humanæ.
- Moraliter bifariã, vel
  - Internè, in affectibus nempe irâ ac indulgẽtiâ moderandis, quæ manſuetudo dicitur.
  - Externè, in iocis ac ludis concinnãdis, & ſic hoc loco definitur: cuius
    - Obiectum eſt iocus vel ludus.
    - Oppoſitũ eſt ſcurrilitas in exceſſu, ruſticitas in defectu.
    - Proprium eſt delectare
      - Dicto faceto,
      - Facto decoro,
      - Ioco opportuno.

Scurrilitas eſt
- Impudentia in audacibus:
- Moleſtia in hiſtrionibus:
- Vitium in omnibus.

Ruſticitas

Rusticitas est { *Stupiditas in fatuis,* *Immanitas in barbaris:* *Vanitas in omnibus.*

Opp.

Comitas non versatur circa difficile: ergo non est virtus. Antecedens probatur, quia versatur circa ludos: sed ludere non est difficile.

Resp.

Ludere est quidem facile: sed ludere vt decet ex præscripto rationis, est valde arduum & difficile.

Opp.

Omnis actio virtutis tendit ad beatitudinem: sed ludere, quæ est comitatis actio, non tendit: ergo comitas non est virtus. Minor est philosophi 1. lib. Ethic.

Resp.

Aliquid tendit ad beatitudinẽ, vel { *Proximè, & sic ludere non tendit.* *Remotè, & sic tendit: nam gignit quietem animi, liberatq; à curis & doloribus, quibus obrutus fœlicitati studere non potest.*

Opp.

Nemo studiosus à ludo vel lusu dicitur: ergo comitas in ludo lusuq; posita non videtur esse virtus,

Resp.

Ludorum circumstantiæ.

In ludis spectantur { *Circumstantiæ artis, secundum quas studiosi non dicimur.* *Circumstantiæ moris, secundum quas ludentes studiosi nominamur: artis enim præcepta ludos definiunt, moris autem circumstantiæ demonstrant vsum, vnde omnis laus & commendatio nascitur.*

Opp.

Nulla virtus offendit: sed comitas aliquando offendit, vt est in textu: ergo non est virtus.

Resp.

Offensa est accepta non data, si verè sit comis qui ludit, vel dicendum est, quòd vt amico liceat aliquando obiurgare, ita comi & affabili licet aliquando malos offendere, non tamen acerbè, non invidè, non malitiosè.

An

An ludi Scenici sint liciti, & sub hac virtutis materia contenti?

Ludi Scenici sunt vel

- *Communes & populares, qui ad scurrilitatem potius quam comitatem referuntur.*
- *Academici, quales sunt comœdiæ ac tragœdiæ recreationis honestæ causa institutæ, & hæ sunt licitæ*
  - *Propter memoriam antiquorum temporum, quam ad vivum representant.*
  - *Propter multiplicem scientiam rerum, quam in se comprehendunt.*
  - *Propter magnam experientiam, qua nos exornant.*
  - *Propter vim vocis, gestus, & affectus, quam optimè depingunt.*
  - *Propter delectabilem affabilitatis & comitatis vsum, quem graphicè ante oculos proponunt.*

Ludi Scenici quinam sint liciti.

Opp.

Quod est indecorum, virtutis opus non est: sed in ludo scenico est aliquid indecorum, ergo virtutis opus non est. Minor probatur, quia est non solum indecorum, sed instar monstri, vt vir meretricis habitu ornatus in theatrum prodeat.

Resp.

Non est indecorum, si eò fiat vt vitia meretricis depingantur: non est enim monstrum vestes sed mores meretricis induere.

Opp.

Priscæ ætatis patres acerbiùs contra istos ludos disputârunt: ergo non sunt liciti.

Resp.

Simpliciter contra omnes non disputârunt, sed contra illos, qui in honorem Idolorum celebrati fuerunt. alij respondent illos contra excessum non contra vsum ludorum disputâsse.

Opp.

Iniuriosum nec non contumelioſum est regibus, vt sutores ac infimæ

infimæ conditionis homines illorum purpurâ sceptro ac diademate in ludis scenicis ridiculè abuterentur: ergo decorum in illis non est.

Resp.

Ridiculum est quod obijcitur. Nam præterquam quòd hîc non agitur de sutoribus, sed de viris liberaliter educatis & Academicis, hoc respondèri potest, minùs esse indecorum regem in theatro agere quàm regẽ in tabula depingere: sed hoc licet, cur ergo illud non placet? Insuper vt in tabula cognoscitur vmbra regis delineari non in contemptum dignitatis: ita in Theatro intelligitur expressa imago regis propani, sine iniuria & contumelia imperatoriæ maiestatis.

CAP. IX.

An verecundia sit virtus?

De verecundia.

Verecundia quid.

Verecundia sit-ne virtus.

Verecundia quòd virtus non sit, quinque rationes.

QVoniam pudor vitiorũ ad studium & amplexum virtutis requiritur (est enim pudor vitij purpureus quasi splendor ac color virtutis) non incommodè de verecundia (quę pudor vitiorum definitur) hoc loco ab Aristo. disputatur. Rectè Xenophontem pulchrum, probũm Iuuenem olim laudauit Socrates, quòd perpurâ virtutis.i. verecundiâ suas malas tinxerat. Tum enim res salua est cum bonæ indolis puer erubescit: quippe hæc hedera naturæ veluti in fronte suspensa primitiæ sunt futuræ virtutis. Verùm hîc quæritur, An sit ipsa verecundia virtus, an potiùs aliquis laudabilis animi affectus? virtutem esse in hoc cap. negat Aristo. idq; probat quinque argumentis, quorum primũ ducitur à definitione, 2. à tẽpore, 3. à cõtrario, 4. à proprio 5. a subiecto. A definitione hoc modo, nullꝰ metus est virtus, sed verecundia definitur metus, ergo verecundia non est virtus. A tempore, quia virtus omni ætati potest conuenire, sed verecundia non conuenit. A contrario, quia virtus solùm bonis conuenit: sed verecundia etiam in malos cadit. A proprio, quia virtus laudatur per se, sed verecundia laudatur fortuitò,

tuitò. Postremò à subiecto, quia omnis virtus est voluntaria, sed verecundia non est: ergo verecundia non est virtus. His positis affectum esse concludit & definit philosophus, quo perculsi timemus notam infamiæ ac dedecoris: est enim verecundia si verè definias, laudabilis affectus inter impudentiam & pauorem constitutus, qui timorem dedecoris ex turpi aliqua actione contracti injicit. Timemus (vt ait Isocrates) vmbram peccati. i. dedecus & infamiam, sed ipsam causã dedecoris. i. flagitium & turpitudinem non timemus: erubescimus enim si quis nobis obijciat scelera, sed in perpetrando nullus nos timor remoratur. Attamen quod dat natura accipimus: nam verecundia est laudabile signum futuræ probitatis. Huic opponuntur pauor & impudentia, in illo timidum ingenium, in hoc ferreum & quasi adamantinum supercilium cernitur: est enim pauor vitiosus affectus, quo leui aut nulla de causa ad dedecoris metum impellimur. Est verò impudentia ex aduerso huic respondens affectus, qui frontem aut omnino tollit, aut saltem ita perstringit, vt nullo dedecoris metu ad erubescentiam moueatur: hæc labes, hæc lues est istis temporibus nostræ iuuentutis. Nam (vt grauius nihil dicam) rarò nunc inuenitur, cui dicat Diogenes, macte virtute puer, macte, nam hic est color virtutis.

Verecundia quid.

Vmbrã peccati timemus, peccatum non timemus.

Opposita verecundiæ.

Pauor quid.

Impudentia quid.

Verecundia sumitur bifariam, pro

- Actu erubescendi, & sic definitur in
  - Secundo lib. Rhetoricorum, vt sit motus seu perturbatio animi circa mala quæ videntur inferre infamiam.
  - Hoc loco, vt sit metus dedecoris seu infamiæ: pauci enim timent peccatum, at multi infamiam subsequentẽ timent.
- Dispositione naturali ad actum istum inflectente hominem, & sic quoque sumitur bifariam,
  - Communiter pro metu dedecoris proprij siue alieni: sunt enim qui alterius infamiã sæpe vulnerantur, sunt qui alienis malis ad verecundiam commouentur.
  - Propriè pro metu dedecoris sui, & sic in hoc cap. viro probo competere non posse dicitur.

Opp.

Opp.

Timorem sequitur externus pallor: sed verecundiam non sequitur pallor: ergo malè definitur verecundia ab Arist. timor dedecoris.

Resp.

Timor bifariam contingit, vel

Ex forti imaginatione mentis, cum à corde in phantasiam sursum rapiuntur spiritus, qui illic non comprehensi statim per malas diffunduntur, & talis timor dicitur verecundia.

Ex vehementi passione cordis, cum spiritus ad ipsum cor relabuntur tanquam ad fontem suum in quo conseruentur, & talis timor hic non intelligitur.

Opp.

Laus debetur soli virtuti: sed verecundia est laudabilis: ergo verecundia est virtus. maior est in primo lib. Ethic. minor in hoc cap.

Resp.

Laus soli virtuti quomodo debeatur, & quomodo etiam nonnullis affectibus.

Laus debetur soli virtuti simpliciter & per se, per accidens verò & ex consequenti (vt aiunt) mediocribus affectibus etiam attribuitur: hinc in Iuuene verecundiam laudabilem, in sene verò vituperandam esse docet philosophus. Ratio est, quia in iuuentute signum est virtutis, in senectute argumentum sceleris.

Opp.

Opposita verecundiæ sunt vitia, nempe pauor ingenij & impudentia, ergo verecundia est virtus.

Opp. Resp.

Opposita verecundiæ non sunt vitia, si strictè sumantur vitia: sunt tamen mala quædam, vt verecundia respectu quodam bonum dicitur.

Resp. Opp.

Verecundia inesse potest viro probo ac studioso: ergo fallitur Arist. in textu. Antecedens probatur lib. 3. Ethic. vbi probatur quòd vir fortis debeat timere infamiam, sed verecundia nihil aliud est quàm timor infamiæ.

Resp.

Timor infamiæ contingit, vel ex commisso malo, & sic non timet

nec

nec timere debet vir fortis: vel ex inuidia, quæ est virtutis comes, & sic timere, id est sibi cauere debet fortis, ne dentes malitiosi sentiat.

Opp.

Magnanimo conuenit verecundia, vt expresse docet Aristo. cap. 3 huius lib. de magnanimo: ergo viro probo inesse potest verecundia.

Resp.

Verecundia sumitur, vel

- *Fusè pro omni motu pudoris, & sic magnanimus in accipiendo beneficio decorè erubescit.*
- *Strictè pro motu animi ex turpi causa oriente, & sic non conuenit.*

Verecundia bifariam sumpta.

Opp.

Si magnanimus suis vestibus spoliatus, in forum aut theatrum nudus cogatur, spectante corona hominum, erubescit: ergo verè conuenit viro probo ac studioso.

Resp.

Hæc passio in eo non contingit ratione actus turpis sponte designati, quod requiritur in verecundia strictè propriè sumpta.

Vtrùm verecundia contingat ex alienis malis?

Opp.

Ad pudorem commouentur aliquando viri fortes, cum de vitijs vxorum, filiorum & amicorum audiunt, ergo contingit verecundia ex alienis malis.

Resp.

Conceditur quòd verecundia communiter sumpta ex alienis malis aliquando oriatur: propriè verò strictè, accepta nobis ex nostris ipsorum malis oriunda conuenit.

Vtrùm verecundia fusè sumpta aliquando in bonis præueniat rationem?

Dub.

Verecundia contingit, vel ex

- *Imbecillitate naturæ, & sic (quoniam est motus naturæ non voluntatis) rationem in bonis aliquando præuenit & præcurrit.*
- *Suspicione sceleris commissi, & sic non præuenit, quia boni scelera non committunt.*

Verecundia rationem quomodo præueniat aliquando.

An

An verecundia sit senitutilis?

Opp.

Pudor vitij est vtilis seni: sed verecundia est pudor vitij: ergo est vtilis seni. Antecedens probatur, quia reuocat senem à turpitudine sceleris.

Resp.

Verecundia cur in sene sceleris plerumque indicium sit.

Non reuocat, quia cum senex erubescit, signum est altius infixi sceleris quàm quod facilè deleri possit. Ratio est, quia senex propter tarditatem spiritus non sine facinoris suspicione ad erubescentiam commouetur.

Opp.

Verecundia non est motus voluntatis sed naturæ: ergo potest senibus conuenire.

Resp.

Fatemur senibus posse conuenire: sed flagitiosæ senectutis signum quidem, nisi ex magna imbecillitate contigerit, esse docemus. Præterea quamuis verecundia motus naturæ non voluntatis dicitur, est tamen peccatum voluntarium, à quo vt à causa fluit: at longè turpissimum est senes peccatis obrui & mancipari: cum ætatis peccandi in illis extingueretur.

Laus Deo.

LIBER QVINTVS.

CAP. I.

An legalis iuſtitia ſit Heroïca virtus & ſpecie diſtincta à reliquis? An rectè definiatur?

QVOD HOMO EST SINE animâ, id eſt reſpub. ſine iuſtitia. Eſt enim iuſtitia ciuitatis domina, dextrâ tenens gladium, quo malorum ſcelera vindicare, ſiniſtrâ ſuſpendens lancem, quâ bonorum opera ex æquo penſitare poſſit. In huius vnius pectore omnes reliquæ virtutes tam moris quàm mentis, non aliter quàm ſydera in cœlo lucent: vnde Euripides (vt ait philoſophus in textu) olim affirmauit neq; heſperum neq; luciferum æquè magnam ſui excitare admirationem, atq; ipſam iuſtitiam. Quippe iuſtitia ciuitatis norma, magiſtratus anima, cauſa & fundamẽtum legis eſt, cuius veluti canales in ſingulos cæterarum virtutum riuulos fluunt ac deriuantur: Hanc ipſa natura peperit, experientia nutriuit, ſapientia deniq; multarum ætatum in ſolio maieſtatis, vt auguſtiſſimam rerum humanarum imperatricem, collocauit, quippe nulla pars vitæ vacat iuſtitiâ. Huius acceptiones in hoc capite duæ à philoſopho inſinuantur, altera communis & abſoluta, altera particularis & cõparata: illa legalis, hæc propriè moralis dicitur: illa non vna, ſed omnis virtus, hæc verò vna & diſtincta ab omnibus definitur: illa eſt (vt vtar verbis Philoſophi) affectio volũtatis qua

Pulcherrimum Iuſtitiæ ſimulachrum.

Iuſtitiæ legalis duplex definitio.

apti ſumus ad res iuſtas gerendas, quaq; res iuſtas & facimus & deſideramus facere: vel vt alij definiunt: eſt virtus quâ homo rectè diſponitur ad bonum publicum & commune. In his definitionibus conſideranda mihi videntur quatuor. Subiectum, obiectum, modus, finis. Subiectum eſt voluntas: obiectum eſt omnis res iuſta, ſeu actio virtutis: modus eſt vnio, ſeu coniunctio voluntatis & operis; quippe neq; intentio ſine opere, nec opus ſine intentione iuſtitiæ actionem parit: finis deniq; eſt non priuatum ſed publicum, non proprium ſed cõmune ciuitatis bonum. Sub hoc fine quatuor officia legitimæ iuſtitiæ continentur, quæ ſunt, bonas ſancire leges, ſancitas definire, definitas exercere, & deniq; in exercẽdo ad beatam ſubditorum vitam, bonumq; commune eaſdem referre. Hinc qui in luce hominum verſantur diſcũt non ſibi ſed alijs viuere, vnde illud Biantis in textu: magiſtratus indicat virum. Vnde illud Ariſt. optimus is quidem eſt, qui virtutem non ad ſuam ſed ad aliorum vtilitatem accommodat. At arduum hoc opus eſt res noſtras negligere, & alienas promouere. Particularis ſeu comparata iuſtitia eſt, quæ æqualitatis lancibus omnia in ciuitate ponderat: verſatur enim in adæquandis rebus, quæ (vt loquuntur philoſophi) ſunt ad alterum. Hinc à iuriſconſulto definitur conſtans & perpetua volũtas ius ſuũ cuiq; tribuendi: voluntas, id eſt voluntatis habitus: conſtans quoad actionem; perpetua quoad propoſitum & intẽtionem (oportet enim iuſtum propoſitum habere perpetuò ſeruandi iuſtitiam) tribuẽs cuiq; (id eſt) deo & homini: ius ſuum (id eſt) rem iuſtam & debitam. Quippe hoc loco ius non capitur pro habitu (qui eſt ars boni & æqui) ſed pro omni re iuſtâ ſiue in cõmutatione rerum, ſiue in diſtributione bonorũ poſitâ. Diuus Ambroſius in lib. officiorũ hanc rectè definit. Iuſtitia (inquit) eſt virtus, quæ vnicuiq; quod ſuum eſt tribuit, alienũ non vẽdicat, vtilitatẽ propriam negligit, vt communẽ æquitatẽ cuſtodiat. Ex his patet, hoc modo acceptã iuſtitiã eſſe virtutem diſtinctam à cęteris. Habet enim propriã materiã, in qua verſetur; habet vitia vtrimq; repugnãtia, quibus opponatur. Materia eſt res ciuilis alteri ab altero debita: vitia oppoſita ſunt iniuſtum

Quatuor in iuſtitia legali obſeruanda. Subiectum, Obiectum, modus.

Finis.

Finis partes. 1. 2. 3. 4.

N'B

Moralis iuſtitia quæ.

Inſtitutionum lib. 1.

Iuſtitiæ moralis definitio explicatur.

Iuris acceptio duplex.

Quæſtio ſecũda.

Materia iuſtitiæ quæ.

Extrema iuſtitiæ moralis.

iniuſtũ facere & iniuſtũ pati. Sed attende, quòd extrema hoc loco aſſignentur quoad actũ. Quippe iniuſtum pati non eſt ſemper vitium, niſi in patiente voluntariũ actũ reſpicias. Iniuſtum enim aliquando volentes patimur, iniuriam nunquã.

Hæc virtus ab Ariſt. ſæpe æquitas appellatur, quæ eſt habitus bonus quo quis neq; plus, neq; minus aut accipit aut tribuit quã oportet, ſed vt vnuſquiſq; dignus ſit ac mereatur. Quare vt paucis concludam omnia, quemadmodũ eſt generalis iuſtitia, quæ legitima; & particularis, quæ propriè Ethica ſeu moralis dicitur: ita eſt generalis iniuſtitia, quæ in omni vitio; & particularis, quæ in propriâ materiâ cernitur: generalis ſeu illegitima eſt (definiente philoſopho) omne vitiũ, vel (ſi placet) eſt deprauatus habitus animi, quo quis magiſtratu & dignitate fungens à ſanctâ legum gubernatione deficit, ſuoſq; ſubditos vitiorum contagione infici & conſpurcari ſinit. Particularis iniuſtitia eſt appellata iniquitas, quâ aliquis plus minúſq; accipit aut tribuit, quàm dignum eſt ac oportet. Sequitur nunc, vt de partitione iniuſtitiæ particularis in cõmutantẽ ac diſtribuentẽ agamus, quæ in proxima quæſtione fuſiùs explicabitur.

Moralis iuſtitia cur æquitas nominetur.

Contraria contrariorum eſt ratio.

Iniuſtitia { Gener. / Partic.

Iniuſtitia generalis quæ.

Iniuſtitia particularis.

Iuſtitia eſt duplex, { Generalis, quę in conſeruandâ ſocietatis humanæ æqualitate verſatur, bonumq; cõmune reſpicit, & hæc comprehendit { Ius diuinum, quod officiũ hominis erga deum continet. / Ius humanũ, quod eſt vel { Naturale, vt quod tibi fieri non vis alteri ne feceris. / Legale, quod verſatur in vſu omnis virtutis, cuius actũ lex præcipit, hinc omnes virtutes in hac ſolâ iuſtitiâ comprehendi dicuntur. } / Specialis, quæ eſt duplex, { Commutans, quæ in commercijs atq; negotijs æqualitatem ſeruat. / Diſtribuens, quæ in præmijs & pœnis pro vniuſcuiuſq; merito proportionem conſiderat. } De quib. in proximo ca. dicem.

Opp.

Omnis virtus non eſt iuſtitia, ergo in calce primi capitis non rectè dicit philoſophus re confundi iuſtitiam omnemq; virtutem.

Resp.

Considerat̃ur virtus duobus modis: vel

Absolutè, vt est habitus per quẽ homo rectè disponitur in ordine ad seipsum, & sic omnis virtus non est iustitia.

Comparatè, vt est habitus per quẽ homo rectè disponitur in ordine ad bonũ commune, & sic omnis virtus legalis iustitia hoc loco dicitur, omniũ enim & singularium virtutum actiones lex, qua est iustitiæ norma, iubet prohibetq́, contrarias.

Opp.

Frustra habetur tam verbosa apud philosophũ de iustitia disceptatio, si nulla iustitiæ à reliquis virtutibus haberetur distinctio: præterea in 2. lib. numeratur iustitia vt distincta virtus à reliquis: ergo aut hic aut illic malè assignatur.

Resp.

Et si iustitia legalis sit omnis virtus in ordine ac relatione ad commune bonũ: est tamen distinctio, si reliquæ virtutes in se suaq́, propriâ essentiâ considerentur. Est enim duplex cuiusq́, virtutis consideratio: altera propria & absoluta, altera communis & respectiua: secundũ illam re distinguitur à iustitia, secundum hanc, ad illam vt ad totum vniuersale refertur. Exempli causa, temperans per habitum temperantiæ castè & sanctè viuit, & hoc est bonum proprium ac singulare: temperans autem castè sanctèq́, viuendo conciui per concupiscentiam nec damnum nec iniuriam facit, & sic est bonum publicum ac commune: illo modo accepta temperantia distinguitur à iustitia, hoc verò modo accepta ad illam reducitur. Aliter respondent interpretes, quòd particularis iustitia (quæ in commutantem ac distribuentem diuiditur, quæq́, in hoc libro potissimum tractatur) à reliquis virtutibus & re, & ratione differat.

Virtutis ratio duplex.

Opp.

Virtus & obiectum re differunt (vt patet de liberalitate & pecunia) sed omnis virtus est obiectum seu materia iustitiæ legalis: ergo iustitia legalis ab aliis virtutibus re differt. Minor patet, quia cõmune bonum, quod est obiectum iustitiæ, nihil aliud est quàm tota (vt ita dicam) virtus.

Resp.

Resp.

Bonum commune consideratur bifariam, aut quoad

Habitum & essentiam in ordine ad personam, & sic non est obiectum legalis iustitiæ, sed ipsa virtus.

Actum, modum, & vsum in ordine ad rempublicam, & sic est obiectum legalis iustitiæ, lex enim præsupponit habitum in homine, & iubet actum vsumq; virtutis in ciuitate.

Bonum commune bifariam consideratur.

Opp.

Actus reliquarum virtutum & obiecta re differunt ab actu & obiecto legalis iustitiæ: ergo à legali iustitia specie differunt. Antecedens patet, quia quælibet virtus habet proprium actum propriumq; obiectum. Ratio tenet, quia illæ virtutes essentialiter differunt, quarum actus & obiecta specie distinguuntur.

Virtutes vt discrepant essentiâ.

Resp.

Quamuis à quibusdam obligatio legis vi materiæ, & adæquatio rerum vt actio iustitiæ legalis assignetur, vt habeatur specifica (vt aiunt) distinctio inter iustitiam reliquasq; virtutes: omni tamen curiositate veterum remotâ dicendum est (vt suprà) quòd iustitia & virtus (vniuersim sumpta) in ordine ad commune bonum actu & obiecto non differant. Nam virtus hominem aut perficit in seipso, & sic distinguitur specie: aut hominem perficit in relatione ad bonum ciuitatis, & sic non distinguitur à iustitia.

An iustitia sit nobilissima virtutum?

Opp.

Fortitudo teste philosopho circa maximè difficile versatur: ergo est nobilissima virtus.

Resp.

Dignitas virtutis pendet, vel à

Subiecto: & sic sapientia est nobilissima, quia est in mente diuinâ.

Materia seu obiecto: & sic fortitudo dicitur omnium virtutũ præclarissima, quia circa mortem bellicã versatur.

Fine: & sic hoc loco iustitia appellatur maximè Heroica, quia non suũ, sed cõmune bonũ ciuitatis respicit.

Opp.

Honorificentius est dare suũ quam dare alienũ: sed magnificentiæ

est dare suum, iustitia dare alienum: ergo magnificentia est virtus nobilior iustitiâ.

Resp.

Non est honorificentius dare suum, quàm alienum: si finem iustitiæ spectes, qui est non sibi sed ciuitati prodesse, quo quidem nihil honorificentius esse potest.

An rectè definiatur iustitia?

Opp.

Iustitia definitur per res iustas, ergo malè definitur. Argumentum probatur, quia non iusta agendo, sed iustè agendo denominamur iusti. Præterea idem per idem definiri non potest: sed iustū & iustitia sunt eadem, cum sint coniugata: ergo non rectè per iustum definitur iustitia.

Resp.

Res iusta in definitione iustitiæ sumitur, pro æquali in ordine ad bonum ciuitatis, quod est, vel

- *Arithmeticum: cum verbi causâ tantundem redditur quantum adimitur, vnde ius naturale deriuatur.*
- *Geometricum, quod est, vel*
  - *Priuatum, quoad personam ex placito, quando quis se contentum putat.*
  - *Publicum, quoad rempub. ex præscripto magistratus, vnde ius positiuum nascitur.*

Opp.

Iurisperiti aliter definiunt iustitiam quàm Arist. ergo vna non videtur bona.

Resp.

Iustitiæ definitio duplex, iurisconsultorũ, & Aristotelica, re vna est.

Quamuis verbis differunt, re tamen conspirant. In vtraque enim insinuantur hæc tria, constantia voluntatis, perpetuitas intentionis, vniuersalitas legis: quibus addi potest ciuitatis in ordine ad publicum bonum conseruatio.

Opp.

Nulla virtus moralis est perpetua, ergo malè attexitur in definitione iustitiæ, vt sit voluntas perpetua.

Resp.

Resp.

Perpetua dicitur non quòd non dormiat aut moriatur iustus, sed quia iustè agens propositum perpetuò agendi iusta retineret, vt ciuitati quæ semper viuit, quantum in se est, prouideret.

Iustitiæ quomodo sit voluntas perpetua.

Vtrùm iustitia legalis versatur circa passiones animi?

Dub.

Opp.

Duæ sunt rationes in hoc cap. quæ probãt iustitiam circa actiones solùm versari. Prima est, quia iustitia respicit opera externa & aliena, 2. est, quia non in appetitu (in quo sunt affectus) sed in solà voluntate ponitur iustitia.

Resp.

Opus nullius virtutis rectè perficitur, nisi primùm affectus animi superetur. Est quidem hominis cupiditatem lucri reprimere, aliasque passiones refrænare, antequam iustus habeatur. Hinc Iudex æquus sine oculis & manibus rectè depingitur: sine oculis ne videat affectum, sine manibus ne capiat pecuniam quæ est corruptela hominum. Quare respondendum est ad argumenta, quod Aristo non intelligat iustitiam versari solùm circa externa opera, aut ita esse in voluntate, vt non omnino fumos & flammulas affectuum sentiat: sed hoc præcipue contendit docere, nempe iustitiam inter cateras virtutes maximè ad aliud referri, alienumque bonum, idq; non vnius hominis sed totius ciuitatis maximè respicere ac intueri.

Affectus superandi homini iusto.

Iusti iudicis viua imago.

Iustitia in voluntate quomodo ponatur.

Vtrùm ius, iustum, lex, iustitia, & actio iusti differant?

Differunt { *Ius est præceptũ seu præscriptum domini tenens in bonum subditorum, hic verò dominus est, vt* { *Deus, vnde ius diuinum*
Natura, vnde ius naturale
Homo, vnde ius humanum } } *Constituntur.*

Ius, iustum, lex, iustitia, iusti actio quomodo differant.

Iuſtum eſt, quod cuiq; ſecundum ius id eſt ſecundum præceptum ac præſcriptum domini cõceſſum eſt.

Lex eſt norma rationis, domini imperium ac ſubdati officium cõtinẽs: & hæc eſt vel { *Innata quæ naturalis* / *Scripta quæ ciuilis* } *dicitur.*

Actio iuſti eſt operatio procedens ab habitu iuſtitiæ.

Iuſtitia eſt ipſa virtus, de quâ anteà.

Opp.

Ius naturale non eſt præceptum domini: præterea ius aliquando eſt ex pacto & conſenſu æqualium: ergo rectè non definitur præceptum domini.

Reſp.

Natura quomodo ſit actionum domina.

Natura eſt quodãmodo humanarum rerũ & actionum domina, cuius leges ac præſcripta infixa & inconcuſſa manent. Ius quoq; ex pacto & conſenſu legis & rationis præceptum ſequitur: vnde ius à quibuſdam obligatio ſeu facultas ad aliquid faciendum, vel non faciendum ex lege, conſuetudine, iudicato, vel pacto definitur: in quibus omnibus quidam principatus domini ordinantis omnia ad commune bonum inſinuantur.

CAP. II.

An præter generalem iuſtitiam ponenda ſit particularis?
An particularis rectè diuidatur in commutantem ac diſtribuentem?

QVoniam iuſtitia eſt tacita naturæ connexio, ac ſocietatis humanæ vinculum, quo firmo ac ſtabili omnia in ciuitate conſtãt & cohærent, quo diſſõluto ruunt; neceſſe eſt vt (præter hanc raſam tabulam, in quâ ſolùm facies iuſtitiæ cernitur) alia eiuſdem lineamenta, ac veluti membra ſpeculemur: pergit ergo Ariſt. ac inſtar Apellis,

lis, qualis ſit hæc regina virtutum, quàm pulchra, quàm neceſſaria, penicillo ſuo graphicè & artificioſè depingit. Eſt inquit præter illam in genere iuſtitiam, alia quæ diſtincta pars ac ſpecies virtutis dicitur. Hanc in diſtribuentem & commutantem diuidit, illam in præmijs & pœnis, hanc in commercijs ac negotijs ciuitatis conſtituit, illam definit eſſe virtutem, quâ vnicuique pro merito de publicis communibuſque bonis tribuitur, hanc etiam definit virtutem, quâ æqualitas, ac veluti arithmetica proportio rerum inter homines ſanctiſſimè obſeruatur. Per arithmeticam proportionem in hac definitione nihil aliud intelligo, quàm verbi cauſâ, vt tantum detur precium, quanti res empta & commutata valet. Eſt ergo commutans iuſtitia ſumma pacis conſeruatrix, vt religioſè ſeruata æquitate, omnes iniuriæ ac damna reſarciantur. Fruſtrà enim pacem in ciuitate tueri contendit, qui æquitatis formam non dilexit: at labitur æquitas, vbi æqualitas non ſeruatur. Sed pergo: huius virtutis nempe communtantis materia in pactis & commercijs cernitur, quorum alia ſunt volontaria, vt venditio, emptio, mutuum, ſponſio, locatum, depoſitum, conductum: alia ſunt non voluntaria, & hæc ſunt aut clandeſtina, vt furtum, adulterium, venecificium, lenocinium, ſeruorum ſolicitatio, cædes dolo facta, falſum teſtimonium: aut violenta, vt vincula, mors, rapina, membrorum debilitatio, conuicium, contumelia, quæ omnia apud philoſophum in calce huius capitis recenſentur. In his & ſimilibus verſatur hæc pars iuſtitiæ, vt omnia ad æqualitatem rationis (in qua ineſt ſumma animorum conſentio) tendant & perducantur. Neglectâ enim iuſtitiâ in iſtis, fraus, diſcordia, ruina omnium, omniaque mala in ciuitate conſequuntur. Altera ſpecies, nimirum iuſtitia diſtribuens non æqualitatem quantitatis, quæ eſt arithmetica, ſed æqualitatem proportionis, quæ eſt geometrica, reſpicit & obſeruat. Bona enim ciuitatis non ſunt æqualia, nec ciues inter ſe officio ac dignitate pares. Sed de iſtâ duplici proportione vtriuſque in proximo capite pluribus diſputabitur.

Diſtribuentis & commutantis iuſtitiæ diſcrimen.

Diſtribuens iuſtitia quæ.

Commutans iuſtitia quæ.

Proportio Arithmetica quid.

Materia commutantis iuſtitiæ.

Quot pactorum genera voluntaria.

Quot non voluntaria.

Clandeſtina.

Violenta.

Proportio iuſtitiæ diſtribuentis geometrica.

Diſtinctio

Diſtinctio ex Burleo.

Iuſtitia eſt vel

- Particularis, quæ diuiditur in
  - Legalis ſeu communis, de qua antea diſputatum eſt.
  - Commutantem, poſitam in humanis commutationibus, quæ ſunt, aut
    - Voluntariæ, vt
      1. Emptio, quę eſt facto pretio rei acceptio.
      2. Venditio, quæ eſt facto pretio rei commutatio.
      3. Mutuatio, quę eſt vſus rei ad tempus conceſſio.
      4. Fidei iuſſio, quę eſt alterius nomine facta pro altero obligatio.
      5. Locatio, quæ eſt propriæ rei conſtituto pretio ad alterius vſum facta tranſlatio.
      6. Depoſitio, quæ eſt in alterius fidem rei commiſſio.
      7. Conductio, quæ eſt alienæ operæ ad vſum proprium vſurpatio.
    - Inuitæ, quorum aliæ ſunt
      - Clandeſtinæ, vt
        - Furtum, quod eſt rei alienæ occulta ablatio.
        - Adulterium, quod eſt alieni thori violatio,
        - Veneficium, quod eſt veneni in alienum exitium commixtio.
        - Lenocinium, quod eſt alterius ad turpe intemperantiæ facinus incitatio & ſuggeſtio.
        - Seruorũ ſolicitatio, quę eſt fraudulenta ſeruorum à dominis ſubtractio.
        - Occulta cædes, quę eſt doloſum homicidium.
        - Falſum teſtimonium, quod eſt mendax in alterius perniciem teſtificatio.
      - Violentæ, vt
        - Verberatio, quę eſt verberum in alterius corpus inflictio.
        - Vincula, id eſt in carcerem & catenas iniectio.
        - Mors, quæ eſt violenta vitæ ſeu huius lucis priuatio.
        - Rapina, id eſt violenta alterius boni ipſo reſiſtente direptio.
        - Mutilatio, quæ eſt membrorum in corpore obtruncatio.
        - Conuicium, quod eſt alienæ famæ malitioſa vulneratio.
        - Contumelia, quæ eſt tam in factis quàm in dictis alterius nominis ignominioſa detractio, vel potius vt ait Boetius inuidioſa cõceptio.
  - Diſtribuentẽ, quæ in accipiendo veluti à communi theſauro ciuitatis, & dando hominibus pro meritis iuſtè & ſobriè occupatur.

Opp.

Opp.

Iuſtitia legalis ſufficit ad inſtituendum hominem in his quæ ſunt ad alterum, vt eſt in textu: ergo non opus eſt iuſtitiam particularem addere.

Reſp.

Iuſtitia legalis ſufficit ad inſtituendum hominem in ordine ad bonum commune, requiritur particularis iuſtitia, quæ perficit hominem in ſeipſo.

Opp.

Poſito toto ponuntur & partes: ſed iuſtitia legalis eſt tota virtus, vt habetur in textu: ergo in ea iuſtitia particularis continetur.

Reſp.

Poſito toto ponuntur & partes confuſè, ſed non diſtinctè. Poſito toto ponuntur partes.

Opp.

Species nullatenus diſtinguitur à ſuo genere: ſed particularis iuſtitia eſt ſpecies legalis iuſtitiæ, ergo ab illa non diſtinguitur.

Opp.

Etſi re non diſtinguitur ſpecies à genere quoad materiam, diſtinguitur tamen quoad formam, vt patet in homine & animali: quare ad diſtinctam ſcientiam iuſtitiæ, neceſſe eſt præter iuſtitiam communem aliam particularem ponere ac definire.

Opp.

Particularis nec ſubiectò, nec obiectò, nec fine differt à legali: ergo non diſtinguitur.

Reſp.

Quamuis in iſtis reipſa non differt, in ratione tamen vſuq; horum omnium ab illa diſtinguitur. Nam ſubiectum legalis iuſtitiæ eſt publica perſona, ſubiectum verò particularis iuſtitiæ eſt priuatus homo. Præterea iuſtitia communis bonum ciuitatis, particularis verò bonum operantis reſpicit: Ad hæc obiectum legalis iuſtitiæ eſt omnis actio humana ſub ratione debiti, ad quod lege obſtringimur: obiectum verò particularis iuſtitiæ eſt omnis actio humana ſub ratione boni, ad quod Iuſtitia particularis a legali differt.

quod sponte allicimur. Postremò iustitia legalis requirit vniuersam prudentiam, vt rectè in omnibus dirigatur: at iustitia particularis requirit propriam prudentiam, vt circa suam ipsius materiam iustè & honestè versetur.

Opp.

Legalis iustitia totam rempub. particularis priuatam personam respicit: ergo si proportio obseruetur, deberet assignari & alia iustitia, quæ familiam & dominum respiceret. Nam familia inter ciuitatem & solitarium hominem medium quasi locum vendicat.

Resp.

Domus (vt ait philosophus) est quasi parua ciuitas: quare vt illa sub ciuitate, ita particularis iustitia, quæ regit domum, sub communi æquitate comprehenditur.

Argumenta in 2. quæstionem.

Opp.

Vnum & multum diuersitatem materiæ non formæ discrimen arguunt: sed iustitia commutans & distribuens hoc solùm modo differunt: quia illa vni, hæc multis tribuit: ergo specie non differunt, & ex consequenti, iustitia in has species non rectè diuiditur.

Resp.

Hoc solùm modo non differunt, sed etiam in obiecto & fine, vt anteà probatum est, distinguuntur.

Opp.

In eodem subiecto numero diuersæ species esse non possunt: sed iustitia commutans & distribuens sunt sæpe in eodem subiecto numero: ergo non sunt diuersæ species. minor patet quia idem homo potest & commutare & distribuere.

Resp.

In eodem subiecto prædicationis diuersæ species inesse non possunt, vt homo & bellua non sunt in Socrate: sed in eodem subiecto inhæsionis inesse possunt: vt diuersæ virtutes specie in vno singulari sæpe inhærent.

Verùm

Vtrùm iuſtitia particularis ab alijs virtutibus obiecto, actione, ac proprietate differat?

Opp.

Qui temperanter ac fortiter agit, iuſtè agit: ergo actione ab illis non differt. Praterea cupiditatem pecuniarum tam iuſtitia quàm liberalitas moderatur: ergo proprietate ab illis non diſtinguitur. Poſtremò iuſtitia circa honorem, pecuniam, aliarumq; virtutum omnium materiam verſatur: ergo ab illis obiecto non ſeiungitur.

Reſp.

Fatendum eſt in actione, obiecto, ac proprietate fuſe ſumptis iuſtitiam cum alijs virtutibus conſpirare, ab his tamen per ſe ac propriè acceptis reipſa diſtinguitur: eſt enim propria particularis iuſtitiæ actio diſtribuere, vel commutare: eſt quoq; eiuſdem propria materia res omnes in commutatione ac diſtributione poſita: eſt denique propria paſſio iuſtitiæ ad alterum non ad ſeipſum referri.

Particularis iuſtitiæ propria actio, materia, paſſio.

An verum ſit illud in textu Ariſto. adulterum non eſſe, qui lucri non concupiſcentiæ cauſâ alienam contrectet vxorem? Dubium.

Opp.

Qui thorum alterius contaminat, eſt adulter: ſed qui lucri cauſâ alienam contrectat feminam, thorum alterius contaminat. ergo eſt adulter.

Reſp.

Non negat philoſophus adulterum eſſe, ſed contendit probare potiùs iniuſtum, cupidum & auarum eſſe appellandum: quia non concupiſcentiam fœdæ voluptatis, ſed cupiditatem & ſitim pecuniarum ſecutus hoc ſcelus perpetrauit.

Opp.

Lucrum ſequitur adulterium, quod lucri cauſâ committitur: ergo eiuſdem maculam ac denominationem non tollit: quippe priùs à poſteriore non tollitur.

Reſp.

Resp.

Lucrum sequitur in actione, sed in proposito ac intentione animi præcedit, præsertim cum non propter delectationem, sed propter quæstum tale perpetretur flagitium. Quare vt qui telo in scopum misso, quamuis fortè occidit hominem, pro homicida lege non condemnatur: ita qui lucro solùm proposito adulterium committit, potiùs auari nomine quàm adulterij crimine dignus iudicatur.

Elegans auari & adulteri dissimilitudo.

CAP. III.

An iustitia distribuens sit medium geometricum?
An proportio munerum respondere debeat dignitati personarum?
An honor tribuendus sit regibus ob solam virtutem?

Virtus in vsu cernitur.

DIgna res est iustitia (vt ait Plato) sed constans & perpetua eiusdem actio omnium virtutum dignitatem superat. Vt enim gladius non in vagina sed in manu prodest: ita virtus non in mente sed in actu vsuque cernitur. Quare non satis iam est definisse iustitiam, nisi etiam adhibeantur quędam nunc sequentia præcepta: in quibus veluti motus æquitatis & iustitię ad quietem reipublicæ explicetur. Hinc paucæ numero, sed fructu plenę deinceps mouentur quæstiones: quarum aliæ actum, aliæ materiam, aliæ proportionem, omnes denique fructum & excellentiam iustitiæ nobis proponunt. Inter quas prima est, an in distribuentę iustitia ponenda sit geometrica proportio: hoc est, an impar & inæqualis bonorum communium, veluti ex ærario ciuitatis desumptorum, pro prudentia magistratus sit adhibenda partitio? si philosopho credatur, affirmandum est. Cæterùm in hac diuisione rerum spectanda sunt quatuor, res ipsæ, personæ, personarum merita, & proportio: quæ quatuor minima in textu vocantur. Verbi causâ, Res sunt quæ distribuuntur, personæ quibus munera & dig-

Summa sequentis libri.

In distribuente iustitia quatuor spectanda.
Res,
Personæ,
Merita,
Proportio.

& dignitates reipub. debentur, personarum merita sunt quæ præcipuè ad virtutem referuntur, proportio deniq; est (vt ita loquar) rerum ipsarum quantitas, quæ in distributione obseruatur. Sed attende. Nam hæc proportio duplex est, rerum ac rationum: illa in commutante iustitia, hęc in distribuente cernitur: illa arithmeticam & incommutabilem æqualitatem sine respectu personarum, hæc geometricam & commutabilem æquitatem cum respectu meritorum munerumque respicit. Commutans enim iustitia non quęrit, quis fecerit, princeps an subditus, diues an pauper, magistratus an ciuis, doctus an ignarus, bonus an malus, vir an mulier: sed hoc solum conatur sine personarum acceptione, dānum & iniuriam, plus & minus iudicij lance ponderare, & æqualitatis lege resarcire: vt habetur in 4. cap. huius libri. Verba philosophi sunt ista, Nihil interest vtrùm bonus vir scelestum spoliauerit, an bonum improbus: lex enim damni solùm spectat dissimilitudinem &c. Est ergo distribuens iustitia medium geometricum, definiturque habitus inclinans flectensq; hominē ad distribuendū bona cōmunia reipub. puta honores, munera, & diuitias secundū merita virtutis & proportionem rationis: quæ proportio est, vt habetur in textu, aut coniuncta, si rebus & personis in aliquo termino iustitiæ deuinctis, aut disiuncta si rebus ac personis nullo æquitatis medio copulatis applicetur. Exemplum est apud philosophum difficile, sed facilius sic explicatur. Ponatur A pro viro cōsulari. Ponatur B, pro dignitate eidem viro propter virtutem debitâ. Ponatur C, pro ipsa virtute, quæ est veluti medium viri ac dignitatis. Ponatur D, pro ipsa proportione rationis. Nunc vt A, id est vir consularis refertur ad B, id est ad dignitatem, ita & A & B, id est vir consularis & dignitas ad C. id est ad virtutem referuntur. Sic tamen vt in D. i. in proportione rationis tanquā in medio geometrico & quoad nos hæc omnia deuinciantur. De hac Analogia alia iam mouetur quæstio, An proportio munerum & honorum respondere debeat dignitati personarum? soluitur hæc dubitatio vno verbo, nempe quòd dignitas

Vt iustitia sic proportio est duplex.

Quæstio.

dignitas ſit duplex, alia abſoluta, alia comparata: illa in ſola virtute, hæc in fragili natura ac blandiente fortuna conſtat: illa ſũmos honores per ſe meretur, hęc etiam in politico vſu ciuitatis loca excelſa quærit. Natura enim ſæpe honorem tribuit, cum ſucceſſione potiùs quàm electione principes creari voluit, quibus tam malis quàm bonis omnem honorẽ, omnemq; obedientiam pręſtare oportet: quia totius reipub. perſonam induerunt. Verùm enim verò in hoc maximè candor ac prudentia magiſtratus perſpicitur, ſi pro meritis virtutum ac ſcientiarum (quas honos alit) homines in theatrum ac lucem reipub. pertrahantur. Sed (proh dolor) quàm difficilis eſt bonis ac ſtudioſis hominibus honoris via, quàm periculoſa dignitatis cuſtodia, quantam iacturam tum ſentit reſpub. cum perniciioſis ciuibus eiuſdem diuidantur beneficia?

Vſus diſtribuentis.

Hoc tamen toties contingit, quoties diſtribuentis iuſtitiæ manu ciuitatis claues non tenentur. Poſtremam dubitatiunculam obiter reteximus, nempe Regibus non ſolùm ex merito virtutis, ſed etiam ex præſcripto naturæ ac ciuitatis, honorem tribui debere. Nam quamuis ſoli virtutis actioni ſecundum philoſophum per ſe & vi ſua debeatur honor, lege tamen naturæ, quæ ſanguinis ſucceſſione multis imperium tradidit, legeq; iuſtitiæ, quæ idem imperium ad tollendum omnis ambitionis periculum confirmauit, obſtringimur, nec non tenemur ſummos honores regibus noſtris demandare.

Quæſtio 3.

Diſtinctio primæ quæſtionis.

Medium diſtribuentis iuſtitiæ à medio commutantis quomodo differat.

Medium diſtribuentis iuſtitiæ à medio commutantis differt tribus modis,

Quia medium diſtribuentis ponderatur ſecundum merita perſonarum, at medium commutantis iuſtitiæ non item.

Quia perſonæ commutantes ſunt ante commutationem æquales in ordine ad rem commutabilem, at in diſtribuendo non ſunt, nam ſi Socrates plus duplo laborauerit quàm Plato, plus duplo dignitatis ei debetur.

Quia commutans detrahendo & addendo rei proportionem ſpectat, vt damnum & lucrum, plus & minus ad æqualitatem reuocet, ſed ita in diſtribuente iuſtitia non agitur, quæ acceptionem perſonarum & terminorum ponderat.

Diſtinctio

Distinctio secundæ quæstionis.

Proportio est duplex,
- Rei, & sic semper dignitati personarum non æquialet.
- Rationis, quæ est geometrica præmiorum ac honorum distributio, prout merita hominum postulant, & iustitia distribuens præscribit, & sic æquialere debet.

Distinctio tertiæ quæstionis.

Regi tribuendus est honor, aut
- Absolutè, si vir bonus sit.
- Comparatè, siue sit bonus siue malus propter officiũ, repræsentat enim
  - Totam ciuitatem quam lædere non licet.
  - Diuinã iustitiã & æquitatem, cui resistere non oportet.

Regi etiam malo tribuendus est honor.

Argumenta in primam quæstionem.

Opp.

Iustitia tribuens multitudini nocet: ergo non est virtus, & ex cõsequenti non est medium: Antecedens probatur quia distribuendo bonum commune quod est totius populi ac multitudinis, veluti ærarium exhaurit & consumit.

Resp.

Non exhaurit gazam ciuitatis, sed pro virtutis merito, opes einsdem honores q; prudenter ac moderatè distribuit.

Opp.

Opus iustitiæ est suum cuiq; reddere, sed distribuens iustitia non suum sed nouum, non proprium sed commune ac publicum bonum tribuit: ergo non est proprie appellanda iustitia.

Resp.

Suum & proprium tribuit. Nam bonum quod est totius, est etiã quodam respectu partis, si mereatur. Est enim inter totum & partes quadam consensio ac veluti reciprocatio.

Opp.

Consideratur dignitas personæ in commutante iustitia non minus quam in distribuente: ergo hoc discrimen vtriusq; medij male in textu assignatur. Antecedens probatur quia docente philosopho non licet principem percutientem repercutere: quod quidem non diceret,

si dignitatis nulla in commutante iustitia haberetur consideratio.

Resp.

In commutante iustitia non attenditur dignitas personarum, sed æqualitas inæqualitasq; rerum, vt puta damni & lucri. Quòd verò non liceat principi percutienti vim inferre, non dicitur respectu dignitatis, sed respectu læsæ communitatis, quæ vulnerato principe maximum damnum ac nocumentum patitur. Iustitia in hoc casu non dignitatem viri, sed inæqualitatem damni respicit.

Princeps cur non sit percutiendus.

Opp.

Omnis virtus est medium geometricum & quoad nos: vt docetur in secundo libro: ergo hoc discrimen mediorum in tractatu iustitiæ male assignatur.

Resp.

Omnis virtus est medium quoad nos, si actum spectes, non tamen ita se res habet, si vel habitum vel proportionem consideres in commutatione rerum.

Argumenta in secundam quæstionem.

Opp.

Virtus nunquam satis remunerari potest: ergo proportio munerũ viri boni ac studiosi dignitati respondere non potest.

Resp.

Etsi re non potest, rationis tamen lege potest.

Opp.

Est respectus personarum secundum iustitiam distribuentem, qui (vt ait philosophus in textu) sæpe seditionem parit: ergo non videtur in ea obseruari proportio.

Resp.

Est respectus, sed secundum prudẽtiam, vt quisq; pro merito virtutis ad dignitatem in republica aditum patentem habeat.

Argumenta in tertiam quæstionem.

Opp.

Laus & honor definiuntur, reuerentiæ extrinsecùs datæ hominibus

bus in signum virtutis, quâ alijs prælucent: ergo malis regibus non debentur.

Resp.

Est virtus duplex,

- *Viri, quæ honestam vitam & decorã reddit, & huic honor & laus per se debentur.*
- *Officij, quæ aliquando in malo ciue ac rege esse potest, vt habetur in politicis, et huic etiã laus honorq; debẽtur respectu*
  - *Naturæ, quæ sanguinis successione hanc dignitatem dedit.*
  - *Ciuitatis, cuius personam rex semper induit.*
  - *Diuinæ iustitiæ, quæ malis regibus in scelera aliquando hominum iuste animaduertit, quibus resistere est, quãtum in nobis est, diuinam prouidentiam tollere.*

Nota.

Opp.

Maxima mala grauissimam ex præscripto iustitiæ merẽtur pœnam: sed mali principes maxima sunt mala (cum in perniciem totius ciuitatis tendant) ergo maximam merentur pœnam, id est ignominiam, & proinde sequitur quòd honore non sint afficiendi.

Resp.

Attẽdendũ est, quòd reges nemini subijciantur nisi deo & naturæ. Nam illis tota respublica tantùm æqualis est multitudo verò inferior: cum ergo neq; par in parem, neq; inferior in magistratum aut honoritatem habeat: relinquitur in ratione iustitiæ, quòd nemo principi aut pœnam infligat, aut ignominiæ notam inurat. Quare si mali (vt sæpe) contingant principes, ex æquitate iuris est, vt propter causas superiùs allatas debito honore insigniantur. Furor ergo est arma in regem sumere, ac maiestati violentas manus inferre. Hoc Dauid in reprobum Saulem non fecit, quem bis potuit transfigere: sed in eum qui simulauit se ob truncâsse regẽ, grauius animaduertit, eumq; propter audax facinus simulatum morte mulctauit.

Reges soli deo subijciuntur.

Regi violentæ manus inferendæ non sunt.

CAP. IIII.

An iuſtitia commutans ſit medium rei inter damnum & lucrum?
An ſpecie diſtinguatur à diſtribuente?
An iudex, damnum, & lucrum rectè definiantur?

Quorſum ſpectat commutatio.

SEquitur vt de commutante iuſtitia nunc diſputemus, quæ in contrahendis rebus tam voluntarijs quàm non voluntārijs cernitur: vt enim diſtributio honorum cum prudentia magiſtratus, ita commutatio rerum cum prudentia Iudicis ac moderatoris, plurimùm ad forenſem ciuitatis ſtatum corroborandum pertinet. Quippe ſi in contractibus, vt in honoribus non obſeruetur æquitatis proportio, proculdubio ſtatim accenſa veluti ſeditionis face ſumma inter ciues ſuboriretur contentio. Sed vt textum philoſophi in hoc capite referemus, alienum non erit ab inſtituto, ſi omnia quæ hic aguntur, ad pauculas concluſiones reuocemus. Sunt ergo numero ſex, quarum prima à definitione iuſtitiæ commutantis: ſecunda à diſtinctione medij: tertia à comparatione contrarij: quarta à relatione ad iudicem ac magiſtratum: quinta à proportione & exemplo: poſtrema à fine & effectu ducitur. In prima cōcluſione definit philoſophus cōmutantē iuſtitiā eſſe virtutem, quâ omnia negotia, omneſq; contractus inter ciues ad proportionēm arithmeticā reducuntur. In ſecunda docet ideo hanc partē iuſtitiæ eſſe mediū rei, quia non dignitatē hominis, ſed æqualitatē iuris reſpicit. In tertia lucrū & damnū, vt quædā oppoſita iuſtitiæ cōmutātis definit, nempe vt lucrū dicatur quādo plus boni & minus mali: damnum verò quando plus mali & minus boni in commutatione exiſtit. In quarta iudicem oraculum ciuitatis, moderatorem iuſtitiæ, legemq; loquentem eſſe oſtēdit. Nam vt lex mutus magiſtratus: ita iudex lex animata dicitur. In quinta exemplū arithmeticæ proportionis tradit, idemq;

Concluſiones ſex.

Commutans iuſtitia quid.

Lucrum & damnum rei quid.

Iudex lex animata.

idemq; ad iuſtitiam commutantem applicat. In vltimâ quæſtum ſine iniuria, pacem ſine diſcordia, poſſeſſionem proprij iuris ſine inuidia æquitatis euenta eſſe inſinuat. Ex hiſce concluſionibus eximuntur tres illæ quæſtiones, quas in fronte iſtius capitis præfixas eſſe vides. Prima eſt, an iuſtitia commutans ſit medium arithmeticum inter damnum & lucrum, interq; agere ac pati iniuriam? Affirmat eſſe philoſophus, quia non perſonam, ſed remipſam; non dignitatem hominis, ſed æqualitatem legis; non affectionem animi, ſed proportionem rei; non meritum anteactæ vitæ, ſed reatum præſentis facti reſpicit ac intuetur. Si vrgeas pati damnum aut iniuriam, non eſſe vitium, quia ſæpe innocentes iniuſtè condemnantur, reſpondeo iterum in hac parte virtutis non dignitatem perſonæ, ſed æqualitatem rei conſiderari, cuius reſpectu damnum quædam à medio rei defectio ac declinatio dicitur, & hoc eſt ſatis ad probanda oppoſita eius virtutis, quæ rem ſolam, non perſonam reſpicit. Altera quæſtio, an hæc pars iuſtitiæ ab altera nempe diſtribuente ſpecie & naturâ differat? Antea à nobis obiter diſcuſſa eſt, quare punctis concludo cum philoſopho, illas ſpecie differre, quia hæc eſt medium rei, illa rationis; quia hæc bonum proprium, illa bonum totius ciuitatis; quia hæc æqualitatem rei, illa dignitatem perſonæ tractat & conſiderat, hoc eſt, in ratione medij, obiecti, finiſq; differunt: ergo ſpecie & naturâ diſtinguuntur. Poſtrema quæſtio eſt, an iudex, lucrum, & damnum rectè definiantur? Vtinam ſanè, Mutius Sceuola oraculum ciuitatis Romanæ hic adeſſet, vt definiret iudicem. Videor mihi audire ſenem docentem iudicem eſſe dicendum illum in ciuitate magiſtratum, qui nec affectibus flecti ad iniuriam, nec pecunijs moueri ad iniquam ſententiam deberet. Si enim toties condemnetur iudex, quoties aut lupus abſoluitur, aut agnus occiditur, qualis eſſe deberet in ciuitate iudex, nemo eſt qui non intelligat. Vis vt vno verbo definiam? Eſt oculus in ſceptro principis, eſt ſacerdos diuinæ iuſtitiæ & æquitatis, eſt moderator legis, eſt ipſum ius animatum, cuius vox vitæ & mortis

Quæſtio prima.

Iuſtitia rem non perſonam affectat.

Quæſtio ſecũda.

Quæſtio tertia.

Iudicis definitio

Nota.

Iudicis deſcriptiones metaphoricæ & elegantes.

mortis prænuncia & cuſtos dicitur. Caueat hîc malus & iniquus iudex, qui ſacra iuſtitiæ iura reſcindit, cogitet ſecũ adeſſe ſemper in iudicio Cambyſem id eſt regẽ ſuum, qui impiè & corruptè iudicanti corium detraxerit. Audiat ſapientem Heſiodum,

Iudicis officium ex Heſiodo.

Tu iudex cauſa malorum
Qui violas ſacra iura dei: iam dirige mentem,
Ius cole, in alterius te nulla pecunia vertat
Damna: nocet ſibi qui cuiquam nocet, & male ſuadet.

Iterum paulò poſt ſic loquitur,

Paulatim corruit ille
Diis inuiſius homo, cui mens intenta rapinis
Inuigilat, qui ius violat, ſtat pœna nocenti
Poſt obitum.

Magnum profectò iudici damnum eſt, cui mala fama lucrum. De damno & lucro nihil hîc addam, quia anteà in cõcluſionibus textus à nobis ſũt definita. Ad diſtinctiones ergo & argumenta iam veniemus.

Diſtinctio prima quæſtionis.

Extrema iuſtitiæ duplicia.

Extrema dicuntur, aut reſpectu
- Mediocritatis & quoad nos, & ſic ſunt duo vitia, quæ omnes reliquas antè tractatas virtutes vtrimq; obſident & inuadunt.
- AEqualitatis quoad rem ipſam, & ſic damnum & lucrũ pro extremis habentur, inter quæ iuſtitia commutans, vt æquale ac medium arithmeticum verſatur.

Diſtinctio ſecunda quæſtionis.

Iuſtitia commutans, ſpecie differt à diſtribuente, quia ab illa diſtinguitur, in ratione
- Medij
- Obiecti
- Officij
- Finis

} De quibus ſuperiùs eſt ſatis diſputatum.

Diſtinctio

Distinctio tertia quæstionis.

Iudex definitur, aut
- Metaphoricè, & sic vt supra discribitur.
- Verè, & sic est legis publicus interpres ac minister iustitiæ, ad quem vt ad commune subsidium, omnes dãno & iniuriâ oppressi æquitatis obtinendę causâ confugiunt.

Iudicis duplex definitio.

Opp. contra primam quæstionem.

Damnum & lucrum non sunt vitia: ergo iustitia non est mediũ inter duo extrema.

Resp.

Sunt vitia id est excessus & defectus respectu rei circa quam versantur; non tamen sunt respectu viri in quo insunt ac reponũtur.

Opp.

Damnum pati est aliquando voluntarium: ergo potest esse vitiũ viri, quod in textu negatur. Antecedens patet, quia multi damnum & iacturam suarum rerum patienter ferunt.

Resp.

Etsi sit voluntarium aliquãdo, non tamen sequitur esse vitiosum, nisi ex pusillanimitate contingat, & hoc respectu crimen esse non negatur.

Opp. contra secundam quæstionem.

Et commutãs & distribuens iustitia versantur circa pecuniam: ergo versantur circa idem obiectum: vnde sequitur specie non distingui, quia obiecto non differunt.

Resp.

Duplex est obiectum vtriusq;
- *Formale & proprium, in quo distinguuntur vt superiùs probatum est.*
- *Materiale & commune, in quo non differunt.*

Opp.

Vtraq; ad reipub. bonum ac fœlicitatem refertur: ergo officio ac fine non differunt, & proinde illa ratio debilis est, quæ ab officio & fine ducitur.

Resp.

Fatendum est vtramq; ad reipub. bonum ac fœlicitatem referri, sed non eodem modo. Nam distribuens iustitia ad dignitatem personæ, commutans verò ad æqualitatem rei ac iuris refertur.

Opp. contra tertiam quæstionem.

Rex & iudex officio differunt, sed rex definitionem iudicis superius allatam potest suscipere: ergo non rectè definitur iudex.

Resp.

Quamuis rex & iudex differunt, licet tamen regi (quia in summo loco reipub. sedet) authoritatem iudicis exercere. Est enim rex (vt ita loquar) tota ciuitas.

Opp.

Damnum non semper dicitur vbi est plus mali ac minus boni: ergo male hic definitur. Antecedēs probatur, quia boni viri à malis dānum sæpissimè patiuntur, in quibus est plus boni quàm mali.

Resp.

Mutatur suppositio in hoc argumento. Nam bonum & malum in vna parte respectu fortunæ, in altera respectu virtutis sumuntur. Quare fallax & insidiosum est argumentum.

Opp.

Lucrum plus debito, & damnum minùs debito definiuntur alibi ab Arist. ergo aut male hic, aut inepte illic definiuntur.

Resp.

Plures vnius rei descriptiones.

Argumentum non sequitur, quia diuerso respectu plures vnius & eiusdem rei descriptiones tradi possunt, vel respondendum est, quòd hæ definitiones non re sed voce differant.

CAP. V.

An lex talionis vel repassionis sit toleranda in republica? An nummus & indigentia sit adæquata mensura rerum commutandarum?

Quæstio prima.

QVanquam Pythagorei olim omnino id ius esse definiebant, quod vicissim quisq; pateretur. Etsi AEacus, Minos, Rhadamanthus Iouis filij iudices esq; inferni (vt poëtæ fingunt) idipsum statuebant. Vnde illud,

Si

Si quæ quis faciat, eadem patiatur & ipſe,
Iudicium rectum fuerit, vindictaq́; recta.

Philoſophus tamen longè maxima ac infinita incommoda hinc naſcitura in repub. proſpiciens, damnum ac iniuriam nullo modo retaliari voluit: idque confirmat, primò ab exemplo: 2. à circumſtantijs agendi: poſtremò à conſuetudine. Ab exemplo, Si quempiam magiſtratus percuſſerit, huic parem referre gratiam magiſtratui non licet: quòd ſi quis magiſtratum violauerit, hic non ſolùm referiendus, ſed ſummo ſupplicio coërcendus eſt. A circumſtantijs agendi, quia permultum intereſt, vtrùm ſponte noſtra vel inuiti, vtrùm ignorantes an præmeditati, vtrùm malitioſi an incauti quid faciamus: à quibus circumſtantijs omnis iuſtitiæ & æquitatis promanat vis atque energia. A conſuetudine denique multarum ciuitatum, quę gratiarum delubra in media vrbe ſolebant extruere & conſecrare, inſinuantes inde, omnia ad iuſtitiam cum gratia, ad æqualitatem cum fauore, ad ſententiam iudicis cum prudentia ac lenitate referri debere. Fauor enim non dentem pro dente, non oculum pro oculo, non vulnus pro vulnere, ſed retalionem pœnę ac pręmij ſecundum proportionem rationis tribuit. Fatetur tamen Ariſto. ciuitatem in eo conſeruari maximè vt par pari referatur: quod ſi inquit minus contingat, ſeruitus videtur eſſe. Sed attende: hoc fieri non debet vt quiſque velit, ſed vt iudex (qui eſt moderator legis) faciendum putat. Hoc quidem patet in exemplo textus de commutante iuſtitia. Sit (inquit) architectus A, ſutor B, domus C, calceus D. A. i. architectus indiget ſutoris opera. B. i. ſutor indiget ædificatoris arte & auxilio: proportione iam æquitatis data in C & D. i. in domo & calceo (quæ duo hoc loco pro arte & mutua vtriuſq; opera ſumo) naſcitur inter architectum & ſutorem æqualitas ſocietaſque, vt rectè conciues dicantur. Sic fit vt ait philoſophus in omnibus alijs artibus. Nam ex medico & medico non conſiſtit reſpub. ſed ex medico & agricola, alijſq; imparibus diſſimilibuſq;, quorum ſtudia, contractus & actiones ad æqualitatem iuris ac ſocietatis

Ex Talionis ſententia iudicis æſtimanda.

Vt ciuium, ita ſtudiorum in ciuitate varietas eſſe ſolet.

Quæstio 2.

ſocietatis ſecundũ proportionem rationis reducuntur. Cæterùm cum multarum rerum commutatio fieri non poſſit cõmodè, qualis aliquando ſit grani pro oleo, lanæ pro vino &c. Inuenta eſt tandem menſura, quæ nummus ſeu pecunia dicitur. Hæc, quoniam omnia in commutatione poſita metitur, rectè medium ſeu menſura rerum commutabilium eſſe definitur. At animaduertendum eſt, quòd duplex à philoſopho ſtatuatur rerum contrahendarum menſura, alia externa vt pecunia, alia interna vt indigentia: illam Phidon in Egina inſula primùm ſignàſſe, hanc ipſa natura olim peperiſſe dicitur. Illa à lege græcè νόμω ſuum nomen & vſum, hæc à natura ſuum ortum originemq; traxit: illa legitimæ & commutantis iuſtitiæ medium, hæc naturę & perpetuæ ſocietatis vinculum in textu appellatur: illa medium quia omnia commutanda menſurat, hæc vinculum, quia omnia humanæ ſocietatis officia continet: quippe pecunia æqualitatem rerum, indigentia ſocietatem hominum in cõmunicatione iſtius vitæ probat. Eſt enim pecunia teſte philoſopho tanquam norma & regula, quæ & res aptè adæquat & ad parilitatem traducit. Eſt indigentia, quæ quanti ſit res quælibet commutanda definit. Itaq; vt eſt in textu, debent rerum omnium certa eſſe precia: ſic per indigentiam cuiuſque neceſſitas in communione hominum, per pecuniam æqualitas in commutatione rerum cognoſcetur. His poſitis perſpicuum eſt iuſtitiæ ſeu commutantis ſeu diſtribuentis actionem, medium eſſe inter agere patiq; iniuriam: quippe modis anteà explicatis omnia ad legem, ad iudicem, ad æqualitatem (quæ tria media ſunt) traducere & reuocare conatur.

Nummus quid & quæſtum inuentus.

Vt pecuniæ, ſic indigentiæ origo, fructus, neceſſitas.

Pecunia quid.

Indigentia quid.

Diſtinctio primæ quæſtionis.

Lex talionis in ciuitate non eſt toleranda, propter

- Inæqualitatem perſonarum, quæ ſunt aut { Publicæ, Priuatæ.
- Æquitatem legum & iudicum, qui in omni damno, lite, & iniuriâ arbitri conſtituuntur.
- Diuerſitatem ac diſſimilitudinem actionum, quarum aliæ ſunt { Inuitæ, volũtariæ.
- Periculum ſeditionis, ne liceret cuilibet quodlibet ſub prętextu æqualitatis.

Lex talionis cur minimè toleranda.

Diſtinctio 2. quæſtionis.

Menſura rerum duplex eſt,
- Naturalis, vt indigentia.
- Ciuilis, quæ lege conſtituitur, propter
  - Adæquationem rerum, vt ad precij æqualitatem traducantur.
  - Communionem hominum, vt ad ſocietatem & amicitiam concilientur.
  - Perpetuam commutationem negotiorum, quibus reſpub. conſeruantur.

Menſura rerum duplex.

Opp. contra primam quæſtionem.

Nec plus nec minùs debito habere eſt proprium iuſtitiæ, vt antè docetur: ſed hæc æqualitas optimè ſeruatur in lege talionis: ergo lex talionis eſt toleranda.

Reſp.

Nec plus nec minùs debito habere eſt proprium iuſtitiæ, ſed ita, vt ratio iudicis (qui eſt oraculum ciuitatis) & proportio rationis (quæ eſt norma iudicis) poſtulat & præſcribit.

Opp.

Si lex talionis non ſit iuſta, hoc eſſet propter diſcrimen & reſpectum perſonarum: ſed hoc negatur in quarto cap. ergo hæc lex eſt iuſta: Maior eſt in fronte huius cap. Minor eſt in principio præcedentis. Hic enim ait magiſtratum eſſe reſpiciendum, illic verò apertè negat.

Reſp.

Hæc loca facilè reconciliantur ſi in magiſtratu iniuriam quam infert, & perſonam quam gerit conſideremus. Vbi enim docet philoſophus non dignitatem perſonarum in commutante iuſtitia ponderandam eſſe, ſed æqualitatem rerum: Hoc non vult vt ſi magiſtratus priuatum percuſſerit, reuerberetur: ſed vt pro iuris iudiciſq; æqualitate ſine reſpectu perſonarum damnum innocentis reſarciatur.

Opp.

Par pari referri eſt retaliari: ſed hoc in textu requiritur: ergo lex eſt iuſta.

Reſp.

Par pari referri eſt retaliari in proportione rationis non quantitatis.

Opp.

Opp. contra 2. quæstionem.

Si indigentia sit mensura, tum qui magis indiget, maiori precio emeret: sed hoc est absurdum respectu pauperum, quibus omnia propemodum desunt: ergo non est mensura.

Resp.

Indigentia est duplex. { *Communis, quæ hoc loco intelligitur, per quam pondus preciumq́, rerum cognoscitur.* / *Particularis, & hæc non intelligitur.*

Opp.

Multa ad ornatum & dignitatem, multa ad delicias & voluptatem coemuntur, quorum indigentia non est mensura: ergo omnium commutabilium mensura non est indigentia.

Resp.

Indigentia consideratur, aut respectu { *Necessitatis, & sic in istis non est mensura.* / *Decori, & sic est, nam purpura non minùs decet principem, quàm pannus rudiore filo contextus pauperem.*

Opp.

Fuit commutatio ante inuentionem pecuniæ: ergo vniuersalis & necessaria mensura non est.

Resp.

Fuit, sed nec facilis, nec fructuosa: non est enim possibilis rerum multarum commutatio sine pecuniâ.

Opp.

Vnius & eiusdem rei commutabilis secundum eandem rationem manentis vna & eadem debet esse mensura: sed in rebus, quæ in vsum humanum cadunt videmus ex indigentia sæpissimè mutari precium & mensuram, ergo pecunia proprie mensura non est.

Resp.

Verum est in naturali non in legali mensurâ rerum, qualis est pecunia.

Vtrùm

Vtrùm omnia commutabilia ſint eiuſdem generis?

Commutabilia conſiderantur, vel reſpectu
- *Eſſentiæ ac proprietatis ſuæ, & ſic ſunt diuerſorum generum.*
- *Vſus humani: horum verò alia*
  - *Iuſtè commutari poſſunt, vt oleum, triticum &c. & ſic ſunt eiuſdem generis.*
  - *Iuſtè non poſſunt, vel quia illorum commutatio*
    - *Lege ciuitatis eſt prohibita: verbi cauſâ, vt cõmutatio ſacerdotij ad tempus.*
    - *Lege naturæ prohibita, qualis eſt commutatio vxoris.*

Opp.

Res animatæ, vt plantæ, bellua, homines pluris ſunt, quàm omnes diuitiæ orbis terrarum (teſte philoſopho 2. Metap.) ergo omnes res commutabiles non poſſunt pecuniâ menſurari.

Reſp.

In rebus animatis conſiderantur
- *Eſſentia, & ſic pluris eſt æſtimanda vna muſca quam res omnes inanimatæ, propter gradum & excellentiam eſſentiæ.*
- *Vſus humanus, & ſic res animatæ ſub menſuram pecuniarum cadunt.*

CAP. VI.

An aliquis poſſit agere iniuriam interim vt non ſit iniuſtus?
An iniuria, damnum, & peccatum ſint cauſæ legum?
An Magiſtratum gerentis liceat ſibi conſulere?

NE quicquam in tractatione iuſtitiæ prætermiſiſſe videatur philoſophus, poſtquam de natura & menſurâ eiuſdem egerit, de quibuſdam affectionibus, quæ in vſu & veluti praxi iuſtitiæ cernuntur, agere nunc inſtituit;

Quæstio 1.

tuit: ac primùm quærit, An aliquis possit agere iniuriam interim vt non sit iniustus? Hanc causam sic tractat, sic discutit, sic definit vt quidam interpretes (nimis temerè sanè) illũ à theatro philosophorum explodendum esse opinentur. Verba philosophi (quibus offenduntur isti) sunt hæc, Qui non animi iudicio sed affectu ducatur ad contrectandam mulierẽ, sciens quam contrectet, faciat ille quidẽ iniuriam, sed tamen non est iniustus: quemadmodum nec fur qui furatus est, nec adulter qui adulteratus est, itemq; in cæteris. Quid quæso est in his verbis explosu dignũ? illud nempe, adulterum non esse dicẽdum qui sciens adulterij scelus perpetrauit. quid? an hoc tantopere aures offendit? quid ni? dic obsecro, non putas intentionẽ finis actioni cuilibet nomen tribuere? Fateor. Quid si quis exardens pecuniarum siti non libidine incensus fœminam compresserit, nonnè potius auarus quàm incontinens est appellandus? quid ad rem? attende & intelliges. Non vult philosophus omnino Ægisthum aut Paridem crimine adulterij liberare, sed hoc contendit, vel ex parte affectus, qui non est per se peccatum, vel ex parte alterius intenti finis (qui aliam denominationem & respectum tribuit) sic non appellandum esse. Si quis ergo contaminet violetque alterius thorum, est quidem adulter. Cur negat ergo Aristo. non negat. verba sic sonãt certè: parum attendis, vult enim nomen potiùs ab intento fine & affectu, quàm à perpetrato scelere deduci ac deriuari: verùm vt hęc cõcedãtur omnia, nimis tamen extenuâsse scelus istud Aristo. puto. Erras planè, nam potius censorià quadam seueritate aggrauâsse diceres. vbi quæso? In septimo lib. huius operis, in quo adulterum, qui ex affectu peccat, quadruplici pœnâ dignum esse iudicauit: vnâ propter ignorantiam veneni in affectu, vt quæ crassa sit, alterà propter ipsum affectum animi, est enim malus: 3. propter commissum flagitium, est enim (vt ait) maximè belluinum: 4. propter iniuriam allatam conciui, est enim intoleranda. Si ergo vel insanus, vel à primis suæ nutricis amplexibus insipiens, vel furens affectu, vel deniq; in alium solum finẽ puta quęstum intentus hoc vel illud crimen commiserit

Ab interpretibus suis Aristo. deseritur.

A vituperatoribus iniquis vindicatur Aristoteles.

ſcrit, iniuriam ille quidem facit, præciſè tamen hoc vel illo crimine (quod primario non intenderit) condemnari non debet. Voluntas enim concipit, intentio autem & electio parit peccatum, quod legis prima cauſa & origo extitit. Quippe iniuria, damnum & peccatum optimarum legum occaſiones fuerunt. Cum enim lapſa eſt humana peccandi libido, & furentiùs lineas virtutis tranſiliret, labenti occurrendum eſſe, ne ruina ſequeretur, maiores noſtri putauerunt: hoc autem aut melius aut expeditiùs fieri non potuit, quàm leges (id eſt regulas vitæ & virtutis normas) ſanciendo, quibus veluti frænis ferocior iſta humanæ infirmitatis licentia ad imperium rectæ rationis cogeretur. Cæterùm quoniam lex ſcripta eſt muta & elinguis quaſi magiſtra, alia lex animata nempe magiſtratus ipſius legis interpres & moderator in omni bene inſtituta ciuitate publicè creatur, qui non ſibi ſed ſuis, non priuatis ſed communibus bonis debeat conſulere. Quòd ſi aliter fecerit (vt ait in textu philoſophus) potiùs impius tyrannus quàm iuſtus magiſtratus habeatur. Quorſum enim tantùm honorē vt mercedem ac præmium reportaret, ſi plus ſibi quàm reipub. (cuius præfectum gerit) prouideret?

Ex malis hominum moribus ortæ ſunt leges optimæ.

Diſtinctio 1. quæſtionis.

Iniuriam aliquis poteſt inferre, vel
- Furenter per affectum, vt puta inſaniam:
- Inſcienter per natiuam ignorantiam:
- Inuitè & fortuitò, nempe per incuriam:
- Spontaneè & cōſultò per malitiam ſcilicet, & ſic proprie iniuſtus ab actione iniuriæ nominatur.

Diſtinctio 2. quæſtionis.

Legum cauſa eſt, vel
- Materialis, vt peccatum, quod prohibet.
- Finalis aut
  - Media, vt virtus, quam iubet.
  - Vltima, vt ciuitas, quam conſeruat.

Diſtinctio 3. quæſtionis.

Magiſtratus plus alijs quàm ſibi conſulare debet,
- Quia publicum officium gerit.
- Quia eius exemplum & vita tam omnes intuentur, iuxta illud, Regis ad exemplar totus componitur orbis.
- Quia ideo maximum honorem mercedis loco habet, vt alijs non ſibi proſit.

Opp.

Opp.

Omne vitium cõprehenditur ſub iniuſtitia, vt in 1. cap. huius lib. docetur: ſed iniuriã facere eſt vitiũ, vt patet in 3. ergo iniuriam agere eſt opus iniuſti, & proinde nemo infert iniuriam niſi iniuſtus.

Reſp.

Illic generatim, hìc ſpeciatim de iuſtitia agit.

Opp.

Iniuriam agere eſt oppoſitum vitium iuſtitiæ in ſpecie: ergo ſub nomine iniuſtitiæ comprehenditur.

Reſp.

Iniuria fit bifariam.

Iniuriam agere conſideratur, vel

- *Per ſe reſpectu voluntatis, & ſic eſt iniuſtus, quòd agit iniuriam.*
- *Per accidens reſpectu*
  - *Affectus,*
  - *Ignorantiæ,*
  - *Incuriæ,*
  - *Fortunæ,*

  & ſic propriè & per ſe iniuſtus non nominatur.

Argumenta contra ſecundam quæſtionem.

Opp.

Malum non eſt cauſa boni, oppoſitorum enim eſt oppoſita natura: ergo peccatum non eſt cauſa legis.

Reſp.

Non eſt cauſa per ſe, ſed ex conſequenti vt ait Boreus. Aliter reſpondit Donatus quòd malum poſſit eſſe materia, circa quam verſatur aliquando bonum.

Opp.

Priuatio boni non eſt cauſa boni: ſed peccatum eſt priuatio boni: ergo non eſt cauſa boni.

Reſp.

Non eſt cauſa per ſe, ſed per accidens vt modo docetur.

Opp.

Opp. contra tertiam quæstionem.

Naturâ est insitum vt quilibet sibi sit proximus: ergo magistratus primùm sibi consulere potest.

Resp.

In magistratu duo spectantur,
- *Natura hominis priuati, & sic est sibi proximus.*
- *Persona ciuitatis, & sic magis reipub. quàm sibi prodesse debet.*

Magistratus duplex consideratio.

Opp.

Magistratus est nihil aliud quàm tota ciuitas (teste philosopho) in quarto politicorum; ergo ciuitati consulendo & sibi consulit.

Resp.

Concedo omnia. Nam sibi prodesse vt iusto magistratui, est totam ciuitatem conseruare, at ita cuticulam curare, vt periculum vitæ periclitante ciuitate possit deuitare, in magistratu est valde impium & pernicioſum. Aſt vbi Codri? vbi Curtij? qui ne declinaret respub. in medium exercitum & in profundum seſe iecerunt.

Vtrùm ius politicum, quod est magistratus, à iure domini in seruum, patris in filium, viri in vxorem differat? Dub.

Differt ab vtroq;
- *Quia est inter partes ciuitatis, alia verò inter partes domus.*
- *Quia est inter personas impares & inæquales tam in proprietate quàm in vsu bonorum, alia verò sunt inter personas coniunctas in vtroq;.*
- *Quia est legale, alia vero sunt naturalia.*

CAP. VII.

Vtrùm ius ciuile rectè distribuatur in ius naturale & legale? An ius naturale mutari non possit?

QVoniam ius, lex, iudicium, & consuetudo hominum à iustitia & magistratu pendent, operæpretium est pauca de his, illis quæ præcesserunt attexere. Ac ne lõgiùs ab instituto abeam, Ius ciuile (quod est præceptum & ordinatio Quæstio prima. Ius ciuile quid.

natio domini circa ſubditos) in ius naturale & legitimum in-
Ius naturale quid. primis diuiditur. Ius naturale à philoſopho definitur, quod vbiq; , & apud omnes idem valet; vt ignis hic & apud Perſas
Ius legale quid. vrit. Ius legitimum, quod in initio nihil interfuit ſic an ſecus fieret: cum autem latum poſitumq; eſt, iam intereſt, verbi cauſa, in quadrageſſimà ieiunare. Sciendum ergo eſt ius omne apud philoſophos aut ante legem poſitam & conſuetudinem confirmatam vim ſuam habere, aut ab ipſa lege & conſuetudine vim ſuam deriuare: primo modo ſimpliciter & abſolutè naturale: ſecundo modo legale dicitur. Illud à Iuſtiniano ius gentium, hoc à Cicerone conſuetudo appellatur.
Ius naturale triplex. Ius naturale iterum tripartitò accipitur, primum pro iure diuino, quo omnia tam inanimata quàm animata, tam ſenſu quàm ratione prędita gubernantur. Deus enim in omnia quę fecit, inſluit, vnde Boëtius, ò qui perpetuà mundũ ratione gubernas, terrarũ, cœliq; ſator. Alio modo accipitur pro inſtinctu naturæ, quo veluti occulto motu rationis omnia perfecta animãtia ad ſocietatem, ad procreationem, ad amorẽ & conſeruationem rerum, quæ partę ſunt, feruntur. Poſtremò accipitur pro naturali iudicio rationis humanę, quo ſolùm humanum genus dirigitur & conſeruatur. De hoc iure Diuus Apoſtolus loquitur, vbi docet gentes quæ legem ſcriptam nõ haberent, naturæ vi eà, quæ legis ſunt, facere, ſibi leges eſſe, oſtẽdentes opus legis ſuis inſcriptum cordibus. Iuris hoc modo accepti (vt docet orator) ſex ſũt ſpecies: religio, pietas, obſeruãtia, gratia, veritas, & vindicta Religio eſt (vt definit) quę ſuperioris cuiuſdam naturæ, quam diuinam vocant, curam, ceremoniamq; adfert. Vno verbo ſic, Religio eſt timor, amor & honor dei. Pietas eſt, per quam ſanguine coniunctis, patriæ & beneuolis officium cultuſq; tribuitur. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, alteriuſq; remunerandi voluntas continetur. Obſeruantia eſt per quam homines dignitate præcellentes cultu & honore iuſtè veneramur. Veritas eſt per quam præterita, præſentia, & futura inconcuſſa & immutata manent. Vindicta eſt per quam vis, damnum, & iniuria propulſantur. Legitimum ius leuiter

1. 2. 3.

Iuris naturalis ſex ſunt ſpecies.
Religio.
Pietas.
Gratia.
Obſeruantia.
Veritas.
Vindicta.

uiter à natura tractum recta ratio concepit, vsus peperit. consuetudo aluit & confirmauit. Hoc verò ius est vel diuinum, vel humanum; diuinum, quod lege & Euangelio præscribitur; humanum, quod est vel simplex, vt politicum, vel mixtum vt pontificium seu canonicum, quod quidē per ecclesiam in cultum & honorem dei instituitur. Hoc autem ortum & inuentum augures, aruspices, flamines, interpretes somniorum & coniectores superstitiosē condiderūt, & quod nunc illi correxerunt, quibus claues author salutis & veritatis dedit. Sed quid moror? Ius ciuile in populari statu reipublicæ plebiscitum, in consulari senatusconsultum, in regno constitutio & edictum, in arbitrario iudicio sapientis viri iustum responsum dicitur. Sapientis enim viri sententia sæpe pro lege obseruatur.

Ius legale vnde ortum.

Ius ciuile multiplex.

Distinctio quæstionis.

Ius ciuile sumitur tribus modis, vel

- Fusissimè, & sic sub se continet ius
  - Naturale,
  - Politicum,
  - Oeconomicum, quod est vel
    - Patris in filium.
    - Domini in seruum.
    - Viri in vxorem.
- Communiter, sub quâ solum ius politicum seu ciuitatis continetur, & huc ius oeconomicum quodammodo opponitur.
- Propriè, quod à lege solùm dependet, & hoc legitimum seu legale dicitur.

Iuris ciuilis triplex acceptio.

Ius ciuile fusissimè sumptum diuiditur in ius

- Naturale, quod sumitur, aut pro
  - Generali prouidentia diuina in omnibus.
  - Instinctu naturæ in animantibus.
  - Habitu rectæ rationis in hominibus, cuius iuris sex sunt species:
    - Religio.
    - Pietas.
    - Obseruantia.
    - Gratia.
    - Veritas.
    - Vindicta.

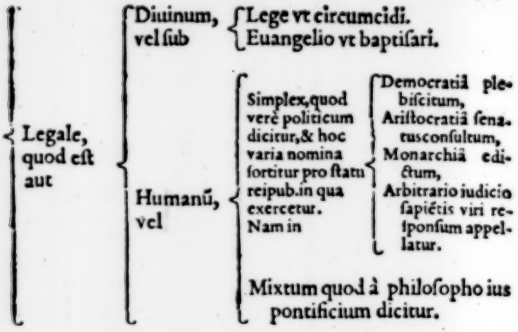

Opp.

Ius naturale & ciuile sunt opposita, vt habetur in diuisione iuris prudentiæ capite primo decretorum : ergo ius ciuile non rectè diuiditur in ius naturale & legale.

Resp.

Propriè sumpta opposita sunt ius naturale & ciuile.

Patet solutio huius argumenti in prima distinctione. Nam ius naturale & ciuile sunt opposita, si propriè, non autem si fusè sumantur. Respice distinctionem.

Opp.

Nulla est iustitia naturalis: ergo nullum est ius naturale. Antecedens patet primo capite secundi libri, vbi probatur quod à natura nulla virtus insit. Argumentum tenet à conjugatis.

Resp.

Lumine naturæ & rationis instructi sumus id nemini velle facere, quod nobis fieri non velimus, & hoc ius naturale adeoq; ipsa iustitia dicitur. Cum verò ordo, lex, & prudentia ad hoc lumen naturæ accedunt, tum ius ciuile ac moralis iustitia appellatur. Ad argumentū ergo respondetur negando antecedens, & ad probationem dicendum est, quod in primo capite secundi libri Arist. non neget tale lumen ac semen virtutis nobis inesse à natura.

Opp.

Omnis iustitia in communicatione aliqua inter homines consistit, vt liquido patet superiùs : sed omnis communicatio inter homines

homines est omnino voluntaria & non naturalis : ergo omnis iustitia est voluntaria & non naturalis.

Resp.

Societas seu communicatio humana capitur, vel
- *Inchoatiuè, quæ est à natura, & sic iustitia est naturalis.*
- *Perfectiuè & absolutè, quæ est à studio atq; industriâ, & sic iustitia est simpliciter voluntaria.*

Iustitia quomodo naturalis & quomodo voluntaria.

Opp.

Ius patris in filium, domini in seruum, viri in vxorẽ 1 lib. politicorum naturale esse probatur, & negatur illic esse ciuile: ergo ius ciuile non rectè diuiditur hìc in naturale & legale.

Resp.

Ius ciuile seu politicum in eo loco strictè non fuisse sumitur, vt in 2. argumento huius quæstionis patet.

Argumenta contra secundam quæstionem.

Opp.

Ius naturale commutari potest in legale, vt constat sæpe: ergo male definitur in textu id esse quod commutari non potest.

Resp.

Soluitur hoc argumentum in primo cap. secundi libri Ethic. vbi docuimus aliquid esse insitum vel formaliter, quod mutari non potest. vel naturaliter, vt dextram esse fortiorem sinistrâ, habere barbam, & similia, & hoc mutari potest. Cum ergo dicit philosophus ius naturale non mutari, ex parte non simpliciter & absolutè intelligit, vt exemplis ipse in textu ostendit.

Ius naturale quomodo non mutetur.

Vtrùm ius legale mutari possit?

Dub.

Ius legale mutari potest. sed
- *Rarò ne incommodum*
- *In melius ne periculum*
- *Prudenter & sensim ne reipublicæ naufragium*

ex innouatione sequatur.

Ius legale quomodo mutetur.

CAP. VIII.

An inuitè, perturbatè, ignoranter agens, iniustum aut iniuriam faciat?

An omnis læsio sit ex ignorantia, passione, aut electione?

Quæstio prima.

Escripto iure nunc demum de iniuria agendum est, vt vnum oppositorum per aliud rectiùs intelligatur. Quæstio est an inuitè, an perturbatè, an ignoranter agens iniustum vel iniuriam faciat? In primo capite tertij libri de triplici actione differẽtes obiter hanc rem attigimus: quare iam incitatis quasi passibus breuitatem pollicemur. Rectè Arist. in textu, voluntate omnem iniuriam omnéq; rectè factum definiri ait: vnde primùm concludit inuitum nec iniuriam cuiquã inferre, nec æquum facere nisi fortuitò. Voluntarium enim est quod quisq; in sua potestate positum sciens agit, non ignorans in singulis circumstantijs in quibus versatur actio: verbi causâ, quem verberet, quo instrumento, qua de causa, &c. Cum ergo inuitè agens, aut ignorantiâ circumstantiarum, aut vi externa agat: ignorantiâ, vt in prælio nesciens suum patrem pulset, vi externa, vt qui per alium arrepta manu alterum occidat, liquidò constat inuitum nec iniustum, nec iniuriam agere nisi per accidens. De perturbatè & ignoranter agentibus antè disputatum est: hoc ergo nunc solum dicimus, illos sic agentes ex parte affectus, qui vi sua nec bonus est nec malus, iniustos non dici, sed ex parte habitus & electionis, quę sępe cum affectu & affectata ignorantia copulatur. Exempli causâ, iratus Alexander, Clitum percussit gladio, iniustus est, iniuriam fecit: rediens à Scythis se deum appellari voluit, impius est & sceleratus. Rationem quæris? in primo facinore furorem cum malitia, in altero insaniam cum affectata ignorantia coniunctam videas: at tam abest affectata ignorantia ab excusando peccato vt ipsum commissum vehementiùs aggrauet. Sed dices Aristotelem in textu docere ignorantem, iniuriam & iniustũ non

Voluntarium quid.

non facere. Attende. Nam multiplex est ignorantia, scientiæ, iuris, facti. Iterum hæc triplex, natiua, crassa, & affectata. Fatuus ab vtero matris percutit patrem, iniustus non est, iniuriam non fecit: furens seu insanus demolitur ædes, latro nō est, iniuriam non fecit; venator intendens ferire feram, transfigit ciuem, homicida non est, iniuriam non fecit. Rationem quæris? in promptu est, quia ignorans fecit. Iniuria enim voluntaria & malitiosa alicuius læsio definitur. Sed quoniam de læsione iam agitur, vno verbo de altera quæstione, quæ de ea mouetur, discutiemus. Omnis ergo læsio est, vel voluntaria, vel non voluntaria: voluntaria est quæ intenditur, vt iniuria; non voluntaria quæ non intenditur, vt patris vulneratio. Illa ex electione, hæc ex passione aut ignorantia nascitur. Rectè ergo concludit philosophus, omnem læsionem aut ex electione & voluntate; aut ex perturbatione & appetitu; aut ex ignorantia & intellectu proficisci.

Iniuria quid.

Quæstio secunda.

Læsio triplex.

Distinctio primæ quæstionis.

Agere iniuriam contingit bifariam, aut
- Strictè & per se, & sic solum à voluntate pendet: nam agere iniuriam est sponte nocere, vt patet in secundo Topic. & quoq; in hoc textu, vbi dicit iniuriam volūtate definiri.
- Communiter & per accidens, & sic iratus & ignorans in textu quoq; dicuntur iniuriam agere.

Distinctio secundæ quæstionis.

Omnis læsio est, aut
- Voluntaria, quæ voluntatem principium habet.
- Inuoluntaria, quæ est, vel ex
  - Passione animi.
  - Ignorantia, & hæc est
    - Iuris quę neminem excusat.
    - Facti, quæ excusat si nō sit crassa & affectata.

Opp.

Aliquis metu extremi supplicij alium inuitus interficit, sed hoc agens iniuriam facit: ergo inuitus iniuriam agit.

Resp.

Non est inuita actio sed magis volũtaria. In voluntate enim sitũ fuit agere, vel non agere.

Opp.

Perturbati agere iniuriam in textu dicũtur: ergo malè negatur.

Resp.

Passio consideratur, vel vt est
- *Simpliciter & absolutè naturalis, & sic non est causa iniuriæ.*
- *Cõposita, quæ vsu in habitũ accrescit, & sic est causa iniuriæ. Sæpe enim perturbati cũ electione & malitia agunt.*

Opp.

Ignarus medicus corpori, ignarus theologus animæ iniuriam infert: ergo ignorãtia est causa iniuriæ, & per consequens ignorans tam iniustum quàm iniuriam agit.

Resp.

Ignorantia in his quæ tenemur scire, qualia sunt præcepta artiũ quæ profitemur iniuriam parit: est enim ignorantia voluntaria, crassa, & affectata.

Opp.

Omnes qui peccant ignorantes peccant teste philosopho libro tertio capite primo: ergo ignorantes possunt iniuriam inferre, nam hoc est peccare.

Resp.

Ignorantia illic supina & affectata, quæ est ipsum peccatum, intelligitur.

Argumenta contra secundam quæstionem.

Opp.

Arreptâ alterius manu alter aliquando læditur: sed hæc læsio neq; à voluntate, neq; à passione animi, neq; ab ignorãtia sed coactè oritur: ergo rectè hæc tria principia læsionis non assignantur.

Resp.

Ista actio non est coacti hominis omnino sed cogentis, cuius respectu voluntaria dicitur.

Vtrùm

Vtrùm inuitè agentes ſint ſemper veniâ digni? Duh.

Inuitè agentes ſunt veniâ digni, vel reſpectu
- *Ignorantiæ*
  - *Inſitæ, vt ſi fatuus aut infans aliquid mali egerit.*
  - *Fortuitæ, vt ſi filius mittens è caſtro telum in turbam hoſtium occidat patrem.*
  - *Violentæ, vt ſi moriens vi morbi otioſè loquatur.*
- *Infirmitatis, cuius lapſus comitem pœnitentiam habet.*

Vtrùm iratus ſit primus author iniuriæ ſeu læſionis, vel is qui ad iram prouocauit? Duh.

Primus author mali eſt is qui ad iram prouocat, propter
- *Primam intentionem mali.*
- *Primam actionem iniuriæ.*

Mali author qui irritat.

CAP. IX.

An ſponte aliquis patiatur iniuriam?
An aliquis volens patiatur iniuſtum?
An omnis qui iniuſtum fert patiatur etiam iniuriam?

Vripides olim à ſuis canibus laceratus Bellerophontem, qui ſuam matrem occidit, hoc carmine minus ſapienter defendit:

Quæris parentem quomodo occîdi meam? Quæſtio ij
Sermo eſt breuis, non exitus longos habet,
Volens volentem, vel volentem non volens.

Quaſi verò ſit aliquis mortalium qui volens ac lubens patiatur iniuriam: iniuſtum ſæpe, iniuriam nunquam volentes patimur. Eſt enim iniuria nihil aliud vt ſupra definiuimus, quàm voluntaria & malitioſa alicuius læſio, vel vt definit hoc loco philoſophus, Eſt damnum quod agens ſponte contra legem inferre, quodq; patiens contra voluntatem ſuſtinere dicitur. Vt enim calfactio in igne eſt actio, & in aqua paſſio, ita Iniuria qui.

ita iniuria reſpectu inferentis voluntaria læſio, reſpectu verò patientis violenta damni illatio & quaſi impreſſio definitur. Et vt eſt præter naturam aquæ, vt vim caloris ſentiat, ita eſt contra voluntatem hominis vt vim ac impetum iniuriæ ferat. Erras ergo ferox & crudelis Nero, ſi effoſſo matris corpore, & effuſo ſanguine te ſic excuſes,

Quæris parentem quomodo occidi meam?
Volens volentem, vel volentem non volens.

Quæſtio 2. Mentiris tyranne: Nam infœlix mulier hoc factũ abhorruit, ſuumq; vterum, qui te monſtrum geſſit, ſecum ferre illęſum ad ſepulchrum ſtuduit. Sed ad alteram quæſtionem venio, quæ eſt, an quis volens patiatur iniuſtũ? Odo & Buridanus quadrifariam nos ſponte ferre poſſe iniuſtum putant, vel cum voluntas ſit tacita & non expreſſa, vel cum ſit ex parte & non integra, vel cum ſit ex conditione & non abſoluta, vel deniq; cum ſit ligata & non libera. Exemplum in primo hoc eſſe poteſt. Si quis inuidus in voto habeat rem paruam à ſe per vim tolli, vt alij vehementiùs noceat: in ſecundo, ſi quis volens aculeum & crucem pro Chriſto & cœlo ſubeat: in 3. ſi quis vſu pecuniarũ carens edaci fœneratori ſe obſtringat: in 4. ſi puer aut infirmus nocitura petens ab alio facile conceſſa habeat. Si rem ſuam perdat inuidus, volens iniuſtum patitur: ſi crucem pro Chriſto iniquè condemnatus ſubeat, volens iniuſtum patitur: ſi quis ſe malo fœneratori obſtringat, volens iniuſtum patitur: ſi quis denique infirmus venenum conceſſum capiat, volens iniuſtum patitur. De tertia quæſtione, quæ eſt an omnis qui fert iniuſtum patiatur etiam iniuriam, nihil dico: nam ſi pati iniuſtum ſit ſæpe cum voluntate coniunctum, iniuriam verò pati ſit ſemper à voluntate alienum, ſequitur aliquem poſſe iniuſtum ferre, interim vt non patiatur iniuriam. Verba philoſophi in textu in hac re ſole clariora ſunt: ſic enim ille loquitur, Incommodum quis ſua voluntate accipit, & rem iniuſtam perfert, at iniuriam nemo ſua ſponte accipit. Rationẽ addit, quia non eſt in cuiuſq; poteſtate

Quadrifariam aliquis poteſt iniuſtum pati.

Quæſtio 3.

poteſtate ſitum vt iniuriam accipiat, cum alter ſit oportet qui infert: ſtultus ergo Glaucus iniuriam non tulit, etſi Diomedi vt Homerus cecinit,

Pro nouem centum, pro ferro tradidit aurum.

Diſtinctio primæ quæſtionis.

Nemo ſponte iniuriam patitur,

Quia omne iniuſtum eſt ad alterum & non ad ſeipſũ, ſed omnis iniuria eſt quoddam iniuſtum: ergo omnis iniuria eſt ad alterum & non ad ſeipſum.

Quia id quod eſt malum nemo ſua ſponte patitur: ſed iniuria eſt malum: ergo nemo iniuriam ſua ſponte, patitur.

Quia iniuria definitur voluntaria & malitioſa alicuius læſio, ſed nemo ſeipſum ſponte & malitioſè lædit: ergo nemo volens iniuriam patitur.

Sponte neminẽ iniuriam pati.

Diſtinctio ſecundæ quæſtionis.

Iniuſtum ferre poteſt aliquis 4. modis, ſi

Voluntas non ſit expreſſa, vt inuidus patitur leuiuſculum damnum, vt alteri noceat.

Voluntas non ſit integra, vt martyr iniquum iudicium patitur, vt cœlum lucretur.

Voluntas non ſit abſoluta, vt pauper volens vſuræ dentatam limam patitur, vt neceſſitati ſubſeruiat.

Voluntas non ſit libera, vt puer iniuſtum patitur, ſi ferrum pro auro accipiat.

Iniuriam ferrẽ 4. modis poſſimus.

Diſtinctio tertiæ quæſtionis.

Omnes qui ferunt iniuſtũ non patiuntur iniuriam,

Quia latiùs patet iniuſtum pati quàm pati iniuriam, vt in exemplis iam demonſtrauimus.

Quia voluntas aliter in patiendo iniuſtum, aliter in patiendo iniuriam afficitur.

Opp.

Quicunque deſperantes iugula aliorum mucroni libenter offerunt & obijciunt, vi illata ſponte iniuriam patiuntur. ſed multi hoc agunt: ergo multi volentes patiuntur iniuriam. Maior videtur eſſe probabilis, quia lex interfectorem vt homicidam puniri iubet. Minor conſtat ex multis exemplis & hiſtorijs, vt de Saule &c. 1. cap. lib. 2. Regum.

Reſp.

Interfectus non patitur iniuriam, quia ſponte hoc fieri iubet, natura

natura tamen aut ciuitati facta est iniuria. Lex ergo interfectori infligit pœnam, non propter iniuriam illatam homini, sed propter damnum illatum naturæ & ciuitati.

Opp.

Multi innocentes iniquè afflicti & condemnati illatam contumeliæ & mortis iniuriam sponte patiuntur: ergo inanis est ista quæstionis constitutio.

Resp.

Est hoc iniustum sed propriè iniuria non dicitur. Alij respondent verbera & tormenta esse contra voluntatem innocentium respectu naturæ, quæ ista abhorret: non autem respectu finis, quem voluntas innocentis sibi proponit.

Opp.

Vsuram pati est pati iniuriam: sed proh dolor infiniti volentes patiuntur vsuram: ergo infiniti volentes patiuntur iniuriam.

Resp.

Voluntas non est absoluta sed conditionata (vt aiunt) in ista passione. In voto enim est potius nolle quàm velle pati iniuriam.

Opp.

Opposita versantur circa idem subiectum: sed iustum pati & iniuriam pati sunt opposita: ergo versantur circa idem subiectum, nempe voluntatem: & per consequens volentes patimur iniuriam.

Resp.

Fatendum est vtrumq; versari circa voluntatem in essentia, sed non eodem modo: nam iustum pati in volendo, iniuriam pati in nolendo terminatur: velle tamen & nolle vnam voluntatem faciunt.

Opp.

Plus alijs tribuens modestus quàm sibi assumens sponte accipit iniuriam: ergo aliquis volens iniuriam patitur. Antecedens est in textu.

Resp.

Est obiectio non resolutio in discutienda definitione iustitiæ.

Opp.

Opp. contra ſecundam quæſtionem.

Nemo malum ſponte patitur, ſed omne iniuſtum eſt malum: ergo nemo iniuſtum ſponte patitur.

Reſp.

Iniuſtum eſt duplex, vel per ſe, vel per accidens, vt diſtinguitur in 8. cap. Ariſtotelis: illud eſt malum ſemper, ſed hoc non eſt. Aliter reſpondetur quòd iniuſtum ſit malum ſemper, ſed pati iniuſtum non eſt malum ſemper.

Vtrùm
- Qui damnum patitur metu maioris mali, in cuius neceſsitatem eſt coactus, patiatur iniuriam?
- Quicunq; facit iniuſtum ſit iniuſtus?
- Iudex corruptus iniquâ ſententiâ magis delinquat quàm qui iudicem pecuniâ corrumpit?
- Difficilius ſit iuſtum iudicem quàm bonum medicum fieri?

Dubia obiter mouenda ex 9. cap.

Pati iniuriam dicitur bifariam,
- *Abſolutè, cum ſit ſimpliciter contra voluntatem, vt iniuſtè & malitioſe vulnerari ab hoſte.*
- *Comparatè, cum ſit vno reſpectu puta neceſſitatis voluntarium, altero vero reſpectu puta conditionis contra voluntatem: verbi cauſâ, dat aliquis ſuam pecuniam, aut prædoni, ne vitam tollat: aut victori, ne in hoſtis poteſtatem veniat.*

Status ſecundi Dubij.

Iniuſtum ſit, vel ex
- *Paſſione, quæ eſt, vel*
  - *Simplex & naturalis, vt timor, ſpes, gaudium, & ſecundum hanc aliquis facit iniuſtum, interim vt non dicatur iniuſtus.*
  - *Mixta & humana cum paruo habitu coniuncta, & ſecundũ hanc nemo agit iniuſtum, quin ſit iniuſtus.*

Iniuſtum fit tribus modis.
- *Electione, & ſic nemo facit iniuſtum, quin ſit idem iniuſtus.*
- *Ignorantia vt ſuprà: quæ ſi ſit craſſa vel affectata, cum electione coniungitur, & iniuſtũ reddit hominẽ.*

Status

Status tertij dubij.

Index corruptus magis peccat, quia
- *Magis obstringitur legi, cuius iustus interpres esse debet.*
- *Magis nocet, propter*
  - *Exemplũ eminentis mali.*
  - *Damnum & periculum innocentis viri.*

Corrumpitur Index, aut
- *Timore mali* } *respectu sui.*
- *Cupiditate boni* }
- *Amore* } *respectu alterius.*
- *Odio* }

Status quarti dubij.

Difficilius est iustum iudicem quàm doctum medicum fieri, propter
- *Repugnantiam naturæ, quæ est semper propensa ad malum.*
- *Multitudinem effectuum & vitiorum, quæ arcem iustitiæ semper oppugnant.*
- *Inconstantiam fortunæ.*

CAP. X.

An æquitas rectè definiatur?
An sit distincta virtus à iustitia legali?

Quæstio prima.

IMAGE M

Ira vis est iustitiæ & magna æquitatis. Nam aquâ & igne in pluribus locis non vtimur quàm iustitia, maiori subsidio vita non munitur humana quàm æquitate. In iustitia acies gladij sæpe nimis acuitur, requiritur ergo æquitas boni viri, quę seueritatem legis moderetur. vetus est illud, Summum ius summa iniuria. Vt ergo, si nulla sit remissio nerui, frangitur: ita si nulla sit moderatio legis, violatur: hæc verò moderatio legis æquitas est, de qua iam disputamus. Hanc definit hoc modo Aristo. Est inquit æquitas virtus, quâ quis rectè legem in multis instantijs deficientem corrigit & moderatur: verbi causâ: Sit lex quòd nullus peregrinus sub pœna capitis murũ conscendat, ecce hostes nocte inuadunt ciuitatem, signo iam dato ad mœnia peregrini

Æquitas quid sit.

regrini conuolant, conſcendunt murum, defendunt vrbem, nihilominùs tanquam rei capitis accuſantur. Si verba legis ſpectes ſunt condemnandi, ſi verò æquitatem conſulas non ſolùm laudibus ſed etiam maximis beneficijs ſunt cumulandi: æquitas namq; relicta voce ſenſũ legis quęrit, eiuſdemq; defectum in circumſtantijs iuſtè ac moderatè corrigit: hinc ab Odone emendatio legis definitur. Lex enim, quæ eſt norma iuſtitiæ ſæpe deficit, multaſq; inſtantias patitur: quippe fieri non poteſt, vt omnino vniuerſales, æternæ & inconcuſſæ leges humanæ fiant. Nemo enim eſt tam perſpicax, nemo tam prudens, nemo tam rerum futurarum certus & ſapiens, qui omnes mutationes & viciſſitudines rerum hominumq; poſſit perſpicere. Nam voluntates hominum ſunt flexibiles, actiones hominum infinitæ ſunt, & ſupra quàm dici poteſt mutabiles. Quare vt nullis demonſtrationum cancellis: ita nullis legum vinculis & ſeptis concludi & definiri poſſunt. Deficiente ergo legiſlatore, deficiente lege, deficiente ſenſu & ſententia iuris, æquitas ſola moderatrix & interpres haberi debet. Hinc Ariſto. in textu æquitatem quiddam iure præſtantius & excellentius dicit. Quiddam appellat non quòd vniuerſam iuſtitiam dignitate ſuperet, ſed quòd legitimam iuſtitiam in ſenſu & defectione legis moderetur. Ex his iam poſitis perſpicuum eſt æquitatem à legitima iuſtitia naturę vi & ſpecie differre. Æquitas enim aliud obiectum, aliud medium agendi, aliumq; finem ab illa vendicat. Obiectũ enim æquitatis eſt legis defectio, actio eſt legis emendatio, finis denicq; ipſius legitimæ iuſtitiæ conſeruatio: quippe nihil melius rem aliquam conſeruat quàm quod rei defectus corrigit & emendat.

Aequitas emendatio legis.

Aequitas quiddam iure præſtantius.

Aequitatis obiectum, actio, finis.

Diſtinctio 1. *quæſtionis.*

Iuſtum eſt duplex,
- Commune, quod notum eſt omnibus, vt benè mereri de benè merentibus.
- Particulare, in quo eſt ſæpe defectio, & circa hoc verſatur æquitas, aut
  - Exponendo ſenſum
  - Emendãdo defectũ
  - Moderando pœnam

  } Legis

Diſtinctio

Distinctio 2. quæstionis in suppositionis calce satis perspicua est.

Opp.

Virtus moralis est omnibus communis: sed æquitas non est omnibus communis (solùm enim principibus ac summis viris competit, quorum interest moderari, corrigere ac interpretari leges) ergo æquitas non videtur esse virtus.

Resp.

Æquitas consideratur duobus modis, aut quoad
- *Internum habitum, & sic omnibus conuenit.*
- *Externum actum, & sic non conuenit.*

Opp.

Legalis iustitia est omnium virtutum nobilissima, vt docetur in primo cap. huius lib. ergo non rectè dicitur in textu quòd æquitas sit præstantior.

Resp.

Iustitia legalis duplicem respectum habet,
- *Generalis perfectionis in omni virtute, & sic est nobilissima omnium.*
- *Particularis defectionis in sententia aut scriptura legis, & sic hoc loco intelligitur philosophus.*

Opp. contra 2. quæstionem.

Legitima iustitia & æquitas mouent nos ad eãdem actionem: ergo specie non differunt. Antecedens probatur, quia mouent nos vt æqualitatem seruemus, & neminem sine culpa & causa condemnari patiamur.

Resp.

Non est hoc proprium opus & officium æquitatis, nam non tam æqualitatem actionis, quàm emendationem legis considerat & intuetur.

Opp.

Opp.

Æquitas imminuit legitimam iustitiam, vt habetur in textu: ergo non est virtus.

Resp.

Imminuit, vt ratio & prudentia præscribit.

An æquitas sit moderatrix iuris naturalis? Dub.

Opp.

Depositum reddere ius naturale iubet: sed si furiosus suum petat depositum, id ipsum reddere æquitas omnino negat: ergo æquitas etiã ius naturale moderatur.

Resp.

Lex est naturæ, vt neminem ledas, quare restitutio depositi secũdum legem naturæ debet fieri in deponentis fauorem, non cum noceat sed cum prosit maximè.

Opp.

Ius naturæ nos omnes æquales fecit, sed æquitas hoc ius mutauit: ergo æquitas ius naturale moderatur.

Resp.

Ius naturæ omnes æquales non fecit, nam alios dominos, alios seruos, alios patres, alios filios fecit.

CAP. XI.

An aliquis sibi iniuriam inferat?
An conscisces sibi mortem iniuriam sibi faciat?

NEruus iustitiæ toties disrumpitur, quoties iniuria & damnum inferuntur. Vt enim discordia pacis fundamenta concutit: ita iniuria leges iustitię & æquitatis violat. Altiùs nec non acutiùs de inferenda iniuria hoc loco discutit Arist. ne mœnia iustitię tam pręclarè fundata impetu ac quasi fulmine iniuriæ labefactata ruant. Quid sit iniuria, quid sit etiam iniustum, quid sit iniuriam alijs inferre De inferenda iniuria.

Quæstio prima. antea ostendimus. Restat nunc denuo, vt hunc vnum scrupulum soluamus, vtrùm aliquis sibimetipsi iniuriam inferat. Procedit philosophus in textu differẽdo in vtramq; partem, & tandem concludit negatiuè, nimirum neminem sibi posse inferre iniuriam. Argumenta contra statum & conditionem

Quæstio secũda. secundæ quæstionis sunt duo, alterum ab exemplo desperantis, qui sibi consciscit mortem, alterum ab interpretatione legis, quæ tacitè vetat tam horrendum flagitium. Quæ enim lex non iubet, ea inquit philosophus profectò vetat, sed lex non iubet quẽquàm sibi mortem conscisscere: ergo idipsum vetat. Si igitur quis hoc faciat, contra legem facit; si contra legem faciat, damnum & iniuriam adfert; non alteri, ergo sibi. Hic respondendum est iniuriam non solum esse læsionẽ contra legem, sed etiam contra voluntatem eius qui patitur. Cum ergo hoc fiat sponte, iniuria rectè non definitur. His positis negantem partem quæstionis aggreditur, & demonstrat primum à definitione iniuriæ, secundo à consuetudine ciuitatis, tertio à comparatis, quarto à contrarijs, quinto à relatis, sexto à fine. A definitione iniuriæ, quę est læsio contra

Pro negante parte quæstionis argumenta sex.

1. leges sponte illata ab agente, inuitè susceptà à patiente: sed extrema Neronis desperatio non est inuita sed optata: ergo non est iniuria Neroni. Est tamen iniuria ciuitati. A con-

2. suetudine ciuitatis, quæ pœnam & notam sempiternæ ignominiæ constituit illis, qui furijs agitati seipsos confodiunt. A comparatis, quia vt nemo vxori suæ inferre stu-

3. prum, vt nemo suum parietem diruere, vt nemo sua furari dicitur: ita nemo sibi inferre iniuriam (etsi fauces

4. sibi reste perstringat) iudicatur. A contrarijs, nam (hoc posito quòd aliquis sibi inferat iniuriam) sequetur quòd idem sit & agens & patiens, quodq; actio & passio simul e-

5. idem inesse possint. A relatis, quia vt omnis iustitia ad aliud: ita vniuersa iniustitia ad alterum refertur: ergo si iniuria sit quædam iniustitia, vt est, ad alterum non ad se-

6. ipsum referri debet. A fine, quia iniuria ab omnibus cognoscitur esse malum, sed nemo malum appetit, vt in primo Ethicorum demonstratur: ergo nemo sibi iniuriam

am infert. Qui ergo ſua profligant, qui alienum thorum violant, qui in ſeipſos delinquunt, legibus, magiſtratibus, & ciuitati, quæ iſta vetant, iniuriam quidem inferunt, non ſibi: Nam quemadmodum improbus puer mandata præceptoris palàm contemnens iniuriam præceptori facit, cui ſummam obedientiam debuit: ita qui legem ſpernens ſibi vim infert, ciuitati, legi, & naturæ (quibus ſemper obtemperare oportuit) magnum iniuriæ vulnus imprimit & infligit. Sed quid ago? quem in hac theſi ac conſultatione ſequor? quàm abhorret ab omni ratione, à fide, à religione iſta oratio? quid? nemóne ſibi iniuriam facit? non adulter? non fur? non ſui lictor & homicida. Si ſtes ſententiæ vix Chriſti diſcipulus, ſi mutes conſilium vix ſagax philoſophus eſſe videris. Præclarè Chryſoſtomus, Nemo læditur niſi à ſeipſo. Peſſimè ergo Ariſt. Nemo læditur à ſeipſo. Siſte veſtigium quæſo. ſi hæc ſit ſumma cauſæ, nulla famæ iactura ſequitur: hæc enim quæ obijcis Sybillæ quaſi folia ſunt, ſlatuq; rationis citò diſpelluntur. Quomodo ergo reconcilias iſta? vno verbo. Nam diuus Chryſoſtomus vitam theoricam, magnus Ariſtoteles vitam politicam intellexit. Quàm ineptè? imò potiùs diceres quàm appoſitè. Nam in theorica vita vbi mens tota defixa eſt in deo, nemo quidem læditur niſi à ſeipſo id eſt niſi ægrè & impatienter ferat, quod ſors attulerit. In politica autem vita quæ lege regitur, iniuria ab alio agente non à ſeipſo patiente impingitur. Cæterùm diligenter ac ſeriò mecum de hac re conſidera: nam inficias ire non videtur Ariſt. quin quodam ſenſu aliquis ſibi iniuriam inferat. Sunt quidem duplices potentiæ & facultates animæ, aliæ compotes rationis quæ imperarent, aliæ rationis expertes quæ ſubſeruirent. Inter has vires teſte Ariſt. eſt quædam iuris ſocietas & communio. Si ergo vel corpus quod eſt vehiculum & mancipium naturæ, vel ſi inferiores iſtæ potentiæ (quales ſunt ſenſus, appetitus & phãtaſia) vim & impetũ in arcẽ animi faciunt, non eſt dubi-

Quomodo quis à ſeipſo lædatur & non lædatur.

Potentiæ animæ duplices, rationales, irrationales.

tandum quin hoc reſpectu damnum & iniuriam aliquis ſibi fecerit. Lex enim naturæ eſt vt hæ pareant, illæ dominentur. Quod ſi aliter fiat, ius naturæ violatur, ordo peruertitur, iniuria animi dignitati infertur.

Diſtinctio.

Iniuriam ſibi neminem inferre.

Nemo iniuriam ſibi infert, quia

1. Nemo ſeipſum ſponte lædit.
2. Omnis iniuſtitia & iniuria eſt ad alterum non ad ſeipſum.
3. Idem non poteſt eſſe patiens & agens ſimul, quod ſi eret ſi aliquis ſibi iniuriam inferat.
4. Ciuitas deſperantibus pœnam ignominiæ conſtituit.
5. Vt nemo ſua mœnia diruit: ita nemo ſibi iniuriam infert.
6. Nemo malum appetit, ſed omnis iniuria malum eſt, & ita eſſe ab omnibus iudicatur: ergo nemo illud appetit.

Secundæ dubitationis expoſitio in explicatione primæ eſt explicata.

Opp.

Aliquis fortuitò & incautè frequenter ſeipſum occidit: ergo aliquis iniuriam ſibi inferre poteſt. Argumentum tenet, quia eſt damnum ſibi illatum contra voluntatem.

Reſp.

Argumentum non tenet, quia volens hoc ipſum nolenti non fecit, quod in facienda iniuria ſemper requiritur.

Opp.

Appetitus qui voluntas ſenſitiua dicitur, ſæpe animo contra voluntatem intellectiuam vim & damnum infert, vt patet in deſperantibus: ergo aliquis ſibi iniuriam infert. Argumentum probatur, quia omnes potentiæ animæ coniunctæ cum corpore vnum ſolum hominem numero conſtituunt, qui & agit & patitur hanc iniuriam.

Reſp.

Vt homo minor mundus dicitur: ita ſi potentias animæ & corporis conſideres, quædã in ſeipſo ciuitas dici poteſt. Eſt enim animi imperiũ in corpus, eſt etiam quarundam partium in animo vt intellectus, rationis & voluntatis quidam in cæteras partes principatus,

que

quæ omnes vnitæ vnum hominem conſtituunt, vnum quaſi mundũ, vnam quaſi ciuitatem. Cum ergo inferiores potentiæ rebelles ſint ac conſpirent in ſuperiores, contra legem naturæ factũ eſt damnum quidem, ſed ſi verè dicam quod ſentio, meo iudicio facta non eſt iniuria, quippe eſt in poteſtate primarum partium iſtas petulantes & contumaces potentias coercere. Dici ergo non poteſt quòd fiat læſio contra voluntatem intellectiuam, cum in ea ſitum ſit reſiſtere & ſuperare, tum enim fit iniuria cum non ſit in poteſtate reſiſtere.

Damnum poteſt fieri, interim vt non fiat iniuria.

An aliquis ſuæ vxori ſtuprum inferat? Dub.

Opp.

In debito matrimonij, ſi animus ſit intẽtus meretrici, ſtuprum cõmittitur: ergo illud exemplum apud philoſophum nihil probat. Antecedens probatur, quia ſecundum canones philoſophiæ ab electione & intentione dependet peccatum, non autem ſemper ab actione vt patet in ignorantibus.

Reſp.

Intentio iſtius Sardanapali non in vxorem ſed in meretricem fluens iniuſtũ & iniuriam facit. Sed Ariſt. de debita & verecunda actione loquitur.

Opp.

Non apparet cui iniuriam ſic facit: ergo non videtur eſſe iniuria.

Reſp.

Apparet: nam & ciuitati cuius legem contemnit, & alteri cuius corpus maculare optauit hoc damnum inferri videtur.

Opp.

Nullus damnum ex hac electione & intentione patitur: ergo iniuria non infertur.

Reſp.

Poteſt eſſe iniuſta & iniurioſa actio ſine iniuſta paſſione.

Vtrùm iniuſtum agere ſit turpius quàm iniuſtum pati?

Agere iniuſtum eſt peius malum, quia

- *Eſt cum malitia coniunctum : aliud verò eſt ſine malitia.*
- *Opponitur magis bono nempe honeſto : at pati iniuſtũ opponitur bono vtili vel iucundo.*
- *Reddit hominem ſimpliciter malum, pati verò iniuſtum non reddit.*
- *Digniorem partem animi inficit, nempe voluntatem.*

Opp.

Pati iniuriam non eſt omnino malum: ergo rectè non dicitur agere iniuriam eſſe peius malum. Antecedens patet quia eſt in poteſtate patientis damnum vt in ſuum bonum commutetur: multi enim boni viri patientes iniuſtum in Chriſto lucrantur cœlum.

Reſp.

Pati iniuriam caret malitia.

Pati iniuriam eſt malum pœnæ non culpæ, quod verò ſic intellexerit Ariſtan textu conſtat, vbi docet pati iniuriam carere malitia.

Dub.

Vtrùm lex id omne vetet quod non iubet?

Opp.

Sexcenta ſunt quæ lex non iubet, vt vxorem ducere, hoc vel illud vendere, non tamen vetat: ergo id omne non vetat quod non iubet.

Reſp.

Lex quæ non iubet mala, vetat.

Hæc propoſitio accipitur duobus modis, vel

- *Vniuerſim de omnibus, & ſic hoc loco non intelligitur, nam multa rationi ac voluntati relinquuntur.*
- *Speciatim de malis, & ſic id omne vetat quod non iubet, vt non iubet ſtuprari, aut res alienas clam ſcripere: ergo & ſtuprum & latrocinium vetat.*

Laus Deo.

LIBER SEXTVS.

CAP. I.

An recta ratio bene definiatur?
An medium virtutis sit signum, quod recta ratio intuens nos dirigat?
An vis contemplativa, quâ necessaria, à vi discursiva, quâ contingentia discimus, genere distinguatur?

DVAE SVNT VIAE, PER quas in nauicula istius vitæ ad portum verę beatitudinis transuehimur: altera voluntatem & bonum, altera intellectum & verum respicit. De primâ, id est, de voluntate & bono iam satis diximus, de secunda, id est de intellectu & vero nunc pauca dicęda veniunt. Hinc futurũ speramus, vt tam in bono quàm in vero animulæ nostræ rectè instructæ deum, qui est summũ bonũ & incommutabile verum, discant melius sapere, & intentiùs contemplari. Huc enim omnis meus in præceptis labor, huc omnis conatus tendit; vt per artes humanas (quæ sunt veluti lucentes diuinæ sapientiæ stellulæ) ęcutientis nostri intellectus tenebræ magis illustrentur. Hoc autẽ accuratè tum fiat, cũ deo & summo bono & infinito vero per voluntatẽ & intellectũ conemur adhærere. Sed venio ad Arist. qui in hac secunda via & ducẽ & comites nobis demonstrat: dux recta ratio est, Comites virtutes mentis; illa tenet normã, hæ largiuntur palmã; in illa directio, in his perfectio eminet.

Transitio fit à voluntate & bono, ad intellectum & verum.

Recta ratio quid.

Eſt enim recta ratio quaſi virtutis linea, quæ ad medium ſecundum circumſtantias omnes humanas actiones dirigit. Eſt quoddam, vt ait philoſophus, in theatro huius vitæ ſignum, ad quod recta ratio vltro citroq; flectendo noſtra veſtigia vrget. Nam vt peritus muſicus ſuos neruos tendit & remittit, quò fiat concentus: ita recta ratio trahit & retrahit hominẽ, quò rectiùs in illo confirmetur virtus. Cæterùm cum intellectus, qui eſt ſubiectum rectæ rationis, ſit duplex, practicus (vt aiunt) & ſpeculatiuus: quæſtio hoc loco fruſtra non mouetur, quæ ratio in hoc tractatu potiſſimum intelligatur. Inſinuat philoſophus & illam intelligi, quæ in actione; & hanc, quæ in cõtemplatione ponitur: illam conſultationẽ de contingentibus & futuris, hanc contemplationem de certis rebus ac principijs ſcientiarum nominat: quæ duo genere (vt ait) differunt, id eſt, modo & officio diſtinguuntur.

Intellectus ſubiectum rectæ rationis.

Intellectus duplex.

Diſtinctio.

- Ratio eſt, vel
  - Innata, quæ ſumitur, aut pro
    - Inſtinctu naturæ, ſic apes & araneæ rationem habere dicuntur.
    - Naturali habitu, & ſic tantùm homines rationis participes dicuntur.
  - Acquiſita, vel pro
    - Cõtemplatione artis, quæ recta dicitur in docendo; at hæc ab Ariſtotele non intelligitur. Nam multi rectè docent, qui ſua ipſorum præcepta nõ ſequuntur.
    - Actione virtutis, quæ hoc loco à philoſopho intellecta ad omnẽ actionem virtutis requiritur, propter
      - Directionem voluntatis, eſt enim norma quâ regitur.
      - Actionem virtutis, eſt enim regula quâ dirigitur.
      - Perfectionem actionis, eſt enim moderatrix quâ perficitur.

Diſtinctio

Distinctio 2. quæstionis.

Signum, quod recta ratio in dirigendo invenitur, est duplex, vel

- Intentionis, & sic est ipsa beatitudo, quam tanquam scopum intuens rectiùs vestigia studiosè agentis dirigit.
- Actionis, & sic est medium in virtutibus & perturbationibus animi, quod tanquam signum aspiciens rectâ nos viâ ad portum fœlicitatis ducit.

Distinctio 3. quæstionis.

Intellectus practicus & speculatiuus differunt

- Obiecto, practicus enim rem singularem & opus, speculatiuus rem vniuersalem discutit.
- Officio, est enim practici intellectus de futuris & cõtingentibus ratiocinari, est speculatiui res altas & diuinas contemplari.
- Fine, est enim practici finis prudentia, speculatiui autem sapientia.

Opp. contra primam quæst.

Prudentia vt est in definitione virtutis circumstantias præscribit: ergo non rectè in textu hoc officium rectæ rationi ascribitur.

Resp.

Prudentia præscribit per rectam rationem.

Opp.

Rectæ rationis definitio conuenit prudentiæ, est enim prudentia moderatrix actionis studiosæ secundum circumstantias: ergo malè definitur.

Resp.

Latiùs patet recta ratio quàm prudentia, est enim duplex, practica scilicet, quæ nos in virtutibus moris cum prudentia: speculatiua, quæ nos in virtutibus mentis cum sapientia regit. Recta ratio duplex.

Opp. contra secundam quæstionem.

Nullum est omnino medium virtutis, ergo signum rectæ rationis

nos

nos dirigentis, medium virtutis rectè non dicitur. Antecedens probatur in 2 lib. Ethic. vbi virtus ipsa definitur.

Resp.

Virtus medium, in medio, & medij coniectatrix seu signum dicitur: signum autem dicitur non quòd non sit medium, sed quia intuentes virtutem vt signum in intentione, cognoscamus eandem esse medium in actione.

Opp. contra tertiam quæstionem.

Intellectus practicus à speculatiuo ratione solum distinguitur: ergo male in textu genere distingui & differre dicitur. Antecedens patet in tertio de anima.

Resp.

Genere quomodo differat intellectus practicus à speculatiuo.

Vt pater & filius, dominus & seruus specie politicâ differre dicuntur, quamuis specie dialecticâ non differunt: ita intellectus practicus à speculatiuo, & ratiocinatio à contemplatione genere hoc loco dicuntur differre: non quòd genere differant, sed quòd in ordine ad diuersa obiecta & fines officio & ratione distinguantur.

Opp.

Aspectus idem numero existens potest percipere figuram, lumen, colorem, quæ naturâ differunt: ergo multo magis intellectus potest apprehendere obiecta diuersi generis, putà necessaria & contingentia: quare minùs considerate duæ potentiæ animi in textu ad hæc duo percipienda requiruntur.

Resp.

Agens intellectus & patiens, practicus & speculatiuus dicuntur diuersæ potentiæ, non quòd in essentia intellectus differant, sed quod diuersa officia sortiantur. Est enim idem intellectus qui necessaria,

ſaria, eſt idem qui contingentia diſcutit, ſi eſſentiam ſpectes: attamen ſi modum & rationem ſpectes: diuerſus appellatur.

CAP. II.

An ſenſus, appetitus, & intellectus ſint tria in animo actionis & veritatis principia?

CVm à ſenſu initium, ab appetitu progreſſum, ab intellectu terminũ & perfectionem omnes artis mentiſq; virtutes habeant, opportunè quidem mouetur hæc quæſtio, An ſenſus, appetitus, & intellectus ſint tria in animo actionis & veritatis principia? Duo in hac theſi præcipuè conſiderari velim, ordinem & vſum. Ordo eſt, vt à ſenſu operatio, ab appetitu actio, ab intellectu veritatis contemplatio fluat: vſus eſt, vt per artem, quæ à ſenſu naſcitur, Deum creantem; per prudentiam, quæ à voluntate proficiſcitur, Deum prouidentem: vt per ſapientiam, quæ ab intellectu manet, Deum in ſeipſo beatiſſimum contemplemur. Nam vt parua cum magnis comparemus, opus artis diuinam creationem, opus prudentiæ diuinam adminiſtrationem, opus denique ſapientiæ diuinam Dei in ſeipſo comprehenſionem imitatur. Hæc ſumma eſt eorum quæ in hoc textu continentur. Veruntamen vt diſtinctiùs agantur ſingula, in quatuor concluſiones diſtribuenda eſt hæc tractatio: Prima eſt, quòd ſenſus non ſit vllius actionis humanæ principium, quia belluis ineſt: Secunda eſt quòd appetitus ſit cauſa rectè agendi, ſi mentis imperio ſubijciatur. Nam quam vim habent in mente affirmatio & negatio, ſi verum & falſum, eandem habent in appetitu adeptio & fuga, ſi bonum & malum ſpectes. Tertia eſt, quòd moris virtus ab appetitu, quòd mentis virtus ab intellectu pendeat, Quarta eſt, quòd virtutẽ moris precedat electio, quòd virtutẽ mentis ſequatur

Virtutum mentis initium, progreſſus, terminus vnde.

Concluſiones quatuor.

1.

2.

3.

4.

quatur contemplatio. Cum autem mens ſit aut practica aut ſpeculatiua, ab illa actionem & prudentiam, ab hac contemplationem & ſapientiam procreari concludit philoſophus. Hinc illa eſt diſtinctio effectionis, actionis, & contemplationis: effectio ad artem, actio ad prudentiam, contemplatio ad ſapientiam refertur: ab effectione mechanici, ab actione politici, à contemplatione theorici homines dicuntur. Poſtremò & in his & in illis principatũ tenet electio, quæ nec præteritum, nec olim factum reſpicit. Quippe nec præterita reuocari poſſunt, nec infecta fieri. Primum in textu probatur exemplo: nam nemo vult Ilium expugnare: alterum teſtimonio Agathonis, qui dixit,

Hoc etiam ipſe Deus ſoloq́, carere videtur,
Infectum vt faciat quod factum eſt atq́, peractum.

In diſquiſitione veri conſiderari debent
- Principia, quæ ſunt
  - Senſus,
  - Voluntas,
  - Intellectus, idemq́;
    - Practicus,
    - Speculatiuus.
- Inſtrumenta, quæ ſunt
  - Ars,
  - Scientia,
  - Prudentia,
  - Intelligentia,
  - Sapientia,

  De quibus in tertio capite agetur.

Opp.

Potentia, affectus, habitus tria in animo actionis ſtatuuntur principia, lib. ſecundo Ethic. ergo aut hic aut illic minutè egiſſe videtur philoſophus.

Reſp.

Lege illic ſolutionem huius argumenti: verbo ſic reſpondere poſſis, illic de principijs boni, hic de principijs veri egiſſe philoſophum.

Opp.

Homo principium ſuarum actionum in hoc capite, & in ſecundo lib. Ethico dicitur: ergo ſunt plura principia quàm hæc tria.

Reſp.

Homo quomodo actionis principium.

Homo dicitur principium reſpectu iſtarum facultatum.

Opp.

Opp.

Sensus in textu negatur esse actionis principium: ergo non sunt tria.

Resp.

Sensus considerantur, vel

- *Per se, & sic non est principium vllius humanæ actionis.*
- *Comparatè, nempe in relatione ad intellectum, & sic est principium: Nam interni sensus agunt per phantasmata & species rerum externarum, quæ primùm sensus externos feriunt.*

Sensus relatus ad intellectum est actionum principium.

Opp.

Intellectus est subiectum veritatis: ergo non est principium.

Resp.

Non tenet ratio: est enim subiectum vt continet, est principium vt ex compositione & diuisione rerum eandem elicit: Alij respondent non esse subiectum, nam est in re vt in subiecto: est in oratione vt in signo, est in intellectu vt in principio.

Vtrùm intellectus rerum appetitum, vel appetitus intellectum in disquirendâ veritate sequatur?

Dub.

In disquirenda veritate spectantur duo,

- *Ordo, & sic appetitus sequi debet intellectum, qui primùm præscribit.*
- *Actio, & sic intellectus sequi solet appetitum, qui primùm eligit.*

Opp.

Intellectus est nobilior pars animi quàm appetitus: ergo sequi non debet appetitum.

Resp.

Argumentum hoc videbis infirmum, si distinctionem accuratè perpendere & ponderare velis.

CAP. III.

CAP. III.

An sint quinq; virtutes mentis?
An scientia eiusq; proprietates rectè assignentur?

Rincipijs iam cognitis humanæ veritatis, oracula eiusdem quasi transcurrens per theatrum digito demonstrat philosophus. Oracula appello, quia ab illis omnes contemplationis radij veluti ex tripode Apollinis ortum originemq; trahunt. Hæc vulgò quinque mentis habitus, seu potiùs virtutes dicuntur, nominatim: Ars, scientia, prudentia, intelligentia, sapientia, quibus non aliter à falso discernitur verum, quàm Lydio lapide à scoria examinatur aurum. In harum tractatione primùm occurrit scientia, cuius non solùm vis sed etiam vsus hoc loco quæritur: Aliud enim est scientiam habere, aliud vti, vt ait Plato. Quippe studendum non est, vt alijs plus scire, sed vt meliùs & innocentiùs viuere possimus: hoc autem agemus, si non solum quid verum sit, per causas scire, sed etiam per scientiam summo deuinciri vero studeamus. In textu de scientia quatuor proponi ab Aristotele video, materiam, essentiam, proprietatem, finem. Materia est, vt ait, certa non anceps, necessaria non contingens, vera non fallax, æterna non cadens. Essentia est, vt virtus multis demonstrationibus acquisita, vt in analiticis satis declaratur. Proprietas quadruplex est, prima quòd omnis scientia doceri possit: secunda quòd omnis scientia ex antecedente cognitione fluat: tertia quòd ratiocinatione non inductione constet: Postremò quòd principijs scientię credere oporteat. Finis denique est vt incognita pro cognitis, incerta pro certis, falsa pro veris, fortuita pro necessarijs in disquirendà veritate non admittamus: vtq; per hoc verum in rebus, quod est medium, aliud quod est in primâ causâ summum, infinitum, & æternum, scire & diligere perdiscamus.

Virtutes mentis quinq;.

De scientia.

Scientiæ materia, essentia, proprietas, finis.

Distinctio

Distinctio primæ quæstionis.

Omnis virtus mentis respicit, aut
- Actionem, vel
  - Externam per opus, vnde ars.
  - Internam per consilium, vnde prudentia.
- Contemplationem, vel
  - Cum causis, vnde scientia, quæ est habitus demonstrandi per causas.
  - Sine causis, vnde intelligentia, quæ est habitus credendi principijs.
  - Cum causis & effectis, vnde sapientia, quæ est habitus contemplandi res tam humanas quàm diuinas.

Distinctio secundæ quæstionis.

Scientia considerarur duobus modis, vel
- Dialecticè quoad modum sciendi, & sic in libris demonstrationum.
- Ethicè quoad vsum & finem sciendi, & sic hoc loco.

Opp. contra primam quæstionem.

Sententia & solertia inter virtutes mentis postea ab Aristo. enumerantur, ergo sunt plures quàm quinq;

Resp.

Reducuntur istæ ad prudentiam, vt patebit.

Opp.

Nihil in Ethicis doceri debet quod nos meliores non redderet, sed virtutes mentis nos meliores non reddunt: ergo in hac scientia tractari non debent: Maior patet, quia finis huius scientiæ est summum bonum: minor constat quia multi virtutibus mentis pollent, qui turpiter & inhoneste viuunt.

Resp.

Vt intellectus & voluntas vnum animum constituunt: ita verum & bonum vnum finem efficiunt, quare vt est in essen-

tia

tis animi illarum partium vnio: ita in essentia finis horum obiectorum coniunctio esse debet. Respondeo igitur ad argumentum, quòd hæ virtutes intellectus ad bonum voluntatis secundum ethica præcepta, vt media quædam ad suum finem referantur: hinc ait philosophus quòd omnis ars omnisq; actio bonum appetat, quare pernicioſi speciem istarum virtutum non vsum, corticem non fructum habere videntur.

Opp. contra secundam quæst.

Scientia satis in primo lib. analyticorum tractatur: ergo otiosa est hæc tractatio.

Resp.

Illic modus sciendi, hic vsus quæritur.

Opp.

Non aliter hic definitur scientia quàm illic, alia hic non traduntur proprietates quàm illic: ergo eodem modo & hic & illic tractatur.

Resp.

Verum est, sed attende quòd hic alius vsus insinuetur, nempe quòd ad summum bonum referatur.

Dub. **Vtrùm obiectum scientiæ sit æternum, ingenitum, necessarium?**

Opp.

Nihil est verè æternum præter Deum: est naturalis scientia de genitis & corruptis: ergo obiectum scientiæ non est æternum, ingenitum, & necessarium.

Resp.

Obiectum scientiæ consideratur, vel

- *Realiter, & sic non est æternum, ingenitum, & necessarium.*
- *Intentionaliter, vt refertur ad æternum & incommutabile bonum, & sic est æternum, ingenitum, & necessarium.*

CAP. IIII.

CAP. IIII.

Vtrùm Ars ſit virtus mentis?

ERras ignaue, imò profectò toto cœlo erras, qui Athenas ſine muſis, qui Academiam ſine præſidijs artium (quas tantopere contemnis) velis conſtare. Quid enim aliud eſt Academia, quàm excelſa Muſarum ſedes, quàm tutiſſima bonarum artium nauis, in qua fœliciter ad portum æternę veritatis peruehimur, in quâ â Syrenum incantãte harmoniâ, à Circes faſcinante inuidiâ tutò defendimur. Si artes ergo ignaue ab hac naui tollas, omnes vires tollis, ipſa nautarum lumina oculoſq; tollis: vires, quia ſine his ſpirare non licet: oculos, quia ſine his talpâ cæciores ſumus. Da veniam (bone lector) ſi quoties de arte loquor, toties pro viribus in artium contemptores & corruptores intonem: Eorum enim ignorantiam ſequuntur heu nimis multi, quo fit vt vel omnino contemptæ iaceant, vel ſaltem in longè minore nunc precio quàm olim habeantur. Te falſum appello, nam florent artes. Quis tu tandem, qui interturbas? Te falſum appello, nam florent artes. audio. Non pudet te ergo mendacem eſſe? Si mendax eſſem, puderet nimis. Iacere artes dicis, non hoc mendacium? Si floruiſſent, hoc non dixiſſem. At florent artes. at vbi, quęro? O homo impudens non ſcholas vides? videre fateor, audire velim. Tu quæris artes, contemnis Chriſtum: honoro artes, adoro Chriſtum. Quid iuuant verbum ſeptem ſcientiæ? id probant firmiùs, id ornant meliùs: Quid verbo firmius? quid verbo melius? firmiùs probare dico, eſſe non dico. Quid, vis in arte ſemper moremur? Nimium non quæro, requiro modum. Sed hæc hactenus ex affectu, non tamen multum ab inſtituto digreſſus dixi: Reuertor ergo ad philoſophum, qui artium alias mechanicas, quarum finis eſt opus, alias liberales, quarum finis eſt actio, eſſe inſinuat. Hinc facta eſt diſtinctio inter effectionem & actionem, vt illa opus

Artis obiectum contingens.

externum, putà domum; hæc opus internum, putà verum eliciat. Hâc distinctione tradita, obiectum artis proponitur, quod est res cõtingens & mutabilis. Non enim tractat ars ea, quæ stãt vel quæ eueniunt necessariò. Hinc illud Agathonis, quippe ars fortunam, fortunaq; diligit artem. Animaduertendum tamen est, quòd sic fortuna & ars in obiecto conspirent, vt maior sit in hac quàm in illa constantia. Nam quamuis effectio artis transeat, conclusio tamen manet firmissima; verbi causâ effectio artis in materiam obiectam fluit, vt ædificatio in domum; contemplatio tamen, quæ ad hoc opus dirigit, certum & indubitatum præceptum comprehendit. Si ergo vel materiam artis, quæ est mutabilis; vel effectionem, quæ est multiplex, consideremus, ars rectè quidem assimulatur fortunę: Cæterùm si spectemus vel contemplationem, quâ dirigitur; vel finem, putâ summum bonum, ad quod destinatur: ars & naturâ certior & fortunâ constantior dici debet. Hinc definitur habitus mentis quo ad faciendum aliquid vera cum ratione dirigimur, cuiusq; præceptis imbuti rectiùs ad assequendum bonum in hac vita progredimur.

Ars quid.

Artium alia est
- Ingenua & liberalis, in qua considerari solent.
  - Subiectum, quod est intellectus.
  - Obiectum, quod est res multiplex & mutabilis.
  - Officium, quod est artificem in opere vera cum ratione dirigere.
  - Vsus, qui est intellectum ad summum bonum verumq; referre.
- Mechanica, cuius finis est opus, vt nauis; cuius instrumentum est effectio, vt ædificatio nauis; de hac significatione in textu præcipuè agitur.

Opp.

Negat philosophus artem esse virtutem in fine quinti capitis huius libri: ergo non rectè hoc loco definitur.

Resp.

Intelligit philosophus illic quòd non sit virtus moris, non tamẽ negat esse virtutem mentis.

Opp.

Opp.

Nulla virtus prohiberi debet, sed quædam artes prohibentur: ergo ars non est virtus.

Resp.

Nullæ artes prohibentur ea ratione, qua sunt virtutes intellectũ ad verum iudicium dirigentes, sed eâ ratione, qua per fraudem & malitiam hominis ad malos vsus pertrahuntur: hoc autem vitium nõ est artis, sed hominis.

Opp.

Nemo abuti potest virtute, ergo malè respondetur malitiam hominis abuti arte. Antecedens est Arist. in magnis moralibus.

Resp.

Intelligitur illa sententia in virtutibus moris per se, in virtutibus verò mentis, si in actione & opere ad summum bonum referantur.

Virtute nemo abuti potest.

Opp.

Actio non est artis sed effectio solùm: ergo malè respondetur arte non posse hominem abuti, si in actione ad summum bonum referatur. Antecedens est in fine huius capitis.

Resp.

Illic nomen artis ad mechanicam solùm restringitur, hîc verò ad liberalem etiam extenditur.

Vtrùm actio & effectio differant?

Resp.

Actio & effectio sumũtur, vel
- *Fusè, & sic sunt synonyma.*
- *Strictè, & sic effectio ad artem & opus, actio verò ad prudentiam propriè refertur.*

Opp.

Actio & effectio eadem sunt in prædicamento actionis: ergo non differunt.

Resp.

Sunt re eadem, sed ratione differunt: nam actio immanens aliquando, effectio semper transiens dicitur.

Actio & effectio ratione differũt.

CAP. V.

An prudentia sit virtus intellectualis, vel moralis?
An temperantia sit conseruatrix prudentiæ?

Doct̃i multi, Prudentes pauci.

GRadatim ad summum venit Philosophus. Nam suo ordine, reliquis tractatis, iam de prudentiâ, postremò de sapientiâ disputat. Rectè olim Boëtius doctos quidem multos vidi, prudentes autem perpaucos noui: artibus enim multæ consecrantur scholæ, sed prudentiæ, quæ multis gradibus omnes excellit artes, nullæ. Hinc inueteratum est penè in prouerbium, hominem esse probè doctum, sed parum prudentem: multis artibus ornatum, sed simplicem: bonum virum, sed malum magistratum. Non equidem hic inficias eo, quin Thales in eremo diu multumq; versatus sit multùm sapiens & parum prudẽs: Sed ista iam ætas requirit certè vt Homerus artem cum prudentia, prudentiam cum prouidentiâ ad vitam tutandam quærat: aliter fortasse, quamuis sit doctus, præ nimia charitate contabescat. Summa huius cap. paucis conclusionibus absoluitur: prima est quòd expediat de prudentia dicere, secunda quòd prudẽtis sit rectè consulere, tertia est quòd prudens neq; de necessarijs, neq; de illis quæ fieri non possũt vllo modo deliberet, quarta quòd prudentia non sit scientia (est enim illa in contingẽtibus, hęc in necessarijs) iterum illa demonstratione, hæc coniecturâ vtitur, quinta quòd cũ arte non coincidat: ars enim externum, prudẽtia internũ respicit: ars in opere & effectione, prudẽtia in consilio & actione cernitur: ars deniq; solum verũ, sed prudentia & verũ & bonũ intellectũ efficit. Est enim prudentia moderatrix morũ, est etiã habitus indagandi verum. Hinc in textu definitur bona animi affectio, id est virtus, quæ cum vera ratione coniuncta vim habet ad gerenda omnia, quæ ad vitam degendam pertinent. Est enim prudentiæ consilium dare, bonũ à malo, verũ à falso discernere, rectè cũ alijs versari, perspicere occasiones, verbis solerter, rebus prouidẽter vti, ad omnẽ cõsultationem

ona.

Prudentię munera.

tionem & tempus & diligentiam adhibere, operam & oleum in rebus vanis minuſq; neceſſarijs non perdere. Quippe duo ſunt prudentiæ maximè infeſta, ſtultitia nimirũ & curioſitas. Non placet hîc tacitus id præterire, quod præclarè hoc loco ſcribit philoſophus, nẽpe in vlnis & amplexu veluti temperantiæ conſeruari prudentiam. Animus enim corruptus & deprauatus perdit ingenium, delitijs mancipatus perdit conſilium.

Prudentiæ infeſta duo.

Temperantia conſeruat prudentiam.

Diſtinctio primæ quæſtionis.

Considerari debent in prudentia
- Subiectum, quod eſt intellectus practicus non voluntas.
- Obiectum, quod eſt res actioni & conſultationi ſubiecta.
- Officium, quod eſt
  - Virtutis moralis circumſtantias præſcribere.
  - Res futuras proſpicere.
  - Conſilium dare.
  - Totam reipub. curam ſuſcipere.
- Partes
  - Recta ratio, Solertia — quæ præſentia
  - Prouidentia, quæ futura, Experientia, quæ præterita — diſcutit.

Temperantia eſt conſeruatrix prudentiæ,
1. Propter moderationem ſenſuum, qui ſæpe obſunt animo.
2. Propter refrænationem affectuum qui nocent ingenio.
3. Propter ſuppreſſionem voluptatum & dolorum, quæ aduerſantur iudicio.
4. Propter conſeruationẽ ſanitatis, quam omnium maximè nutrit & tuetur temperantia.

Opp.

Prudentianõ eſt in intellectu, ergo prudentia non eſt virtus intellectus. Antecedens probatur, quia quicquid eſt in intellectu per obliuionem deleri poſſit, ſed prudentia obliuione deleri non poteſt, vt habetur in fine huius capitis: ergo non eſt in intellectu.

Resp.

Deleri non posse ait philosophus, non quòd non deleatur, sed quòd propter firmitatem habitus hoc fiat rarò & difficulter. Alij respondent deleri non posse respectu obiecti, quod semper & omnibus in quotidiano vsu vitæ obijcitur, cum aliarum virtutum obiecta sic se non habeant.

Opp.

Obiectum prudentiæ est obiectum omnium virtutum moralium: ergo non est distincta virtus. Antecedens patet, quia res agenda obijcitur prudentiæ.

Resp.

Res agenda consideratur, vel
- *Generatim, vt ad bonum voluntatis refertur, & sic est obiectum omnium virtutum.*
- *Speciatim, vt ad verum opus intellectus refertur, & sic est obiectum prudentiæ.*

Opp.

Moralis philosophia est habitus agendi vera cum ratione circa bona humana: ergo est prudentia.

Resp.

Moralis philosophia in genere, prudẽtia in specie hæc bona tractat.

Opp.

Prudentia vt est in textu, perficit appetitum in ordine ad bonum: ergo non est mentis virtus, quæ perficeret intellectum in ordine ad verum.

Resp.

Perficit dirigendo, non eliciendo actum, nam præscribit quid faciendum sit secundum omnes circumstantias in omni virtute morũ.

CAP. VI.

An intelligentia sit virtus mentis?

QVoniam antiquus serpens insidiosè sub nomine & prætextu inanis scientię atram ignorantiam & cæcitatem intellectui humano obijcere contendit: necesse est inter alias virtutes mentis intelligentiam connumerari; ne dum veritatem in primis causis principijsq; rerum

rerum expiſcari conemur, atris denſiſq; fumulis in fœtem intelligendi ſparſis turpiter erremus & decipiamur. Multa ſunt in philoſophia tractata quæ demonſtrationibus probãtur, de quibus eſt ſcientia; multa ſunt quę demonſtrari non poſſunt, de quibus eſt intelligẽtia. Eò enim vſq; in indagine veri progreſſi ſunt olim ſapientes viri naturæ lumine illuſtrati, donec ad primas cauſas penetrârunt, quas cum demonſtrare nõ potuerint, publico quaſi edicto in ſuis ſynodis ſtatuerunt credẽdum eſſe in quauis ſcientia primis principijs: vnde hoc vnum ex illis didici, intellectũ ſubijci voluntati, vt aliquando trahatur illis credere, quæ vi rationis probari non poſſũt. Tãti æſtimârunt profectò hoc ipſũ credere inſignes philoſophi, vt hoc loco eorum princeps intelligentiã virtutẽ credendi principijs eſſe definiat. Eſt enim intelligẽtia habitus flectẽs mentem firmiter aſſentiri illis, quæ demonſtrari nequeunt. Hic habitus habentem perficit: hic habitus opus bonũ atq; perfectum reddit: hic habitus intellectum ad ſummum verũ bonumq; trahit, ergo eſt virtus: Trahit autem, non vt ſcientia, quia demonſtratione non vtitur: non vt ars & prudentia, quia mutabilibus rebus nõ ſubijcitur. Subijcitur enim principijs, quæ ſunt aut cognitionis, quæ complexa; vel conſtitutionis & eſſentiæ, quæ ſimplicia nominantur. Complexa ſũt vt axiomata germana cuiuſq; ſcientiæ, verbi cauſa, omnia appetere bonum: ab æquali demptis æqualibus relinqui æquale. Simplicia ſunt, vt materia, forma, deus: & his & illis credere & aſſentiri nos vrget intelligentia, nõ vi demonſtrationis à priore per cauſas, ſed vi inductionis à poſteriore vt aiunt per effecta: quippe effecta primarũ cauſarum intuẽtes ipſas primas cauſas eſſe ſine demonſtratione credimus.

Intelligentia eſt de ijs quæ demonſtrari non poſſunt.

Credendum eſt primis principijs.

Intelligentia quid.

Intelligentia ſtudet per effecta.

Diſtinctio.

Intelligentia accipitur, aut
- Naturaliter, pro potentia & lumine mentis perficiente animam.
- Moraliter, pro habitu mouente hanc facultatem ad firmiter aſſentiendum principijs, quæ demonſtrari non poſſunt, & ſic hoc loco.

Opp.

Potentia animi est satis efficax ad assentiendum veris principijs per se: ergo non opus est talem virtutem ponere. Antecedens probatur, quia intellectus proprio suo lumine credit hoc esse verum, nempe omne totum esse maius sua parte.

Resp.

Principia sunt, aut { *Per se perspicua, quæ lumine intellectus percipiuntur.* / *Admodũ obscura, quæ acquisito habitu opus habent, quo illis assentiamur, & de his intelligitur textus.*

Opp.

Omnis virtus versatur circa difficile, sed intelligentia non versatur circa difficile: ergo non est virtus. Minor probatur, quia nihil est facilius quam credere principia esse.

Resp.

Non solùm hoc requiritur vt credat, sed illud etiam vt inductione ab effectis probet.

Opp.

Sapientia dicitur in proximo capite intelligentia: ergo ab alijs non distinguitur.

Resp.

Sapientia dicitur intelligentia, non quòd sit, sed quod illam comprehendat & perficiat.

CAP. VII.

An sapientia sit virtus mentis? & an sit scientia & intelligentia?

NEc Phydiam, etsi Olympicum Iouem affabrè insculpserit, nec Policletum insignem illum artificem verè sapientem nomino: vix quidẽ Thaletem, qui mũdum contempsit, vix Anaxagoram, qui magnifico relicto patrimonio cœlum elegit, sapientum nomine audeo definire. Fateor equidem in textu hos egregios viros sapientes dici

dici propter ſummum & diuinum aliquid, quod in illis luxit: cæterùm cum ab omni labe erroris & ignorantiæ liber & immunis debeat eſſe ſapiens, quem verè ſapientẽ in hac vita definiam, certè non intelligo. Sed vt in omni ordine graduq; rerum id ſummum & perfectũ habetur, quod ad optimum proximè accedit: ita is verè ſapiens dici poteſt, qui Apollinis ſapientiam maximè imitatur. Errauit Plato, at diuinus: errauit Socrates, at ſapiens dicitur. Diuinus ille, quia vt aquila in altum volauit: ſapiens hic, quia pro vno Deo cycutam hauſit. Eſt ergo definiente philoſopho ſapientia rerum diuinarum ampliſſima ſcientia. Per res diuinas propriam materiam, per ſcientiam contemplationem ſapientis intelligo. Hinc etſi cuiuſlibet artis perfectio ſapientia populariter & vulgo habetur: vera tamen ſapientia non eſt, iuxta illud Homeri,

Nemo verè ſapiens.

Sapientia quid.

Diuum munere nec foſſor, nec durus arator,
Nec ſapiens alia vlla nimirum extitit arte.

Is enim ſolùm ſapiens, vt ait Seneca, qui ſeipſo contentus eſt, quiq; nil agit quod non debet, & quod debet prætermittit nihil. Sed quid ago? ſus Mineruam doceo, aſinus lyram tracto: admirari enim poſſum, demonſtrare quidem non poſſum veram ſapientiam. Liceat tamen quæſo (ſtudioſe lector) quoniam de moribus nunc ſcribo, vlcus iſtius ætatis leuiùs attingere. Vbi eſt tandem ille Pythagoras, qui olim interrogatus à Leontio rege quemnam ſe profiteretur, non auſus ſibi nomen ſapientiæ vendicare, philoſophum reſpondit? vbi inſignis ille & oraculo Apollinis ſapientiſſimus iudicatus Socrates, qui ſe hoc vnum ſcire dixit, ſe nihil ſcire? Rareq; profectò aues ſunt in terra. Quot enim iſtis temporibus Philautiâ turgidi immaturos fructus fundunt? quot oua vanitatis conficientes implumes pullos nutriunt? quot nimis feſtinantes ad alta cæcos pariunt catulos? quot contemnentes veræ ſapientiæ media, ſe omnia tamen ſcire, ſe omnia ſapere gloriantur? Cum ſimus cæci, perſpicaces: cum ſimus talpæ, lynceos: cum ſimus corui, aquilas: cum ſimus nubes, lumina: cum

Quis verè ſapiens à Seneca dicatur.

cum ſimus folia, robora: cum ſimus nani, Hercules: cum ſimus Grilli, Socrates: cum ſimus omnium infantiſſimi, nos omnium ſapientiſſimos videri & haberi cupimus. Quid ita quæſo? quid ita quæris? quia radix veræ ſapientiæ exaruit, nempe vera humilitas, vera enim ſapientia afficit, ſed non inflat, non extollit: qui ergo plus ſapit quàm oportet, non ſapiens ſed inſolens, non doctus ſed ſuperbus haberi debet.

De natura ſapientiæ 4. ſunt probabiles opiniones:

1. Quòd ſapientia ſit idem habitus numero cum ſcientia & intelligentia, non tamen formaliter, vt aiunt, ſed fortuitò & adæquatè, cum ad eadem obiecta terminetur, ad quæ ſcientia & intelligentia.

2. Quòd ſapientia non ſit habitus ſimplex, ſed compoſitus, alios habitus mentis in ſe comprehendens.

3. Quòd per { Intelligentiam principijs demonſtrationis / Scientiã concluſionib⁹ / Sapientiam connexioni vtriuſq; } aſſentiamur.

4. Quòd metaphyſica ſcientia ſit propriè dicta ſapientia, quia res æternas, ſeparatas & diuinas tractat.

Opp.

Sapientia ab intelligentia & ſcientia non diſtinguitur: ergo malè definitur. Antecedens probatur, quia vtriuſq; virtutis nomine in textu appellatur.

Reſp.

Vtriuſq; nomine appellatur, quia vt excellentior habitus illas comprehendit.

Opp.

Phydias inſculptor, & Polycletus ſtatuarius dicuntur in textu ſapientes: ergo quilibet artifex in ſua facultate excellens nomen ſapientis meretur, quod eſt contra authoritatem philoſophi, qui dicit ſapientiam eſſe ſolùm circa res maximè honorabiles.

Reſp.

Resp.

Sapientia consideratur bifariam, vel
- *Absolutè, respectu diuini & excellentis obiecti, & sic metaphysicè dicitur solùm sapientia.*
- *Secundum quid, & ex parte, & sic dici potest aliquis sapiens mathematicus, sapiens medicus, sapiens statuarius.*

Opp.

Omne maius, & excellentius bonum continet minus eiusdem generis: ergo sapientia continet prudentiam: quo concesso videtur Aristo. non rectè Thaletem & Anaxagoram sapientes concludere, eosdemq; prudentes esse negare.

Resp.

Sapientia continet sub se prudentiam vt minùs bonum, non tamen necesse est, vt omnis sapiens sit prudens, quia vtriusq; officia, fines & obiecta differunt.

Opp.

Obiecto non differt à reliquis virtutibus mentis sapientia: ergo non est distincta virtus. Antecedens probatur quia veritas est obiectum earum omnium.

Resp.

Verum consideratur, vel
- *In opere, & sic est obiectum artis, quod verum faciendum*
- *In contemplatione, & sic est obiectum scientiæ, quod verum demonstrandum*
- *In actione, & sic est obiectum prudentiæ, quod verum agendum*
- *In principijs, & sic est obiectum intelligentiæ, quod verum credendum*
- *In fine vltimo, vel potiùs in vnione verũ omnium ad primam causam, & sic est obiectum sapientiæ, quod verum, honorandum & diuinum*

} dicitur.

Opp.

Verum est obiectũ ipsius mentis: ergo non est obiectũ eius virtutis.

Resp.

Resp.

Verum capitur, vel { *Communiter, & sic est obiectum materiale intellectus.* / *Propriè, & sic est obiectum formale virtutis, vt in priore distinctione probatur.*

CAP. VIII.

An ciuilis scientia & prudentia sint idem habitus?
An recte diuidatur prudentia in Politicam, Oeconomicam, priuatam?

Emini mirum esse debet, cur singulis virtutibus mentis suo ordine tractatis, alia de prudentia apud philosophum instituatur disceptatio, præsertim cum ciuilis scientia magis à prudentia, quàm ab alijs omnibus eiusdem generis dependeat: est enim prudentia moderatrix morũ. Verùm ne in minùs necessarijs nimis molestus videar, in sequentibus adiunctis & quasi annexis huius libri breuitatem polliceor. Tractantur in hoc cap. præcipuè tria: distinctio prudentiæ à ciuili scientia, diuisio eiusdem in suas partes, enumeratio eorum quæ ad prudentiam necessariò requiruntur. Distinguitur prudentia à ciuili scientia in tribus, nempe in subiecto, obiecto, & officio. Subiectum enim moralis philosophiæ est voluntas, subiectum verò prudentiæ est intellectus: Materia Ethices est bonum, obiectum verò prudentiæ est verum: Officium proprium moralis scientiæ est virtutes definire, officium verò prudentiæ est circumstantias præscribere. Diuisio prudentiæ, quæ in secundo loco traditur, est, vt alia sit politica, quæ ciuitatem: alia œconomica, quæ familiam: alia monastica, quę priuatum bonum respicit. Hoc autem fit non in definitione virtutis, sed in ordine & forma actionis: quippe non essentiam sed existentiam, non habitum sed actionem, non vim internam sed externum officium virtutis definit & præscribit prudentia. Tertium, quod agitur, est enumeratio eorum quæ ad prudentiam requirantur: hæc ad duo capita reuocari possunt, nimirum ad experientiam

Prudentia & ciuilis scientia quomodo differant.

Prudentia triplex.

rientiam & iudicium: experientia diuturnitate temporis, iudicium exercitatione efficitur. Hinc in textu adoleſcentes mathematici & ſcientes dicuntur, ſed phyſici & prudentes eſſe negantur. Nam in illis ſolùm ingenium, in alijs vero iudicium requiritur.

Diuiſio prudentiæ ex textu collectæ.

Prudentia eſt, vel
- Vnius hominis, quæ monaſtica dicitur.
- Vnius familiæ quæ œconomica dicitur.
- Totius ciuitatis, quæ politica dicitur, & hæc eſt, vel
  - Legum effectrix, vulgò poſitiua, quæ conſiſtit in vniuerſalibus per conſultationem & iudicium.
  - Legum moderatrix vulgò (vt aiunt) executiua, quæ conſiſtit in ſingularibus per ſententiam.

Opp.

Prudentia & ciuilis ſcientia dicuntur in textu idem animi habitus: ergo non differunt.

Reſp.

Sunt idem genere non ſpecie.

Opp.

Idem in genere obiectum tractat prudentia, quod tractat ciuilis ſcientia: ergo eſt idem habitus genere. Antecedens probatur: quia bonum ciuitatis, familiæ hominiſq; priuati reſpicit.

Reſp.

Reſpicit vt præſcribat non vt definiat, modum enim agendi tradit non habitum.

Opp.

Architectonica prudentia quæ eſt regis de regno, bellica, quæ eſt ducis de exercitu enumerantur in textu: ergo ſunt plures ſpecies prudentiæ, quàm politica, œconomica & priuata.

Reſp.

Continentur iſtæ ſpecies ſub politica & ciuili, vt in textu patet.

Opp.

Opp.

Si tot ſint ſpecies prudentiæ, tum plures ſunt virtutes cardinales quàm quatuor, quod eſt abſurdum.

Reſp.

Ratio non ſequitur, quia prudentia generatim ſumpta cardinalis ſolùm dicitur.

Opp.

Prudentia verſatur circa vniuerſalia, vt antea patet: ergo non debet eſſe priuata, vt hoc loco requiritur.

Reſp.

Prudentia, quæ legum effectrix dicitur, vniuerſale obiectum reſpicit: at monaſtica, quæ propriè hoc loco prudentia dicitur, vnius hominis bonum & ſingulare intuetur.

CAP. IX.

De conſultatione.

An conſultatio ſit ſcientia, opinio, vel coniectura?
An ſit diſtincta virtus mentis?

Liud adiunctum prudentiæ eſt conſultatio: de quâ cum in tertio libro ſatis egerim°, pauca nunc admodum adijcientur. Contendit philoſophus in hoc capite bonam conſultationem à ſcientiâ, ab opinione, à coniectura diſtinguere: à ſciẽtia, quia nemo ſciens quærit, at qui conſultat de rebus futuris quærit & ratiocinatur: ergó conſultatio non eſt ſcientia: ab opinione, quia opinio eſt ſine ratione & quęſtione, qui enim opinatur non diſcutit, non quærit, ſed qui deliberat, primùm quæſtionis nodum proponit, tum rationis nutum & præſcriptum ſequitur. Eſt enim conſultatio quædam vt ita dicam conſilij linea & rectitudo: Nam vt linea manum, ita conſultatio mentem in rebus incertis dirigit. A coniectura differt, quia coniectura citò colligitur, ſed ad conſultationem multum temporis & diligentiæ adhibetur. Ex his concludit Ariſto. non omnem animi rectitudinem de rebus dubijs eſſe bonam conſultationem, ſed eam ſolùm, quæ de mędijs optimis ad honeſtum finem deſtinatis inſtituitur.

Conſultatio quomodo differat à ſcientia, opinione, & coniectura.

Conſultatio bona quæ ſit.

Diſtinctio.

Diſtinctio.

Conſultatio differt
- A ſcientia, in
  - Obiecto, nam in ſcientia eſt certum & neceſſarium, in conſultatione autem anceps.
  - Medio, nam ſcientiæ medium eſt demonſtratio, conſultationis autem opinio.
  - Fine, nam ſcientiæ finis eſt contemplatio, conſultationis verò actio.
- Ab opinione, in
  - Subiecto, nam opinionis ſubiectum eſt phantaſia, illius autem eſt voluntas.
  - Obiecto, nam opinio eſt circa ens & non ens, conſultatio verò non item.
  - Adiuncto, quia opinio vera aut falſa, conſultatio bona aut mala dicitur.
- A coniectura,
  - Quòd coniectura velociter, conſultatio deliberatè & prudenter fiat.
  - Quòd coniectura ſit leuis, conſultatio grauis & ponderoſa.

Opp.

In tertio lib. ſatis egit philoſophus de conſultatione: ergo hoc loco negatur.

Reſp.

Aliter hic, aliter illic de conſultatione agitur, illic enim ſecundum Thomam de illa, vt eſt actio voluntatis, hic verò de illa, vt eſt habitus intellectus, agitur.

Opp.

Conſultatio habitus in textu non definitur: ergo de illa vt de habitu non agitur.

Reſp.

Quamuis nomen habitus apertè in textu non adhibeatur, inſinuatur tamen: Eſt enim bona conſultatio (gracis εὐβουλία dicta) habitus mentis animum inclinans ad prudenter deliberandum, optimumq; finem per optima media attingendum.

Opp.

Quandoq; ad malum finem bonum conſilium datur, vt eſt in textu, ergo ad optimum finem ſemper non adhibetur conſultatio.

Reſp.

Resp.

Quemadmodum in speculatiuis scientijs ex falsis verum aliquando sequitur: ita in practicis ex malis medijs bonum aliquando contingit propositum. Sed attendendum est, quòd ad consultationem, de qua hoc loco agitur, duo requirantur, optimorum finium intentio, & mediorum non turpium sed honestorum inuentio. Non est ergo vera consultatio, quæ ex malis principijs medijsq; nascitur.

Ad bonam consultationem duo requiruntur.

Opp.

Finis optatus sæpe omittitur, cum diu ac multum de medijs deliberetur, ergo semper diuturnum tempus ad consultationem requiri non debet.

Resp.

Ne hoc fiat, alia virtus nempe solertia à philosopho adijcitur, quæ est habitus citò ac velociter inueniendi medium, sed de hac virtute proxima instituitur disputatio.

Opp.

Eubulia, sagacitas, & sententia sunt virtutes mentis: ergo sunt plures virtutes mentis quàm quinq;.

Resp.

Virtutes mẽtis sunt, aut { *Primariæ, quæ sunt numero quinq;*
Minus primariæ, & sic sunt plures.

CAP. X.

An sagacitas sit virtus mentis distincta à prudentia?

Oelix est ingenium quod citò prompteq; rerum causas percipit: acumen sæpe ingenij quæro, consilium semper non requiro. Discrimen eminet, caue, nam mora periculum, sagax ingenium salutem adfert. Necesse est aliquando vti consilio, est etiam necessarium aliquando frui ingenio: vt ergo apud Aristotelem de virtute consilij, ita nunc de virtute ingenij agitur. Hæc virtus solertia est, quæ definitur habitus quasi præsentis animi, quo citò prompteque sine gyro deliberationis optima inueniuntur media.

media. Huic virtuti alia affinis & cognata in textu traditur, nominatim ſagacitas, quæ definitur habitus mentis inclinans flectenſq; hominem ad rectè iudicandum de medijs, quæ per conſilium aut ſolertiam inueniuntur. Opponitur huic virtuti, vt ait Ariſt. hebetudo ingenij, quâ laborantes tardi & quaſi aſini dicuntur. Quid multis? hæ virtutes nempe conſilium, ſolertia, ſagacitas & ſententia ſunt partes & ſpecies practicæ prudentiæ. Eſt enim prudentiæ munus deliberare, quod à conſilio; promptè & ingenioſè aliquando mediũ inuenire, quod à ſolertia; rectè de medijs inuentis iudicare, quod à ſagacitate; cum iudicio æquitatis & iuſtitiæ quaſi vocem coniungere, quod à ſententia habet & mutuatur. Vnum autem ſupereſt officium, nempe circumſtãtias in actione cuiuſq; virtutis præſcribere, quod ſibi vt proprium & germanum vendicat.

Sagacitas.

Prudentiæ munera.

Diſtinctio.

Actus prudentiæ ſunt quinq;,

- Deliberare, vnde conſilium, quod eubulia.
- Citò medium, ſi opus ſit, inuenire, vnde ſolertia, quæ euſtochia.
- Rectè de inuentis medijs iudicare, vnde ſagacitas, quæ ſyneſis.
- Iudicium abſoluere, vnde ſententia, quæ gnome dicitur.
- Circumſtãtias actionis præſcribere, vnde proprium nomen prudentiæ ducitur.

Opp.

Sagacitas & ſententia inſunt nobis à natura: ergo non ſunt virtutes. Antecedens eſt Ariſtotelis in vndecimo capite.

Reſp.

Sunt à natura inchoatè non perfectè.

Opp.

Conſtat prudentia ex iſtis virtutibus: ergo ſunt potiùs partes quàm ſpecies prudentiæ.

Reſp.

Conſtat vt totum vniuerſale, non vt totum integrale, nam de illis in quæſtione naturæ prædicatur.

Opp.

Sagacitas non eſt prudẽtia: ergo nõ rectè docetur quòd prudẽtia

de ſagacitate prædicetur. Antecedens apertè eſt in textu huius capitis.

Reſp.

Prudentia conſideratur, vel { *Generaliter, & ſic ſagacitas eſt prudentia.* / *Particulariter, & ſic non eſt.*

Opp.

Prouidentia, circumſpectio, docilitas ſpecies prudentiæ à multis ponuntur, ergo ſunt plures.

Reſp.

Sunt quædam potentiæ non ſpecies: aliter reſpondendum eſt, quòd ad has ſpecies reducantur.

Opp.

Prudentia diuiditur in politicam, œconomicam, & priuatam, vt in ſuas ſpecies: ergo malè diuiditur in has ſpecies.

Reſp.

Prudentia eſt genus, & primum in hæc genera diuiditur: tum iterum in has vt in infimas ſpecies ſubdiuiditur.

CAP. XI.

An ſententia ſit virtus mentis diſtincta à prudentia?

VT quies motum corporis, ita ſententia mentis iudicium claudit. Eſt enim ſententia veluti prudentis anima, quæ altiora diſcutit & concludit. Nam vt ſapientia diuiniora quàm ſcientia in contemplatione rerum: ita ſententia maiora quàm ſolertia in actione humana reſpicit. Sed animaduertendum hic eſt, quòd ſententia vt comes æquitatis iudicium in defectione legis maximè ſpectet, verbi cauſâ, iubente lege vt omnis homicida mortis pœnâ mulctetur, prudens ſeriò ac diligenter conſiderat, an fortè, an ſponte, an ignoranter, an ſcienter & malicioſè ſanguinem iſte homicida effuderit. Si fortè, aut ignoranter feciſſe videatur, continuò æquitatem & ſententiam accerſit, vt illa legis defectum corrigat, vt hæc in tanto defectu legis

Comites ſunt æquitas & ſententia.

legis iudicium absoluat. Est enim æquitatis defectionem legis moderari: Est munus sententiæ litem componere iudiciumq; consummare. Hinc definitur habitus mentis, quo præditi rectè in defectione legis, verùm secundum æquitatem de rebus dubijs iudicamus: vnde in textu ipsum iudicium æqui boniq; viri ab effectu dicitur. Si huius virtutis à reliquis distinctionem quæras, attende quòd duæ medium, duæ iudicium spectent: medium consultatio & solertia, sed illa diu, hæc citò discutit: iudicium sagacitas & sententia, sed illa veluti proponit, hæc verò perficit & absoluit.

Distinctio.

Sententia sumitur, aut
- Materialiter, pro ipso iudicio secundum æquitatem in defectu legis.
- Formaliter, pro habitu iudicandi benè de illis in quibus lex communis deficit.

Opp.

Secundum solertiam probè iudicare dicimur: ergo superuacaneũ est sententiam addere. Antecedens probatur in antecedente capite.

Resp.

Solertia, vt docuimus inclinat ad bene iudicandum, sententia verò ipsum absoluit iudicium. Alij respondent solertiam commune iudicium respicere volente lege, sententiam autem priuatum iudicium lege deficiente.

Opp.

Vna virtus sufficit ad consultandum: ergo vna sufficeret ad iudicandum: valet argumentum à paribus comparatis.

Resp.

Non est par ratio, nam consultatio est de vniuersis, iudicium autem est de singulis.

Opp.

Virtus est in necessarijs, sed in rarò contingentibus est sententia: ergo sententia non est virtus. Minor probatur, quia rarò contingit vt iudicium à legibus deficiat in quo casu solùm requiritur sententia.

Resp.

Non rarò contingit, si vel obscuritatem legis, vel ignorantiam hominis considerare velis.

CAP. XII.

An ſapientia ſit virtus diuinior & vtilior quàm prudentia?
An per ſe expetatur?
An nemo niſi bonus ſit prudens?

QVemadmodum ſolis ſplendor omnium reliquorum ſyderum ſplendorem ſuperat & obſcurat: ita ſapientię lumen omnium reliquarum virtutum ſerenitatem multis gradibus vincit & excellit. Quæ enim corporis cum anima, quæ rei mortalis cum æterna, quę prudentiæ cum ſapientia fieri poteſt comparatio? In fronte huius capitis ludit quidem philoſophus vltro citroq; textis & reſolutis argumentis, quibus videtur probare, nec prudentiam eſſe vtilem, nec ſapientiam eſſe neceſſariam ad bene beatéq; viuendum. Sed omiſſis argumentis ad rem ipſam venio: primùm ergo concludit philoſophus ſapientiam & prudentiam eſſe virtutes expetendas propter ſe: rationem addit, quia vtramq; partem animi perficiunt, tam illam, quæ in contemplatione, quàm hanc, quæ in actione cernitur. Secundò probat, quòd vtraq; plurimum ad beatitudinem acquirendam conferat, vt enim medicina ſanum, ita prudentia fœlicem: & vt ſanitas ipſa ſanum, ita quidem ſapientia beatum efficit: quippe illà vt inſtrumento, hâc vt principio fœlicitatis vtimur. Tertiò id ſolum demonſtrat quod proponitur, nempe ſapientiam eſſe longè meliorem virtutem, quàm prudentiam: Si enim ſubiectum ſapientiæ ſpectes, eſt mens in quiete contemplationis, non in motu actionis poſita: Si obiectum proponas, eſt res diuina, æterna & incommutabilis: Si modum probandi conſideres, eſt in rebus honorificis & neceſſarijs inuicta demonſtratio: Si finem, eſt ipſa longè diuiniſſima beatitudo, quæ in ſempiterna contemplatione primæ cauſæ vnioneq; rerum omnium ad eandem cauſam ponitur.

Sapientiæ ſubiectum, Obiectum, modus probandi, finis.

Diſtinctio

Diſtinctio.

Sapientia eſt virtus excellentior quàm prudentia, ex parte
- Subiecti, quia intellectus contemplatiuus ſapientiæ & practicus prudentiæ ſubijcitur.
- Obiecti, quia res æternæ, diuinæ & ſeparatæ ſunt materia ſapientiæ: at res mutabiles & contingentes prudentiæ obijciuntur.
- Modi, quia ſapiens demonſtrando, prudens autem conſultando de ſuis obiectis diſputat.
- Finis, quia finis ſapientiæ eſt contemplatiua, finis verò prudentiæ eſt actiua beatitudo.

Opp.

Finis prudentiæ eſt bene viuere, ſed finis ſapientiæ eſt ſolùm ſcire: ergo prudentia eſt melior ſapientia: Maior eſt Ariſt. in fine huius capitis, vbi docet prudentem eſſe neceſſariò bonum virum. Minor eſt in proœmio decimi libri Metap.

Reſp.

Sapientia ſumitur, vel pro aſſenſu mentis in præmiſſis & concluſione demonſtrationis, & ſic non eſt melior prudentiâ; vel pro intuitu primæ cauſæ, & ſic melior eſt, non ſolùm quia verum, ſed etiam quia bonum intellectum reddit. Sapienter enim nemo niſi bonus primam cauſam, vt ſuam fœlicitatem contemplatur: finis ergo veræ ſapientiæ non eſt tantùm ſcire, ſed benè ſcire, quod in ſe concludit bene viuere, iuxta illud, in maleuolam animam non intrabit ſapientia, nec habitabit in corpore ſubdito peccato. Sapientiæ duplex ratio.

Opp.

In principio huius capitis docet philoſophus, quòd ſapientia nulla in re verſatur, quæ beatum facit: ergo ea de cauſa non eſt melior.

Reſp.

Non docet, vt ais, ſed ducit, non concludit, ſed obijcit: eſt enim obiectio non concluſio.

Opp.

Septimo Politicorum docet prudentiam maximè valere ad fœlicitatem, ergo eſt nobilior virtus.

Reſp.

Illic politicam fœlicitatem intelligit, hìc verò theoricam, quæ in ſeipſa vi ſua vertitur.

Opp.

Plus prodeſt ciuitati prudentia per actionem : ergo eſt melior quàm ſapientia.

Reſp.

Argumentum non tenet, ſi eſſentiam & excellentiam virtutis ſpectes : Neg, id verum eſt plus prodeſſe ciuitati, cum omnis actio à contemplatione fluat, & in illam tandem redeat & reſoluatur.

CAP. XIII.

An omnes virtutes morum ſint connexæ in prudentia?

ULtima in hoc libro dubitatio eſt, an omnes virtutes morum aurea veluti prudentiæ catenâ deuinciantur? affirmat Ariſtoteles deuinciri. Sed vt hoc dilucidiùs firmiuſq; probet, primùm oſtendit quaſdam à natura nobis ineſſe virtutes, id eſt, virtutum facultates; ex quibus quaſi ex ſeminibus adhibita induſtria ipſæ virtutes morum enaſcuntur, quæ ſunt conſeruatrices naturæ. His poſitis & prælibatis, nec has nec illas valere quicquam demonſtrat, ſi non ſit aliqua virtus mentis nempe prudentia, quæ in omni conatu naturæ viam, in omni ſtudio & actione virtutis modum ordinemq; præſcribat. Quemadmodum enim graui corpori contingit, vt ſi moueatur ſine aſpectu, grauiter offendat hoc ipſo quòd careat aſpectu : ita quidem euenit, vt cęco quodam impetu ferantur tum naturæ tum morum virtutes, ſi oculo prudentię non dirigantur. Cuius lumen ſi acceſſerit, magna erit in actione diſtinctio, ſummaq; laudis & virtutis perfectio. Hinc Socratem partim errâſſe, partim id quod verum eſt dixiſſe ait. Nam quòd virtutes omnes prudentiam eſſe putauit, illum errâſſe, quòd autem eas non ſine prudentia eſſe cenſuerit, præclarè dixiſſe ait; Quælibet enim virtus non eſt ipſa prudentia, nulla tamen virtus ſine prudentia ſpirat. Quippe vt omnes partes plantæ in radice vniuntur, cum tamen quælibet pars non ſit radix

Prudentiæ neceſſitas.

Nulla virtus prudentia vacat, nec tamen omni virtus eſt prudentia.

radix ipſa: ita omnes virtutes in prudentia vinciuntur, cum tamen inter ſe maneant diſtinctæ & ſeparatæ. Mirum non eſt videre multas coniunctas vires in vno animo, multas lineas in vno centro, multas virtutes in vna omnium virtutum prima id eſt prudentia. Sed vt hæc acutiùs ſubtiliuſq; demonſtrentur, animaduertendum eſt prudentiam conſiderari, vel fuſè, vt eſt heroïca, vel ſtrictè, vt eſt diſtincta virtus: Si primo modo conſideretur, nihil aliud eſt quàm vniuerſa virtus: ſi ſecundo modo, eſt, vt antè definitur, habitus ex conſultatione, ſolertiâ, ſagacitate & ſententia conſtitutus, quo verum in rebus agendis cernitur. In hoc ſenſu accepta tria præcipuè reſpicit, rectam rationem, multiplicem actionis circumſtantiam, mediorum optimorum electionem: hæc tria ſunt quaſi vincula quibus omnes virtutes prudentiæ aſtringuntur. Eſt ergo nihil aliud connecti omnes virtutes cum prudentia, quàm ſecundum rectæ rationis præſcriptum, electionem, & multiplicem circumſtantiarum ordinem & decorum agere. Cum ergo nulla alia virtus præter prudentiam hanc vim & proprietatem habeat, vt actum alterius virtutis eliciat, vt ordinem præſcribat, vt medium eligat, vt motum & veluti progreſſum actionis dirigat: abſurdum non eſt prudentiam veluti centrum in circulo huius vitæ ponere, vt omnes lineæ virtutum à circumferentia flexæ in ſe deſinant & quaſi reuoluantur. Sunt hic qui tot eſſe prudentias exiſtimant, quot ſunt in ſpecie virtutes. Iſtorum error hinc euenit, quòd putarent fieri non poſſe aliter hunc nexum & vnionem virtutum, niſi pro circumſtantijs cuiuſlibet virtutis noua crearetur prudentia, quæ nouas circumſtantias, nouaſq; agendi rationes in qualibet conſtitueret, quaſi verò vna virtus ad hoc præſtandum non ſufficiat. Dux bonus infinitos milites, vna prudentia paucas virtutes dirigit. Fateor equidem in ſingulis actionibus cuiuſlibet virtutis prudentem actorem eſſe, fateor etiam aliam aliamq; prudentiâ numero huic & illi inhærere, diſtinctam verò ſpecie (quod iſti contendunt) ineſſe nego.

Prudentiæ conſideratio duplex.

Prudentia propriè ſumpta tria reſpicit.

Connecti cum prudentia virtutes quid ſit.

Prudentiarum plurium error.

Distinctio.

Virtutes morum sunt connexæ in prudentiâ, quoad
- Primam apprehensionem obiecti,
- Præscriptionem circumstantiarum,
- Directionem actionum,
- Vsum rectæ rationis & electionis,
- Consensum vnionemq; veri & boni, intellectus & voluntatis in vltimo fine acquirendo.

Opp.

Obedire præcepto virtutis est actus virtutis, sed puer potest obedire virtutis præcepto sine prudentia: ergo potest esse actus virtutis sine prudentia.

Resp.

Vt est in puero actus virtutis inchoatè, ita est prudentia, quæ ad eundem actum producendum sufficit.

Opp.

Multi plebeij & infimæ cõditionis homines liberalitatis actũ sæpissimè sine prudentia præscripto faciunt: ergo malè demonstratur quòd nullius virtutis actus esse possit sine prudentia.

Resp.

Actus liberalitatis fieri potest, vel
- *Per se, qui non contingit vnquam sine prudentia.*
- *Per accidens, & sic potest.*

Opp.

Prudentia non est ex essentia virtutis moralis: ergo moralis virtus est sine illa. Antecedens probatur, quia vna species non est ex essentia alterius.

Resp.

Prudentia quomodo sit ex essentia virtutis.

Consideratur virtus, vel in
- *Habitu, & sic prudentia non est ex essentia eiusdem.*
- *Actu, & sic est, nam præscribit circumstantias actionis.*

Opp.

Aliæ sunt cardinales virtutes præter prudentiam, vt iustitia, temperantia, fortitudo: ergo probabile est virtutes etiam cum illis copulari.

Resp.

Docuimus antè reliquas virtutes, iustitiam quasi trutinã, temperantiam

rantiam quasi habenam, fortitudinem quasi columnam, prudentiam quasi regulam vitæ intueri: hoc autem loco magis vniri prudentiæ virtutes dicuntur, quia nec hæ nec illæ sine prudentia esse possunt.

Dubium.

Vtrum virtutes intellectuales notiores sint quàm morales?

Hoc dubium resolsitur in capite precedenti, vbi ostendimus sapientiam multis gradibus dignitatis prudentiam superare: hoc ergo ad præsens instutum sufficit, si dicamus virtutes intellectus esse nobiliores moralibus, & quia nobilius subiectum nempe mentem, & quia nobilius obiectum nempe Deum, & quia nobiliorem finem nempe æternam contemplationis quietem habent.

CONCLVSIO.

Vtrum virtutes in animo separato maneant?

IN virtutibus tam mentis quam moris (vt ait Thomas) considerantur duo, materia & forma: materia in illis est propensio seu inclinatio quædam animę appetentis ad actiones & opera: forma autē est ordo rationis tēdens in primā causam. Secundum materiā, vt ait, non manent, quippe non erit concupiscentia, non erit timor, non erit distributio rerum &c. secundum formam verò manebunt perfectissimæ: omnis enim illarum ratio exactè tum dirigetur secundum rationis ordinem & decorum: erit enim in animo separato prudentia sine erroris metu, erit fortitudo sine timore mali, erit temperantia sine stimulis appetitus, erit sapientia sine vlla ignorantia mentis. Concludit ergò (etsi species & phantasmata corrupto corpore obliterentur, quę hauriuntur à sensibus) remanere tamen puras & immobiles species possibilis intellectus: quia neq; interitu subiecti, neq; impetu contrarij, neque alio quouis modo concutiuntur. Est enim intellectus immortalis, specieſq; in illo altius infixæ omnino immutabiles & perpetuæ. Si dicas virtutum species non esse ipsas virtutes, indeq; concludas virtutes ipsas in animo seiuncto à corpore non manere, respondeo non solùm species

Species puræ possibilis intellectus manent in animo separato.

Obiectio & solutio.

ſpecies virtutum ſed ipſum ordinem, in quo illarum forma cernitur & conſiſtit, poſt mortem in animo elucere. Verumenimuerò animaduertendum eſt ordinem duplicem eſſe: vel contemplationis ad ſubiectum, vel actionis ad obiectam materiam: ille eſt per reflexum intellectus in ſeipſum, hic verò fit per motum & quaſi tranſitum in rem externam: ille poſt hanc vitam manet, hic cum rebus caducis (in quas tranſit) tollitur. Quod verum hoc ſit quod dicitur hinc liquidò conſtat, quia virtutes morum non ſunt in ſẽſu, aut in aliqua corporis potentia quæ concidit, ſed in animo rationis compote qui à corpore ſeparatus ſecundum Ariſto. in perpetuum ſine vllo eſſentiæ ſuæ lapſu aut labe ſubſiſtit. Si ergo virtutes morum ſint habit' animi non corporis, id eſt æterni ſubiecti non mortalis, abſurdum profectò eſſe videatur, ſi manente animo nullum virtutis veſtigium in eo relinquatur. At dices has merũ virtutes in appetitu ſenſitiuo, qui labefactatur cum corpore, reponi: idq; confirmas ex vltimo cap. primi libri ethicorũ, vbi philoſophus idipſum aſſerit. Si tantum ſit tibi otij illuc reuerte, verba philoſophi lege, ſententiam conſidera, & ni maximè fallar hunc ſenſum inuenies, quòd in appetitu inſint virtutes quidem inchoatè, at in voluntate propriè & abſolutè: inchoantur enim in appetitu, perficiuntur in voluntate: Hinc paſſim in 3. libro virtutes & illarum actiones omnes voluntariæ dicuntur: hinc etiam habitus animi, non corporis aut appetitus definiuntur. Huc ergo omnia tendunt, vt alienum non eſſe vel à ratione, vel à ſenſu Ariſto. vel à veterum opinione, vel deniq; ab ipſa veritate exiſtimemus: ſi morum virtutes ſecundum formale ſuum (vt loquũtur) eſſe in animo ſeparato manere doceamus: ſecundum formale ſuum eſſe dico, quia, ſublatà materiâ externâ, in quam trãſeunt, immortalis & incõmutabilis ſubſiſtit anima, in qua magis magiſq; perficiũtur. Nã vt bonæ artes cum per ſẽſus externos diſcuntur, ſunt quidem rudiores, quàm in mentem receptæ ac elaboratæ: ita virtutes morum in appetitu inchoatæ lumen quoddam habent, in animo verò ſeiuncto impreſſæ propria luce illuſtrantur. In eo enim omni vitiorum peſtilenti halitu, om-

Lib. tertio de anima cap. 5.

omniq; affectuũ contagioso fulmine remoto: nõ aliter quàm radij æternæ sapientiæ lucent: & ita sanè lucent vt sine voce loqui, vt sine corporis nexu internas & amabiles actiones quasi exercere per species olim conceptas & nunc perfectas videantur. De virtutibus mentis hîc nihil ago. Nam de illis constat quòd post diuortium animi à corpore constãter maneant, cum ad veram contemplationem, quæ est propria veluti actio mentis, requirantur. Est tamen & in illis post separationem vis maior, & lux (vt ita dicam) longè splendidior & efficacior, quippè in corpore illarum vis retusa est & lux nubeculis multarum perturbationum aliquantulum obscurata. Sed vt dispersis nubibus stellæ in serena nocte: ita disruptis veluti catenis corporis virtutes in libera & soluta mente splẽdent. Tum enim simplex & sincera essentia virtutis in simplici & sincera substantia mentis cernitur, eademq; quasi in gyrum rationis versa, non sine incredibili voluptate & desiderio ad circumferentiam primi motoris (cuius imaginem mens nostra gerit) flectitur.

Distinctio quæstionis.

Duplex est essentia virtutis,
- Materialis, quæ transit, vel in
  - Externum obiectum, quale est pecunia, periculum &c.
  - Internũ affectũ, qualis est voluptas, ira &c. hoc modo accepta nõ manet.
- Formalis, quæ in immanente actione animi, & in ordine mentis ad primam causam versatur: & hæc simplex virtutis essentia post mortem in animo separato manet.

Opp.

Morales virtutes teste philosopho sunt in appetitu, sed appetitus perit: ergo virtutes morales pereunt. maior est Aristo. in vltimo cap. lib. primi. minor probatur quia appetitus est potentia corporis.

Resp.

Sunt in appetitu inchoatiuè vt aiunt, sed sunt in voluntate perfectiuè:

perfectiuè: quare etsi appetitus deficiat, voluntas tamen intellectiua inuiolata & inconcussa manet.

Opp.

Morales virtutes solùm ad politicum vsum inseruiunt, sed vsus politicus cum hac vita corrumpitur: ergo morales virtutes corrumpuntur: maior constat ex primo libro cap. secundo vbi docet philosophus quòd finis huius scientiæ sit actio non contemplatio.

Resp.

Maior vera est, si considerentur virtutes morales quoad materiam in quam transeunt, non quoad formam in qua perpetuò conseruantur.

Opp.

Forma moralis virtutis est in debellandis vitijs & moderandis affectibus: sed vitia & affectus post hanc vitam non sunt: ergo nec sunt virtutes morales.

Resp.

Forma virtutis quæ.

Non forma sed vis quædam virtutis in hac pugna cum vitijs & affectibus persicitur, eademq; vis ex parte non simpliciter virtuti conuenit, ex parte dico viæ non victoriæ. Nam in via est pugna, in victoria est quies & perfectio. Hac verò quies tum maximè probatur cum mens separata in seipsam per veram contemplationem vertitur.

Opp.

Ridiculum est vt animi separati fortes aut temperantes dicantur: ergo absurdum est virtutes morum in animis separatis collocare.

Resp.

Non magis ridiculum est fortes ac temperantes illos dicere, quàm eos qui castè & honestè hîc vixerint beatos appellare. Nam quamuis externus actus huius vitæ clauditur, internus tamen animi habitus retinetur, quippe virtus politicum vsum in externis, theoricum vsum in rebus internis habet.

Virtutum vsus est vel politicus vel theoricus.

Opp.

Fortitudo ab Aristo. definitur, vt periculum: temperantia vt voluptа-

luptatem: liberalitas vt pecuniam ſpectet &c. ſed ſic ſolum in hac vita habentur: ergo inanis videtur iſta poſitio quæ æternitatem virtutum defendit.

Reſp.

Nimis obtundit nos hoc argumentum, nam ſæpè de obiecto externo & interno, ſæpè de vſu politico & theorico, ſæpè de natura compoſita & ſimplici virtutum moralium diximus. Quamuis ergò definiantur virtutes à philoſopho per obiecta externa quoad politicum vſum in natura compoſita: non tamen ſequitur quin definiantur per obiecta interna quoad vſum theoricum in natura ſimplici & abſoluta, vt patet in libro decimo ethicorum vbi ſimplicem eſſentiam virtutis & fœlicitatis philoſophus tradit.

Natura virtutis ſimplex & compoſita.

Opp.

Vt lux maior minorem obſcurat, ita virtus theorica, quæ eſt eminentior, politicam, quæ eſt inferior, tollit: ſed virtutes poſt hanc vitam ſolum theoricæ ſuccedunt: ergò politicæ & morales tolluntur.

Reſp.

Lux maior minorem obſcurat quidem, ſed non tollit, fateor ergò poſt hanc vitam diutius politicas virtutes non dici: ipſas tamen virtutes omnino tolli ac deleri nego. Nam etſi actus & exiſtentia concidat, forma tamen & eſſentia manet, quæ ſimplex, æterna & incommutabilis habetur.

Opp.

Beatitudo animi ſeparati in ſola contemplatione primæ cauſæ conſiſtit: ergò videtur abſurdum moris aut mentis virtutes adijcere vt beatiores ſimus. Antecedens eſt Ariſtotelis & in decimo ethicorum & in 12. Meta.

Reſp.

Etſi omnis beatitudo poſt hanc vitam à deo eſt, id bonum tamen quod dederit perire non ſinit. Eſt enim contra naturam ſummi boni, id quod verè bonum eſt, omnino tollere. In ſeparatione ergo animi à

corpore

corpore non delentur virtutes ſed augentur potiùs, vt ſimpliciores ac diuiniores factæ nos ſimiliores Deo faciant: quem tanquam ſpeculum omnium virtutum tum verè ſuſpicimus & admiramur.

Laus Deo.

LIBER SEPTIMVS.

CAP. I.

An sit aliqua diuina virtus in homine feritati oppoſita? An maximè fugienda ſint in hâc vitâ vicium, incontinentia, feritas?

QVONIAM OMNIVM MORborum, quibus contabeſcit animus, longè maximus habetur ille, qui incontinentia dicitur: Operæpretium duxit Ariſto. ſalutare aliquod pharmacum cõtra tam peſtiferã labem humani generis propinare. Nunc ergò (cæteris tam mentis, quàm moris virtutibus adumbratis) ſatis longum ſed fructuoſum de continentia tractatum inſtituit: Cuius vis vt magis eluceſcat, portenta viciorum (quæ ſunt tam vtili affectioni oppoſita) in hoc quoque libro accuratè deſcribuntur. Sed nè longiùs abeam, decretum eſt in his qui ſequuntur libris, veluti epitomen ac ſummam comprehendere: ita tamen vt ſingula ſuo ordine apud philoſophum intelligantur. In primo capite quatuor ſunt concluſiones: prima eſt, quòd tria ſint in hâc vitâ maximè fugienda, vicioſitas, cui virtus: incontinentia, cui continentia: belluina feritas, cui heroica & diuina virtutis excellentia opponitur. Secunda eſt, quòd rarò inter mortales contingant hęc duo, nempe immanitas, & excelſa animi virtus, quę homines diuinos reddit. Sunt tamẽ aliqui inſigniter barbari: ſunt

De continentia.

Concluſiones quatuor.

sunt etiam aliqui, vt loquar cum philosopho, inter mortales diui, iuxta illud Homeri de Hectore dictum,

Non hic mortali est, sed diuûm semine natus.

Tertia quòd neq; Dei, neq; belluæ sit virtus: non Dei, quia nulla affectio, nullum accidens in Deo est: non belluæ, quia mores & virtutes bellua nõ sequitur. Quarta est, quòd in præceptis sequuturis probabilitatem solùm persequi & expiscari contenderit. Per heroicam & diuinam virtutem (quæ feritati opponitur) intelligit philosophus raram & admirabilem excellentiam morum maximè in refrenatione voluptatis & concupiscentiæ: qualis ille fuit Xenocratis, qui Phrynem nobile illud Athenarum scortum toties à suo sinu intactam & insalutatam dimisit, vt coacta sit meretrix deridentibus quibusdam dicere, statuam hominis (quamuis formosa sum) mouere non potui.

Distinctio.

Virtus diuina dicitur, vel
- Simpliciter, qualis est in animo separato, quæ omnino vires humanas superat.
- Ex parte, qualis est in animo coniuncto, sed rarò, cum subactis vicijs, affectibus & feritate theoricam vitam contemplamur, summumq; gradum in qualibet virtute attingimus.

Distinctio secundæ quæst.

Præcipuè fugienda sunt in hac vitâ
- Viciositas
  - Tàm in dispositione naturæ,
  - quàm in habitu maliciæ.
- Incontinentia
  - Mentis, in cogitatis
  - Vocis, in dictis
  - Operis, in factis
  - } obscœnis.
- Feritas, quæ contingit 4. modis, vel
  - Ex consuetudine inter barbaros & efferatos, putà Cannibales aut Garamantas.
  - Ex morbo & læsione cerebri, vnde insani.
  - Ex nigra & adusta bile, vnde melancholici.
  - Ex magna malicia, vnde tyranni dicuntur.

Opp.

Opp. contra primam quæstionem.

Virtus diuina humanas vires superat: ergo homini non competit. Antecedens est in textu.

Resp.

Vires humanas superare dicitur, quia paucissimi sũt qui tali virtute insigniuntur.

Opp.

Virtus diuina aut idem obiectum cum alijs aut diuersum habet: si idem habeat, ab illis non differt: si diuersum, opus est vt explicetur, quod in textu non agitur.

Resp.

Non habitu sed gradu, non in essentia sed in excellentia dignitatis ab alijs distinguitur.

Opp. contra secundam quæstionem.

Belluina immanitas versatur circa illud quod non est naturale homini, ergo non est delectabile, & proinde homini ista morum feritas non conuenit.

Resp.

Vsus mutauit naturam, & pessima consuetudo sæpè hominem in pecudem conuertit.

Opp.

Feritas & incontinentia continentur sub vicio; ergo est superuacaneum ista vt distincta tradere.

Resp.

Vicium pro habitu malicie, incontinentia pro affectu deprauati animi accipitur.

CAP. II.

NE in maius volumen, quàm decreuerim, succrescat hoc opus, necesse est vt velis contractis orationis maximè breuitati studeam: hoc autem nunc inconsideratè fieri non videbitur, cum aut de rebus cognatis, aut de minùs necessa-

Ratio redditur cur sequentia tractantur succinctiùs.

neceſſarijs diſputare oporteat. Propoſitum ergo eſt aliquãdo in ſequentibus riuos claudere, & fontes petere: hoc eſt longiuſculas præfationes reſcindere, & quæſtiones diſtinctione ſolùm aperire. Non tamen hoc fiet in omnibus, ſed tum ſolùm, cùm aut rerum perſpicuitas, aut exilis indè comparata vtilitas poſtulauerit: verbi cauſâ, in hoc capite, in quo ſex dubia ſeu ſcrupuli mouentur, quorum ſtatus breuiter & quaſi punctim hoc modo reſoluitur.

Prima quæſtio ſecundi capitis eſt, An incontinens ſciat id eſſe malum quod agit?

Incontinens quomodo ſciat vel non ſciat id malum eſſe quod agit.

Duo in homine incõtinente conſiderari debent,

- Vis mentis, & ſic ſcit malum eſſe, quod aliquando agit; habet enim ſcientiam in habitu ſed non in vſu.
- Impetus affectus, & ſic vis mentis & rationis hebeſcit, ipſeq; incontinens furentiùs ad ſcelus deſignandum rapitur.

Opp.

Nemo contra ſcientiam, vt ait Socrates in textu, trahitur, ergo idem ſciens & incontinens eſſe non poteſt.

Reſp.

Non ſimpliciter ſciens ſed potiùs affectu æſtuans ſcienter ruit.

Opp.

Omnes ignorantes peccamus, ergo incontinens: Antecedens eſt in primo capite tertij libri.

Reſp.

Verum eſt ex parte affectus non mentis.

Quæſtio ſecunda.

Vtrùm prudentia in incontinente concupiſcent æ reſiſtat?

Incontinens non eſt prudens.

Prudentia non eſt in homine incontinente propter

- *Defectum rectæ rationis, quæ dirigeret.*
- *Defectum virtutis, quæ vitam eiuſdem iuſtionẽ redderet.*

Opp.

Opp.

Prudentia est virtus mentis quæ in vero cernitur : ergò non est absurdum illam in homine impotente collocare : multi enim sunt incontinentes, qui rectè alijs consulunt, quod est opus prudentiæ.

Resp.

Virtus mentis considerat̃ur { *perfectè, & sic non est in malis.* / *Imperfectè, & sic est.*

Quæstio tertia.

An idem sit continens & temperans, idemq; incontinens & intemperans?

Idem non est continens & temperans, {
- *Quia continens vehemẽtes & malas cupiditates sentit & vincit, sed temperans istiusmodi non patitur.*
- *Quia continens latiùs patet, quàm temperans.*

Continens & temperans differunt.

Opp.

Temperans etiam vehementibus affectibus circa gustum & tactum resistit, vt est in tertio libro Ethic. ergo malè ponitur illud discrimen.

Resp.

Verum est in illis duobus sensibus, sed continens in vincendis omnibus omnium sensuum tam internorum quàm externorum concupiscentijs solicitè versatur.

Quæstio quarta.

An continens semper prudens, incontinens semper imprudens dicatur?

Continens semper est prudens, propter {
- *Constantiam in virtute.*
- *Circumstantiarum obseruationem in actione.*

Quæstio quinta.

An intemperans sit deterior incontinente?

Incontinens est deterior intemperante, quia

- *Incontinens scienter agit, intemperans non item.*
- *Incontinens magis sponte & persuasus agit, quàm intemperans.*
- *Incontinens in pluribus peccat, quàm intemperans.*
- *Incontinens difficilius ad honestatem vitæ revocatur, quàm intemperans.*

Burleus dicit Arist. in hoc capite non demonstrationis sed inquisitionis modo procedere: dicit enim docere philosophum huic diuersum in octauo capite huius libri, nempe intemperantem esse peiorem incontinente: Sed tanti viri pace existimo in alio illuc, in alio hic sensu loqui Arist. vt postea declarabitur.

Quæstio sexta.

An continentia & incontinentia in omnibus omnium virtutum moralium obiectis versentur?

Considerantur continentia & incontinentia, vel

- *Simpliciter seu per se, & sic habent propriam materiam.*
- *Compositè & per accidens, & sic circa aliarum virtutum obiecta versari dicuntur, vt circa iram, gloriam, lucrum: sed hoc contingit impropriè.*

CAP. III.

An habitus scientiæ sit in incontinente?

Aldè absurdũ videbatur Socrati, vt ait Arist. in præcedente capite, quòd aliquis sciens in sententiam turpis incontinentiæ rueret. Absurdum id esse hoc loco negat philosophus; sed vt hoc meliùs probet, primùm quædam præfationis loco præmittit, nempe docendum

docendum esse quænam sit materia incontinentiæ: & an cõtinentia eandem cum incontinentia materiam habeat? deinceps an continẽs & temperans in eodem obiecto communicent? postremò, an scientes aliquando turpiter contra scientiam agant? His propositis accedit ad refutationem Socratis, docetq; scientem sumi duobus modis, aut pro illo qui scientiam habet, aut pro illo qui vtitur. Incontinens quidem habet scientiam mali, in quod præcipitantiùs aliquando labitur: procellâ tamen & veluti furore perturbationis dementatus illâ non vtitur. Vt enim dormientes, insani, & vinolenti Empedoclis carmina recitant, parùm aut non omninò callentes quid dixerint: ita impotentes & perturbati otiosum habitum scientiæ tenent, vsum verò dum insaniunt, parùm aut non omninò intelligunt. Verùm eminuerò vt à somno exuscitati sciunt, ita ab affectu liberati iterum sciendi vsum actumq; recipiunt. Præterea, vt multi vniuersale rectè demonstrant & sciunt, qui parùm attenti in particulari errant: ita incontinentes verbi causâ sciunt ebrietatem & venerem nocere, qui tamen perturbatione æstuantes hoc poculum, quia est dulce, hanc Laïdem, quia est delicatula, persequuntur. Qui ergò particularem enunciationem aut ignorârit, aut non perpenderit, is licet vniuersalem nôrit, agendo tamen peccare poterit: Itaq; mirum non est, si sciens aliquando incontinenter vixerit.

Sciens aliquis bifariam dicitur.

Incontinentes scientiam habent, sed non vtuntur ea.

Distinctio.

Scientia considerat, vel in
- Habitu, qui est aut de
  - Vniuersis, & sic incontinens sciens dicitur.
  - Singulis, & sic incontinens sciens non agit.
- Actu, qui est aut
  - Liber & immunis, vt in castè viuentibus.
  - Astrictus perturbationi, vt est in perniciosis.

Opp.

Scientia est virtus, ergo non est in incontinente.

Resp.

Ratio non valet, quia est virtus mentis.

Opp.

Incontinens dormienti, vinolento, & insano assimulatur, sed isti scientiam non habent: ergo nec incontinens.

Resp.

Isti non habent vsum, sed habitum tenere possunt.

Opp.

Incontinens nouit hoc poculum inebriare, & hanc venerem nocere, ergo non rectè dicitur in textu, quòd vniuersalia sciat, & particularia ignoret.

Resp.

Confusè non distinctè nouit: mussitat enim secum hoc poculum quidem inebriare, sed vehementiùs perturbatus solùm quam suaue sit hoc poculum considerat, aliudq; non cogitat, quamdiu durat perturbatio.

Dub. Vtrùm necessariò id agat semper voluntas, quod intellectus concluserit?

Non est necesse vt concludenti intellectui volũtas obtemperet, propter { *Libertatem, quam habet in volendo & nolendo.* / *Dignitatem, quam tenet in ipso intellectu ad suum obiectum pertrahendo.*

CAP. IIII.

Vtrùm sit aliquis absolutè continens? An patiens, continens, mollis, & incontinens circa eadem obiecta versentur?

NImiùm suos liberos dilexit Niobe, vt hîc ait philosophus, quæ illis à deo occisis fureret. Stultè suum patrem dilexit Satyrus, qui nimio amore patris insaniret. Excessus incontinentes, modus studiosos facit. Voluptates sequũtur

tur continens & patiens, mollis & effœminatus, vt docet in hoc capite Arist. sed illi frenis rationis retracti ictum scorpionis fugiunt, hi laxis voluptatis habenis vsi mortifera concupiscentiæ suæ tela vulneraq; sentiunt, adeoq; sub dulci escâ & virus & hamum in suam perniciem auidè deglutientes deuorant. Hinc prima conclusio huius tractatus nascitur, quòd molles & incontinentes voluptati & dolori cedant, quòd patiens & continens illis resistant. Hanc conclusionem sequitur in textu eorum, quæ voluptatem pariunt, certa distinctio, nempe quòd quędam sint necessaria, putà ad vitam, vt cibus; ad speciem, vt venus: quędam non necessaria, vt honor, opes, vires, victoria. Secundum illa simpliciter & absolutè molles & incontinentes dicimur: at in his versati non absolutè sed metaphoricè & cum additione id est comparatè molles & incontinentes nominamur. Postremò altera partitio eorum, quæ delectant, ponitur, nempe quòd alia sint naturâ sua expetenda, vt lucrū, diuitiæ; alia naturâ fugienda, vt esus carnis humani, cædes, multaq; non nominanda scelera, quibus barbari & immanes solùm capiūtur: alia deniq; intermedia, quorum vsus laudabilis vbiq; semperq; habetur.

Distinctio.

Continens dicitur, vel
- Simplex, qui simpliciter circa voluptates corporis & animi versatur, & sic absolutè continens aliquis in textu nominatur.
- Compositus, qui præter simplices voluptates, alias in externis rebus, putà honore & diuitijs positas moderatur; & sic continens ex adiuncto & comparatè dicitur.

Materia continentiæ, patientię, molliciei, & incontinentiæ est voluptas, quæ est, vel
- Per se, eademq; necessaria aut ad
  - Vitam tutandam, vt illa quæ ex cibo.
  - Speciem conseruandam, vt illa quæ ex appetitu coniunctionis oritur.
- Per accidens, eademq; vel
  - Non necessaria, vt illa quæ ex lucro.
  - Inusitata, vt illa quæ ex cæde alterius capitur.

Opp.contra primam quæſtionem.

Abſolutè is continens eſt, qui ſe in omni bono rationis contra impetum affectus continet, ſed hoc locum habet in alijs paſſionibus animi & corporis, quàm in his quæ temperantiæ ſubiiciuntur: ergo abſolutè continens non ſolùm circa materiam temperantiæ verſatur. maior eſt à deſinitione continentis. Minor eſt Ciceronis ſecundo Rhetoricæ: vbi docet quòd continentia ſit affectio, per quam cupiditas cõſilio regitur, ſed cupiditas eſt maximè circa iram ad vindictam, circa ambitionem ad honorem.

Reſp.

Non negat philoſophus verſari continentiam circa iram aliaſq; affectiones animi, ſed hoc vult, quòd propriè & per ſe intra limites rationis verſetur, cùm effrænis libido arcem mentis obſideat.

Opp.

Temperantia & continentia idem obiectum habent, ergo non differunt.

Reſp.

Differunt modo non re ipſa, ſic Boreus. Idem obiectum habent non tamen eodem modo, ſic Thomas.

Opp. contra ſecundam quæſtionem.

Continentia & patientia ſunt diſtincti affectus, ergo eandem materiam non haberent.

Reſp.

Continentia & patientia quomodo eandem habeant materiam.

Eandem habent communem non propriam: vel dicendum eſt eandem habere, non tamen eodem modo acceptam. Eſt enim voluptas temperantiæ obiectum in relatione ad ſenſum, eſt continentiæ obiectũ in relatione ad voluntatem.

CAP.

CAP. V.

An incontinentia verſetur in rebus, quæ ſunt naturâ moleſtæ.

TIgres, vultures, leones magis à feritate ſe aliquando continent, quàm quidam tyranni, barbari, & truculenti homines. Narrat hoc loco philoſophus de quadã Circe, quæ exciſos fœtus ab vtero ſolebat rabidi canis inſtar deuorare. Narrat de populo circa Pontũ, qui parentum ſanguine epulantur. Narrat de Phalaride, qui Perillum, vt boantis vocem audiret in æneo & ardenti tauro flammis conſumpſit. Narrat deniq; de horrendo contra naturam maſculi cum maſculo concubitu. Sed quorſum hæc, fortaſſe dices? certè vt intelligas voluptates, circa quas verſatur incontinens, aliquando ex rebus naturâ iucundis, aliquando ex rebus vi ſuâ, moleſtis fluere & dimanare. Iucundæ autem ſunt, vt ait philoſophus, aut quibus vniuerſa capiuntur animantia, vt cibus, venus: aut quæ aliquibus pro diuerſitate naturæ & conſuetudinis voluptati habentur. Iam verò moleſtæ ſunt, à quibus hominis probè & liberaliter educati animus ſenſuſq; abhorret: iucundæ tamen ſunt diſtortis & mõſtroſis ingenijs, idq; præcipuè quatuor modis: vel ex corrupta naturâ, vel morbo, vel inſaniâ, vel prauâ conſuetudine, quę altera natura dicitur. Iſtis rationibus deprauati non abſolutè, ſed ex parte incontinentes definiuntur: ex parte dico, non quòd non ſint inſigniter mali, ſed quòd incontinentes propriè illarum voluptatum aculeis feriantur, quæ naturâ iucundæ & delectabiles haberi ſolent. Eſt ergo continentia alia vulgaris, quę in rebus naturâ iucundis: alia immanis, quę in rebus vi ſua moleſtis cernitur.

Voluptas incontinentis varia.

Diſtinctio

Diſtinctio.

Incontinens eſt
- Simplex, qui in voluptatibus eiſdem cum intemperante verſatur.
- Compoſitꝰ qui fit vel ex
  - Corruptâ natura, vt in peccato contra naturam, quod contingit vel
    - Contra genus, ſi homo lapide delectetur.
    - Contra ſpeciẽ, ſi homo cum pecude copuletur.
    - Contra ordinem naturæ, ſi modus non ſeruetur.
    - Contra ſeipſum, ſi quis ſuâ ipſius formâ capiatur.
  - Morbo, vt in pleuritide.
  - Inſaniâ, vt in phreniſi.
  - Conſuetudine, vt in barbaritate.

Opp.

Nulla eſt delectatio in moleſtis: ergo incontinens, qui ſolùm voluptatem venatur in moleſtis non cernitur.

Reſp.

Moleſtum capitur, vel
- *Simpliciter, ſic delectationem non parit.*
- *Reſpectu corruptæ naturæ, & ſic voluptatem quandam habet.*

Opp.

Incontinentia idem habet obiectum cum intemperantia vt anteà probatur, ergo in alijs obiectis non conſiſtit, vt hìc definitur.

Reſp.

Incontinentia propriè dicta idem cum intemperantiâ obiectum habet, ſed exuperantia iſtius vicij, quæ immanis incontinentia dicitur, alias res obiectas habet.

CAP. VI.

Vtrùm incontinentia circa cupiditatem, deterior ſit eâ, quæ circa iram verſatur?

An feritas morum ſit minus malum, quàm vicium?

VEnus, de quâ hic loquitur Ariſto. cœli filia, amorum dea, mater cupidinis, Vulcani coniux, Marti inſignis meretrix à poëtis olim fuiſſe fingitur. Huius nomen hoc loco pro inſidioſâ & blandâ voluptate ſumitur, quæ incõtinentem multò deteriorem irato efficit. Sed

vt

vt omiſſis circumſtantijs rem ipſam agam: duæ in hoc capite concluſiones texuntur, prima quòd incontinentia circa cupiditatem ſit longè deterior eâ quæ circa iram verſatur: ſecunda, quòd feritas morum ſit minus malum quàm vicium. Prima concluſio probatur à proportione, à proprietate, ab effectu, à ſigno: à proportione, quia vt ſerui parùm attentè obſeruãtes quid domini dixerint citò ad negotium auolant: & vt canes ſubitò latrantes pulſatis foribus, parùm attendentes an ſit amicus, an hoſtis qui pulſauit: ita incontinentes iræ ex parte rationis præceptum audiunt, ſed repentino animi feruore ac motu ſine vllâ meditatione ad ſupplicium & vindictam ruunt. Incontinentes verò cupiditatum rationem nec audiunt præcipientem, nec reuocantem ſequuntur: à proprietate, quia ira eſt magis naturalis affectus quàm immoderata cupiditas: ab effectu, quia iræ incontinens apertè inuadit, ſed qui indulget cupiditati, ſophiſta eſt & fraudulentus: à ſigno, quia cupiditate æſtuantes magis odimus quàm iratos. Altera concluſio, nempè quòd feritas ſit horribilius, ſed minus malum quàm vicium, hoc argumento probatur: Id minus malum eſt, quod caret ratione, quàm quod rationem ad aliorum damna ſibi ancillari cogit, ſed feritas caret ratione, vicium autem habet, eâdemq; corruptâ in omni ſcelere vtitur, ergo feritas eſt minus malum quàm vicium. Hoc etiam addit philoſophus, quòd animatum malum, vt vicium, ſit multò nocentius eo quod caret animâ, qualis eſt belluina feritas, & quaſi lunatica vertigo cerebri.

Incontinens cupiditatum deterior eſt quàm incontinens iræ.

Malum animatum inanimato peius.

Diſtinctio primæ quæſtionis.

Incontinẽtia circa cupiditatem eſt deterior eâ quæ circa iram verſatur, quia

- Iratus ſubitò mouetur, incontinens cum quâdam deliberatione.
- Iratus eſt ſimilis incauto ſeruo, ſed incontinens eſt ſimilis inſidioſæ feræ.
- Iratus eſt ſimplex & apertus, at incontinens eſt diſſimulator.
- Iratus pœnitentiam plerumq; agit, at incontinens rarò.
- Iratus minorem iniuriam infert quàm incontinens.
- Iratus minore odio eſt dignus quàm incontinens.

Diſtinctio

Diſtinctio ſecunda quæſt.

Feritatis origo duplex.

Feritas contingit duobus modis, vel
- Ex defectione ſeu leſione rationis, vt in lunaticis, & mulieribus quibuſdam grauidis, de quâ feritate fit hoc loco comparatio.
- Ex peſſimâ conſuetudine, vt in tyrannis & agreſtibus ſyluarum incolis: ſed de hâc non intelligitur concluſio. Nam iſta immanitas omne vicium ſuperat, eſt enim pluſquam belluina.

Opp.

Quantò difficilius eſt paſſioni reſiſtere, tantò minus turpe eſt ab illâ vinci; ſed deficilius eſt reſiſtere concupiſcentijs quàm iræ: ergo incontinentia cupiditatis eſt minus malum quàm incontinentia iræ.

Reſp.

Negatur maior, quia quò difficilius eſt reſiſtere, eò pulchrius eſt vincere & ſuperare.

Opp.

Incontinentia iræ nobiliorem partem animæ inficit, quàm incontinentia cupiditatum: ergo eſt turpior. Antecedens patet, quia pars irascibilis eſt nobilior quam concupiſcibilis.

Reſp.

Incontinentia cupiditatum vtramq; partem animæ ſæpè deprauat, nam multos ad bilem incitat ac incendit amor.

Opp.

Deterior eſt illa incontinentia, quæ cum maiore rationis vſu coniungitur: ſed iræ incontinentia, vt eſt in textu, maiore cum rationis vſu coniungitur: ergo eſt nocentior.

Reſp.

Non dicit maiorem habere vſum, quia vtitur, ſed quia iratus citiùs ad medium conſilio flectitur.

Opp.

Omnes timent & fugiunt incontinentem iræ, non autem ſimiliter incontinentem cupiditatum; ergo maius malum eſt incontinentia iræ.

Reſp

Resp.

Est quidem malum magis terribile quoad pœnam, sed non magis detestabile quoad culpam.

Opp.

Concupiscentia est magis naturalis quàm ira: ergo magis est excusanda. Antecedens est Arist. 3. Ethic.

Resp.

Ira dicitur magis naturalis, quia à corde ipsoq; vitæ principio nascitur: Concupiscentia autem minus naturalis hic appellatur, quia ab externo obiecto plerumq; nascitur.

Opp. contra secundam.

Feritas plus recedit à medio, quàm vicium, ergo est deterius quiddam. Antecedens probatur, quia est nihil aliud feritas quàm ipse excessus & exuperantia vitij.

Resp.

Resoluitur hoc argumentum in distinctione quæstionis, nam illa hic feritas non intelligitur.

Opp.

Exemplum in textu de quodam filio, qui summum patrem ad ostium per crines traxit, planè immanem hic feritatem intelligi demonstrat: ergò malè respondetur.

Opp.

Exemplum benè docet, sed non probat semper: sed attende quòd illud exemplum ingrati filij adhibeatur, vt doceat philosophus mores agrestes sæpè à parentibus in prolem fluere.

CAP. VII.

An continens, incontinens, mollis, patiens, temperans, & intemperans rectè definiantur?

An intemperans sit deterior incontinente?

NEc te Philocletes incontinentem, nec te Xenophonte mollem & intemperantem nomino: Vipera enim te Philocletes ad eiulatum, natura te Xenophõte ad chachinnum impulit. Scio equidem hominem Saxum non esse, sæpè tormentis, sæpè delitijs posse permoueri,

ri ſcio: verùm ſi omni voluptati cedas, incõtinens; ſi omnem dolorem fugias, mollis & delicatus eris. Eſt enim incontinens qui omni cupiditate capitur: eſt mollis qui leuiſſimo dolore vincitur Quæro à te, nitide molliſque homuncio, cur veſtem trahis? cur pallium perdis? eſtne nimis moleſtum tibi te veſtem induere? eſtne moleſtum pallium dilapſum tollere? ſtertis in lucem ne frigus capiat: non prodis foras ne aſpis mordeat: voculam non edis ne clamor noceat: O dulcis vita, ſi hoc eſſet laborare: excutienda eſt profectò iſta pluſquàm effœminata mollicies, quæ iuuenilem caniciem in medijs delicijs parit: quę non ſolùm Perſarum regibus, quos deſcribit philoſophus, ſed etiam muſarum alumnis pernicie iſta ætate adfert. His duobus nempe molli & incontinenti continens patienſq; opponitur. Ille eſt, qui vincit & moderatur illecebras: hic, qui doloris tædas ſentiens non ſentit, id eſt, conſtanti animo perferens omnia in virtutis vſum actumq; conuertit. Temperantem & intemperantem in tertio lib. definit philoſophus, hic igitur iterum non definio. Sequitur nunc comparatio inter intemperantem & incontinentem, vter iſtorum ſit deterior? In ſecundo capite huius libri incontinentem peiorem concluſit, hic verò alio reſpectu intemperantem deteriorem putat: illic vt quibuſdam placet arguit philoſophus contra rei veritatem, hic verò ſuam confirmat ſententiam. Si comparationis rationes quæras, diſtinctionem ſubſequentem diligenter perpende.

Continens & patiens quid.

Intemperans ſitne deterior incontinente.

Diſtinctio.

Intemperans conſideratur, vel reſpectu
- Affectus, & ſic non eſt deterior incontinente, ob illas rationes, quas antea ex Ariſto. recitauimus.
- Habitus, & ſic eſt deterior incontinente, quia
  - Intemperantia eſt habitus, incontinentia verò eſt affectus.
  - Intemperantia eſt ſemper voluntaria, at incontinentia ſæpe inuita.
  - Intemperantia coniungitur cum malicia & impœnitentia, incontinentia autem non item.

Opp.

Opp.

Nullum vicium eſt incurabile, ergo non rectè in textu dicitur, quòd intemperantia ſit malum incurabile.

Reſp.

Incurabile dicitur, quia difficilimè curatur & extinguitur.

Opp.

Incontinentia eſt vicium, ergo eſt habitus: quo conceſſo, illud diſtrimen ex parte habitus non rectè aſſignatur.

Reſp.

Eſt vicioſum ſed non morale vicium, eſt pernicioſus affectus ſed non habitus, vt docet Ariſto.

Vtrùm continentia magis quàm conſtantia ſit expetenda? Dub.

Opp.

Conſtantia perficit virtutem, vt eſt in ſecundo lib. ethic. ergo magis eſt expetenda. Reſp.

Conſtantia illic pro perſeuerantia, hîc verò pro patientia ſumitur, quæ quidem non eſt magis expetenda, quia illuſtrius eſt vincere voluptatem, quod ad continentiam: quàm ferre & obſiſtere, quod ad conſtantiam pertinet.

CAP. VIII.

An intemperantia hydropi incontinentia morbo comitiali rectè aſſimuletur?

An incontinentes temerarij ſint minùs mali quàm infirmi?

IDem in veſtibulo huius capitis agit philoſoph⁹. quod in fine poſtremi egit: probat enim intemperantem eſſe deteriorem incontinente. Nam illum facti non pœnitet, hunc recordatio ſui ſceleris commiſſi vulnerat: illũ quaſi aquâ intercute & tabe laborare, hûc quaſi comitiali morbo affligi docet. Nam vt hydropici tabificique ſemper ſuum malum adeſſe ſentiunt, elephantiaci autem interualla viceſq; habent: ita intemperantes perpetuò exhalant ſcelus, incontinentes aliquando a ſuâ vertigine liberantur. Quippe, vt pauculo epoto vino infirmi in ebrietatem incidunt, vnde crapulam contrahentes vinum bibere abhorrent

Intemperans incontinente deterior.

abhorrrent: ita multi incontinentes ex temeritate in voluptatem lapsi, indeq; quasi nauseam cõcipientes amplexum veneris execrantur. Hinc sequitur alia conclusio, quòd incontinentes ex temeritate sint minùs mali, quàm ex infirmitate peccantes. Ratio est, quia illi inconsultò, hi cum deliberatione peccant. Sunt enim infirmi, qui sæpè proponunt sibi castè & honestè viuere, voluptate tamen obiecta statim vt folia vento in contrariam sententiam distrahuntur. Postrema conclusio est quòd incontinẽtia sit partim vicium, partim affectus: hoc probat exemplo, Nam vt Milesij non sunt (vt ait Demodocus) insipientes, insipienter tamen agunt: ita incontinentes vicioſi non sunt, si habitum; vicioſè tamen viuunt, si affectum spectes.

Incontinentia est partim vitium, partim affectus.

Distinctio.

Temerarij incontinentes sunt minus mali quàm infirmi, quia { Solùm ex affectu sine deliberatione peccant. / Facilius ad pœnitentiam facti reuocantur. / Rariùs offendunt.

Opp.

Incontinentes temerarij ex malicia sæpè offendunt, ergo non solùm ex affectu. Antecedens patet in Tarquinio, qui oppressit Lucretiam.

Resp.

Argumentum non sequitur, quia malicia inter affectus desinitur.

Opp.

Incontinens peccat in omnibus omnium sensuum obiectis: ergo est peior intemperante, qui voluptatibus duorum sensuum obstringitur.

Resp.

Non in multitudine obiectorum, sed in magnitudine excessus consistit comparatio.

CAP. IX.

An continens in recta ratione semper persistat?
An pertinax semper in malo proposito se obfirmet?

Continens & pertinax quomodo inter se discrepent.

COntinens & pertinax in hoc vno conueniunt, quòd in opinione vterq; persistat: sed ille in bona, hic in mala & peruersa constare dicitur. Pertinax enim est tenax propositi:

propoſiti; & quamuis plerumq; eſt indoctus & agreſtis, à ſuâ tamen ſententia & falſa opinione ægrè diſtrahitur. Vt ergò ſe habet audax ad fortem, prodigus ad liberalem; ita ſe habet pertinax ad continentem hominem. Hinc concluditur, quòd pertinaces magis affines & cognati ſint impotentibus quàm caſtis & moderatis viris, quorum eſt probè ſuadenti cedere & conniuere. Nam obfirmato animo ſic adhærere opinioni, vt ne Vlyſſe perorante exoreris, pertinaciam morum, non continentiam arguit. Sequitur iam alia concluſio, quòd incontinens, prauus, aut intemperans non ſit perpetuò dicendus qui voluptatem expetit, ſed is ſolùm qui turpi & obſcœna cupiditate ducitur: verbi cauſâ, infirmus ſtomacho vinum bibis, ſi ex moderato hauſtu ſequatur ebrietas, inde intemperans dici non debes: Ratio eſt, quia vinum non propter dulcedinem vt ebrioſus, ſed propter ſanitatem vt infirmus ſumpſeris.

Diſtinctio.

Continens & pertinax differunt, quia
- Continens in bonâ, pertinax in mala opinione hæret.
- Continens facilè rationem audit, pertinax benè ſuadẽti non obtemperat.
- Continens in medio, pertinax in exceſſu aut defectu conſiſtit.

Opp.

Neoptolemus laudatur in textu, qui propter voluptatem eandẽq; honeſtam non permanſit in ſententiâ, ergo continens male definitur is eſſe, qui ſemper in honeſta ſententia manet.

Reſp.

Conſideran-tur in continente duo,
- *Intentio, quæ ſemper debet eſſe bona, vt fuit illa Noe, cum vinum biberit, cuius vim antequàm deguſtauit, ſcire non potuit: vnde incontinens per accidens non abſolutè fuit.*
- *Actio, quæ aliquando ex ineuitabili ignorantiâ nata incontinentem per accidens non abſolutè facit: hinc non laudatur Neoptolemus, quia eſt mentitus, ſed quia mentiens verum ſe dicere exiſtimauit.*

CAP. X.

An fieri poſſit, vt idem ſit prudens & incontinens? An facilius incontinens ex conſuetudine, quàm incontinens ex naturâ curetur?

Incontinens nequit eſſe prudẽs.

ANaxandrides ſatyricus ille poëta rectè incontinentem ciuitati illi comparauit, quæ bonas leges condit, ſed nullis paret. Ingenium enim & electionem habet quidem impotens, ſed nec illud audit, nec hanc (vt decet) ſequitur. Quippe vt ſomniantes & furioſi habitum rationis non actum & vſum habent: ita incontinentes dormiunt, ſi vſum; furunt, ſi affectum ſpectes. Idem ergo prudens & incontinens nunquam eſſe poteſt: eſt enim prudens ſemper vir bonus: eſt mollis improbus & flagitioſus: ſed de hâc

Quæſtio ſecũda.

quæſtione antea in ſecundo capite ſatis. Altera nimirum an incontinens ex conſuetudine faciliùs quàm ex naturâ factus ſanetur; vno verbo ſic diſcuti & examinari poteſt. Euenus grauis & ſapiens poëta cecinit,

Conſuetudo valet longos manſura per annos,
Illaq́, naturam, vires ſi ſumpſerit, æquat.

Ponderoſa quidem veluti moles eſt mala conſuetudo, magiſq; incontinentis animum, quàm Atlantis humerum totum cœlum deprimit. Cæterùm ſecundùm Ariſtotelem impotens ex conſuetudine facilius ſanatur, quàm qui talis eſt à prauâ naturâ: Rationes tradit, & quia tam altas radices conſuetudo non egerit, & quia citius conſuetudo mutatur quàm natura. Hinc concludit quòd melancholici molliùs & diſſolutiùs viuentes faciliùs curentur, quia leuitate potiùs quàm prauitate peccant, & quia rarò propter inconſtantiam ingenij in conſuetudinem diuturnam incidunt.

Diſtinctio.

Prudens non poteſt eſſe incontinens, quia { Semper eſt vir bonus. / Vſum rerum cognoſcit. } vide ſuprà in ſecundo capite.

Diſtinctio

Distinctio secundæ quæstionis.

Incontinens ex consuetudine fit duobus modis, vel { Secundum dispositionem, quæ ex vna & altera actione oritur, & faciliùs mutatur quàm natura. Secundum habitum & diuturnam confirmationē, & sic cùm in alteram naturam accreuerit, faciliùs mutari non potest.

Opp. contra primam quæstionem.

Prudentis munus & officium proprium est solùm præscribere, sed hoc potest incontinens præstare, qui sæpe, vt ait philosophus, ingeniosus est: ergo idem prudens & incontinens esse potest.

Resp.

Præscribere in natura prudentiæ non est solùm circumstantias quasi digito aut virgulà demonstrare, sed etiam eas dem dirigere agereq;

Opp. contra secundam quæstionem.

Nemo est vicioſus à natura, ergò nemo est incontinens à natura: Antecedens est in secundo Ethic.

Resp.

Incontinentia pro affectu propriè, non pro vitio sumitur.

An melancholici incontinentes faciliùs curentur? Dubi.

Opp.

Melancholici sunt praua opinionis tenaciſſimi: ergò facilimè non curantur.

Resp.

Melancholici sunt { *Naturaliter, & sic facilè curantur. Violenter, vt ex curâ, morbo studio &c. & sic non facilè à sua opinione dimouentur.*

CAP. XI.

An spectet ad moralem philosophum de voluptate & dolore disputare?
An voluptas sit bonum per se?

VNa est in hoc breui capite conclusio opinioq; philosoph. multiplex de voluptate & dolore. Quæstio prima. Conclusio est, q̄ officiū ciuilis philosophi sit de voluptate & dolore præcepta tradere. Rationes istius conclusionis tres sunt: 1. quia finis

vltimus humani generis coniunctus est cum voluptate: secunda, quia omnis virtus humana circa voluptatem & dolorem versatur: Postrema, quia per voluptatem & dolorem veluti per quædã signa, an actio sit bona vel mala auguramur.

Opiniones tres de voluptate.

Opiniones quoq; tres enumerantur: prima eorum, qui nullam voluptatem, vel per se, vel propter aliud in bonis; secunda eorum qui aliquot voluptates in bonis, aliquot in malis; vltima eorum, qui omnes in bonis esse statuerunt. His positis à definitione, voluptatem nec finem, nec bonum per se & vi suâ esse cõtendit. Quippe si voluptas sit nihil aliud quàm delectabilis veluti pulsus, quo natura perfunditur; vt in ędificando nulla artificis actio ipsa domus; ita in progrediendo ad finem nullus motus voluptatis finis aut bonum dicitur: Qui enim fieri potest, vt concupiscentia, quam fugit temperans, quam pueri & belluæ sitiunt & persequuntur, aut finis aut boni rationem subeat?

Distinctio.

Moralis philosophi officium est voluptates & dolores cognoscere propter { Certam directionem actionis, Moderationem appetitus, Conseruationem naturæ & virtutis, } quæ sine voluptate diu esse aut conseruari nequeunt.

Bonum est aut { Per se, vt virtus. Per accidens, vt voluptas inseruiens virtuti.

Opp. contra primam quæstionem.

Voluptas & dolor naturam spectant, ergo à naturali philosopho tractarentur. Antecedens est in septimo libro physic.

Resp.

Considerantur vel { *Simpliciter respectu naturæ, & sic à naturali philosopho. Comparatè respectu virtutis, & sic à morali definiuntur.*

Opp.

Satis de istis egit philosophus in secundo libro: ergo hîc hallucinatur.

Resp.

Resp.

Illic de illis vt de communibus obiectis, hic vt de principijs agit.

An voluptas sit motus delectabilis? Dub.

Opp.

Voluptas sub nullo genere motus comprehenditur, ergo non est motus.

Resp.

Motus hic pro affectu sumitur.

CAP. XII.

An sit aliqua absoluta voluptas?

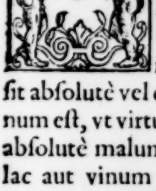

TOtus hic est philosophus in refutatione aliarum opinionum, quæ in postremo capite de voluptate & dolore mouebantur. Sed quoniam ei placet cum illis ludere, mihi placet ea quæ sunt minus necessaria hoc loco rescindere. Summa ergo omnium est, quòd aliquid sit absolutè vel comparatè bonum aut malum: absolutè bonum est, vt virtus; comparatè, vt post relapsum pœnitentia: absolutè malum, vt feritas; comparatè, vt febricitantibus lac aut vinum propinare. Quorsum hæc? vt intelligas voluptatem esse bonum casu & fortuitò, non per se: & sic refellitur eorum opinio, qui nullam voluptatem, vel per se, vel propter aliud esse voluerunt. Sequuntur aliæ distinctiones; quarum prima est, quòd aliquid sit bonum secundum actum, aliquid secundum habitum, eundemq; vel moris, vt est virtus; vel naturæ, vt voluptas, quæ naturam fouet & conseruet: secunda quòd sit quædam voluptas simplex, quæ ictu doloris nunquam vulneratur, vt in veræ contemplatibus; quædam composita, quæ fellis & doloris amaritudinem admixtam habet: illa rarò in hâc vitâ, hæc sæpè & multis contingit: Quibus concessis tertia opinio concidit, quæ omnes voluptates in bonis posuit.

Bonū. Absolutū. Cōparatū

Voluptas est bonum fortuitum.

Distinctio boni.

Voluptas. Simplex. Cōposita

Voluptas omnis non est in bonis.

V.3. *Distinctio.*

Distinctio.

Absoluta voluptas dicitur vel quia { Nullum dolorem admixtum habet, vt in fœlicitate contemplatiua. / Dolor (qui contingit) aut contemnitur, aut in bonum conuertitur, vt in fœlicitate actiuâ.

Opp.

Fortis qui est patientissimus doloris, tormenta aliquando res tristes & acerbas ducit, ergo in nullo est absoluta voluptas. Antecedens est in tertio libro Ethic.

Resp.

Fortitudo dicitur res tristis, { *Respectu naturæ, quæ abhorret pericula.* / *Non respectu virtutis, quæ sapienter subit.*

Dub. An prudens semper fugiat voluptatem?

Duplex est voluptas, { *Bona, quæ est vel* { *Vtilis,* / *Necessaria, & hanc non fugit.* / *Fœda, quam fugit,* { *Quia impedit consilium.* / *Quia labefactat ingenium.* / *Quia generat morbum.* / *Quia parit infamiam.*

CAP. XIII.

An voluptas sit summum bonum?

Voluptas quomodo dici possit summum bonum.

QVid tibi nũc vis Philosophe? voluptatem summum bonum hic putas, quam olim malorum radicẽ definiueras? Si bonum est, cur malum? si malum est, cur bonum, imò cur summum bonum nominas? Dolor naturâ iudice est malum: quid tũ? ergo voluptas necessariò est bonum: fateor. Si id fatearis, necesse est, vt summũ bonum esse concedas. Quid ita? quia bono nil melius. Profectò sophistã agis: parum attẽdis: siquidem cum voluptatem summum bonum definio, neutiquam fœlicitatem humanam intelligo. Quid aliud? certè nil aliud, quàm voluptatis gradum: at quis hic voluptatis gradus? perpetuus sanè pulsus & motus animi constantis in bono. Vis igitur voluptatem esse summum bonum,

num, id est, inter bonas voluptates animi esse vnam in summo gradu optimam, quæ perpetuò beatam vitam sequitur? Rem tenes; si sic teipsum explices nihil absurdi video; id ipsũ volo: at dicis voluptatem expeti propter se; verum id quoq; est respectu naturæ, quam dolor conterit. Sed audi, in textu doces neminem beatum esse, si eculeo, si fame, si gladio pereat: Non est negandum si impatientiùs ista tormenta ferat.

Tormenta quẽ minus beatum faciant.

Distinctio.

Voluptas dicitur summum bonum trifariàm, vel respectu
- Naturæ, quæ omnem dolorem in hominibus & beluis vt summum malum fugit.
- Opinionis, quæ voluptatem vt summum bonum expetit.
- Gradus, quia vt est aliqua voluptas bona, ita erit aliqua optima.

Opp.

Omne bonum habet rationem finis, sed voluptas nulla habet rationem finis: ergo nulla voluptas est bona: & per consequens nulla est summum bonum. Maior probatur, quia finis est ipse terminus ad quem, sed voluptas, quæ est motus, est in termino à quo, vt aiunt.

Resp.

Omne bonum habet rationem finis, si sit per se bonum, aliter per accidens & bonum & finis dicitur.

Opp.

Docet Arist. in textu, quòd voluptas sit finis, ergo rationem finis habere potest.

Resp.

Docet quòd sit finis non per se, sed respectiuè & comparatè.

Opp.

Dolor non est quoddam malum, ergo argumentum illud à contrarijs in textu non tenet; scilicet quòd voluptas sit bonum. Antecedens probatur, quia officium est iusti dolore malos afflígere: officium est amici pro suo amico aliquando dolere.

Resp.

Dolor ſumitur, vel pro { *Malo culpæ.* / *Malo pœnæ, & ſic conceditur, quòd vir ſtudioſus poſſit & debeat aliquando dolere, & etiam dolorẽ inferre.*

CAP. XIIII.

An voluptates corporis magis expetantur quàm voluptates animi?
An difficile ſit tenere rationem & modum in voluptate?
An deus vnâ & ſimplici in perpetuum voluptate perfruatur?

Voluptatum initijs obſtandum eſt.

BEſtia multiceps quidem eſt corporis voluptas, ſi turmâ malorum affectuum comitata mentis arcem inuaſerit. Eſt ergo huic malo in ipſo primo impetu & acie occurrendum; ſi diutius tecũ ludere patiaris, à portu, vt aiunt, in ſyrtem incides. Audi philoſophum, difficile eſt modum & rationem in vino, venere, epuliſq; tenere. Omnes quidem voluptatem expetunt & venantur, ſed pauci admodum reperiuntur, qui in medijs delitijs rectam rationem audiunt. Sunt, inquit Ariſtoteles, voluptates quædam corporis fortuitò bonæ, ſunt etiam neceſſariæ (illas intellegit, quæ vitã & ſpeciem conſeruant & tuentur) At in his immodicè & ſine ordine volutare pecudis potiùs quàm hominis haberi debet. Cauſæ cur iſtæ corporis voluptates magis à nobis expetuntur tres ſunt; prima, quia dolorem, (quẽ fugit natura) vt medicinæ tollũt & diminuũt, ſecunda quia ſcintillulis iſtius affectus magis quàm alijs accenditur natura: tertia quia ſine voluptate nec ſpecies augetur, nec conſeruatur vita. Hinc illud concluditur, quod omnium ſit difficillimum, rationem & modum in cupiditate tenere; Ratio eſt, quia voluptas ab vtero ſuſcepta, adeoq; nobiſcum enutrita naturam veluti captam & captiuam tenet: Non tamen vnâ

Modum in voluptatibus tenere difficillimum eſt.

Voluptates corporis cur magis expetãtur quàm animi voluptates.

vnâ & ſimplici voluptate quiſquam capitur: Eſt enim ſatietas rerum omnium: Eſt vnius & eiuſdem voluptatis nauſea. Lege Ariſto.in textu:Res, inquit, nulla nos ſemper eadem delectat, quòd non ſit natura noſtra ſimplex: ſiquidem habet in ſe quiddam admixtum & diſpar,ſuiq; diſſimile. Itaq; concludit ſolum Deum vnâ eadēq; ſimpliciſſimâ voluptate perfrui & gaudere. Quippe (vt ait) eſt eius eſſentia ſimplex, vna,& incōmutabilis, cui vna ſimplex & eſſentialis voluptas ſufficit. vt enim cœlum ab eodem punćto in idem voluitur:ita Deus in circumferentiâ naturæ ſuæ, id eſt, in ſeipſo delectatur. Extra Deum nihil eſt ſatis dignum,nihil ſatis excelſū, nihil ſatis diuinū,quo caperetur: Placet tamen ei ex immenſa bonitate ſeipſum nobis in punćto quaſi habitantibus ſic communicare, vt ſi illo ſolùm delećtemur, cœlum pro terrâ, æternitatem pro iſto incolatu & miſeria commutemus.

Voluptate ſimplici ſolus Deus perfruitur.

Diſtinctio.

Magis expetuntur corporis voluptates,quia { Dolorem fugant. / Magis naturam demulcent. / Speciem vitamq; conſeruant.

Diſtinctio ſecunda.

Difficile eſt modum tenere in voluptate, quia eſt { Naturalis, / Delectabilis, / Inſidioſa & ſubtilis, vnde Homerus,

Fraus animos quæ prudentum inſidiata ſefellit.

Diſtinctio tertia.

Simplex voluptas eſt duplex, vel { Eſſentialis & abſoluta,quæ eſt in deo. / Accidentalis ſeu fortuita, quæ in fœlici contemplatiuo cernitur,qui voluptatem vnā, ſimplicē, & perpetuam in ſummo bono collocatā habet.

Opp.

Quælibet potentia maximè fertur ad ſuum proprium obiectum, ſed bonum animi eſt proprium obiectum voluntatis, ergo ad bonum animi maximè fertur: quo conceſſo ſequitur, quòd magis voluptatem corporis non expetat, quæ eſt tantum bonum per accidens. Maior eſt Ariſtotelis in tertio de anima: Minor eſt Ariſtotelis in tertio etiam, cap 4.

Reſp.

Resp.

Voluntas consideratur, vel
- *Separatim & absolutè, & sic fertur maximè ad bonum animi.*
- *Coniunctim cum corpore, sic maximè naturam & voluptatem corporis propter vnionem & consensum expetit.*

Opp. contra secundam.

Non est difficile continenti & temperanti voluptatem refrænare, ergo non est difficile modum tenere in delitijs.

Resp.

Ratio est fallax, nam ducitur à secundum quid ad simpliciter.

Opp. contra tertiam.

Deus est secundum Aristo. primus motor septimo phisic. sed primus motor non solùm seipso, sed etiam infinito motu suæ sphæræ delectatur: ergo vnâ, simplici, & incommutabili voluptate non fruitur.

Resp.

Delectatur ratione, ordine, & conseruatione omnium quæ finxerit: Hinc tamen non sequitur, quòd vnâ & simplici voluptate non perfruatur, quippe ab illo hæc sunt, & ad illum redeunt: ita vt rectè concludat philosophus, Deum solùm seipso, & propter seipsum delectari, quem si in contemplatione summi & æterni boni imitemur, dubium non est, quin in illo vna, simplici, & incommutabili voluptate ipsi nos etiam perfruamur.

Laus Deo.

LIBER OCTAVVS.

CAP. I.

An amicitia sit virtus distincta ab alijs?

CAVSAM SI REQVIRAS, cur Aristo. amicitiam non minimam omnium virtutum in vltimum locum distulerit: hanc præcipuè inter multas reddunt interpretes: quòd tam insignis, tam vtilis, tam necessaria virtus ampliorem dicendi copiam segetemq; postulet. Si enim nec igni, nec aquâ, ne sole vtamur in pluribus locis quàm amicitiâ: verè philosophantis est, non solùm multa eiusdem genera, sed etiam vires, officia, dignitates, & vsus consignatis quasi tabulis demonstrare. Cæterùm quid littus aro? cur de non ente disputo? fabulæ & figmenta sũt de Vlysse & Dione: de Achille & Patroclo: de Pylade & Oreste: de Damone & Pythia. Est certè nomẽ sine re, vmbra sine corpore, & planè somniantis quasi phantasma hęc de qua agimus amicitia. Nam si sit, appareat vt videam, loquatur vt audiam, in vrbem veniat vt adorem. Non est, non est profectò in ciuitate vera amicitia: quippe ni fallor olim è Pandoræ manu in sinũ Iouis auolauit: successit inuidia: quę tot angues ex nigro gutture, vbiq; tot aspides euomuit, vt docente prouerbio, nusquam tutò viuas: sed ò miseram ciuitatẽ in qua discordia regnat. Huic malo latiùs serpenti remediũ vnum est idemq; solum amicitia, de cuius summo gradu, qui non est in rerũ natura, cum Aristo. nunc differentes sapientem Solonem imitabimur, qui sublimiora in suis legib⁹ proposuit, vt ciues ad sũma laborioſẽ con-

De amicitia.

Ratio ordinis.

Amicitiæ necessitas & vsus.

Cur amicitiam, qualis inter homines non reperitur, deferebat Aristoteles.

contendentes, mediocritatis viam veſtigijs premerent. Fruſtra de perfecto oratore non egit orator, quamuis nunquam apparuit; ineptè de perfecto amico nunc non diſputat philoſoph°, quamuis in vtopiam abijt. Procœmiũ huius libri totum in laude amicitiæ ponitur, declarat namque Ariſtoteles in eo dignitatem, neceſſitatem, vſum eiuſdem: dignitatem, cum aut virtutis comitem aut ipſam virtutem eſſe definiat: neceſſitatem, cum neque res proſperas delectabiles, neq; res aduerſas tolerabiles ſublata benignitate eſſe oſtendat: vſum, cum iuſtitiæ conſortem, naturæ vinculum, ciuitatis præſidium, ſenectutis ſolatium, vitæ humanæ portum eſſe inſinuet. Quid plura? omnia amicitiâ conſtant, diſcordiâ cadunt. O quot & quanta ciuitatum cadauera, quot hominum ſepulchra fecit diſcordia? Somnias Heraclite, quia omnia ex diſcordia fieri & procreari aſſeris. Laudo te Empedocles, qui omnia ex concordia naſci & fabricari ſapienter defendis. Nam quamuis ex contrarijs principijs naturæ effecta, quamuis ex diſparibus vocibus dulciſſima harmonia conſtituitur: Eſt tamen numen quoddam amicitiæ in omnibus, cuius admirabili vi ac influentiâ conſeruantur omnia. hoc ſapienter probat philoſophus à teſtimonio Euripidis, qui luculentiùs id ipſum hoc modo cecinit,

Amicitiæ dignitas, neceſſitas, vſus.

Amicitiæ commoda, ſi cordiæ incommoda.

Siccata tellus imbre rigari cupit:
Cum turget æther, imbre cum cœlum tumet,
Affectat vt telluris in ſinum cadat.

Vt ergo res ſingulæ naturę vtero conceptæ partæq; mutuis ſuarum viriũm ac proprietatum veluti officijs cohærent: ita homines (quorum cauſâ res omnes fiunt) ſine vinculis amicitiæ in lubrica & lacunoſa præcipitia ruunt.

Diſtinctio.

Amicitia ſumitur, aut
- Impropriè, pro naturali connexione & ſympathiâ rerum, & ſic in omnibus naturæ effectis eſt quædam amicitia, ſine qua cohærere non poſſunt.
- Minùs propriè, pro amabili affectu & appetitu ſocietatis in beſtijs, quæ à natura ſocietatem deſiderant.

Propriè

Propriè seu moraliter pro amore mutuo, hæc autem consistit aut in
- Actu interiori solùm, quæ vulgò beneuolentia dicitur: multi enim benè optant illis, quos nunquam viderint.
- Actu externo, & hæc est triplex, ob
  - Bonum delectabile,
  - Bonum vtile,
  - Bonum honestum, quæ verè & simpliciter virtus haberi debet.

Opp.

Amicitia maximè quietem ciuitatis ac reipub respicit: ergo spectat ad politicum de illa disputare.

Resp.

Respicit amicitia vel
- *Naturam, sic phisicus*
- *Domum, sic oeconomicus*
- *Ciuitatem, sic politicus*
- *Vitam hominis ad summum bonum dirigendam, sic ethicus*

de illa disputat.

Opp.

Multi in votis habuerunt sine amicis viuere, vt Thales & Pythagoras inter philosophos, vt Antonius & Hilarion inter christianos: ergo falsum id est quod in textu habet Aristo. quod nemo viuere expeteret sine amico.

Resp.

Vitam politicam non theoricam hoc loco tractat Aristo.

Opp.

Amicitia non est in potestate hominis, cum in se situm non sit, vt ab alio redametur: ergo non est virtus.

Resp.

Amicitia est in potestate hominis. Nam quamuis in Socrate situm non est vt diligatur à Platone, si tamen Platonem diligat Socrates propter virtutem, amici officium præstat. Amicitia enim non tam in amari quàm in amare consistit.

Amicitia tam in amare consistit quàm in amari.

Opp.

Amicitia versatur circa eadem obiecta cum iustitia: ergo ab ea non distinguitur. Antecedens est in textu.

Resp.

Resp.

Idem est obiectum materiale vtriusq;, nempe bonum alterius, sed idem non est formale, nempe proportio arithmetica in damno & lucro posita.

An legumlatores magis circa amicitiam quàm circa iustitiam studeant?

Opp.

In iustitiâ omnia legum præcepta ac institutiones ciuitatis continentur: ergo legumlatores magis iustitiæ quàm amicitiæ studere debent.

Resp.

Iustitia duplex est, { *Legalis, cui magis student.* / *Particularis, cui minus, & sic intelligitur textus philosophi.*

CAP. II.

An obiectum amicitiæ sit bonum amabile?
An rectè definiatur amicitia?

Diligenda in quibus est causa diligendi.

OBiectum amicitiæ vulgò amabile dicitur, q̃ est aut propter se, vt bonũ animi: aut propter aliud, vt id quod vtile vel iucundũ habetur: bonum animi est vt virtus, quam studiosi viri propter se in alijs diligunt: bonum vtile & iucundum, quod ad aliud id est ad honestatem vitæ referri debet: quippe non omnia sunt diligenda, sed ea duntaxat (vt hîc ait philosophus) in quibus inest causa diligendi: hinc concluditur, quòd rerum inanimatarum nulla sit cum homine amicitia: ratio est, quia in illis non est reciprocus mutuusq; amor; quem inter amantem & rem amatam fluere & refluere, non aliter quàm mare ad motum & influentiam lunæ, oportet. Vt ergo intelligibile est obiectum intellectus, & sensibile sensus: ita amabile (id est res talis quæ in se causam amandi habet) est quidem obiectum amicitiæ quæ ad hunc modum ab Aristotele hîc definitur, Amicitia est mutua & non latens benevolentia inter illos qui se vltrò citroq;

Amicitia in genere quod sit.

troq; bonis afficere ſtudent & conantur. Animaduertendum hic eſt amicitiam in genere non in ſpecie definiri. Eſt enim amicitia in ſpecie virtus, qua ſolùm boni & ſtudioſi inter ſe propter ſimilitudinem morum conglutinantur. Amicitia ſpecialis & propria quæ ſit.

Diſtinctio primæ quæſtionis.

Obiectum amicitiæ eſt duplex, { Externum & per accidens, vt vtile & iucundum. / Internum & per ſe, vt honeſtum { Simplex, vt virtus. / Mixtum, vt virtus cum vtilitate coniuncta. }

Diſtinctio ſecundæ quæſtionis.

Amicitia eſt duplex, vel { Propria, quæ poſtea definitur. / Communis, quæ hic deſcribitur. }

Opp.

Virtus virtuti non eſt obiectum: ergo virtus ſeu bonum animi non eſt obiectum amicitiæ. Reſp.

Virtus conſideratur, vel { *Abſolutè, vt eſt habitus: & ſic non eſt obiectum.* / *Comparatè, vt eſt relatio: & ſic obiectum amicitiæ dicitur.* }

Opp.

Vtile & iucundum vt fines ſequimur: ergo propter aliud non expetuntur. Antecedens eſt Ariſto. in textu: Argumentum eſt in primo Ethicorum. Reſp.

Sequimur aliquando vt fines apparentes non per ſe.

Opp. contra ſecundam quæſtionem.

Cap. 5. lib. 9. negat Ariſto. amicitiam eſſe benevolentiam: ergo male hic definit. Reſp.

Illuc ſtrictè, hic fuſè nomen benevolentiæ ſumpſit.

Opp.

Latebras & receſſus alterius animi nemo ſcire poteſt, quippe nemo mortalium novit an verè quis diligat, an odio habeat: ergo non eſt neceſſe vt ſit nota certaq; benevolentia ſicut definitio poſtulat.

Reſp.

Scientia hic pro coniectura ſeu opinione in experientia fundata ſumitur: quæ ſæpè fallax non eſt ſi modo ſalis, vt aiunt, condiatur.

CAP. III.

CAP. III.

An rectè diuidatur amicitia in tres ſpecies?

DEfinitionem amicitiæ diuiſio eiuſdem ſequitur, nempe vt alia ſit per ſe, alia per accidens: illa ſtudioſa & firma, hæc vtilis vel iucunda dicitur. Vt ergo eſt triplex obiectum amicitiæ, honeſtum, vtile, iucundum: ita tres ſpecies amicitiæ aſſignantur, quarum prima ab honeſto, ſecunda ab vtili, tertia à iucundo fluit. Hæc duo poſtrema genera ſcilicet ab vtili & iucundo nihil firmitatis, nihil conſtantiæ habent. Qui enim vtilitatis cauſâ amicitias ſequuntur, ſuis commodis; & qui delectationis cauſâ, amorem ſua ipſorum voluptate metiuntur: quippe alios non colunt, quia boni ſunt, ſed quia vtiles & iucundi: vbiq; & paſſim reperiuntur tales amici, qui fluentibus diuitijs delicijſque præſtò adſunt: qui refluentibus celeriter & procul auolant: qui veluti araneæ ſe filo librant donec prædam ceperint, at naufragio facto in ſcapham, vt aiunt, periclitantibus amicis fugiunt. O quot ſunt iſtis temporibus qui circumlinunt ſua labra amoris nectare? quot ſunt qui alios fallunt & irretiunt amicitiæ nomine? os ſemper roſam, mens ſemper ſpinàm habet. Tales quidem amici taleſq; amicitiæ (vt hîc docet philoſophus) facillimè diſſoluuntur. Rectè Ouidius de primo iſtorum genere,

Amicitiæ tres ſpecies.

Amici ficti plurimi reperiuntur

Ficta amicitia facilè diſſoluitur.

Lib. de triſtibus.

Donec eris fœlix multos numerabis amicos:
Tempora ſi fuerint nubila, ſolus eris.

Sapienter etiam de ſecundo in primo lib. de Ponto queritur,

Illud amicitiæ quondam venerabile nomen
Præſtat: & in quæſtu pro meretrice ſedet.

Valeant ergo ſenes, qui Pluto propter diuitias: valeant iuuenes, qui veneri propter ſuas Laidas mancipantur. Quippe nec hi, nec illi verè amici haberi debent. Reſtat igitur illam eſſe ſolùm perfectam amicitiam, quâ boni viri pari virtute præditi

Quæ perfecta amicitia.

præditi inter ſe conſociantur; cuius tam ſtabilis & firma eſt poſſeſſio, vt re nulla alia præterquam morte (quæ eſt vltima rerum omnium linea) dirimatur. Hæc non temerè, ſed cõſultò; non ad diem, ſed in perpetuum ſuſcepta accreſcit quaſi in robur, vt nullo lubricæ fortunæ flatu labefactari poſſit. Hęc definitur virtus qua ab alio propter ſimilitudinem morum in cõſenſione virtutis alter idem fiat. Quid enim eſt amicus niſi alter ego? quid amicitia niſi vnius amici in alterius naturam veluti commutatio?

Diſtinctio.

Cauſa amandi eſt, vel { Fortuna, vnde amicitia propter vtile / Affectus, vnde amicitia propter delectabile / Virtus, vnde amicitia propter honeſtum } ducitur. Cauſæ amandi tres.

Opp.

Et in hoc tertio, & in quarto capite duæ priores ſpecies amicitiæ fortuitæ & fucatæ dicuntur: ergo amicitia vt genus in ſpecies veras non diuiditur.

Reſp.

Eſt iſta diuiſio analogi (non vniuoci) in ſua ſignificata.

Opp.

Amicitia propter honeſtum, teſte philoſopho in textu, eſt etiam propter vtile & iucundum: ergo membra iſtius diſtinctionis non ſunt oppoſita.

Reſp.

Abſurdum non eſt concedere nobiliſſimam illam amicitiã propter honeſtum, vtile, & iucundum eſſe: non tamen ſequitur hæc membra inter ſe confundi. Nam vt linea & ſuperficies materialiter conſtituunt corpus, à quo tamen formaliter differunt & diſtinguuntur: ita amicitia vtilis & iucunda ſecundum materiam in honeſta amicitia, non autem ſecundum formam continentur.

Opp.

Pater ſæpe amat prodigum & contumacem filium, non propter vtile, quia exhaurit omnia; non propter iucundum, quia dolorem in-

cutit; non propter honeſtum, quia eſt perniciosus: ergò iſta diuiſio omnia genera amicitiæ non comprehendit.

Reſp.

Pater filium pravum quomodo amet.

Amat pater malum filium propter iucundum, non quòd ſit malus, ſed quòd in filio ſui partem, nomen, vitam, & imaginem videat: quodq; in illo ſpem habeat naturalis & perpetuæ ſucceſſionis.

CAP. IIII.

An amicitia vera ſit tantùm inter bonos?
An ſit obnoxia calumnijs vel iniurijs?

Amicitia vera eſt tantum inter bonos.

NVlla eſt floris cum fructu, nulla paleæ cum grano comparatio. In iucunda amicitia florẽ, in vtili paleam videas; flos cadit, palea flatu tollitur: ſi vadat ſpecies Helenæ, Paris non amat; ſi deſit rerum copia, Gnato non diligit; quippe ille amauit venerem non Helenam, hic dilexit pecuniam non hominem. Sapienter ergo primùm concludit in hoc capite Ariſtoteles amicitias propter vtile & iucundum diutius non manere quàm res ſubiectas id eſt quæſtum & voluptatem quibus nutriuntur. His enim ſublatis diſſoluitur amicitia, euaneſcunt amici. Eſt tamen alia ſpecies amicitiæ tam ſtabilis, tam firma & excellens, vt tanquam aurum in flammis hoc eſt in rebus aſperis & aduerſis luceat. Hæc illa eſt quæ per ſe & abſolutè amicitia dicitur, quæq; ſolum inter bonos & ſtudioſos verſatur; hæc eſt, quæ ex duobus vnum in conſenſione virtutum & animorum efficit, hæc contumeliam ignorat, iniuriam neſcit, inter bonos ſolum eſt, nam ſceleratos fugit, virtutem colit, conſtantiæ & ſtabilitati in actione ſtudet, ad beatitudinem omnia dicta, facta, cogitata amici cauſâ refert. Non tumet ſuperbiâ, non marceſcit inuidiâ, irâ non accenditur niſi erret aut peccet amicus, quem tum conſilijs non calumnijs, exemplis virtutis non iniurijs corrigit.

Diſtinctio

Distinctio primæ quæstionis.

Amicitia probatur tantùm esse inter bonos,
- Propter constantiam actionis, quæ sola in bonis cernitur.
- Propter consensum morum & studiorum in virtute.
- Propter finem amicitiæ, quæ est vera quies & consolatio vitæ in charitate, quæ plures in vnum trahit & commutat.
- Propter prudentiam, quę veros amicos in omnibus dirigit & moderatur.

Distinctio secundæ quæstionis.

Amicitia non est obnoxia calumnijs & iniurijs, quia
- Amicorum sunt omnia (vt est in prouerbio) communia.
- Nemo sibi aut calumniam aut iniuriam infert, sed amicus est alter ego.
- Amici officium est potiùs bene credere & sperare de amico quàm malè iudicare.
- Amici proprium est bonis non malis amicum afficere, sed hæc sunt mala.

Opp. contra primam quæstionem.

Fieri potest vt Lælius lapsus in turpitudinem verè diligatur à Scipione: ergo potest esse amicitia inter malos. Antecedens probatur quia absurdum est à Lælio Scipionis amicitiam ita pendere, vt quàuis labeculà vitæ delcatur. Præterea Lælius potest esse liberalis etsi sit vitâ mollior. sed vt est liberalis, potest esse verè amicus in consensu virtutis: ergo inter malos potest esse amicitia.

Resp.

Aliud est labi, aliud est ruere in peccatum: si labatur amicus potest dilgi & emendari. si ruat ei valedicere oportet. Ad alteram partem argumenti respondeo amandum esse Lælium propter liberalitatem, non esse fugiendum propter molliticm, sispes sit vt ad virtutem redeat.

Amicus non est temerè deserendus.

Opp.

Omne vitium animi obnoxium est reprehensioni & calumniæ. sed est in amico aliquando vitium animi: ergo amicus est calumniæ aliquando obnoxius. Maior est Arist. in secundo libro Ethicorum. Minor in vltimo responso conceditur.

Resp.

Quamuis amicus aliquando vitio non caret, in eo tamen non est calumniæ obnoxius, nisi obfirmato animo in scelere persistat.

CAP. V.

An locorum interualla tollant amicitiam?
An senes non sint idonei ad amicitiam?

Conclusiones quatuor de amicitia.

QVatuor sunt conclusiones huius capitis, prima à diuisione, secunda ab exemplo, tertia à proprietate, postrema à distinctione amoris & amicitiæ: à diuisione, quòd alij sint amici habitu, alij vsu & actione; ab exemplo, quòd senes & morosi sint minùs idonei ad amicitiam; à proprietate, quòd nihil sit tam amicorum proprium quàm vitæ societas & communio; à distinctione, quòd amor sit similis affectui, habitui verò amicitia. A prima conclusione emergit hæc quæstio, an locorũ interualla tollant amicitiâ? docet philosophus in textu non tollere sed labefactare; non penitus extinguere, sed quodamodo obliuioni tradere: intelligit amicitiã in actu vsuq; vitæ, non in habitu animi, quę semel cõfirmata nec solo nec salo nec cœlo vt aiunt tollitur: virtus enim locorũ spatijs hominũq; absentiâ non definitur. Rectè Horatius, Cœlum non animum mutãt qui trans mare currunt. Rectè alibi philosophus, Valde ab amici officio alienũ est, si existimes res posterorũ ad ipsos defunctos nõ pertinere; si defunctos amicos putes, absentes esse cur negas? fateor equidẽ verũ esse prouerbiũ nempe multas amicitias diremisse silentiũ: firmas tamẽ & fideles eas fuisse nego, quę tã lenti de causa dissoluũtur. De 2. quæstione hoc solũ dicã, q̃ philosophus senes naturę infirmitati mancipatos intelligat, istos enim vt in Ethicis docet, duo plerumq; sequuntur vitia, morositas & auaritia: quibus redduntur minùs apti ad communionem & amicitiam. Quippe cum illorum ingenia nullo condiantur sale, cum illorum mores nullo delectationis sensu demulceantur, rigidi, seueri, molesti fiunt, in quibus tui imaginem id est veram amicitiam insculpere non

Loci interuallũ labefactat amicitiam, non tollit.

Confirmatam amicitiam loci distantia non infirmat.

Quæstio secũda. Senes cur inepti sint ad contrahendam amicitiam.

Senum duplex ratio.

Senum sapientũ ambienda est amicitia.

non possis; sunt autem senes quos non natura sed sapientia fecit, horum canities veneranda est, horum amicitia maximè optanda & amplexanda est. Nihil enim est firmius, nihil vtilius, nihil optatius & iucundius experti senis amicitiâ. Dicam hîc planè quod sentio, nullam esse apertiorē causam nutantium rerumpublicarum quàm quòd adolescentes voluptuosos amicos quærant, senes verò doctos, fideles & sapientes deserant. Nota.

Distinctio primæ quæstionis.

Amicitia consideratur, vel in
- Habitu, & sic non deletur locorum interuallo hominumq; absentia.
- Actu vsuq; quotidiano vitæ, & sic absentiâ dirimitur.

Distinctio secundæ quæstionis.

Senex cõsideratur, vel
- Quoad propensionem naturæ, sic est minùs aptus ad societatem, propter
  - Morositatem
  - Auaritiam
  - Melancholiam
  - Coloris spirituſq; defectum,

  quę plerumq; hanc ætatem sequuntur.
- Quoad educationē & sic est aptissimus ad amicitiam, quia est
  - Constans,
  - Sapiens,
  - Delectabilis. Nulla enim est maior delectatio quàm virtutis.

Opp. contra primam quæstionem.

Amicitia est mutua benenolentia non latens inter bonos: sed nec mutua est nec patens inter diu absentes: ergo absentia videtur amicitiam dirimere. Resp.

Dirimit actum non habitum & essentiam amicitiæ, quæ semel parta, inuiolata & perpetua in animo manet. Præterea existimo in absentibus non latere, sed toties alis veluti charitatis emxam ab vno ad alterum transfluere, quoties facultas & occasio detur.

Opp.

Locorum interualla proprium amicitiæ tollunt: ergo ipsam amicitiam. Antecedens probatur, quia locorum interualla vitæ societatem & communionem tollunt, sed nihil est tam proprium (vt ait philosophus in textu) amicitiæ quàm vita societas & communio.

Resp.

Tollunt externum officium & actionem, non habitum & essentiam, vt diximus: nam sic loquitur Arist. Amici qui loco separantur, ita sunt affecti animo, vt proprio amicorum munere fungatur: & iterum locorum interualla funditus non tollunt amicitiam sed officia & actionem.

Opp. contra secundam quæstionem.

In omni sene est defectio spirituum & excessus melancholiæ quæ tristem & morosam naturam reddunt: ergo omnes senes sunt minùs apti ad amicitiam. Resp.

Hæc tristem & morosum senem naturalem reddunt, non autem moralem, qui studio virtutis & sapientiæ defectũ naturæ moderatur.

CAP. VI.

An amicitia absoluta sit solùm inter duos?
An amicitia propter iucundum suscepta sit similior veræ quàm quæ propter vtile colitur?
An reges summiq; viri perfectos amicos habeant?

IN aditu istius capitis, vt antea seueri & senes difficiles ab amicorum cætu exploduntur, inq; scenam illorum loco leues & ventosi adolescentes quasi nimis prompti ad amorem admittuntur, ad amorem dico quia voluptatis aut vtilitatis causâ suscepta benignitas, potiùs amor quàm amicitia dici ac definiri debet. Post hunc ingressum sequitur alia conclusio, nempe quòd perfecta amicitia sit tantum inter duos. Rationem addit philosophus quia hoc genus amicitię est in summo gradu amoris, qui non cum multis sed cum vno intercedere videtur. Huc addi potest quòd ad perfectam amicitiam diuturnitas temporis, experientia rerum, morum similitudo, summa virtutum consensio & conspiratio requirantur: quæ omnia rarò aut nunquam contingunt pluribus, rarò igitur aut nunquam est vera amicitia inter multos; beneuolos multos multis esse concedo, perfectè amicos non agnosco. Postremò arcana mẽtis

Amicitia perfecta est tantùm inter duos. Pluribus probatur non esse inter plures veram amicitiam.

cui

cui committas vide, cui dico nō quibus. Nam vnus amicè tacet, sed plures effluunt & effundūt omnia. At dices reges, imperatores, summiq; viri habent multos amicos: Alexander quidem multos Aristippos sed vnum Calisthenē, vnum Clitum habuit. Respondeo igitur cum Arist. quòd reges plerūq; disiunctis amicis disparibusq; vtuntur, si dignitatē; paribus verò, si ipsam virtutem spectes. Attende ergo quid sibi velint philosophi in hac thesi, hoc nimirum si tātum superetur princeps virtute ab excellenti viro, quantum vir ille dignitate superatur à rege, tum inter regem & illum fieri potest proportio, adeoq; vera & perfecta amicitia. Amicitia enim vt iustitia commutans non personam & dignitatem, sed rem subiectam & virtutem respicit. Postrema dubitatio (An amicitia propter delectabile similior sit veræ amicitiæ, quàm quæ propter vtile appetitur?) vno verbo in textu concluſa est & demōstrata, nempe quòd humana natura magis indigeat, diutiusq; cōseruetur delectatione quàm rerum copiâ, quodq; beati solatium magis quàm vtilitatem desiderēt & aucupentur. Est ergo amicitia delectationis causâ susceptа similior verę amicitiæ, quàm quæstuosa illa quæ sublatâ spe habendi tollitur & deletur.

Pa-ries. { Dignitate / Virtute.

Amicitia virtutem hominis respicit, non dignitatem.

Distinctio primæ quæstionis.

Amicitia perfecta est solùm inter duos, quia

- Excellens gradus amoris non in multos, sed in vnum transit.
- Impossibile est perfectè placere multis diu propter diuersitatem morum.
- Periculosum multis communicare consilium, vni verò fideli tutum.
- Similitudo morum, vt sit idem velle idemq; nolle, rarissimè multis contingit.
- Relatio est inter amantem & amicum, qui sunt tantum duo.

Opp.

Omne bonū quo communius eo melius: sed amicitia est bonū: ergo quo communior est amicitia eo melior; & proinde non ad duos solū sed ad plures vis eiusdem diffunderetur.

Resp.

Conceditur consequentia in eo sensu, quòd optandum sit vt multi amici fiant: sed an natura huius vel illius boni patiatur hoc modo diffundi, quæstio est: nos quidem negamus relationem pluribus quàm relato & correlato, amicitiã pluribus quàm amãti & amato conuenire.

Opp.

Omnis studiosus virtutis perfectè amari debet, sed multi sunt verè studiosi virtutis: ergo multi perfectè possunt amari, & ex consequenti multi possunt esse verè amici.

Resp.

Amicitia perfecta ab interpretibus duo ponũtur gradus,

- *Summus, qui est per excellentiam amoris ab vno ad alterũ, & sic est tantum inter duos.*
- *Medius, qui extendi potest ad plures, & sic multi studiosi possunt esse perfectè amici, non in summo sed in medio gradu amicitiæ.*

Opp.

Medius gradus amicitiæ, qui est inter plures, est perfectus: ergo perfecta amicitia potest esse inter plures, quod est contra Arist.

Resp.

Vt liberalitas est perfecta virtus, quam tamen multis gradibus excellit magnificentia: ita est perfecta amicitia inter plures studiosos, quæ longè superatur ab hac quæ inter duos ponitur: hac enim est ipsa excellentia, summusq; gradus huius virtutis, quem in omni virtute ponit philosophus 7. Ethicorum: verbi causâ, si quis sit insigniter liberalis, magnificus; si quis sit insigniter doctus, sapiens; si quis insigniter alium propter virtutem diligat, verè amicus dicitur; at talis amicitia non ad plures, sed ad vnum solum, vt interpretes aiunt, diffunditur.

Distinctio secundæ quæstionis.

Summus cõsideratur, vel quoad

- *Gradum authoritatis, & sic quia est persona ciuitatis nemo ei adæquatur, nemoq; hoc respectu absolutè amicus dicitur.*
- *Habitum vsumq; virtutis, & sic inter regem & cõsulem potest esse proportio & amicitia.*

Opp.

Opp.

Æqualitas & proportio requiritur inter amicos, ſed inter regem & ſubditum nulla eſt proportio: ergo nulla eſt perfecta amicitia.

Reſp.

Eſt proportio virtutis non dignitatis, amoris non quæſtus, morum non rerum externarum, quæ ad perfectam amicitiam non requiruntur. Proportio virtutis.

Diſtinctio tertiæ.

Amicitia propter delectabile eſt ſimilior veræ amicitiæ,

- *Quia natura delectabili potiùs quàm vtili conſeruatur.*
- *Quia beatus magis iucundis amicis quàm vtilibus indigeat.*
- *Quia certior & diuturnior eſt delectatio quàm rerum affluentia.*

Opp.

Voluptas maximè opponitur virtuti 1. Ethicorum: ergo amicitia propter voluptatem ſuſcepta non eſt ſimilior vera.

Reſp.

Voluptas illa fœda hîc non intelligitur, ſed ea quæ in communi vſu vitæ humanæ requiritur.

CAP. VII.

An ſit amicitia patris cum filio, viri cum vxore, principis cum ſubdito?
An hæ amicitiæ ſpecie differant?

HÆc eſt ſecunda pars huiꝰ libri, in qua philoſophus incipit diſputare de varijs generibus amicitiæ, quæ in diſpari gradu ordineq; dignitatis conſiſtunt: hinc orta eſt illa vetus & ſatis barbara diſtinctio, quòd alia ſit amicitia æquiparentiæ inter æquales, puta Lælium & Scipionem: alia diſquiparentiæ inter inæquales, puta patrem Secunda pars huius libri. Amicitia duplex

trem & filium, virum & vxorem, regem & ſubditum. Certum eſt naturæ vim magnam & incredibilem eſſe, quæ veluti fax accenſa ardere facit amorem patris in filium, domini in ſeruum, viri in vxorem: cui poſteaquam acceſſit induſtria, nouum genus amicitiæ naſcitur. Quid multis? natura has ſpecies amicitiæ & concepit & peperit, ſed audi: induſtria aluit, conſuetudo vitæ in habitus ciuiles commutauit. Pater enim non ſolùm affectu naturæ, ſed habitu prudentiæ ſuum filium diligit, ſic vir vxorem, ſic princeps ſubditum. Hæ ſpecies amicitiæ naturâ, vt eſt in ſecunda concluſione textus, differunt, natura id eſt ſpecie politica pro diuerſitate officiorum quæ in triplici hac ſocietate vitæ exercentur: non eſt ergo eadem patris in filium, quæ eſt viri in vxorem amicitia. Nam aliud eſt patris, aliud coniugis munus & officium. Patris namque eſt filio alimentum: viri eſt vxori caſtam fœcunditatem: principis eſt ſubdito ſecuritatis portum concedere: coram filijs abſtineant patres à malis. Nam maximè corrumpunt viciorum domeſtica exempla, vt

Si damnoſa ſenem iuuat alea, ludit & hæres.

Filij enim frequentiſſimè parentum veſtigia imitantur, iuxta illud Mantuani,

Qui viret in folijs venit à radicibus humor,
Et patrum in natos abeunt cum ſemine mores.

Abſtineant viri à nimia aſperitate & zelotypiâ, nam vxor eſt dimidium tui. Abſtineant principes à malis exemplis vitę: nam, Regis ad exemplar totus componitur orbis. Reuerentiam filius patri, coniux fidem & amorem viro, ſubditus honorem regi debet perſoluere: Sic in hac tripartitâ amicitia erit proportio, non ea quæ eſt iuſtitiæ ad dignitatem, ſed quæ eſt perfecti amoris ad conſenſum & charitatem: quippe ſic docet Ariſto. in poſtrema concluſione iſtius cap. cui attexitur hoc adiunctum, quòd maxima diſtantia perſonarum, puta regis & ciuis, impediat amicitiam, rarò enim Cæſar aliquem amicum nominat.

Distinctio.

Amicitia est, vel
- Aequalium, de quâ antea.
- Inæqualium, quæ est, vel
  - Oeconomica, vt
    - Patris in filium, & hæc est mutua beneuolentia, quâ partim natura, partim industria peperit.
    - Viri in vxorem, & hæc est mutua beneuolentia, per quam duo cohabitantes in vnum tam corpore quam animo veluti cõmutãtur.
  - Politica, vt principis in subditum, & hęc est mutua beneuolentia reipub. conseruandæ causâ suscepta, aucta, & confirmata.

Opp.

Requiritur vt sit in amicitia æqualitas, sed in hac triplici amicitia non est æqualitas: ergo non est amicitia.

Resp.

Æqualitas consideratur, vel respectu
- *Personæ, & sic non est, nam personæ sunt inæquales.*
- *Materiæ, i. rei amabilis, & sic est in hac tripartita amicitia æqualitas.*

Opp.

Ridiculum est vt filius patrem suum amicum appellet &c. ergo absurdum est tales amicitiæ species instituere.

Resp.

Non de nomine sed de re ipsa hoc loco disputatur, filius, vxor, subditus: patrem, virum, principem, amicos non vocant: non quòd non sint, sed quòd in altiore gradu dignitatis collocentur.

Filius patrem cur amicum non vocet.

Opp.

Amici officium est suum consilium amico communicare, sed in hac triplici amicitia id non fit: ergo non est amicitia.

Resp.

Est illud proprium amicitiæ absolutæ inter pares & æquales.

Opp.

Idem est officium filij in patrem, subditi in regem, nempe honorem tribuere: ergo hæ amicitiæ specie non differunt.

Resp.

Resp.

Amor patri, honor regi propriè debetur. Respondendum ergo est quòd non sit idem officium, neq; idem formale (vt aiunt) obiectum. Nam quamuis amor est obiectum omnium, amor tamen paternus est alius formaliter ab amore principis & vxoris, vt amor pecuniæ ab amore honoris.

Dubium. An liceat amico velle & optare maxima amico suo?

Opp.

Licet optare amico ea quibus dignus est, sed amicus, si sit studiosus virtutis, dignus est optimis: ergo licet amico optare optima.

Resp.

Optima amicis an optare debeamus.

Optimum consideratur, vel
- *In nostra potestate situm, & sic optima optare studiosis amicis licet.*
- *Extra nostram potestatem, vt Deum esse, & sit non licet optare.*

CAP. VIII.

An præstantius sit amari quàm honorari?
An amare sit magis proprium amicitiæ quàm amari?

SIticulosi honoris, nullum dedecoris adhuc lapsum experti, ardentiùs gloriæ sceptrum quàm amicitiæ fidem desiderant. Ambitiosus enim ad Saturni aut Iouis orbem laboriosiùs scandẽs, pluris æstimat vocem fauentis Cęsaris quàm laudem virtutis. Sed assentator est, vt ait philosophus, qui se plus honorari quàm diligi contendit: siquidem hoc ipsum honorari est bonum non propter se, sed propter aliud expetendum. Hoc probat in textu ab exemplo eorum, qui expetunt se à viris in imperio constitutis honore affici, inde sperantes futurum tandem, si qua re egeant, vt ab illis consequãtur. Hinc verum est illud Senecæ,

Cupit hic regi proximus esse,
Clarusq; latas ire per vrbes.

His

His positis sequitur alia conclusio quòd melius sit amari quàm honore affici. Ratio est, quia amari propter se : honorari verò propter aliud expetitur. Est enim amor internum virtutis initium : est autem honor externum bonæ opinionis signum. Tertia conclusio est, quòd amare sit magis proprium amicitiæ quàm amari. Hoc verò probatur ab exemplo, à proprietate, ab effectu: ab exemplo matrum, quæ mirificam voluptatem & delectationem capiunt in amplexu infantulorum, à quibus vicissitudinem amoris propter defectum rationis non postulant: à proprietate virtutis, cuius officium est potiùs agere vt amare, quàm pati vt amari: ab effectu, quia laudem maiorem actio virtutis quàm passio habet, sed dilectio est propria actio amicitiæ sine qua omnino concidit & dissoluitur. Ad hæc in postremo loco accedunt duo annexa & correlata in textu, vt loquuntur veteres, primum est, quòd vera amicitia sit æqualitas quædam & similitudo virtutis : alterum, quòd sit aliquod genus amicitiæ quod à contrarijs coalescit, sic pauperes amant diuites, sic ignari sapientes, sic ægroti medicos, sic miseri & auari liberales, sed ista amicitia fucata est, & velociùs quàm vmbra in rebus aduersis transit.

Præstat amari quàm honorari

Amicitia consistit potiùs in amare quàm in amari.

Distinctio primæ quæstionis.

Amari est præstantius quàm honorari, quia
- Est bonum propter se in amicitia.
- Est bonum minùs subiectum fortunę & mutationi quàm honor.
- Est bonum sine quo honor in odium, gloria in ignominiam citò mutatur.
- Est bonum quod maiora commoda adfert quàm honor, qui semper in scala fortunæ cernitur.

Distinctio secundæ.

Magis est proprium amicitiæ amare quàm diligi, quia
- Virtutis proprium est agere, sed amare est agere.
- Maior laus actum dilectionis quàm passionem sequitur.
- Actus amandi dignioribus, vt parentibus & benefactoribus conuenit, passio verò contrarijs.
- Actus amandi est magis voluntarius quàm amari.

Opp.

Opp.

Honor est signum virtutis, & præmium fœlicitatis, vt docetur in primo Ethicorum. sed nihil est melius quàm laudari propter virtutem, & honore affici propter beatitudinem: ergo non recte hic demonstratur quòd amari sit melius quàm honorari.

Resp.

Honor illuc firmus in constantia virtutis, hìc verò leuis ille in manu fortunæ positus intelligitur.

Opp. contra secundam quæstionem.

Amari Deo, regi, heroicisq; viris conuenit: ergo est nobilius quàm amare.

Resp.

Ratio non sequitur, quia & illi etiam amare solent. Præterea hìc fit comparatio virtutis non hominis.

Opp.

Maius bonum euenit nobis si amemur puta à rege, quàm si amemus solum: ergo amari est melius.

Resp.

Argumentum non sequitur quòd sit melius, sed quòd aliquando sit vtilius, idq; solum in bonis fortunæ.

Dub. An mater plus diligat filium quàm pater?

Amare solemus, vel

- *Constantiùs, & sic pater plus diligit filium quàm mater.*
- *Feruentiùs, sic mater plus filium diligit quàm pater: hoc verò contingit propter*
  - *Certitudinem prolis.*
  - *Dolorem & difficultatem partus.*
  - *Participationem sanguinis*
  - *Inclinationem appetitus.*
  - *Duplo maiorem delectationem conceptus.*

Opp.

Maxima est vnio inter primariam causam & proprium effectũ, sed pater est primaria causa filij, cum sit principium gignendi: ergo est maxima vnio inter patrem & filium: quo posito & concesso, sequitur quòd pater plus diligat quàm mater.

Resp.

Resp.

Maior illa intelligitur in proximis non in remotis causis, at pater est respectu matris remota causa filij.

CAP. IX.

An amicitia & iustitia circa idem obiectum commune versentur? An partes amicitiæ rectè cum partibus reipub. comparentur?

It in hoc cap. amicitiæ cum iustitia breuis comparatio, nimirùm vt intelligas vtrãq; virtutem in eadem materia, id est in societate & communione hominum versari. Est ergo duplex obiectum amicitię: proprium, quod in se diligendi causam habet, vt amabile: commune, quod naturam & amicitiam spectat, vt sociabile. Ab hoc semine pullulascit vis illa & instinctus naturæ, quo non solùm homines sed etiam belluæ animantes societate & consortio delectantur. Hinc fluunt in omni congressu & communicatione vitæ humanæ multa & varia amicitiarum genera, vnde ciues, nautæ, fratres, milites &c. inter se consociati amicorum nominibus insigniuntur. Quot ergo sunt societatum vincula, tot etiam sunt amicitiarum genera, in quibus si ius æquitatis violetur, grauius iniuriæ vulnus infligitur: quippe grauius est (vt ait philosophus) socio pecuniam adimere quàm ciui, sceleratius est fratri non opitulari quàm alieno, truculentius est patrem verberare quàm ignotum. Ius enim vna cum amicitiâ crescit, idemq; cum illa labefactatâ concidit. Concludit ergo Aristo. partes speciesq; amicitiæ cum partibus reipub. rectè comparari. Nam vt partes ciuitatis sũt ciuis, domus, & beata multitudo hominum: ita partes amicitiæ sunt his finitimæ, quibus quasi nexibus societatis vniuntur, nec non in florenti statu conseruantur.

Eadem amicitiæ iustitiæq; materia.

Obiectum amicitiæ duplex.

Partes amicitiæ conferuntur cum partibus reipublicæ.

Distinctio.

Amicitia & iustitia comparantur diuerso respectu, in
- Obiecto, quod est societas humana.
- Medio, quod est proportio seu æqualitas rei & amoris.
- Fine, qui est societatis conseruatio.

Opp.

Opp.

Amicitia idem obiectum, idem medium & finem habet cum iustitiâ: ergo non est distincta virtus ab illa.

Resp.

Non habet propriè sed communiter, sociabile enim non est formale obiectum amicitiæ, vt anteà probatur, sed amabile.

Opp. contra secundam.

Plures recensentur partes amicitiæ quàm reperiuntur in textu: ergo malè comparantur.

Resp.

Plures enumerantur in specie non in genere.

CAP. X.

An tres sint species reipub.

Digreditur ad explicandas reipub. partes seu species.

Odò in comparatione amicitiæ cum iustitiâ incidit philosophus in sermonem de partibus reipublicæ, quibus partes amicitię comparauit: siquidem nulla est societas in ciuitate, quæ quodāmodo amicitia dici non potest: sequitur ergo nunc proximè non inutilis de partibus reipublicæ tractatio, in qua non solùm optimę ciuitatis constitutiones, sed etiam illarum defectiones & vitia demonstrantur. Hæc ideo fiunt vt cuiuis pateat quanta & quàm incredibilis sit vis & influentia amicitiæ in omnes partes vitæ diffusa. Sed quoniam in politicis hanc causam pluribus discussimus, satis erit hoc loco in sequenti tabula summam rei comprehendere.

Distinctio.

Constitutio reipub. est in qua principatum tenent, vel
- Vnus, qui tendit, aut ad
  - Bonum publicum, & sic est iustus princeps vnde est regnum seu monarchia, quæ optimus status reipub. in textu dicitur.
  - Bonum priuatum, & sic est iniquus princeps vnde tyrannis, quæ pessima ciuitatis constitutio in textu definitur.

Plures

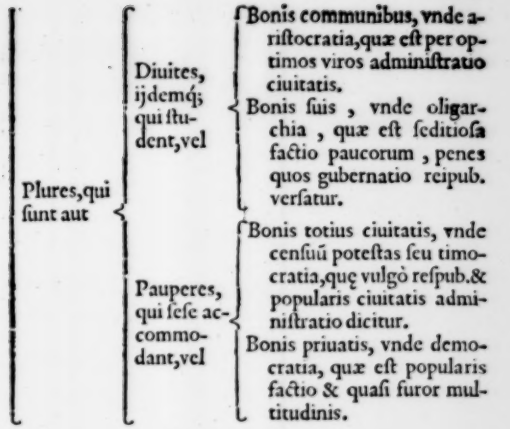

Opp.

Plato rectè poſuit mixtas aliquas conſtitutiones reipub. ex iſtis: ergo rectè non diuiſit Ariſt. Antecedens patet in ſtatu venetorum, qui conſtat ex regno & conſulatu, qui authoritatem deponendi ducẽ habet, ſi rempub. laceret & depopuletur.

Reſp.

Ariſt. hic ſolum de ſimplicibus ciuitatis conſtitutionibus agit.

Opp.

In ariſtocratia maior vis conſilij & prudentiæ requiritur: ergo monarchia non eſt optimus ſtatus reipub. vt hic docet philoſophus.

Reſp.

Non eſt maior vis conſilij, ſi conſules aſſiſtentes regi in ſuo imperio ſpectes.

An in familia ſint expreſſæ imagines trium iſtarum conſtitutionum in republica?

Sunt nam ſi pater præſit filijs, ſi vir vxori in bonis, vt natura poſtulat regni quædam imago & imitatio oritur. Vetus enim eſt illud, Rex quiſq; in propriâ dicitur eſſe domo: Si verò ſibi non illis conſulat in tyrannidem patris regnum commutatur, & ſic in reliquis in textu fit per philoſophum comparatio. Familia ciuitati ſimilis.

CAP. XI.

An amicitia regis in ſubditum ſit melior amicitiâ patris in filium?

NE inanis & otioſa videretur iſta de conſtitutionibus reipub. digreſſio, omnia quæ de illis dixit Ariſt. ad vſum fructumq; amicitiæ hoc loco accommodat. Primumq; probat regiam amicitiam in ſubditos cum paterna in filios aptiſſimè poſſe comparari. Hinc patris amicitia quædam veluti monarchia, fraternus amor quaſi ſociorũ conſenſio, viri in vxorem beneuolentia quædam veluti ariſtocratia in textu dicitur. In tyrannide alijsq; vitijs reipub. nulla, vt inquit philoſophus, fieri poteſt cũ amicitia comparatio. Nam in illis vis ac metus (qui ſunt peſſimi cuſtodes ciuitatis) principatum tenent. Sed de his quæ minùs ad inſtitutum ſpectant longiorem orationis telam contexere, eſſet in re minùs vtili & fructuoſa laborare. Quamobrem cũ Thoma & alijs claſſicis interpretibus ad grauiora feſtinamus.

Amicitia conſideratur, vel quoad
- Verum & internum obiectum amicitiæ, & ſic paterna amicitia eſt maior in filium quàm regis in ſubditum.
- Externum beneficium, & ſic amicitia regis eſt melior quàm amicitia patris.

Opp.

Pater eſt cauſa eſſendi, nutriendi, ſciendi in filio: ſed hæc ſunt longè optima beneficia: ergo patris beneficia meliora ſunt quàm regis beneficia.

Reſp.

Et eſſe, & bene eſſe habent ſubditi à rege. Nam eſt pater patria & paſtor gregis, vt docet philoſophus in textu.

Opp.

Fit ſolum comparatio conſtitutionum publicarum cum domeſticis in textu: ergo diſtinctio tradita minùs appoſitè videtur aſſignari.

Reſp.

Resp.

Ratio non sequitur, quia in illa comparatione de excellentia beneficiorum in omni statu disputatur.

CAP. XII.

An gradus amicitiæ rectè assignentur?
An paterna amicitia erga filium sit maior quàm filij erga patrem?

GRadus quidam sunt amicitię, siue à naturę vtero sit parta, siue temporis successione sit confirmata. Inter species amicitiæ quæ vi naturę coalescunt, prima est patris in filium, secunda viri in vxorem, tertia fratrum inter se, quarta cognatorum & affiniuin, qui ab eadem stirpe quasi palmites ab vna radice enascuntur. In primo gradu pater plùs filium diligit, quàm filius patrem: hoc probatur à causa, quia pater dat esse filio, est enim filius pars quædam patris; ab effectu, quia pater nutritionem, educationem, scientiam filio concedit; à subiecto, quia est excellentior persona; à tempore, quia prius & diuturnius amat; à fine, quia eò diligit pater quò filium beatum efficiat. De amore matris (qui hoc loco obiter ab Arist. attingitur) in octauo capite satis diximus. Sequitur vt de alijs remotioribus amicitiæ gradibus nunc disputemus, inter quos primus est sociorũ, secundus hospitalium, tertius ciuium, quartus simul educatorum, quintus benè merentium. In primo gradu æqualitas, in secundo beneficentia, in tertio æquitas, in quarto morum similitudo, in postremo grati animi officium amicitiam parit. Socij enim æquales, hospitales benefici, ciues iusti, simul æducati vitâ & moribus similes, benè merentes gratiosi esse debẽt. Huc addi possunt multi alij gradus amicitiarum: quot enim sunt hominum inter se nexus & societates, tot gradus speciesq; imperfectæ amicitię constitui & assignari possunt: quos quidem si per hoc quasi exemplar feceris, vitam tuam in omni loco omniũq; congressu hominũ rectiùs instituetis.

Amicitia quæuis gradus quosdam habet.

Amicitię naturalis quatuor gradus.

Remotiores amicitiæ gradus quinque.

Distinctio prima quæstionis.

- Gradus amicitiæ sunt, vel
  - Naturales, vnde amicitia
    - Patris & filij,
    - Viri & vxoris,
    - Fratrum,
    - Cognatorum,

    } Quæ sanguinis coniunctionem vinculũq; spectat.
  - Ciuiles, vnde est amicitia
    - Propinquorum,
    - Conciuium,
    - Sociorum,
    - Hospitalium,
    - Benè merentium, & aliorum, vt simul nauigantiũ, simul militantium, &c.

    } Quæ ciuilem pacem & communè reipublicæ quietem respicit.

Distinctio secundæ quæstionis satis liquidò in suppositione constat.

Opp.

Ridicula videtur ista tot gradiuum enumeratio: ergo hallucinatur Arist. Antecedens probatur, quia hinc sexcenta amicitiæ genera oriri possunt, vnde confusio sequeretur.

Resp.

Omnes amicitiæ gradus ad enumeratos ab Aristotele reuocari possunt.

Primarios omnes gradus amicitiæ enumerat Arist. vt rectiùs sciamus in omni societate vitam secundum normam amicitiæ instituere. Quare et si alij multi gradus oriantur, si singulas hominum actiones spectes, omnes tamen ad hæc cap. reuocentur.

Opp. contra secundam quæstionem.

Pater est melius obiectum amicitiæ quàm filius: ergo pater à filio magis diligi deberet: præterea filius plura beneficia a patre recipit: ergo eum magis patrem amare oportet.

Resp.

Ratio non sequitur, quia quodlibet obiectum, quod est melius, non à quolibet magis diligi debet, sed ab illo solùm qui tenetur rationis lege diligere, sed recta ratio non respicit obligationem solùm, quâ tenetur filius amare patrem, sed etiam naturam filij quæ ab hoc officio impeditur.

CAP.

CAP. XIII.

An querela & criminationes in vera amicitia fiant?

CErtatim in vera ac præstanti amicitia contenditur, vter amicorum (qui in duobus corporibus vnam quasi mentem habent) alterũ magis ac vehementiùs diligeret. Hic amor constans non leuis, iudicio confirmatus non affectu vacillans, virtutis non voluptatis aut quęstus causa susceptus, pacem sine bello, perpetuã vtriusq; sympathiã sine vlla discordia nutrit. Amici namq; verè sunt turtures sine bile, sunt homines sine splene, in quibus vt in gemellis Hyppocratis tanta inest morũ & studiorũ similitudo, vt inter illos nulla acerba fieri possit contentio. Si rideas gaudeo, si plores doleo, in rebus secundis tecum delector, in rebus asperis à tuo latere non diuellor. Amici hæ voculæ tantam in verâ amicitiâ amoris proportionem, tantum concentum & harmoniam inesse arguũt, vt criminationibus & querelis nullus in ea relictus videatur locus. Sapienter ergo Aristoteles in primâ conclusione huius capitis demonstrat in hoc genere perfectæ amicitiæ nullum dissidium, nullum diuortium emergere ac eminere. Quippe si perpetua sit animorum consensio, si in officio bene merendi vltro citroq; sit vehemens æmulatio, si in studio virtutis sit magna proportio, quæ fieri potest querela? quæ criminatio? Sed attende quòd hic non negemus, quin aliquando inter summos amicos adhibeantur consilia, siquidem deos ex hominibus amicis non constituimus, homines enim sunt, errantq; & labuntur sæpè. Iurgare ergo licet, vt ait orator, sed sine felle; irasci licet, sed sine vulnere. Amicus namq; infuso vino curandus, non infixo gladio fodiendus esse videtur. Sequitur in textu alia conclusio, in qua probat philosophus, quòd in amicitiâ propter voluptatem rarò, in amicitiâ verò propter vtilitatem propemodum semper contingat querela: rarò in amicitiâ propter voluptatem, quia licet illam, si sit molesta, disrumpere & violare: semper autẽ in amicitia propter vtilitatem,

Nullæ rixæ inter veros amicos oriuntur.

tatem, quia tota vitæ victuſq; ratio neceſſariò in proportione vtilitatis ponitur, quâ labefactatâ, continuò atrox & immanis contentio naſcitur.

Diſtinctio.

Querelę inter perfectos amicos non contingũt, propter { Similitudinem morum: / Conſenſum virtutis: / Conſtantiam & proportionem amoris: / Fructum quietis, quæ eſt effectus veræ amicitiæ.

His cauſis contrariæ ſunt illę quę in amicitijs propter voluptatem & vtilitatem aſſignantur: ergo in illis ſunt perpetuæ criminationes & querelæ. Nam in illis non eſt ſimilitudo morum ſine tædio, non eſt conſenſio virtutis ſine vitio, non eſt conſtantia amoris ſine leuitate, non eſt fructus quietis ſine contentione.

Opp.

Negat in textu philoſophus quòd in amicitiâ voluptatis cauſâ ſuſcepta fiat querela: ergo malè diſtinguitur.

Reſp.

Negat reſpectu quodam (vt oſtendimus) non ſimpliciter & abſolutè.

Opp.

Licet amicum reprehendere: ergo licet de illo querelam facere. Antecedens eſt philoſophi & Ciceronis.

Reſp.

Licet amicum errantem reducere, peccãtem reprehendere, ſed illud docendo, hoc monendo quidem fieri oportet.

CAP. XIIII.

An defectio proportionis ſit cauſa querelarum in diſparibus amicitijs?
An liceat patri abdicare filium?

Diſpares amicitiæ querelis non vacant.

PErgit philoſophus in hoc capite de querelis quę in diſparibus amicitijs contingũt diſputare, ſagaciterq; docet omnem contumeliã, omnem iniuriam, omnem contentionem & querelam in illis ab hac potiſſimũ cauſa prouenire, quòd vterq; plus ſibi tribui debere, quàm

quàm tribuatur, æquum esse censeat. Si namq; qui melior est sibi maiorem dignitatem, si qui inferior est sibi maiorem commoditatem deberi putet quàm datur; statim langueſcit amicitia, ſuccedit querela. Est enim nihil tam germanum, nihil tam proprium amicitiæ, quàm æqualitas & proportio; quæ si defecerit necesse est vt sequatur contentio, quippe natura humana est impatiens iniuriæ. Vt ergo sit amor sine odio, amicitia sine inuidia, animorum conspiratio in disparibus personis sine querela, Si Cæsar sit, plus honoris; Si Irus sit, plus vtilitatis detur. Virtutis enim & beneficentiæ merces est gloria, inopiæ & indigentiæ præsidium quæstus. Huc illud accedit quòd sint aliqua genera amicitiarum, in quibus tanta est excellentia dignitatis, tanta vis & magnitudo meritorum, vt quocunq; officio & obseruatione adæquari satisq; remunerari non possint. Intelligit philosophus in textu deum, regem, patrem; quis satis religiosè deum, quis satis officiosè regem, quis satis studiosè patrem colit & veneratur? à deo essentiam, à rege patriam, à genitore victum & existentiam habes, quæ profectò tanta & tam immensa sunt beneficia, vt eisdem satis pro officio nunquam respondere possis. Si ergo patrem offendas impius, si regem sceleratus, si deum sceleſtus & facinorosus haberi debes. Hinc illud quod postremo loco agitur, nempe quòd liceat patri ingratum & pernicioſum filium abdicare, filio verò patrem abnegare omniq; subsidio destitutum relinquere non liceat. Pater potest exhæredare filium, si sit ingratus, si sit contumax, si sit ad omne facinus & licentiam vitæ præceps: Filius non potest negare patrem, quia par ei pro vitâ, pro victu, pro cura & educatione referre non potest. Pater ergo morali iuſtitia non obstringitur filio, si sit pernicioſus. Filius autem & morali & legali iure obligatur patri, quia fuit eius vitæ & educationis studioſus patronus. Idem hoc loco de officio in regem, idem de amore & pietate in deum rectè dici potest.

Dispares amicitiæ quomodo diuturnæ reddi possint.

Patri licet filium abdicare, filio patrem non licet.

Filius patri magis obstrictus est quàm pater filio.

Distinctio primæ quæstionis.

In disparibus amicitijs proportio rationis & potest & debet seruari.

Duplex est proportio,

- Rei, quæ semper in disparibus amicitijs non seruatur, neq; seruari potest; vt patet in beneficijs principum & parentum.
- Rationis, quę semper seruari debet, cuius defectio est sola causa omnis querelę ac contentionis.

Distinctio secundæ quæstionis.

Quo iure liceat patri filium abdicare, quo non liceat.

Ius est triplex,

- Naturale, & sic non licet patri abdicare filium, quoniam filius est semper pars & imago patris.
- Legale, & sic tenetur pater prouidere filio, illumq; aliquando quamuis impium in possessionem vsumq; rerum substituere.
- Morale, & sic ei licet abdicare, si in scelere furentius perfistat, consilioq; sanari non possit.

Opp.

Docet philosophus quòd proportio in quibusdam amicitijs seruari non possit: ergo defectio proportionis non debet esse causa querelæ. Antecedens patet, vbi docet filium non posse satisfacere deo, regi, patri.

Resp.

Proportio est duplex,

- *Externa, quæ in his rependi non potest.*
- *Interna, quæ potest.*

Opp.

Abdicare filium est contra naturam: ergo patri non licet. Antecedens probatur, quia abdicare filium est sui imaginem delere, & partem sui veluti abscindere.

Resp.

Pater & filius non naturaliter sed moraliter hîc intelliguntur. Est autem tam diu filius moralis, quàm diu patri benè suadenti obtẽperat, morumq; præcepta sequitur.

Opp.

Qui magis diligit, minùs debet relinquere dilectum: sed pater magis diligit, vt est concessum: ergo non debet filium relinquere.

Resp.

Hæc omnia de amore naturali non de morali intelliguntur.

Opp.

Opp.

Potest pater fieri impius in Deum: ergo licet filio aliquando abnegare patrem.

Resp.

Licet, si à Deo penitus desciuerit. Nam hoc non negat philosophus, cum omnes homines Deo & regi subijci debere pluribus vbiq; demonstret.

Patrem qui à Deo penitus desciuit, abnuere potest filius.

Laus Deo.

LIBER NONVS.

CAP. I.

An proportio redamationis conseruet, & an inæqualitas dissoluat amicitiam?
An dantis potiùs quàm accipientis sit pretium rei æstimare, vt proportio in ciuili amicitia obseruetur?
An philosophorum amicitia æquari possit?

Connectit sequentia cum superioribus.

QVONIAM HOMO, DOMVS, ciuitas, omniaq; ipsius naturæ effecta amicitię fibris nexa cohærẽt, discordiæ fulmine concussa ruunt: latior adhuc tela quasi texitur, filumq; longius in quæstionibus de amicitia retexendis non sine fructu studiosi lectoris nectitur. Multa in priore libro amicitiæ genera, multa amicorum officia, multas vires, multa euenta definiuit philosophus. Supersunt tamen pauca adhuc non minùs fructuosa de proprietatibus amicitiæ & amicorum collimanda problemata. Horum primum re idem est cum discussâ modò quæstione, nimirum, An defectio proportionis dissoluat amicitiam? An illam sola conseruet amoris proportio? Constat quidem omnes partes reipub. iustitiâ & amicitiâ (quæ in æqualitate quadam & proportione consistunt) veluti in vno corpore coniungi & conglutinari: illa ciuitatem & bonum publicum, hæc societatem & bonum priuatum tractat: illa per iniuriam & damnum ciuium, hæc per discordiã & odium amicorũ concidit. Quemadmodum ergo mem-

membra eiusdē corporis alia alijs inseruiunt ad salutē, quamuis omnia non sunt eiusdem dignitatis & excellentiæ: ita se res habet in ciuitate, in qua per amicitiā ex dissimilibus partibus in vnum quasi corpus coactis magnus consensus nascitur. Et vt est in fabula, sicut manus negantes cibum ventri dare, ipsæ inediâ pereunt: ita detrahentes proportionem amoris suis amicis, ipsi discordiâ vulnerātur. Hoc probat textus ab exemplis ciuilis, amatoriæ, & perfectæ amicitiæ: in ciuili sutoris & textoris, in amatoriâ amantis & amasiæ, in perfectâ studiosē seinuicem diligentium proponuntur exempla: textor sutorem, id est artifex artificem amat si obseruetur proportio: amator amasiam colit, si par vtriusq; meritorum fiat relatio: philosophus studiosum virtutis diligit, si morum ac studiorum habeatur consensio. Tum verò inter istos dissidium oritur, cum proportionis regula violatur: violatur enim si par pari non referas, vt suprà ostenditur: vel si ad indigentiam amici opus & actionem non dirigas: verbi causâ, Si citharædo expectanti mercedem voluptatem rependas, cum is quæstum quo caruit, non delectationem quam dedit est aucupatus. Sed hic noua dubitatio oritur, An dantis potiùs quàm accipientis sit pretium rei æstimare, vt proportio in ciuili amicitia obseruetur. Si germanum huius quæstionis sēsum quæras, opinor equidem moueri sic posse, vtrum æstimationem facere accepti beneficij & retributionis faciendæ ad dantem potiùs quàm ad accipientem pertineat. Resolutio Arist. est quòd magis ad accipientem spectet. Rationes huius sententiæ in textu quatuor sunt, prima à consuetudine benè merentium, qui æstimationem suorum meritorum suis alumnis solent permittere: secunda ab authoritate Protagoræ, qui cum docuisset quidlibet, iubebat eum æstimare qui didicisset, quanti videretur quod didicerit, hoc est quasi diceret, da tantum præmij & honoris quantum me meritum fuisse putas: tertia ab euentis, quia multi vt sophistæ aureos montes pollicentur: iuxta illud Ouidianum,

Artifex amat artificem.

Pollicitis dines quilibet esse potest.

Qui

Qui tamen acceptâ mercede nihil aut parum præſtant, penes quos æſtimationem rerum ponere valdè abſurdum eſſe videretur: quarta eſt ab officio veri amici gratiq́ue hominis, qui accepto beneficio impenſè ſolicitus eſt, quantum amico debeat, continuoq́; ſe accommodat, vt vel rerum ſeruatâ proportione, vel grati animi teſtatâ obſeruantiâ pro viribus reſpondeat. Grati animi teſtatâ obſeruãtiâ dico, quia multa ſũt beneficia vt opes & miſteria philoſophiæ, quæ nullâ aut pecuniarum copiâ, aut honorum cumulo compenſari & exęquari poſſunt. Hinc in textu videtur mihi inſinuari iſta beneficiorum diſtinctio, quòd alia ſint externa, vt honos & pecunia: alia interna, vt virtus & ſcientia: illa affluentiâ rerum & officio ponderari quidem poſſunt, hæc verò propter excellentiam animi arithmetica proportione rependi non poſſunt. Si tantum hîc Ariſto. ſuæ philoſophiæ profeſſoribus tribuat, vt non aliter erga illos nos geramus quàm erga deos (ſic enim loquitur) qui in mentes noſtras diuina beneficia infũdunt & inſtillãt: quot & quantis beneficijs ſacrorum oraculorum interpretes, & legatos noſtræ ſalutis coleremus, cuiuis liquidò conſtare debet. Errant, errant profectò, qui ſuis doctis & ſedulis præceptoribus, qui ſuis ſanctis & caſtis verbi profeſſoribus, mortali aliquo beneficio dato ſatisfactum iri ſomniant, quaſi verò virtus, & ſalus animi leuis fortunæ manu remunerari poſſit. Quæ hæc eſt rerum æternarum cum perituris comparatio? quæ proportio? quid ergo requiritur? certe vt labores vtriuſq; beneficio manus, virtutes autem officio mentis adæquare coneris. Labores enim docentis amplum fortunæ præmium, artes & virtutes perpetuum animi officium poſtulant.

Vir bonus ſolicitus eſt de retribuenda gratia.

Aliqua beneficia rependi non poſſunt.

Nulla eſt proportio rerum mortalium cum æternis.

Quales nos erga ſedulos præceptores præſtare debeamus.

Diſtinctio primæ dubitationis in vltimo cap. prioris lib. abſoluitur.

Diſtinctio ſecundæ quæſtionis.

Aeſtimatio accepti beneficij & retribuendi poti- { Quia bene merentes non ſolent, nec debent quanti ſit datum beneficium æſtimare. Quia hoc modo accipientes magis grati, & dantes magis gratioſi redduntur.

Quia

ùs ad accipentem ſpectat quàm ad docentem,
- Quia dantes beneficia remunerationem expectare non debent, nedum pretium conſtituere.
- Quia fraudem & auaritiam arguit, ſi datores præſcriberent quantum acceptores retribuerent.
- Quia protrudentes ſuas merces vt auari mercatores, & glorioſe profitentes vt ſophiſtæ hoc hominum aucupio vtuntur.

Diſtinctio tertiæ quæſtionis.

Beneficia benè docentis aut philoſophantis æquari non poſſunt, propter
- Excellentiam animi quam ornant.
- Dignitatem ſapientiæ quam continent.
- Infinitam rerum varietatem quam explicant.
- Bonum incommutabile & diuinum ad quod nos referunt.

Opp. contra primam quæſtionem.

In præcedenti cap. probatur quòd pater magis diligat filium, quàm filius patrem: ergo exacta redamationis ſeu dilectionis proportio ad conſeruandam amicitiam non requiritur.

Reſp.

Proportio exacta dicitur, vel
- *Reſpectu rei, & ſic æqualiter filius non diligit patrem.*
- *Reſpectu rationis, & ſic vtriuſq; amoris eſſe debet proportio: nam aliter diſſolueretur amicitia.*

Opp.

Docetur in hoc cap. quòd philoſophi rectè docentis amicitia ſatis remunerari non poſſit: ergo eſt amicitia, in qua ſeruari non poteſt proportio.

Reſp.

Philoſophantis amicitia compenſari non poteſt quoad rem, ſed quoad rationem. Remuneratio enim non philoſopho ſed labori conceditur, & hoc ſatis eſt ſapienti, ſi agrum voluntatis pro grano facultatis recipiat. Compenſatio rei & rationis.

Opp. contra ſecundam quæſtionem.

Vt eſt in commutante iniſtitia, ita eſt in amicitia: ſed ad vendentem

tem pertinet rem ſuam eſtimare: ergo ad dantem ſpectabit eſtimationem ſui ipſius beneficij facere.

Reſp.

Simpliciter vera eſt hæc quæſtio in amicitiâ propter honeſtum, non autem ſemper in amicitiâ propter vtile ſuſcepta. Illa enim ad electionem recipientis omnia refert, hæc retributionem alterius beneficij intendit & expectat.

Opp. contra tertiam quæſtionem.

Nummus eſt mediũ iuſtitiæ & amicitiæ, vt eſt in textu, quo omnia adæquantur: ergo amicitiæ philoſophi pecuniis adæquari poſſunt.

Reſp.

Omnia in amicitia vtili nummis adæquari poſſunt, ſed non omnia beneficia mentis quæ ab vberibus philoſophiæ hauriuntur.

CAP. II.

An patri obtemperandum ſit in omnibus?

Quæſtiunculę complures explicantur.

MInutiores quæſtiunculæ hic curſim proponuntur multę, ſcilicet, An obtemperandum ſit patri in omnibus? An ægrotus medico debeat credere potiùs quàm patri? An filius potiùs patrem imperatorem belli quàm expertum militem eligeret? An potiùs ſubueniendum ſit amico indigenti quàm viro bono nobis ignoto? An benè merenti potiùs ſit reponendum beneficium quàm dandum ſocio, ſi vtriq; poſtulanti reſpondere non poſſis? Horum (inquit philoſophus) omnium dubiorum non eſt facilis explicatio, præſertim cum magnæ in ijs diſſimilitudines & differentiæ verſentur. Cæterùm ne nimis frigida & iciuna interpretatione langueſcat ſtudioſus lector, ſummam omniũ quaſi volans per theatrum philoſophiæ breuiſſimè oſtendam. Et vt ad primum primo in loco veniam, dico cum Ariſto. omnia non eſſe tribuenda patri, inq; omnibus non eſſe obtemperandum. Nam vt Ioui non omnia ſacrificia: ita nec patri omnia

Prima dubitatio. Patri in omnibus non eſt obtemperandum.

nia officia inſeruiunt, optima Ioui, iuſta & honeſta patri debentur. Aequum eſt vt illum colas, nam genuit: vt alimentum præbeas, nam te nutriuit: vt ab hoſte captiuum redimas, nam te protexit: vt in omnibus legitimis & honeſtis obedias, nam te ad hoc officium educauit & inſtruxit. Cimon Athenienſis ille, qui Xerxem terreſtri nauali; bello ter ſuperauit, tantâ in patrem Milciadem nomine pietate olim fuiſſe dicitur, vt eius proiectum cadauer & inſepultum tranſlatis in ſe vinculis religioſè redemerit. Pauci ſunt hodie Cimones, Nerones multi, id eſt pauci qui cum Scipionibus ſuſtentant patres, multi qui patrum funera & ſepulchra cupiunt. Sed attende, hic iubet philoſophus te patrem vt Deum colere, non tamen eodem modo: ſiquidem alius Deo, alius regi, alius patri debetur honor. Deo adoratio, regi ſubiectio, patri naturalis amor & affectio. Si dicas nimis adhuc confuſè & generatim delineari hanc quæſtionem, reſpondeo ſubtiliùs accuratiúſque ſic poſſe tractari: nempe quòd in omnibus legitimis, vtilibus, & honeſtis non ſit obtemperandum patri, verbi cauſâ, Si iubeat te pater virginem, quam non diligis, in vxorem ſumere, quamuis ſit caſta & honeſta virgo, quamuis non ſit inhoneſta petitio, deliberandum tamen eſt, nec non vrgenti reſiſtendum, ſi animus & natura reluctentur. Iterum ſi te præſente pater & magiſtratus ſimul periclitentur, petente vtroque opem, quid quæſo facies? pater honeſtè ſubſidium vitæ ab illo quærit, cui vitam dedit: ſi magiſtratum nunc deſeras te patriæ proditorem: ſi patrem perire ſinas te monſtrum naturæ prebes: ſed aduerte, patriæ non patri obediendum cenſeo. Eſt enim & tui & omnium communis parens. Concludo ergo in omnibus honeſtis (Nam inhoneſtum non eſt vt pater à filio in vitæ diſcrimine auxilium petat) patri non eſſe obtemperandum. Sexcenta ſunt alia exempla quæ ab interpretibus adducuntur: ſed hic breuitatis memor ſiſto veſtigium, illudque tandem concludo patri in omnibus legitimis & honeſtis ſemper obſequendum, ſi Deo, naturæ, & patriæ

Cimonis pietas in patrem ſepultum.

Obiectionis tacta ſolutio.

eiuſdem

eiuſdem poſtulata non repugnent. De alijs motis quæſtionibus ſummatim dico, primùm quòd oporteat ęgrotum potius medico credere quàm patri. Nam vt artium principijs, ita artium magiſtris credendum eſſe arbitrantur philoſophi. Tertia dubitatio facilè reſoluitur: nempe potiùs expertum militem quàm ignarum & inexpertum patrem bello (in quo ſalus reipub. agitur) præficiendum. In quarta cenſeo potiùs ſubueniendum amico quàm bono viro ignoto, idq; propter officium, propter experientiam, propter charitatem, mutuamq; vtriuſq; dilectionem. In poſtrema concludo potiùs opem indigenti ſocio quàm gratiam bene merenti tribuẽdam eſſe. Ratio eſt, quia ſocius eſt comes vitæ & alter ego, at quilibet ſibi proximus eſſe debet, vt eſt in prouerbio.

Diſtinctio.

Omnia ſumuntur, aut
- Confuſè, pro omni actione vitæ, & ſic in omnibus non eſt obtemperandum patri, quia frequenter impia & iniqua ſuadet.
- Definitè, idq; vel pro
  - Omni officio vtili, iucundo, honeſto, & ſic etiam ſemper ſine adhibitis circumſtantijs obedire non oportet.
  - Certo officio lege dei, naturæ, & ciuitatis præſcripto, & ſic oportet filium in omnibus ſuo patri reuerenter obſequi & obtemperare.

Opp.

Maximè ſumus obſtricti & obligati patri: ergo in omnibus ei obtemperare debemus. Antecedens patet quia à patre vitam, victum, cultumq; ingenij habemus. Argumentum probatur à maiore ad minus. Nam ſi vita patri debeatur, in qua omnia continentur, conſequens eſt quòd omnia debeantur.

Reſp.

Virtutis cultus vitæ conſeruationi præponendus eſt.

Officia ſunt, vel
- *Ciuilia, in quibus plus principi quã patri obedire debemus.*
- *Domeſtica, in quibus, ſi iuſtè & honeſtè imperetur, patri obtemperare oportet. Reſpondeo ergo quòd vitam, in qua omnia officia vitæ continentur, debemus patri, ſed ſub conditione virtutis.*

Opp.

Opp.

Seneca iubet vt obediamus parentibus per omnia: ergo in omnibus obtemperandum est.

Resp.

Per omnia intelligit solùm ea, quæ in iure paternæ potestatis sunt & collocantur.

Opp. contra tertiam quæstionem.

Pater magis curat salutem filij quàm medicus: ergo magis credendum est patri quàm medico, si ægrotes.

Resp.

Quamuis magis curat salutem filij pater vi naturæ impulsus, non magis tamen curat quàm sciens & fidelis medicus, qui secundũ artẽ salutaria præscribit.

Opp. contra quartam quæstionem.

Plus prodest vir bonus reipub. quàm amicus vtilis aut iucundus: ergo potius opitulandum est viro bono quàm amico.

Resp.

Argumentũ non tenet, quia comparatio philosophi est inter amicũ notum & virum bonum ignotum illi qui opem daret.

CAP. III.

An moribus mutatis repentè sit dissoluenda amicitia?
An dirimenda sit bonorum amicitia, si alter alteri insigniter præluxerit?

SOlonis illud dictum, sic hodie ama quasi cras osurus, Aristoteli non vehementer placet: Est enim potiùs dissuenda quàm disrumpenda amicitia. Nam vt repentina mutatio legis inter ciues bellũ & discordiam: ita violenta amicitiæ dissolutio inter amicos odium & insaniam parit. Multi sunt fugaces amici, multi fallaces & emẽtiti, à quibus (cum fraudem videris) discedẽdum est. Isti sunt, vt docet in textu philosophus, qui inhiantes suis commodis, suasq; delitias persequentes omni flatu, non aliter quàm pul-

Non debemus amare tanquam subitò osuri.

Fucati amici deferendi sunt, sed non temerè & simul.

uis & palea vento, huc atq; illuc distrahuntur. Sed vt conuulsio neruorum in corpore maximum dolorem efficit: ita taliũ amicorũ subitanea & inconsiderata distractio magnum sępe periculum minitatur. Quare suadet philosophus vt sensim ac peditẽtim potiùs reptes, quàm auoles ab istorum consortio. Quippe si perspectâ eorum malitiâ statim classicum caneres & ad bellum prouocares, verendum sanè est, ne odio conflato in vngues vulturum præceps non sine damno rueres: capitalior enim non est malitia quàm quę ex dissolutâ amicitiâ nascitur. Sed hîc alia emergit dubitatio, An in verâ amicitiâ permittenda sit dissolutio, si alter amicorum (qui diu cum amico honestè vixerit) turpis & sceleratus fiat? Quid multis? duo in tali euentu facienda videntur, alterum vt consilio aliisq; modis omnibus emendetur amicus, alterum, si à scelere reuocari non potest, vt consultò non subitò deseratur: nã malorum cum bonis firma nec potest nec debet esse amicitia. Postrema quæstio est, An dirimenda sit amicitia, quæ est inter duos studiosos viros, quorum alter alterum in excellentia virtutis multis gradibus excellit. Quamuis videtur quidem philosophus affirmanter concludere, quia amici tales ijsdem rebus nec capiuntur, nec offenduntur: tamen in eam demum propendet sententiam, quòd illa inæqualitas in perfectione virtutis vires amicitiæ non dissoluat. Potest enim fortis cum magnanimo, liberalis cum magnifico, mediocriter studiosus cum insigniter excellenti viro fœdus inire amicitiæ, officiũq; amici exercere: quippe non est dissimilitudo moris, sed intentio & amplitudo gradus; non est distractio animorum, sed in studio virtutis ardẽs quædam æmulatio, quæ sæpe sine inuidia inter amicos euenit.

Amicitia dissoluta capitalis fit inimicitia.

Boni & mali firmi diu esse amici non possunt.

Quæstio secũda.

Distinctio prima quæstionis.

Repentè non est dissoluẽda amicitia semel susceptа, propter
- Periculum, quod omnẽ repentinam mutationẽ sequitur.
- Spem reducendi amici, qui consilio aliquando potiùs quàm diuortio corrigitur.
- Notam infamiæ, quæ plerumq; disiunctis & separatis amicis inuritur.
- Scandalum malumq́; exemplum, quod infirmis & incõstantibus præbetur.

Distinctio

Distinctio secunda quæstionis.

Non est bonorum dissoluenda amicitia etsi alter alterũ magnitudine virtutis superet, quia in

- Obiecto, nempe amabili honesto
- Medio, nempe delectabili consortio
- Fine, nempe fideli vitæ officio ac virtutis studio

Conspirãt: dissentiunt verò solũ, in

- Gradu non habitu.
- Perfectione non cõsensu virtutis.

Opp. contra primam quæstionem.

A vitio citò fugiendum est ne repat latiùs: ergo à vitioso amico repentè est discedendum ne noceat periculosiùs.

Resp.

Oportet citò vitium fugere & tamen virum diligere. Si ergo amicum peccantem videris, statim à vitio auola, sed sensim à viro (si corrigi non possit) declina. Nam hoc tutum est & laudabile.

Opp.

Non est malum exemplum in discedendo à malorum consortio: ergo illi causa malè traditur.

Resp.

Non est malum discedere à malis, sed subitò discedere ab amico, est illis qui causam ignorant occasio mali.

Opp. contra secundam quæstionem.

In verâ amicitiâ debet esse æqualitas, sed inter illos quorum alter alterum longè virtute superat, non est æqualitas; ergo non est amicitia. Minor probatur, quia tales septimo Ethicorum dij vocantur.

Resp.

Est æqualitas in essentia non in existentia, in habitu non in gradu virtutis, quod satis est.

CAP. IIII.

An vera amicitia incipiat à ſeipſo?
An beneuolentia, concordia & beneficentia ſint proprietates vera amicitiæ?

Charitas incipit à ſe.

Amicitia oritur ex ijs quæ ad ſe quiſque facit.

VT vetus illud eſt quòd charitas incipiat à ſeipſo: ita verũ quoq; eſt (vt hîc pluribus probat Ariſt.) quòd amicitia ex ijs, quæ ad ſeipſũ quiſq; facit, oriatur. Nihil ſanè homini optatius eſt, charius nihil, quàm vt ipſe benè & beatè viuat. Hinc illud ſapientis elogium, Proximus ſum egomet mihi. Sed quæ tandem illa ſunt in homine, quibus, vt ita dicam, homo in ſeipſum vertitur? Tria hîc inſinuantur, & poſteà diſtinctè tractãtur ab Ariſtotele, nimirum, beneuolentia, concordia, & beneficentia: beneuolentia vt ſeipſum diligat, concordia vt ſibi conſtet, beneficentia vt ſibi conſulat. Hæc quidem dicuntur reſpectu vnionis & amicitiæ, quæ eſt mẽtis cum corpore: vnde tria ſunt præclara dicta philoſophi in hoc capite, Primũ, quòd viri boni ſit in votis habere ſe bonis affici, ſic ſibi beneuolus: alterum, quòd conetur ſibi conſtare, ſic ſecum concors & vnanimis: poſtremũ, vt mentis ſuę cauſâ hæc omnia agat, ſic ſibi beneficus eſſe videtur. Eſt inquit vir bonus ſibi norma vitæ, eſt mẽs ſua quiſq; quid enim aliud eſt res quęlibet quàm forma? quid homo niſi mens ſua? quid aliud mentis vnio cum corpore quàm animi eiuſdem facultatum cum potentijs corporis quædam amicitia? Ex his conſtat charitatem & amicitiam à ſeipſo incipere & inchoari, ex qua etiam in alium (qui alter idem eſt) fluente vera & perfecta amicitia oritur, cuius vis & proprietas eſt duos in vnum veluti tranſformare. Nam vt ſurculus pomi aut alterius plantæ in piri trunco inſitus & inſertus, vnam eandemq; naturam cum piro per influentiam à radice ſuſcipit: ita vnus homo diu aſſociatus alteri tandem per mutuum animorum conſenſum ac beneuolentiam, eandem mentem ſic induit, vt alter in alterum omnino quaſi commutetur: quod cum fiat, tum amicum vt

Tres proprietates veræ amicitiæ.

Tria præclara dicta philoſophi

Amicitia duos vnit.

ſeipſum

ſeipſum diligit,tum cum amico vt ſecum cõcordat,tũ amico vt ſibi conſulit, ideſt beneuolus,conſtans,& beneficus ſuo fideli amico ſemper exiſtit. Sic vides à teipſo amicitiam ortam, & in alterum, qui eſt alter idem, vi quadam amoris fic tandem tranſfuſam, vt tu in alium verſus ab alio diuerſus non videaris.Hinc illud rectè,

Amicus in amicum verſus ab eo non videtur eſſe diuerſus.

Alter ego niſi ſis,nec eris mihi verus amicus,
Ni mihi ſis vt ego,non eris alter ego.

His poſitis & confirmatis, ſapienter concludit philoſophus, quòd nefarij ac ſcelerati hoc modo non poſſint eſſe amici,quia,vt inquit,ſecum diſcordant, quia ſibi non ſtudent, quia ſe non diligunt,imò hoc vnum addam,quia ſe odio potiùs quàm amore proſequuntur. Nam vt concludam cum Ariſtotele,audi ipſum loquentem, Qui multa & grauia ſcelera admiſerunt, improbitate victi & ſe oderunt ipſi & vitam fugiunt, mortemq; ſibi ipſis ſæpiſſimè conſciſcunt. O quantæ ſunt furiæ ſcelerum, quibus tam miſerè conſcientia cruciatur. Concludit ergo, quòd tales nemini officium amicorum perſoluant, qui ſeipſos oderint, quique propter improbitatẽ morum ſecum diſſident & diſcordant: quî enim alium diligat qui ſeipſum non diligit? De altera quæſtione, quoniam in tribus ſequentibus capitibus tres illas proprietates amicitiæ definit Ariſtoteles, plura hîc quàm quæ diſputata ſunt non dico.

Amicitia cur nequeat eſſe inter malos.

Improbi ſe oderunt,& propterea alios diligere non poſſunt.

Diſtinctio primæ quæſtionis.

Probatur quòd amicitia vera incipiat à ſeipſo,propter

- Occultam vim naturæ,quæ ſibi in omni animãte primùm ſalutem & bonum quærit.
- Legem rectæ rationis,quæ idipſum præſcribit.
- Vnionem animi cum corpore,quæ perfectæ amicitiæ ſpeciem habet.
- Proprietates veræ amicitiæ, quæ hominẽ maximè in ſeipſum flectunt.

Distinctio secundæ quæstionis.

Proprietates sunt, vel
- Primariæ, vt
  - Benè velle,
  - Consentire,
  - Benè facere.
- Minus primariæ, vt
  - Simul viuere,
  - Eisdem rebus studere,
  - Labentem amicum consilio emendare.

Opp. contra primam quæstionem.

Amici est beneficia tribuere: sed nemo potest sibi beneficia tribuere: ergo nemo potest sibi esse amicus.

Resp.

Istæ tres proprietates benevelle, sibi constare, & benefacere considerantur, vel naturaliter, & sic homo sibi est maximus amicus; aut moraliter, & sic ad aliud dicitur amicitia, quæ tamen ab ipsa naturâ vim ortumq; petit. Respondeo igitur ad argumentum, quòd homo sibi beneficia tribuat, id est, vt naturâ & lege rectæ rationis id sibi quod est optimum meditetur efficere.

Opp.

Amicitia se habet vt iustitia: sed iustitia est semper ad aliud: ergo & amicitia.

Resp.

Verum est, si moraliter & perfectè intelligas, at si naturaliter & inchoatè consideres, non item.

Opp. contra secundam quæstionem.

Multæ sunt aliæ proprietates præter istas enumeratas: ergo malè tres solùm hìc recensentur.

Resp.

Tres sunt primariæ, sed minùs primariæ multæ; vt antea in distinctione ostenditur.

Opp.

Benevolentia dicitur in secundo capite principium amicitiæ: ergo non est proprium.

Resp.

Resp.

Naturaliter sumpta est principium, moraliter sumpta est quoddam consequens & proprium.

CAP. V.

An benevolentia, amor & amicitia re & naturâ differant?

ORdine nunc agit philosophus de tribus potẽtijs veræ amicitiæ, ac primùm de benevolentia, per quam amicitia superiùs definitur. Diuiditur hoc caput in quatuor conclusiones, quarum prima est, quòd benevolentia sit affectio similis & cognata amicitiæ, non tamen est ipsa amicitia: Secunda est, quòd nec sit amor nec actus amandi: Tertia, quòd sit principium amicitiæ: Quarta, quòd aucta diuq; confirmata benevolentia fiat tandem amicitia. Prima conclusio probatur à loco comparationis, quia benevolentia est sæpè inter ignotos, est autem semper inter notos amicitia. Porrò benevolentia est plerumq; repentina, amicitia verò leuiter non est susceptа. Postremò benevolentia est inter multos, est autem amicitia inter paucos. Secunda conclusio probatur à loco definitionis, quia amor est affectus, benevolentia verò quidam habitus. Tertia confirmatur à loco antecedẽtium, quia nemo potest esse verè amicus, nisi antè sit alteri coniunctus benevolẽtiâ, & ex consequenti benevolentia est principium amicitiæ. Postrema munitur à loco finis, quia perfectio benevolentiæ est ipsa amicitia. Hinc summatim concludo, quòd benevolentia sit vel affectus, vel habitus; vt est affectus, sic re & naturâ ab amore non distinguitur; vt est habitus bonum volendi, sic amicitia per illam definitur. Est ergo benevolentia habitus flectens & inclinãs hominem ad benevolendum. Est amor affectus naturalis transiens in alium cum opinione boni. Est amicitia habitus verè & perfectè diligendi alterum propter similitudinẽ morum & virtutum.

De potentijs tribus veræ amicitiæ.

Caput diuiditur in quatuor conclusiones.

De benevolentia.

Benevolentia in quibus differat ab amicitia.

Benevolentia est & affectus & habitus.

Beneuolentia sumitur, vel
- Pro affectu, cui opponitur maleuolentia: & sic non ab amore sed ab amicitia re & naturâ differt.
- Pro habitu, & sic realiter ab amore, sed non ab amicitia distinguitur: idq; propter rationes superiùs in suppositione allatas.

Opp.

Beneuolentia est nihil aliud quàm habitus inclinans ad benè volendum: sed omnis amicitia est habitus inclinans ad benè volendum: ergo omnis amicitia est beneuolentia, & per consequens re non distinguitur.

Resp.

Beneuolentia consideratur bifariam, vel vt nomen habet
- *A bono, quasi diceres beneuolus est qui bonum velit, & sic non differt ab amicitia.*
- *A benè, & sic beneuolentia aliquo modo differt ab amicitia.*

Opp.

Omnis amicitia est beneuolentia: ergo aliqua beneuolentia est amicitia: tenet consequentia in conuersione per accidens.

Resp.

Conceditur consequens & consequentia. Nam primo modo accepta beneuolentia eadem reipsa est cum amicitia, quamuis paulo latius pateat.

CAP. VI.

An concordia sit virtus? & an potiùs in actione quàm in opinione consistat?

Concordia quid

Concordia differt à consensu.

SVpersedendum est minùs vtilibus & fructuosis veterũ digressionibus in hoc tractatu de concordia, causam iam solũ expendere mihi currẽti licet. Perspicuum est igitur concordiã esse amicorum vinculum, quo ad idem sẽtiẽdũ efficiendumq; in studio vtilis aut honesti pertrahuntur. Errant ergo qui concordiam idẽ penitus cum consensu in opinione esse existimãt: est enim consensus sæpe inter ignotos, at concordia tantũ ad notos pertinet. Præterea non

non ſunt concordes ſecundum philoſophum qui de re qualibet idem ſẽtiunt: vtputa de motu cœleſti, de motu terræ: Siquidem talis conſenſus nihil aut parum ad amicitiam ſpectat: ſed illi propriè & per ſe concordes dicuntur, qui circa ea conſpirant quæ in actionem cadunt, quiq; id agunt & exequuntur de quo in conſultatione conſenſerunt, veluti, vt vtar verbis Ariſto. Ciuitates tum demum concordes ſunt, cum placet omnibus magiſtratus eſſe diligendos, aut ineundam cum lacedęmonijs ſocietatem, aut Pittacum vnum de ſeptem ſapientibus imperatorem eſſe eligendum. Porrò concordare non eſt ſemper idem velle, aut idem intelligere. Hoc probat philoſophus ab exẽplo. Nam ſępè tàm populus quàm optimates eidem volunt præeſſe ciuitati, vnde potiùs ſeditio quàm concordia naſcitur. Poſtremò concordia inter flagitioſos & ſceleratos non viget: quippe illi Euripum in leuitate morum imitantur. Ex his conſtat concordiam eſſe quaſi annexum & adiunctum amicitiæ, adeoq; in actione potiùs quã in opinione hominum conſiſtere & manere: ſed plura de hac re in proxima diſtinctione vide.

Concordare non eſt ſemper idem velle aut intelligere.

Sceleratine queunt eſſe concordes.

Diſtinctio prima & ſecunda quæſtionis.

Concordia ſumitur, vel
- Fuſè, pro quocunq; conſenſu hominum, ſiue in actione ſiue in contemplatione rerum, & ſic non eſt virtus ſed affectio quædam, quæ in vnanimi opinione cernitur. Cæterùm de hac in textu non agitur.
- Proprièidq; bifariam, vel vt eſt
  - Affectus conſentiendi in rebus agendis, & ſic eſt vt anteà diximus proprium amicitiæ.
  - Habitus mouens & inclinans homines ad idem ſentiendum idemq; faciendũ in ſtudio vtilis aut honeſti: & ſic pro virtute habetur, quia malis non conuenit.

Opp.

Concordia definitur mutuus hominum conſenſus ad bona opera exercenda: ſed talis conſenſus eſt effectus virtutis nempè amicitiæ: ergo non eſt ipſa virtus.

Reſp.

Resp.

Consensus accipitur, vel pro { *Actu consentiendi, & sic est affectus virtutis.* / *Habitu, & sic est virtus, vt anteà docetur.*

Opp. contra secundam quæstionem.

Consensus opinionum in consultatione magnam sæpè amicitiam gignit: ergo concordia quæ est comes amicitiæ in opinione aliquando cernitur.

Resp.

Non negatur quin sit concordia in opinione, si communiter sumatur: sed proprie sumpta in rebus agendis potiùs versatur.

CAP. VII.

An benefici vehementiùs diligant quàm diligantur?
An beneficentia rectè definiatur?

TRitum est perire quod facis ingrato, si verò bonis quid benefiat certè non perit. Qui benè merenti non repēdit gratiam, illum (quod satis est) ingratum nomino. Vitam tibi Nero tua mater dedit, cur vitam tollis? cultum animi dedit præceptor, cur occidis? humanum quidem non est si accepto beneficio mens & manus obrigescant: canes, tygres, omnesq; immanes & truculentæ feræ agnoscunt beneficium, solus ingratus viperino progenatus semine non agnoscit patronum. Sed hęc obiter: nam de beneficis, non de ingratis mouetur quæstio. Petit enim philosophus, An benè merentes magis diligant quàm redamentur. Affirmat quidem eos magis diligere. Hanc assertionem primùm à simili probat: Nam vt creditores sperantes lucrum, suorum debitorum vitam & salutem optant: ita benefici expectantes gratiam, suos alumnos vehementiùs diligunt. Huic rationi alia succedit non absimilis: quòd quemadmodum artifices suis ipsorum operibus, & poëtæ suis ipsorum carminibus mirum in modum delectantur: ita benefici incredibili amore prosequuntur illos quibus arcam suæ liberalitatis reserârunt. Præterea cum is cui datur beneficium sit quasi opus bene

bene merẽtis viri, quanto hic gaudio afficitur in animato hoc ſuo opere adornando, facilè quidem dici non poteſt. Nam quãuis remunerationem quidem non expectat cum dederit, reflexio tamen voluntatis in memoriam benefacti mirificè reficit & conſolatur. Beneficium enim dando accipit (vt ait Seneca) qui dignis dedit. Adhuc beneuolentis actio eſt honeſta, acceptio verò beneficij ſolùm vtilis aut iucunda, ſed honeſtum vir bonus vehementiùs diligit: ergo ardentiùs amat quã redamatur. Quid moror? amor benefici eſt melior, eſt longior, eſt conſtantior quàm accipientis redamatio. Eſt ergo melior, quia à virtute fluit: eſt longior, quia in mente boni viri ſedet: eſt conſtantior, quia aduerſę fortunæ ictu non cadit. Poſtremò vt labore acquiſita magis diliguntur, ſicuti liquidò conſtat in amore matris erga filios (quos cum dolore peperit) ita quoniam laborioſius eſt benefacere quàm amari, non mirum eſt ſi benè mẽrentes intentiùs diligant: Labor enim & dolor rem dulcem & pretioſam reddunt. Altera quæſtio, nempe, An beneficentia rectè definiatur, vno verbo reſoluitur. Eſt ergo beneficentia, vel motus appetentis animi ad benè merendum de illis quos diligimus: vel habitus voluntatis, quo mouemur ad benè faciendũ alicui, cuius amore non ſine prudentia & deliberatione capimur.

Beneficium accepit qui dignis dedit.

Quæſtio ſecunda.

Beneficentia quid.

Diſtinctio primæ quæſtionis.

Probatur ꝙ beneficus magis diligat, à

- Similitudine creditoris benè optantis ſuo debitori.
- Comparatione artificis ſuo multum aſcribentis operi.
- Comparatione matris, quæ labore ſuſceptum filium ardentiùs diligit.
- Comparatione benefici qui bonum facit, cum alumno qui bonum accipit.
- Effectu & fine, quia beneficus intendit bonum ſolidum quod amatur propter ſe, accipiens verò intendit bonum vtile aut iucundum quod amatur per accidens.

Diſtinctio ſecundæ quęſtionis in calce ſuppoſitionis liquet.

Opp.

Conſumere pecunias non eſt amabile: ſed beneficus conſumit: ergo non eſt amabile, quo conceſſo magis non diligeret.

Reſp.

Resp.

Non consumit sed vtitur.

Opp.

Omne excellentius est amabilius: sed beneficus est excellentior eo qui beneficio donatur: ergo est amabilior, & proinde magis diligeretur.

Resp.

Conceditur ratio, non tamen sequitur, quòd alumni suos mecænates per se & primariò vehementius diligant.

Opp.

Beneficio cumulatus benè merenti gratiam & honorem (quæ sunt omnium externorum bonorum optima) rependit: ergo magis diligit.

Resp.

Hæc non sunt maiora bona quàm virtus, quam beneficus in dando beneficio respicit: nam hæc propter virtutem tribuuntur, præterea hæc ex occasione per accidens accepto beneficio non primariò & per se persoluuntur.

CAP. VIII.

An philautia vel dilectio sui præ alijs sit licita in bonis & studiosis viris?

PRobatum antè fuit à se charitatem in alium fluere, & in se tandem quasi refluere ac reuocari. Nam vt sphæra in se reuoluitur: ita amicitia veluti per circularem amoris motum in se reflectitur. Otiosa ergo hoc loco non existit quæstio, vtrum vir bonus & studiosus maximè seipsum diligat. Primùm hoc ipsum negare, tum affirmare videtur philosophus. Negat quia amor sui multis probro ducitur: quia delicatulis & flagitiosis solùm obijcitur: quia nemo sibi tantum nascitur: quia deniq; amico æqualis amoris pars debetur: quæ sanè omnia non ita essent, si in bo-

Contra statum quæstionis argumenta philosophi.

no

no viro amor ſui maximè probaretur. Sed omiſſis iſtis obiectionibus quaſi indignis ſolutione ad affirmantem partem quæſtionis accedit Ariſto. probatq; virum inſigniter bonum ſeipſum poſſe maximè ſine culpa & vlla offenſione diligere. Nam quorſũ aliter(inquit)ſunt hæc ſingula prouerbia? Amicus ſum egomet mihi: Vnuſquiſq; eſt nihil aliud quàm mens ſua: Amicus eſt alter ego: vnus animus: Tibiâ genu propius: Omnino non ſapit qui ſibi non ſapit. Mille ſunt alia loca, quæ palàm arguũt maximam delectationis flammam in ipſis prę cordijs naturæ quaſi prunam ſub cineribus ſcintillare. Primũ hunc ſui amorem cuiuis animanti natura dedit, ratio ſuaſit, Philoſophia, quæ eſt rationis norma, approbauit. Sed an vir ſtudioſus ſe maximè diligeret, hoc loco quæritur: agè, de illo ſit dubitatio. Is alijs vt patriæ, patri, amico magis quàm ſibi conſulit: fateor equidem ſi fluxa & caduca fortunæ aut naturæ bona conſideres: imò pro patria vitæ diſcrimen libenter ſuſcipit: quid tum? ergo magis patriam quàm ſeipſum diligit: rationem nego: quid ita? quia hâc vnâ virtutis actione ſeipſum maximè dilexit. Itáne ſe obijciendo morti? quid ni? quomodo quæſo id ſuades? facilè. Quandoquidem quicunque aliquid honeſtè, piè, ac ſtudioſè agit, mentis ſuæ cauſâ id ipſum agit. Sed qui mentem ſuam maximis virtutibus excolit, is quidem teſte philoſopho ſe maximè diligit: ergo vir bonus & ſtudioſus ſeipſum præ alijs maximè quidem diligit. Quare etſi vir inſigniter bonus rẽpublicam, amicum, principem, aliaq; multa ſuæ ipſius vitæ anteponit, libenterq; mortem ne illa periclitarentur oppetit: non tamen ſequitur, ſi verè de amore philoſopheris, vt indè concludas, magis hæc quàm ſeipſum diligere: cum hæc quidem diligat ſolum prout ſunt glorioſa obiecta, in quibus tutandis immortalitatis nomen & laurum quærit. Sed dices, impius eſt qui non magis patriam quàm ſeipſum diligit: verum eſt, ſi in hoc ſenſu capias, vt magis patriam quàm ſeipſum, id eſt quàm vitam, quàm honorem, quàm opes fortunæ diligat: ſed vt magis patriam aut regem diligeret vir bonus quàm mentem, quę eſt ipſe ſapiens, penitus inficias eo.

Vir bonus quomodo ſeipſum patriæ præferre dicatur.

Diſtinctio

Distinctio.

Amor sui est, vel
- Apparens in malis, qui potiùs nimia indulgentia quàm verus amor dicitur. Mali enim seipsos (vt docet in hoc textu Aristo.) potiùs oderunt quàm diligunt.
- Verus in bonis, qui ideò maximus dicitur, quia
  - Ob optimo principio fluit, nimirum à mente.
  - In optimo obiecto laborat, scilicet in virtute.
  - In optimo fine quiescit, nempe in felicitate.

Opp.

Amor sui vt probrum malis obijcitur &c. ergo bonis inesse non potest.

Resp.

Non est verus amor sed effaminata mollities, quæ malis obijcitur.

Opp.

Si amor sui esset licitus in bonis, tum sibi solùm nasci viderentur boni: sed hoc est absurdum: ergo amor sui in illis non est licitus.

Resp.

Virtus mentis anima.

Peccare non licet patriæ causâ.

Peccare est mentem occidere.

Viri boni nati sunt patriæ alijsq; partibus ciuitatis, si vitam, si naturam, si fortunam spectes: at si mentem mentisq; animam id est virtutem spectes, magis eas quàm totam ciuitatem diligere deberet. Nam etsi vitam & opes pro ciuitate effundere oportet, peccare tamen, hoc est (vt docet philosophus) mentem occidere pro patria, nec decet, nec omnino licet.

Opp.

Docet philosophus in hoc capite quòd vir bonus mortem oppeteret pro patria: ergo magis patriam quàm seipsum diligeret.

Resp.

Dat vitam patriæ, vt docet philosophus, sed sibi virtutem (quod est maximum bonum) seruat.

Opp.

Amicus verus non minus amicum quàm seipsum diligeret, vt antè

antè probatum est: ergo magis seipsum non diligeret.

Resp.

Id intelligitur in æqualitate consensus, non in æqualitate ordinis: respectu virtutis, non respectu mentis.

CAP. IX.

Vtrum fœlix indigeat amicis?

AMicitia ad viuos & defunctos, ad miseros & beatos pertinet. Alienum (inquit philosophus) est ab amici officio nullam defunctorum curam habere. Absurdum est omnium bonorum affluẽtiam beatis tribuere & tamen ipsam amicitiam pernegare. Opportunè ergo hic mouet quæstionem, An fœlix omnino indigeat amicis. Primùm arguit ad oppositum, tum pluribus argumentis institutum probat. Arguit hoc modo: Fœlix omnibus bonis est cumulatus, seq; ipso est omnium maximè contentus: ergo amicos non desiderat. Præterea, fœlix est quem Deus diligit: ergo verum est illud, Contra statum quæstionis.

Quid est amicis, cum Deus faueat, opus?

Postremò fœlix est nihil aliud quàm mens sapiens omnibus virtutis luminibus adornata: ergo perituris amicorum subsidijs non eget. His prælibatis rem ipsam agit, firmisq; rationibus affirmantem quæstionis partem defendit: Prima ab incõmodo, secunda à comparatis, tertia à difficili, quarta à simili, quinta ab effectu amicitiæ, postrema à natura studiosi viri ducitur. Ab incommodo, quia absurdum est vt fœlix amicis careat, cum omnibus bonis abũdare debeat. A comparatis, quia magis beati in rebus secundis, vt de alijs benè mereantur, quàm miseri in rebus aduersis, vt adiuuentur, indigent amicis. Quippe melius est (vt ait Seneca) benè mereri quàm alterius accepto beneficio libertatem perdere. A difficili, quia arduum est fœlici monasticam & solitariam vitam degere, præsertim cum natus sit ad societatem & (vt ita loquar) ad ciuitatem factus. A simili, quia vt mu[illegible]orũ aures suauibus sonis permulcentur, offenduntur q; cõtra[illegible]: Pro statu quæstionis. Fœlix indiget amicis.

ita fælices honestis amicorum actionibus delectantur, turpemq; malorum vitam oderunt & execrantur. Ab effectu amicitiæ, quia ex vita victuq; communi inter bonos exercitatio quædam virtutis secundum Theognidem optimum illum Dei contemplatorem oritur: is enim sic ait,

Bonorum consortio efficimur boni.

Virtutem ex doctis disces, verumq; laborem:
Improbus inficiet teq; animumq; tuum.

A natura boni & studiosi viri, quia & se conseruari suiq; simile vi naturæ coactus quærit. Sed quid melius te conseruat quàm amicitia? quid tibi similius esse potest quàm amicus? Est enim amicitia possessio tui. Est amicus tui imago vel potius alter ipse. Caret ergo fœlix seipso si amico careat, hoc est si amicus desit. Nam in amico seipsum quasi videntem videt, loquentem audit, sapientem colit. In hac vita ergo beatus non est, qui non amicis eget. Non nego tamen quin aliqui in hac vitâ sint quasi non essent, ijdemq; in contemplatione virtutis beatissimi: qui sanè excelsius diuiniusq; quiddam meditantes naturâ humanâ, non tam homini amicitiâ, quàm Deo charitate adiungi & copulari student. Sed de his in decimo lib. Ethic. pluribus disputabitur.

Contemplatiuus hominum amicitiam non quærit.

Distinctio.

Fœlix est, vel
- Verè contemplatiuus, qui absolutè suis ipsius internis bonis est contentus, perpetuò studens (omnibus istius vitæ curis sepositis) Deo summo & incommutabili bono adhærere.
- Verè actiuus, quem amicis egere probat philosophus in textu sex argumentis,
  - Ab incõmodo
  - A comparatis
  - A difficili,
  - A simili,
  - Ab effectu,
  - A natura boni viri.

  Horum rationes in suppositione ordine perspicuæ reddũtur.

Opp.

Fœlicitas est sufficiens bonum per se: ergo amicis non indiget.

Resp.

Est sufficiens bonum internè non tamen externè semper. Alij respondent

respondent argumentum non tenere, quia amicitia est quoq; internũ bonum fœlicis. Est enim amicitia virtus quâ fœlix ornari debet.

Opp.

Arist. in primo politicorum Heremitas & solitarios homines in contemplatione totos defixos omnibus mortalibus videtur anteponere: Nam illic meliores illos cunctis hominibus nominat: sed tales sunt beati & amicis non indigent: ergo verè fœlices amicis non indigent.

Resp.

Respondet Boëtius tales vix homines propter raritatem & excellentiam virtutis secundum philosophum appellari: splendor enim & quasi diuinitas virtutis homines diuos reddit. De his, vt ait, non agit Arist. Sed si placet respondeo quòd duplex sit actio amicitiæ: immanens quæ potest esse in beato erga omnes bonos, quamuis cum illis non versetur: transiens, & sic relicta externa specie curâq; istius mundi, amico vitæ suæ externo socio non eget.

Opp.

Probat philosophus ab essentia boni viri, quòd fœlix indigeat amicis: sed essentia boni viri ab essentia contemplatiui fœlicis non differt: ergo si secundum essentiam suam vir bonus indigeat amicis fœlix cõtemplatiuus indigebit.

Resp.

Etsi vis huius argumenti retundatur, si dicam virum bonum actiuè hîc solùm intelligi: Respondeo tamen contemplantem beatum omnes bonos verè diligere, eisq; vt obiectis internæ suæ amicitiæ vti ac delectari.

Opp.

Omnes bonos contemplatiuè fœlix non nouit: ergo eos nec vt amicos diligit, nec illorum amicitia delectatur.

Resp.

Non nomine sed animo, non facie sed specie tales esse nouit, & hoc satis est ad internam amicitiam, sæpe enim illos charitate amplectimur quos nunquam vidimus.

Opp.

Amicitia est tantum inter duos: ergo non videtur fœlix amicis seu potiùs amico indigere.

Resp.

Aliud est de numero & existentia, aliud est de natura & essentia amicitiæ agere. Natura enim eiusdē hoc modo accepta ad plures diffundi potest, ad duos tamen spectare dicitur. Quia etsi myriades inuidorum per forum vbiq; volent, rarissimè tamen amicorum reperiuntur paria.

CAP. X.

An in quouis genere amicitiæ plurimi sint conciliandi amici?

ACtum agere molestiam, idem sæpius disputare tædium studioso lectori parit: ne ergo nimis multus ac molestus videar, hanc quæstionem, quam antea obiter discusseram, nunc paucis attingam. Quæritur, An in quouis genere amicitię plurimi sint conciliandi amici? hoc est, si rectè interpreteris, An inter plures quàm duos amicitia existat? In amicitiâ propter vtile paucos parandos esse docet Arist. & quia damnosum est elargiri multis, & quia laborioſum est plurimis inseruire. In amicitiâ propter voluptatem suscepta idipsum ostendit, quia iucundis amicis rarò nō secus ac condimentis in splendidè apparatis epulis & conuiuijs vti oportet. In amicitiâ deniq; propter virtutem fieri inquit non potest vt plurimi simul colantur amici: difficile enim est & rebus prosperis gaudere, & aduersas grauiter cum multis ferre. Hoc probat experientia, quia si magna & excellens sit amicitia, ea vni cum paucis intercedat necesse est: numerosam enim amicorum turbam virtutis excellentia negat, amoris etiam gradus & vehementia negat. Reperiuntur tamen multi qui multis placent. Reperiuntur quidem, sed hi potiùs affabiles & placidi quàm fideles & amici nominantur.

Probat in omni amicitiæ genere pluribus amicis opus non esse.

Distinctio huius quæstionis antè traditur libro octauo capite sexto.

Opp.

Opp.

Antè tractatur hæc quæstio: ergo otiosè hîc iterum de illa agitur.

Resp.

Antè tractatur solùm speciatim quoad amicitiam absolutam & per se, hîc verò generatim quoad omnes species amicitiæ.

Opp.

Concessum est in amicitia vtili & amatoria plurimos esse posse, qui vtile & iucundum quærunt; sunt enim multi parasitorum greges & armenta: ergo malè hoc loco contrarium docet Arist.

Resp.

Non docet sed hoc suadet, ne plures propter incommoda sequutura admitterentur.

Opp.

Quo bonum communius eò melius, & vis vnita fortior, vt docet prouerbium: sed si plures sint veri amici bonum est communius, vis q; charitatis vnita fortior: ergo in verâ amicitiâ plures sunt conciliandi amici.

Resp.

Quò bonum communius eò melius, si fieri id quidem potest commune: vnita vis fortior in bonis, si talia sint quæ vniantur, at hoc excellens bonum amicitiæ in summo gradu positum, sic plurimis communicari non potest, vt plurimi amici inter se excellentes fiant. Est tamen in verâ amicitiâ boni influentia quædam multis vtilis & fructuosa: nam vt solis splendor multis syderibus: ita fructus amicitiæ multis hominibus communicatur. Sed vt solis splendor tantùm essentialiter soli inest, quamuis eiusdem vis in multa fluat: ita excellens amicitiæ essentialiter paucis conuenit, quamuis eiusdem fructus in multos tendat: vir enim insigniter bonus vt modò diximus omnes bonos vehementer diligit.

Bonum quo cõmunius eo melius.
Vis vnita fortior.

CAP. XI.

An magis in aduersis quàm secundis rebus desiderentur amici?
An præsentia amici sit semper iucunda in vtraq; fortunâ?

Amici desiderantur magis in secundis rebus quàm in aduersi, si virtutem spectes: contra verò, si necessitatem respicias.

ECtè Terentius, omnes (inquit) cum secundæ res sunt, tum maximè secũ meditari oportet, quo pacto aduersam ærumnam ferant. Risus enim fortunę sæpe magis quàm fletus nocet, quippe securitatis crepundia incautos fallũt, somniantes perdunt. Quæstio ergo haud facilis hoc loco mouetur, An magis in aduersis quàm secundis rebus desiderentur amici? cum constet quidem in vtrâq; fortunâ desiderari illos, si necessitatem spectes, magis in miseris; si virtutem ac honestatem, magis in prosperis rebus amicos requiri hìc ait philosophus: siquidem cadentes subsidium vitæ, florentes ornamentum virtutis quęrunt. Agnosco equidem flebilem statum miseri & deiecti hominis amicis indigere: Nescio tamen an in regno voluptatum positus vehementius eisdem egeat. Celsę grauiore causu decidunt turres: nam alta ruunt præcipitantiùs: inflata fortuna superbiam, humilis prudentiam gignit; magis ergo vt mihi videtur amici in amænitate quàm in procellâ & tẽpestate fortunæ desiderantur. Cum enim aureus Nylus fluit, cum sol splendet, animus plerumq; humanus periculosè dormit: tum quidem opus est fide, opus consilio, ne per dulcem quasi soporem cum tui obliuione pereas. Quorsum quæso assistunt regibus tot sapientes & vigilantes consules in omni imperio? nonnè vt fidelium amicorum loco, de florente statu & fastigio rerũ principes admonerent? quòd si principes maximè in summâ affluentiâ omnium amicitiâ egeant propter consilium, non est dubitandum, quin omnes & singuli in rebus fortunatis potiùs quàm aduersis amicos peterent propter virtutem; propter virtutem dico, partim vt beneficè agant & delectabiliter viuant cum illis, partim verò vt illorum ingenio, fide, consilio freti suâ ipsorum fœlicitate certiùs perfruantur.

fruantur. De altera quæstione pauca admodum sunt adijcienda, nempe quòd præsentia amici sit semper in vtraq; fortunâ delectabilis: nam cum amicus sit alter ipse, incredibile est quanta vis delectationis à sensu in animum præsente amico fluat. Prætereà cum amicus sit pars tui, & particeps tecum tam boni quàm mali, monstrum esset lugere si verus amicus adsit. Postremò amicus est custos consilij, animiq; quasi possessor tui, quo an aliquid sit iucundius in hâc vitâ, nemo vt opinor potest definire. At quæris, An magis in aduersis quàm prosperis rebus amicus nos consoletur? Stoicè hîc nihil defendam, existimo tamen maiorem in secundis quàm in aduersis consolationem ex præsentia amicorum percipi. Nam etsi amicus certus in re incerta cernitur, & Nullus ad amissas ibit amicus opes, si tamen iucundam virtutis non necessitatis actionem expenderis, inuenies quidem hanc ab illa multis gradibus superari. Nam in afflictis rebus oppressus præsente amico solùm reficitur, idq; quia opem sperat: cæterùm in serenâ fortunâ vterq; amicorum incredibili voluptate afficitur, idq; solum virtutis causâ. Vt ergo serenior dies est lucente sole, si omnis remoueatur nubes; ita amænior consolatio est præsente amico, si res aduersæ dispellantur, ad quas vt in textu docet philosophus rarissimè amicos inuitare oportet.

Amici præsentia plurimùm iuuat in vtraq; fortuna.

Dubitatio.

Ad res aduersas amicos ne inuites.

Distinctio primæ quæstionis.

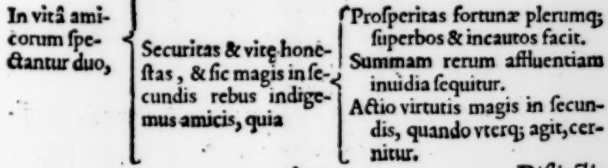

Distinctio secundæ quæstionis.

Præsentia fidelis amici in vtrâq; fortunâ iucunda est, vel
- Necessitatis causâ, & sic magis nos cõsolatur in aduersis.
- Securitatis & virtutis causâ, & sic delectabilior in rebus prosperis habetur, quia vterque amicorum, quanta sit in virtute delectatio, sine vllo dolore & luctu percipit.

Opp.

Magis desiderari amicos docet philosophus in rebus aduersis quã in rebus secundis: ergo contrarium hoc loco male defenditur.

Resp.

Intelligit quoad necessitatem non quoad securitatem vitæ: nam minùs tuta & secura est alta quàm humilis, prospera quàm abiecta fortuna.

Opp.

Lugere debet amicus cum oppresso amico: ergo eiusdem præsentia non videtur esse in rebus aduersis iucunda, nisi gaudium & luctus simul vni & eidem conueniant.

Resp.

Quamuis luget amicus in rebus asperis cum amico, delectatio tamen ex præsentia vtriusq; magis interne angetur.

Opp.

Non minùs spectatur honestas in asperâ fortunâ quàm in secundâ: ergo illa distinctio necessitatis & honestatis male in textu excuditur. Antecedens probatur, quia in calamitate amicitia maximè probatur.

Resp.

Virtus consideratur, vel quoad
- Essentiam, & sic non minùs cernitur in rebus asperis quàm secundis.
- Existentiam, & sic magis lucet in rebus prosperis, quia
  - Liberior, nam nullam necessitatem habet.
  - Communior, nam vtrig; conuenit.

Opp.

Præsentia amici non tollit causam doloris, putà morbum aut mortem patris: ergo non consolatur.

Resp.

Etsi extrinsecus non tollit, intrinsecus tamen diminuit. Nam efficit vt amicus minùs de obiecto tristitiæ cogitet.

Opp.

Opp.

Lachrymis præsentis amici alterius amici vulnera recrudescũt: ergo præsentia amici in calamitate potiùs auget quàm tollit dolorem.

Resp.

Vulnera amici potiùs alterius lachrymis curãtur, propter mirificam voluptatem quam ex præsentia amici concipit.

CAP. XII.

An maximè sit expetendum vnà cum amico viuere?

MAxima vis amicitię (vt rerum omnium) in vsu ponitur, hic verò vsus est vt serenissimã amici frontem (in qua mens pingitur) sępe contempleris. Ferunt ex oculis amantem; concludit hîc philosophus ex aspectu amicũ plurimùm recreari: oculi enim amicorum sunt quasi fenestræ, per quas apertas omnes animi latebras & recessus nõ secùs ac si esseimus illic intuemur. Absurdum ergo illud non est, quo tanquam epiphonemate concludit hunc librum Arist. nimirum quòd in verâ amicitiâ maximè sit expetendum vnà cum amicis viuere. Nam vt periti gubernatoris prestẽtia nauem in portum ducit, absentia periculum naufragij facit: ita aspectus & consolatio amici summam animi quietem, distractio verò metum ac obliuionem parit. Hoc probat philosophus primùm ab ipsâ naturâ amicitiæ, tum à proprietate cuiusq; hominis, postremò à consuetudine vitæ: A naturâ amicitiæ, quia est quædam vnius cum altero communitas: A proprietate cuiusque, quia suus cuiq; est in seipso optabilis sensus, ergo etiam in amico qui est alter idem: A cõsuetudine vitæ, quia vt sapientes cum philosophis, vt vinolenti cum bibulis, vt stulti cum otiosis, omnesque deniq; id genus alij cũ sui similibus peroptãt totos dies & ætates cõterere: ita studiosi amici cum suis amicis discupiunt vitã sine vllo diuortio in perpetuũ transigere. Hoc docet Arist. non quòd non possit esse fidelis amicus, loco si absit; sed quòd inter vota omnia & optata hoc vnũ vel maximũ esse debeat, vt si fieri possit, amicus sub eodẽ quasi tecto amico perfruatur. Vnũ nũc superest

Cum amico vnà viuere, summopere expetendum est.

Consortium malorum non potest esse fida amicitia.

vt cum philosopho lectorem moneamus nullum malorum consortium esse amicitiam: vitandà ergo est prauorum consuetudo, nam labem & contagium habet. Aspidē sub lingua, venenum sub hamo dissimulator offert: si tetigeris dormiendum, si gustaueris pereundum erit. Est enim in tali amicitiâ frons sine corde, fraus sine fide. Quid multis? sit ergo hæc conclusio: malorum amicitia amicitia non est: nam leuis est, fraudulenta est, pernicioſa nunc est & semper erit.

Distinctio.

Duplex delectatio ex amicitiâ nascitur, vel
- Interna, quæ aspectum amici semper non requirit, vt antea probauimus.
- Externa, quæ præsentiam amici maximè desiderat, quia
  - Amicitia quoad existentiam est communicatio vnius cum altero.
  - Amicus est alter idem, in quo est maxima delectatio.
  - Amicus præsens magis quàm absens iuuat & consolatur.

Opp.

Fœlicitas est maximè expetenda: sed viuere cum amico non est fœlicitas; ergo viuere cum amico non est maximè expetendum.

Resp.

Per maximè expetendum, maximè iucundum & delectabile hoc loco intelligitur, & sic est maximè expetendum cum amico viuere, si existentiā & necessitatē vitæ, non si essentiam & perfectionē virtutis & fœlicitatis spectes; quæ per se & vi suâ maximè expetuntur.

Opp.

Magis est expetendum habere longè absentem amicum quàm cū amico misere & infortunatè simul viuere: ergo viuere vnà cum amicis non est maximè delectabile.

Resp.

Argumentum non sequitur, nam fidus amicus necessitatē amici respicit, maximéq; tum cum opus est reficit ac consolatur. Nam quāuis, vt antea docuimus, præsentia amici sit maximè iucunda in rebus prosperis, si libertatē actionis in vtroq; consideres: premente tamē necessitate medici loco est verus amicus, qui pharmaca consilij & solatij prudenter & opportune propmet. Sed satis hæc dicta sint de amicitia.

Laus Deo.

LIBER DECIMVS.

CAP. I.

An nihil latiùs pateat in humana vita quàm voluptas? An falsa & periculosa sit oratio veritatis si vita non respondeat?

SENATVS PHILOSOPHORUM in hoc vno consentiunt, quòd sit vnum in moribus summum bonum, cuius intuitu mens humana, vt cœlum motu perficeretur. Hoc bonum in primo libro quasi signum currentibus stadium istius vitæ sapienter propositum fuit, vt omni sudore omniq; periculo alacriter suscepto, virtutis tandem palmâ id est verâ beatitudine perfrueremur. Maior enim virtus est in fine alliciendi hominem, quàm in magnete attrahendi ferrum. Hoc fine proposito subiectum & medium discutiuntur. Subiectum homo est, medium virtus: Summa ergo omnium Ethicorum in his tribus consistit, nempe in obiecto, quod est fœlicitas: in subiecto, quod est capax fœlicitatis: in medio, quo hæc demùm fœlicitas comparatur. In obiecto considerantur duo: actio de qua in primo, contemplatio de qua in hoc lib. agitur. In subiecto præcipuè spectãtur tres animæ potentiæ: appetitus, qui affectibus: voluntas, quæ virtutibus moris: & intellectus, qui virtutibus mentis subijcitur. In medio explicantur ordine singulæ virtutes cum illarum oppositis & extremis, vt illis vtendo, hæc fugiendo fœlicitatem de qua nunc agimus perfectiùs contemplemur.

Summa horum decem librorum succinctè & præclarè explicata.

Hinc

Hinc fœlicis memoriæ patres ordinem tractandi sacra oracula meo iudicio didicerunt, qui primùm de Deo, qui est obiectum sacræ philosophiæ: tum de subiecto, nempe homine lapso: postremò de medio, id est de gratia in Christo disputant: vt in sententiarum magistro & Thoma miraculis certè eius ætatis in qua scripserunt, constat. Sed quorsum est hæc digressio? certè si sit digressio, huc tendit: vt intelligas vno verbo & res & rerum ordinem quę in his libris Ethicorum pertractantur. Sed quæris quid agat philosophus in hoc postremo libro? definit tandem nobilissimam illam beatitudinem, quæ in sola contemplatione rerum diuinarum lucet. Cæterùm anteaquam ad illum scopum disputationis venit, fructuosa quædam de voluptate præcepta tradit, de qua agendum esse accuratiùs, in primo hoc cap. quatuor rationibus concludit philosophus: Primùm, quia est coniunctissima naturæ humanæ: secundò, quia vis maxima in ea est ad virtutem, si honestis rebus lætari instruamur: tertiò, quia latissimè per omnes partes vitæ diffunditur: nam quæ sunt iucunda sequũtur omnes, molesta fugiunt: postremò, quia de re nulla inter philosophos maior aut vehementior est contẽtio: quippe aliqui crediderunt esse summum bonum, aliqui verò esse summum malum, aliqui iterum nec bonũ nec malum, postremò aliqui diuerso respectu & bonũ & malũ esse defendunt. Inter istas opiniones secunda hoc loco ab Aristo. reprehenditur. Nã si doceas voluptatẽ esse summũ malum, viuendum est inquit sine voluptate ne vita sermoni non respõdeat. Quis enim mortaliũ est qui voluptatem non sequitur? Hoc certè si fiat. i. si facta tua dictis non respondeant, rapis imperitam multitudinẽ ad scelus, cuius ingenium exemplo vitę potiùs quàm sermone commouetur. Oratio tamen si vera sit, vt ait philosophus, no solùm ad intelligendum, verùm etiam ad viuendum plurimùm valet: vera autem tum quidem videtur multitudini, cum id facias quod docueris.

Argumentum huius decimi libri.

De voluptate cur hic fusius agendum.

Voluptas non est summũ malum.

Voluptatem omnes sequimur.

Factis potiùs quàm dictis vulgus ducitur.

Oratio quæ vera.

Distinctio primæ quæstionis.

Nihil latiùs patet in humana vita quàm voluptas, quia est
- Insita à natura,
- Per omnes partes diffusa,
- Siue voluptate nec mens virtutem nec corpus affectu habet.

Distinctio.

Distinctio secunda.

Falsum & periculosum dicitur aliquid duobus modis, vel

- Opinione multitudinis, & sic oratio virtutis si vita non respondeat falsa & periculosa videtur: ratio est, quia multitudo plerumq; sensum sequitur, cuius non est (vt in textu ait Aristoteles) de rebus subtiliùs iudicare.
- Constitutione rei, & sic oratio veritatis non est falsa, nam sæpe flagitiosi id voce & lingua docent, quod facto & vita negant.

Opp. contra primam quæst.

Multa, vt oratio, sensus, affectus æquè latè patent in vita humana: ergo voluptas quæ sæpè dolore tollitur latissimè non patet.

Resp.

Latissimè patere dicitur non quòd non aliquando minuatur, sed quòd inter affectus naturales ea vna est quam ipsa maximè natura sequitur.

Opp. contra secundam.

Verum & falsum à rebus quæ sunt in oratione dependent, vt docet philosophus in antepræd camentis: ergo non à vita vt hoc loco docetur.

Resp.

Patet solutio huius argumenti in distinctione, si diligentiùs expendatur.

CAP. II.

An summum bonum per additionem alterius boni fiat melius?

Eudoxi rationes pro voluptate, nempe quòd sit summum bonum

EVdoxus vir quidem præstanti & singulari tẽperantia voluptatẽ summũ bonũ (vt hic ait Aristo.) constituit, suamq; opinionẽ quatuor syllogismis sic confirmauit. Quicquid omnia appetunt idipsum est summum bonum: sed omnia voluptatem appetũt: ergo voluptas est summũ bonum. Prẽterea id summum bonũ est in quo omnia quiescunt: sed omnia quiescũt in voluptate: ergo illa est summum bonũ. Adhuc quicquid opponitur dolori, q̃ est sũmum malũ, idipsum est summũ bonũ: sed voluptas opponitur dolori, q̃ est summũ malũ: ergo voluptas est summũ bonũ

Postremò

postremò quicquid perfectum bonum & excellentius reddit per sui additionem, idipsum est summum bonum: sed voluptas perfectum bonum excellentius reddit per sui additionē: ergo est summum bonum. Hic introducit Aristotcles Platonem vires istarum ratiocinationum eneruantem. Sed quoniam copiosiùs de ijsdem in septimo libro disputauerim, lectorem diutius in hac quæstione non morabor. Vnum tamē est in hoc textu quod Eudoxus asserit & Plato negat, nimirum summum bonum per additionem alterius boni melius fieri. Eudoxus vt probet voluptatem suam esse summum bonum hanc intriuit sententiam, quòd quicquid faciat tale illud ipsum est magis tale: sed voluptas in omni gradu facit bonum: ergo voluptas est magis bonum. Hæc ratio per Platonem inuertitur ab exemplo, quia prudentia est magis expetenda quàm voluptas, etiamsi cum prudentia illa quidem sit copulata. Videas hic Aristo. ludentem cum vmbra præceptoris sui: nam potiùs quàm Platoni cederet hoc loco Eudoxi sententiam & paradoxum aliqua ex parte defendit. Siquidem dicit accessione alterius boni summum excellentius fieri, probabiliusq; Eudoxum in sua assertione quàm Platonem in negatione posse defendi.

Aristoteles ne Platoni cedat, cum Eudoxo paradoxum affirmat.

Melius fit bonum duobus modis, aut
- Essentialiter, accessione alterius interni boni: & sic summum bonum melius non fit, quia est omnium vltimum & perfectissimum.
- Contingenter, additione alterius externi boni: & sic summum bonum melius id est ornatius & splendidius redditur per accessionem voluptatis & fortunæ.

Opp.

In primo, secundo, tertio, & septimo libro multa egit philosophus de voluptate: ergo otiosa videtur nunc alia de illa institui disputatio.

Resp.

In primo probat Aristo. quòd non sit fœlicitas actiua, quia est communis hominibus cum belluis. In secundo probat quòd sit communis obiectum virtutum, in cuius moderatione versatur omnes virtutes. In tertio materiam temperantiæ esse ostendit. In septimo ad continentiam & incontinentiam comparat. In hoc denig, ad contemplationem mentis necessariam esse concludit. Non est ergo otiosa eiusdem in eos libros

libris tractatio, cum in singulis locis tractationis habetur distinctio.

Opp.

Si addas prudentiæ in Socrate sapientiam, bonum illud prudentiæ essentialiter sit melius: ergo accessione alterius boni bonũ melius fiat.

Resp.

Hæc ratio non concludit propositum. Nam queritur, An summum bonum additione melius fiat? quod negatur ideo quia est summum, cui ad existentiam multa, ad essentiam vero nulla adds possunt vt fiat melius.

Summo bono ad existentiam multa, ad essentiam nulla addi possunt.

CAP. III.

Vtrum voluptas sit motus?
An dolor sit indigentia eius quod est secundum naturam?
An voluptas sit expletio eiusdem?
An voluptas obscæna sit delectabilis per se?
An voluptates specie differant?

MIraris fortasse & non iniuriâ, cum videas ex vno eodemque cap. tot quæstiones moueri: scrupulus autem hic nullus erit, si ex singulis penè conclusionibus, vnam eximi studiosiùs attenderis. Simul quidem omnes proposui, quia simul tractãtur: pauciſſimis vt vides explicui, quia refutatione, quam apud philosophum aliquando suspicor; non demonstratione, quam semper in illo admiror, discutiuntur. Refellit hic diuinum Platonem: cui, etiamsi magister fuit, togam philosophi excellentis inuidet. Prima conclusio hui' cap. est, quòd voluptas non sit idcirco mala, quia qualitas non est, vt quidam dixerunt: quippe tum sanè actiones virtutum essent malæ, cum inter qualitates non numerantur. Secũda est, quòd ideò voluptas non sit praua quia intentionem capit ac remissionem, tum enim virtutes ipsæ essent malæ quæ intenduntur ac remittuntur. Tertia est, quòd voluptas non sit motus, quia neq; velocitas neq; tarditas, quæ sunt propriæ affectiones motus voluptati competunt. Quarta est, q̃ neq; dolor sit defectio, nec voluptas sit expletio eius quod est secundum naturam. Ratio est, quia ambo sunt affectus

Quòd voluptas non sit motus.

affectus naturæ cõuenientes quamuis voluptas magis quàm dolor eidem conueniat. Quinta eſt, quòd obſcænę voluptates non ſint per ſe & vi ſuâ iucundæ & delectabiles. Nam vt ægrotis amara dulcia, & lippis alba nigra apparent: ita quæ ſunt verè delectabilia hominibus deprauatis & corruptis maximè triſtia, quæ verò ſunt obſcæna maximè iucunda eſſe videntur. Poſtrema eſt, quòd voluptates inter ſe vt voluptatum obiecta ſpecie differant: alia enim eſt voluptas temperatis, alia liberalis, alia cuiuſq; prout quiſq; rerum ſtudio ac deſiderio trahitur. Iuxta illud,

Voluptates ſpecie differunt.

Naturæ ſequitur ſemina quiſq; ſuæ.

Harum omnium quæſtionum diſtinctiones ſigillatim ne expectes, nam ſatis antè in 7. lib. diſcutiuntur hæc omnia.

Diſtinctio primæ.

Voluptas conſideratur, vel
- Materialiter, pro obiecto voluptatis.
- Formaliter, idq; vel
  - Pro affectu, & ſic non eſt motus.
  - Pro actione, quæ delectatio dicitur, & ſic motꝰ animi in rhetorica Ariſt. definitur.

Opp. contra primam quæſtionem.

Omnis affectus eſt motus animi: ſed voluptas eſt affectus: ergo eſt motus.

Reſp.

Omnis affectus eſt motus ſuſe ſumptus non ſtrictè, vt hîc in tertio phyſicorum ſumitur, vbi actus entis in potentia definitur.

Opp. contra ſecundam & tertiam.

Deficiente eo quod naturæ eſt accommodatum dolemus, præſente autem eo gaudemus: ergo dolor eſt defectio vel indigentia eius quod eſt ſecundum naturam, voluptas verò eiuſdem expletio & abundantia.

Reſp.

Non cohæret ratio. Nam quamuis dolor indigentiam delectabilis, voluptas copiam eiuſdem ſequitur: non tamen rectè concluditur quòd ſint ipſa indigentia vel expletio, ſed potiùs affectus animi ſequentes iſta.

Opp. contra quartam.

Voluptas obſcœna expetitur à multis: ergo eſt delectabilis. Nam triſte & acerbum nemo expetit.

Reſp.

Resp.

Aliquid est delectabile, vel
- *Per se, & sic vera bona animi sunt solum iucunda.*
- *Per accidens, & sic turpes voluptates apparent delectabiles, quæ tamen propter nigram (vt aiunt) candā exitum q; miserabilē reuera acerbissimæ habeantur.*

CAP. IIII.

An voluptas mentis sit perfectissima?
An voluptas actionem impediat vel perficiat?

Voluptatem non esse motū.

IPsum in fronte huius capitis agit philosophus, quod in calce alterius egerat: probat enim voluptatem non esse motum, idq; ab affectione, multipliciq; exemplo motus. Ab affectione, quia omnis motus fit in tempore, quod in voluptate non contingit: à multiplici exemplo motus nempe visionis, structurę, atq; ambulationis, in quibus successio partium est, quæ in voluptate non cernitur. Sed vt hic ipse ait multò subtiliùs in libris physicorum quàm hoc loco de motu agitur. Omissa igitur omni cum alijs philosophis contentione gradatim ad sublimiora festinandū nunc est. Quæstio ergo hic non inutilis mouetur, An voluptas mentis sit omnium perfectissima? verbo respondetur esse. Probatur verò à diuinitate, vt ita loquar, subiecti, ab excellētia finis, à perpetuitate simplicis, puræ, & immixtæ actionis, in qua pulcherrima hæc voluptas continetur: subiectum est mens ipsa diuinitus data, virtutibus exculta, æternæ rerum diuinarum contemplationi, vt ita dicam, consecrata: finis est supra quàm dici potest delectabilis illa primæ causæ veræq; fœlicitatis contemplatio: Actio est non corporis sed mentis, eademq; non fluens sed constans, non transiens sed immanens, non ad tēpus sed æterna & immortalis. O quāta & quā incredibilis est verè contemplantiū voluptas? qui relicto hoc gyro fluctis & refluentis fortunæ, se totos in studio tam diuinæ beatitudinis abdiderunt. Sed heu nimis multi sunt hodie qui etsi alas mentis habent, cum domesticis corpulētis & saginatis auibus sē per deorsum cadunt, somniantes quidē plus voluptatis

Voluptas mentis est omnium perfectissima, idq; probatur varijs argumentis.

voluptatis percipi in ſenſu quàm in mente, plus in aureo fortunæ ſtercore quàm in ſplendido virtutis ſtudio, plus deniq; in veneris palæſtra quàm in veræ fœlicitatis arce & pallatio. Sed cæcutientes toto cœlo errant: nam vt hîc docet philoſophus, illa voluptas eſt perfectiſſima, quę ad pulcherimum obiectum animi refertur: ſed mentis probè affectæ talis eſt voluptas: ergo mentis voluptas eſt perfectiſſima. Altera quæſtio, quæ agitata eſt, ab hac nunc diſcuſſa quodãmodo depẽdet, ſcilicet, An voluptas perficiat actionem? Si enim voluptas ſit quaſi pulſus in omni actione humana, cademq; comes & vt ait philoſophus aliquo modo finis, neceſſe eſt vt actionem perficiat, nam pulſus eſt vt mouet, comes eſt vt conſeruat, finis deniq; eſt vt allicit & conſummat actionem: voluptatis enim cauſà aguntur omnia. Sed cautè intelligi hic debet philoſophus, cum voluptatem aliquo modo finem eſſe concludat. Non inquit voluptas perficit actionem vt habitus, ſed vt quidam finis. Adde id quod in textu ſequitur, nam vt externa pulchritudo quæ eſt quodãmodo finis actionem naturæ: ita delectatio actionem humanam perficit: quaſi diceret, voluptas eſt bonum concomitans fœlicitatem: voluptas eſt finis non per ſe & vi ſua, ſed aliquo modo, quia in actione beati hominis aliqua ex parte intenditur, ipſumq; fœlicem perpetuò vt lux ſolem concomitatur. Alij reſpondent voluptatem finem quidem eſſe non autem animi ſed naturæ.

Voluptas quomodo dicatur actionem perficere.

Diſtinctio primæ quæſtionis.

Mens conſideratur, vel vt eſt
- Benè affecta, & ſic eius voluptas eſt perfectiſſima, propter
  - Diuinitatem naturæ ſuæ, quæ ei à Deo conceditur.
  - Excellentiam finis, quam cõtemplatur.
  - Simplicitatem actionis, quæ rerum diuinarum ſtudio initiatur.
  - Perpetuitatẽ ipſius delectationis, quâ homo fœlix afficitur.
- Corrupta & deprauata, & ſic eius delectatio peſſima habetur, vt in peccato & ignorantia.

Diſtinctio

Distinctio secunda quæstionis.

Voluptas dicitur perficere actionem, quia vt
- Efficiens causa mouet ad agendum.
- Instrumentalis causa actionem continet.
- Finis fortuitus actionem absoluit.

Opp.

Perfectior est ea voluptas quæ in perfectiore subiecto & medio ponitur, sed voluptas voluntatis in perfectiore subiecto & medio ponitur quam voluptas mentis: ergo voluptas voluntatis est perfectior voluptate mentis, & proinde voluptas mentis non est perfectissima. Minor probatur quia voluptas voluntatis habet ipsam voluntatem pro subiecto, & charitatem pro medio in relatione ad summum bonum.

Resp.

Negamus voluntatẽ esse perfectius subiectum mente, aut charitatem perfectius medium sapientiâ in relatione ad fœlicitatem contemplatiuam, de qua hîc agitur: quippe mens quid sit faciendum in hoc bono acquirendo præscribit, eamq; secundum normam rectæ rationis dirigit.

Opp. contra secundam quæstionem.

Illud quod impedit prudẽtiam omnium actionum moderatricem, actionem non perficit, sed voluptas impedit prudentiam, vt probatur in 6. Ethic. ergo actionem non perficit.

Resp.

Nihil mouet hæc ratio. Nam Arist. illic de mala, hîc de studiosa voluptate disputat.

Opp.

Actio studiosa est perfectior voluptate: ergo voluptas eam non perficit. Nam sic perfectius ab imperfectiore perficeretur.

Resp.

Non est absurdum vt perfectius ab imperfectiore perficiatur fortuitò & extrinsecus. Nam sic accidentia perficiunt substantiam. Perfectio accidentalis.

CAP. V.

An voluptas vnius virtutis aut potentiæ voluptatem alterius tollat vel impediat?
An voluptates illæ solùm veræ habeantur quæ actionem studiosi & beati perficiunt?

Oluptates hîc distinguit philosophus in bonas, malas, & medias: bonæ sunt quæ virtutem, malæ quæ prauitatem naturæ, mediæ quæ necessitatē ortus & nutritionis spectant. Has specie inter se pro diuersitate rerum & actionum, quibus insunt, differre in principio huius capitis demonstrat. Sed quoniam sæpe de hoc voluptatum discrimine diximus, quæstiones eas solùm discutiemus quæ nunc proponuntur. Prima est, An voluptas vnius potentiæ voluptatem alterius tollat aut diminuat? Vt probet Arist. voluptates specie differre, quia obiecta, actiones & potentiæ quibus insunt specie distinguuntur, hoc addit; quòd voluptates aliquando inter se adeo pugnent, vt vna alteram sæpè excellat: Verbi causâ, qui tibiarum cantu tenentur non possunt verba, quæ interim fiunt, aduertere, maximè cum tibicinem modulantem audiant: quippe maiorem voluptatem ex numeris capiunt quàm ex præsenti actione: voluptas igitur, quam parit tibiarum numerus, eam labefactat voluptatē, quæ in oratione versatur. Similiter nimiæ voluptates corporis omnem delectationem virtutis tollunt. Non minùs ergo voluptas voluptatem aliquando quàm dolor delectationem concutit. Hoc tamen tum propriè fit (quod est animaduertēdum) cum potentia, in qua concitatur voluptas, sit admodum & vehementer intenta in rem ex qua voluptatem concipit; quæ sic infixa impedit quo minùs homo ad aliud (quamuis sit illud quidem delectabile & iucundum) se omninò vertat & inclinet. Alteram quæstionem in tertio capite huius libri attigimus, nempe, An voluptates illæ solùm veræ habeantur, quę actionem studiosi & beati perficiūt? Certum

Voluptas alia aliam tollit vel minuit.

Quæstio secūda.

tum est malorum illecebras esse insidiosas & fallaces quasi meretriculas, quarum frontes gratæ & serenæ sunt, mentes autem plenæ veneno. Nihil ergo simpliciter & absolutè iucundum, nihil per se delectabile præter solam virtutem eiusdemq; constantem actionem. Quare concludit philosophus hominum perditorum voluptates esse tanquam laqueos & aculeos quibus semel capti intus & in conscientia miserrimè torquentur. Sic tamen est corrupta & deprauata natura hominum, vt cum cane vomitum potiùs quàm salutarem cibũ, cum Panthere stercus humanũ potiùs quàm dulce alimentũ, id est vanas delicias corporis potiùs quàm veras diuitias mẽtis exoptemus.

Voluptates quæ veræ, quæ falsæ sint.

Distinctio primæ quæstionis.

Voluptas vnius potentiæ diminuit aut tollit voluptatem alterius, propter
- Vehementem intentionem in rem obiectam sibi.
- Distinctionem potentiarum & voluptatum, quæ specie differunt.
- Multitudinem rerũ diuersarum, quibus solicitè mens occupari non potest.

Distinctio secundæ quæstionis in tertio capite huius libri post tertium argumentum reperitur.

Opp.

Voluptas vnius potentiæ non est contraria voluptati alterius: ergo vna alteram non corrumpit.

Resp.

Corrumpitur aliquid, vel ex
- *Interitu subiecti, vt corrupto igne corrumpitur calor.*
- *Conflictu contrarij, vt lucente sole fugantur tenebræ.*
- *Principatu, sic maior flamma minorem; sic intentior voluptas remissiorem extinguit.*

Corruptionis tres causæ.

Opp.

Voluptas visus sæpe auget voluptatem tactus, vt patet in libidinosis; voluptas auditus auget voluptatem intellectus, vt patet in bonarum literarum studiosis: ergo falsum est quòd voluptas vnius potentiæ voluptatem tollat alterius.

Resp.

Delectatio siue voluptas diuersarum potentiarum est, vel
- *Circa idem obiectum in quo vtraq; perfunditur, & sic vnius voluptas potiùs auget quàm diminuit alterius voluptatem.*
- *Circa diuersa obiecta, & sic diminuit.*

An actio iucunda, concupiscentia, & delectatio reipsa differant?

Definitione differunt, nã
- *Conscupiscentia est desiderium boni adhuc in possessione non existentis.*
- *Delectatio est dulcis motus animi fluens in obiectum quod expetitur.*
- *Actio iucunda est delectabilis alicuius potentiæ operatio circa rem in possessione positam.*

An rei dilectio & delectatio naturâ differant?

Voluptas seu delectatio naturâ differt à dilectione, quia
- *Delectatio dilectionem sequitur.*
- *Aliquando augetur dilectio cum non augeatur delectatio.*
- *Odium non est tristitia, & per consequens dilectio non est delectatio.*
- *Dilectio est in nostra potestate, delectatio verò non est.*

Opp. contra postremum dubium.

Omnis complacentia est dilectio, sed omnis delectatio est complacentia: ergo omnis delectatio est dilectio, & proinde dilectio & delectatio re non differunt.

Resp.

Omnis complacentia propriè non est dilectio, neq; omnis delectatio per se est complacentia, sic tamen sæpe dicuntur, non quia ita sunt, sed quia hæc duo nempe dilectio & delectatio complacentiam & beneplacitum naturæ concomitantur. Siquidem concupiscentiam primum illũ naturæ pulsum complacentia, complacentiam dilectio, dilectionẽ delectatio, delectationem actio seu operatio sequitur.

CAP.

CAP. VI.

An in habitu, affectu, aut ludo consistat fœlicitas?
An fœlicitas humana potius in actione voluntatis quàm in actione intellectus consistet?

ANacharsis Scythicus ille philosophus, cuius laudabilis hîc mentio facta est, olim dixisse fertur vitam humanam tres vuas habere, primam voluptatis, secundam ebrietatis, tertiã mæroris & luctus. Primam ad pueritiam, in qua fomites vitiorum nutriuntur: secundam ad mediam ætatẽ, in qua faces libidinis ardentes inflammãtur: tertiam ad senectutem, in qua serò plerumq; adhibentur remedia, retulit. Qui enim ad sepulchrum bene viuendi studium differunt, rarissimè illi quidem salutis asylum inueniũt. Hic Anacharsis non in vua voluptatis, id est puerilibus ludis & iocis, non in vua ebrietatis, id est voluptatibus corporis, non in vua mæroris, id est luctuosis spectaculis & tragedijs istius vitæ consistere beatitudinem humanam voluit. Nam sicut edendum vt viuas, non viuendum vt edas: ita inquit ludẽdum est vt virtuti studeas, non studendum est, vt in delicijs & amœnitate per totum vitę spatium ætatem ducas. Huius opinionem hîc probat Aristot. nam neq; in otioso habitu, neq; in leui & voluptuoso animi affectu, neq; in iucundo histrionum theatro & gestu fœlicitatem ponendam esse cẽset. Non in habitu, quia multi habentes habitũ dormiunt, nec nõ in somnio horribiles vmbras id est miserias huius vitæ sentiunt, quod beatis non contingit: non in affectu, quia nullus affectus propter se expetitur; sed fœlicitas, quæ est virtutis actio, in se versa & reflexa, vi sua expetitur: non deniq; in histrionico & iocoso theatro, nam etsi principes (qui ludis & nundinationibus deliciarum capiuntur) multis videantur beati, tamen quia plus nocent ista quàm prosunt, quia semper fluunt non constant, quia solam voluptatem redolent & non virtutem sapiunt, stultum esset in eis fœlicitatem collocare. Nam dic mihi sodes (inquit philosophus) quàm puerile & ridiculum

Anacharsidis dictum de vua triplici.

Neque in habitu, neq; in affectu, neq; in ludo consistit fœlicitas.

diculum est multũ studij cũrãq; in serijs rebus ponere, multumq; laborem sustinere, vt ludas tandem & in otio viuas? Quare licet quies & cessatio summis viris Atlantis onere penè confectis sit aliquando necessaria; beata tamen vita, vt est in calce huius capitis, non in otio & ludo, sed in sola virtute consistit; in virtute inquam quæ in diuinissima parte animi id est in mente reponitur. Hæc autem est, si contemplatiuam fœlicitatem de qua nunc agitur consideres, ipsa omnium virtutum augustissima, nempe sapientia, in cuius arce beatitudo lucet. Sed quoniam in prima exordia veluti retexere causas, primaq; præcepta, vt antè satis discussa, hic solùm repetere videtur Arist. ad alia quæ sequuntur iam properabit oratio.

Sapientia virtutum augustissima.

Distinctio & explicatio primæ quæstionis in primo libro satis patet.

Distinctio secundæ quæstionis.

Fœlicitas contemplatiua in intellectu solo reponitur, propter

- Diuinam & incommutabilem essentiam eiusdem partis, cui diuinum & incommutabile bonum tribuitur.
- Excellentiam sapientiæ in ea parte repositæ circa quam versatur beatitudo.
- Cohærentiam & proportionem veritatis, quæ proprium obiectum intellectus dicitur.

Opp. contra primam quæstionem.

Fœlicitas contemplatiua non est actio: ergo videtur esse habitus, & proinde fallitur Arist. qui habitum esse negat.

Resp.

Non est actio voluntatis transiens & externa, sed est actio intellectus immanens & interna.

Opp.

Infans nouit fœlicitatem non esse reponendam in ludis: ergo hic ludit & negatur Arist.

Resp.

Infans non nouit, imò multi in rebus leuioribus summum bonum posuerunt.

Opp.

Opp.

Videtur hic Arist. theatrum Histrionum contemnere quod olim laudauit: ergo parum sibi constat.

Resp.

Non cõtemnit sed in illorum theatro habitare fœlicitatem negat.

Opp. contra secundam quæstionem.

Bonum est obiectum voluntatis, sed fœlicitas est summum bonũ: ergo est obiectum voluntatis: quo concesso sequitur quòd non sit in intellectu, vt hic concluditur.

Resp.

Fœlicitas hoc loco vt summum verum in contemplatione intellectus consideratur.

CAP. VII.

An mens sit subiectum contemplatiua fœlicitatis? An beatissima sit vita quæ mente sola & sapientia regitur?

SOlùm hæc vna tractatiuncula esset apud Arist. in qua quodãmodo religiosè de sapientiæ immortalitate & excellentia intellectus disserit: satis esset meo iudicio adminuendam & omnino terendam illorum opinionem, qui æternitatem mentis ex Arist. probari non posse somniant. Nam hic mentem quinquies rem diuinã appellat: hic æternę simplicis ac diuinę beatitudinis eam subiectum esse confirmat: hic immortales & sapientes nos eã reddere, vitamq; beatissimam secundum eam nos viuere acutè demõstrat: hic & in calce octaui cap. in ea nos deo similimos, in ea rectè affectos nos deo charissimos disertè docet. Quid, estne res diuina, & tamen cadit? estne subiectum simplicis, ęternæ, ac diuinę beatitudinis, & tamẽ ruit? estne sic in ea vita beatissima vt tamen concidat? estne sic in ea similitudo & dilectio dei vt prorsus in nihilum aut puluerem commutetur? nihil hic ex libro de mundo, nihil ex primo de cœlo,

Mentis æternitatem ab Arist. probari.

nihil ex tertio de animo, nihil ex metaphiſicorũ libris poſtremis adfero. Tædium eſſet ſi adducerem, vlcus eſſet ſi attingerem. Sed quorſum hæc? certè vt intelligas (ſtudioſe lector) ſic agi hoc loco de theorica fœlicitate, vt rectè quid ſit non ſcias, ſi mentem, quæ eſt eiuſdem ſedes & ſubiectum, diuinã & immortalem eſſe non præſcias. Concluſiones, vt ſunt apud Ariſtotelem de hac re diſtinctè & ordine recitabo. Prima eſt, quòd fœlicitas contemplatiua ſit actio interna eius partis, quæ cæteris animi partibus & potentijs imperat, quæq; ſcientiam rerum honeſtarum ac diuinarum comprehendit: Sed mens quæ diuinitus homini conceditur eſt certè hæc pars animi: ergo fœlicitas contẽplatiua in hac parte reponitur. Secunda concluſio eſt, quòd fœlicitas veriſſima ſit hæc de qua agitur ſpeculatiua. Hanc concluſionẽ ſex rationibus confirmat in textu philoſophus. Prima eſt à dignitate ſubiecti. Secunda eſt à perpetuitate actionis. Tertia ab adiuncta fœlicitate. Quarta ab eſſentia eiuſdem. Quinta à proprietate. Poſtrema ab effectu ſeu conſequenti. A dignitate ſubiecti hoc modo, Intellectus eſt omnium, quę nobis inſunt, diuiniſſimũ: ſed contemplatio eſt propria actio intellectus: ergo fœlicitas in intellectu poſita debet eſſe contemplatio. A perpetuitate actionis ſic; Actio, in qua conſiſtit vera beatitudo, debet eſſe perpetua: ſed contemplatio mentis eſt ſolùm perpetua: ergo contemplatio mentis eſt ſolùm completa beatitudo. Ab adiuncto, ad hanc formam, Simplici ac veræ fœlicitati adiungi debet ſimplex & perpetua delectatio, eademq; ſecundũ perfectiſſimam virtutem: ſed hæc ſolùm in cõtemplatione & ſapientia (quæ vt hîc ait admirabiles delectationes parit) reperitur: ergo veriſſima fœlicitas in ſola contemplatione conſiſtit. Ab eſſentia beatitudinis talis ducitur ſillogiſmus, Ea veriſſima habenda eſt beatitudo, quæ ſatis ampla in ſe eſt, & vt loquuntur veteres maximè per ſe ſufficiens: ſed ea quæ in mente ſapientis reperitur eſt ſatis ampla in ſe, maximéq; ſufficiens: ergo ea quę in mente ſapientis reperitur eſt veriſſima habenda beatitudo. A proprietate hæc ratio petitur, Nihil expeti debet in vera fœlicitate præter ipſam fœlicitatem:

Theoricam fœlicitatem ignorat, qui mentem eius ſubiectum immortalem eſſe neſcit.

Concluſiones Ariſtotelis.

Fœlicitas contemplatiua eſt actio mentis.

Contemplatiua fœlicitas veriſſimè dicitur fœlicitas.

citatem: ſed nihil in vera contemplatione præter ipſam cõtemplationem expetitur: ergo vera contemplatio eſt fœlicitas. Poſtremò ab affectu hęc ratiocinatio formatur, In quiete & tranquillitate maximè conſiſtit fœlicitas: ſed contemplatio inter omnia opera humana eſt maximè quieta & tranquilla: ergo in ea abſoluta conſiſtit fœlicitas. Aſſumptio huius ſyllogiſmi à ſimilib⁹ & exemplis in textu probatur. Nam ſicut negotia ſuſcipimus vt in otio, & bella gerimus vt in pace viuamus: ita operam nauamus difficili praxi politicæ virtutis vt in portu & quiete theoricę fœlicitatis triumphem⁹. Politica vita laboriosa eſt.

Hinc infert philoſophus politicam vitam laborioſam ſemperq; in motu quaſi anhelantem eſſe: quod ſi verum ſit (vt eſt veriſſimum) ſequitur id quod in poſtremo loco tractatur, eam vitam eſſe beatiſſimam, quæ ſolâ mente & ſapientiâ regitur. Hæc autem vita, vt hic ait Ariſto. melior eſt quàm vt attribuere eam ſibi homo debeat. Eam enim agit, non quia homo eſt, ſed quia in eo diuinum quiddam incluſum eſt (mẽtem intelligit) quod quantò præſtat ei quod concretum eſt (puta corpus) tantò ciuſdem actio ei, quæ à voluntate proficiſcitur, antecellit. Quis hæc legit & non fatetur Ariſto. animi Immortalitatem ſapuiſſe? Sed addat quæ ſequuntur. Sic enim loquitur, Vt ergo diuinum quiddam mens eſt, ſic vita ei congruens diuina eſt. Omnes ergo debemus quoad poterimus niti ad immortalem gloriã, omniaq; perficere vt vitam ex eo. i. formato intellectu degamus, quo nihil eſt in nobis præſtantius. Indignum enim eſt, ſi quis non ſuam ſed alienam vitam agat, quaſi diceret, vita hominis ea maximè dicenda eſt quæ eſt ſecundũ formã hominis, quæ mens eſt: ergo is ſolùm viuere videtur qui ſecundum mentem viuit. Qvtinam efficaciter audirent hæc præcepta ab Ethnico ſcripta noſtrorum temporum epulones, qui ad communem ſenſum, ad appetitum & voluntatem ſuas vitas dirigunt, ſuas dixi? non. Certè alienas dico. Nam vna vita propria eſt quæ ſolâ mente & ſapientiâ regitur: quam etſi in hoc breui curriculo perfectè non aſſequimur: ad eam tamen, vt hic ſuadet philoſophus, dies noctesq; contenderemus, vt per eam homines

Quæſtio ſecunda.

Beatiſſima vita eſt quam regit mens: eam verò nullus homo ſibi debet arrogare.

Egregium philoſophi dictum de mente, & de vita illi congruente.

Vita noſtra quæ ſit dicenda.

Vitam contemplatiuam ſequi debemus, licet aſſequi non poſſimus in hoc ſeculo.

cum

Opp.

cum simus non humana sed diuina, non caduca sed æterna contemplemur.

Distinctio primæ quæstionis in suppositione satis dilucidè perspicitur.

Distinctio secundæ quæstionis.

Vita mentis beatissima est quia
- Pars illa diuinissima,
- Dirigitur sapientiâ,
- Incommutabilis & æterna est,
- Deus, qui est infinitus, est eiusdem obiectiua materia, vt in proximo cap. probabitur.

Opp.

Voluntas est nobilior intellectu: ergo fœlicitas, quæ est nobilissimũ obiectũ, in voluntate non in intellectu reponeretur. Antecedens probatur: quia voluntatem reginam omnium potentiarum in animo definit Aristoteles.

Resp.

Fœlicitas cõsideratur, vel
- *Actiuè sub nomine summi boni, & sic in sola voluntate,*
- *Contemplatiuè sub nomine summi veri, & sic in sola mente reponitur.*

Opp.

Fœlicitas actiua à contemplatiua secundum essentiam nõ differt: ergo in diuersis subiectis reponi non debẽt. Antecedens probatur, quia vtraq; ex bonis animi consistit quoad essentiam.

Resp.

Fœlicitas actiua & contemplatiua quomodo conueniant, quomodo differant.

Vt voluntas, intellectus, & memoria tres animi potentiæ secundum essentiam vnam animam: ita hæ duæ fœlicitates secundum naturã vnam fœlicitatẽ constituunt, & vt illæ potentiæ distincta sunt actione & officio: ita hæ duæ beatitudines distincta sunt ratione & subiecto. Hoc autem fit cum secundum diuersa considerentur.

Opp. contra secundam.

Hortatur nos Aristo. in fine huius cap. vt diuina & immortalia semper contemplemur: sed hoc fieri non potest dum sumus homines:

ergo

ergo ad impossibile nos mouet, quod est absurdum.

Resp.

Hortatur, non quòd putet immortalitatem esse in hac vita, sed vt tendentes ad sepulchrum exornemus eam partem animi, quæ edacem temporis aut corruptionis dentem non sentiet. Est enim mens vt ait tertio physingenita, æterna, & separabilis.

Dubium à tertia ratione secundæ conclusionis decerptum. Vtrùm delectatio mentis sit perfectissima maximeq; secundum naturam hominis?

Delectatio mentis est, aut

- *Simplex, & sic est perfectissima, quia eius*
  - *Materia nempe Deus est eterna.*
  - *Actio est incõmutabilis & perpetua.*
  - *Virtus est maxime delectabilis, nempe sapientia.*
- *Mixta, cum sit circa idem obiectum, in quo sẽsus delectatur, & etiã est perfectior, quia*
  - *Mens est potentia excellentior.*
  - *Modus percipiendi in mente est simplicior.*
  - *Cognitio eiusdem est distinctior.*
  - *Ipsa delectatio mentis est diuturnior.*

Opp.

Id magis naturæ consentaneum habetur, quod pluribus secundum naturã conuenit: sed pluribus conuenit voluptas corporis quàm mẽtis: ergo voluptas corporis magis secundũ naturã esse videtur quàm voluptas mentis, quod tamen à philosopho in textu negatur.

Resp.

Quamuis pluribus conuenit voluptas corporis quàm mentis, eademq; videtur esse suauior, illis tamen hoc solùm contingit, qui voluptates mentis non gustarunt. Vt ergo omnes à natura scire desiderant, sciunt tamen pauci, quia difficultatem sciendi fugiunt: ita omnes expetunt delectabilem vitam mentis, perpauci tamen consequũtur, quia laboriosam contemplandi rationem in tenera ætate non didicerunt. At verò qui nectar & ambrosiam voluptatiũ in vera mentis contemplatione semel perceperunt, tanto rapiuntur affectu in bonum, vt semper cum aquilis in altum volantes

Mentis voluptates non gustarunt, qui voluptates corporis illis anteponunt.

volantes apertis oculis bonorum ſolem videant. Quanta autẽ ſit & quàm incredibilis hæc delectatio mentis, mente ſi poſſis cogita.

CAP. VIII.

An vita contemplatiua ſit melior actiua?
An rerum affluentia impediat verè beatos?
An deus moraliter agat? An res humanas curet?
An ſtudioſis & beatis delectetur?

non faciunt.

NImis ſolicitus es de tuis rebus Craſſe, quid animi te excrucias? cur nimiùm te maceras, ſi minùs proſperè ſuccedant omnia? vitam miſeram profectò viuis: Nam audi, Cræſi diuitiæ beatum non faciunt. Si credas philoſopho hanc vnam ſententiam diſce. Non in rerum

Virtutem exercere poteſt qui opibus non affluit.

omnium affluentia ſufficiẽtia poſita eſt, vel iudiciũ, vel actio: poſſunt enim ij, qui terrâ mariq; non imperant, res magnas & dignitate plenas gerere. Nam cui adſunt modicæ & moderatæ opes, is poteſt ea efficere & præſtare omnia, quæ virtuti congruunt. Siquidem priuati homines nihilò minùs ac multò etiam magis virtutem colunt quàm hi qui in magiſtratu viuũt: hactenus Ariſto. Ex his videas quò tendit vir ſapiens, eò nimirum, vt te doceat vitam beatiſſimam nugis & tricis fortunæ contemptis viuere. Hanc vitam in ſimplici &

Vita contemplatiua melior eſt actiua.

& æterna contemplatione Dei ponens, cum politica hoc loco comparat, eandemq; infinitis gradibus perfectionis anteponit. Punctis agam, & quę in oceanum orationis hinc fluere & emanare poſſunt ad ſumma capita reuocabo. Primùm ergo prefert philoſophus vitam theoricam & cõtemplatiuam,

Rationibus confirmat theoricam actiuæ præſtare.

quia ad diuina per ſapientiam ſolùm contendit: politica verò ad humana per prudentiam fertur. Prætereà hæc in mente poſita tantum excelſa, interna, & diuina obiecta tractat: illa autẽ in voluntate ſita, humana, externa, & mutationi ſubiecta diſcutit. Deinde hæc, de qua nunc agitur, æterna eſt: illa verò cum vita hac mortali concidit. Porrò delectatio contemplationis omnem actionis vitæq; actiuæ voluptatem ſuperat. Adhuc in contemplatiua pauciora quàm in actiua deſiderantur.

rantur. Magis enim hæc vita est sufficiens suoq; bonorum cumulo contenta. Adde quòd vita theorica magis per se diligatur, nã ad hanc politica refertur. Insuper hęc vita in maiore animi otio & quiete consistit. Nam vita actiua passionibus subijcitur. Non erras si huc adijcias, quòd vita contemplatiua nos Deo similes & amicos faciat: vita autem practica homines hominibus tantùm conciliat. Postremò vita cõtemplatiua in homine est (vt habet Aristo. in textu) ipsum exemplar vitæ & actionis in Deo, qui in æternum viuit & agit: non enim vt Endymion in monte Lytiæ dormit, sed vigil & consul ex alto cœlo videt & curat omnia. Deus bone quantũ est hoc lumen naturæ in philosopho, qui hæc sapuit, quæ multi lumine gratiæ illustrati non intelligũt? Infinitum esset, si de singulis huius comparationis gradibus gradatim ac speciatim dicerem. De vno & altero tamen tuâ veniâ pauca subscribam. Docet enim Aristo. in hac comparatione rerũ externarũ affluentiam aliqua ex parte impedire theoricè beatos. Sed quid ita quæso? certè quia à vera contemplatione mentem humanam distrahunt: qui enim soliciti sunt de ijs quæ sunt mundi, potiùs centrum deorsum quàm cœlum sursum intuentur. Alterum est quod proposuimus. An Deus moraliter agat? Hoc dubium ideo mouetur, quia Aristo. in textu nec iustitiæ, nec fortitudinis, nec magnificentiæ officia Deo inesse affirmat, quod quidem verissimũ est, si habitus acquisitos istos intelligas. Sunt tamen hæc omnia in summo gradu perfectionis & essentiæ Deo attributa: in summo gradu perfectionis & essentiæ dico, quia secũdum Aristo. in metaphysicis nihil in Deo est imperfectum, nihil commutabile, nihil non simplex, æternum, & essentiale. Item quæritur, An res humanas curet? curare dicet philosoph°, quia diligit. Sed plura de hac re quæstionib° metaphysicis Deo adiutore dicemus, cum de prouidentia, quæ est veluti singularis rerum omnium directio, ordo, & cura, disputandum erit. Postremũ dubiũ est, An Deus studiosis, & beatis delectetur? Audi quæso de hac re ipsum loquentẽ Aristo. Vt (inquit) quisq; rationem vitæ actionisq; ducem maximè sequitur & colit, estq; optimo

Diuina Aristotelis sapientia.

Quæstio secunda.

Externorum copia contemplantibus impedimento est.

Quæstio tertia.

Quæstio quarta. Deus res humanas curat.

Quæstio quinta. Optimus quisq; Deo charissimus

optimo animo constitutus: ita est ille quidem Deo charissimus. Etenim si Deus res curet humanas (sicuti curat profectò) illud quidē est cōsentaneum, vt illis delectetur qui secūdū mentem & sapientiā viuunt, quiq; rectè facta sequuntur.

Distinctio primæ quæstionis.

Vita contemplatiua est præstātior actiua, propter
- Excellentiā subiecti, nēpe intellectus, in quo reponitur.
- Diuinitatem obiecti, nempe Dei, in quo versatur.
- Aeternitatem contemplationis, quâ perficitur.
- Simplicitatem delectationis, quâ conseruatur.
- Præstantiam dilectionis, quâ per se expetitur.
- Constantiam quietis, quâ fruitur.
- Vacuitatem affectuum, quibus liberatur.
- Nobilitatem sapientiæ, quâ dirigitur.
- Similitudinem & charitatē, quâ infinito Deo adunitur.

Distinctio secundæ quæstionis.

Affluentia rerū verè beatos impedit, quia
- A contemplatione rerum externarum ad res mortales distrahit.
- Affectibus & curis animum humanum distringit.

Distinctio tertiæ quæstionis.

Virtutes considerantur, vel
- Moraliter, vt industriâ acquirūtur, & sic deo nō insunt.
- Essentialiter, vt natura conueniunt, & sic Deus iustè, fortiter & benignè agere nobiscum dicitur.

Distinctio quartæ quæstionis.

Deus curat res humanas, quia est erga hominem
- Infinitâ lenitate, quâ diligit
- Infinitâ sapientiâ, quâ perficit
- Infinitâ prouidentiâ, quâ regit

} omnia.

Distinctio quintæ quæstionis.

Deus delectari beatis dicitur,
- Quia vitam mentis, quâ similes Deo reddimur, viuunt beati.
- Quia sapientiam, quæ in Deo maximè cernitur, colunt beati.
- Quia ad Deum, qui verum obiectum mentis dicitur, tendunt beati.

Opp. contra primam.

Illa vita est præstantior quâ homo magis vnitur Deo: sed per vitam

tam actiuam homo magis vnitur Deo: ergo vita actiua est præstantior. Minor probatur, quia charitas est virtus voluntatis non intellectus, quâ Deo summo bono adhæremus.

Resp.

Charitas seu amor voluntatis inseruit sapientiæ mentis: hæc enim præcedit vt Domina, illa vt ancilla sequitur.

Opp.

Vita actiua fertur in obiectum sub ratione melioris quàm vita contemplatiua: ergo est melior. Antecedens patet quia fertur ad Deum sub ratione boni, hæc verò fertur sub ratione veri: sed bonum est præstantius vero.

Resp.

Bonum & verum in Deo nullam rationem inæqualitatis habent, nã vtrumq; essentialiter Deo conuenit: vita tamen ea melior dicitur quæ simplicior est adeoq; à commercio rerum caducarum liberior, qualis est hæc quæ in contemplatione ponitur.

Bonum & verum in Deo æqualia sunt.

Opp.

Contemplatiua sibi solum prodest: ergo eius vita non est præstantior.

Resp.

Non sibi solum prodest. Nam est charus Deo, vt ait Aristo. plus ergo theoricè viuens sæpe reipub. prodest quàm politicè in luce & corona hominum: Deus enim sæpe vnius pauperis oratione vincitur cum mille cohortum manu non flectatur.

Opp.

Vita actiua est magis necessaria ciuitati, quæ sine ea concidit: ergo est excellentior.

Resp.

Ratio non sequitur. Nam non de necessitate sed de dignitate hoc loco agitur. Philosophari inquit philosophus in tertio top. est melius quàm fortunæ opibus abundare: homini tamẽ inopia presso melius est ditari, si temporis necessitatem & non rei dignitatem expenderis.

Opp. contra secundam.

Docet philosophus in textu verè beatos indigere bonis fortunæ: ergo affluentia rerum verè beatos non impedit.

Resp.

Docet indigere rebus necessarijs ad vitam, victum, & cultum: affluentiam tamen potiùs impedimento quàm subsidio esse affirmat.

Opp.

Opp.contra vltimam.

Deus est in se omnisufficiens bonum: ergo absurdè videtur Aristo.in textu dicere, quod sit consentaneum vt studiosis & beatis delectetur. Nam hoc est aliquantulum de eius diuina maiestate detrahere.

Resp.

Deus est agens liberrimum.

Cum dicit philosophus consentaneum esse vt Deus secundum mentem & sapientiam viuentes diligat, nullam Deo necessitatem imponit: nam illum in septimo phys. omnium agẽtium liberrimum appellat. Sed hoc vult quod Deus, qui res humanas curat, eos maximè diligat qui simplici & purâ mente eius numen maximè venerentur, non tamen coactè sed sponte, nec necessariò quia aliter non potest, sed voluntariò quia aliter non velit, quum animi humani ad suum æternum & incommutabile bonum pertrahantur.

CAP. IX.

An in morali philosophia satis sit præcepta virtutis scire, aut docere, & non agere?
An educatio legibus præscribi debeat?

POstremum hoc caput est, in quo philosophus præcedentia concludit omnia, viamq; struit ad noua, quæ de rebus politicis inscribuntur præcepta: hoc ideo agit ni fallor, vt transiens ad alia humaniter valediceret, suumq; lectorem de sequentium ordine sapiẽter præmoneret. In prima parte cap. mouetur hæc quæstio, An in Ethica disciplina satis sit virtutis præcepta scire? Quãquàm in postremis duobus capitibus (quę omnium in Ethicis maximè Aristotelis diuinum ingenium arguunt) vitam eam ad cœlos extulit, quę solâ mente & sapientia regitur: hîc tamen, vt in eodem, à quo suscepta est, terminetur oratio, hanc vitam laudibus extollit, quæ re id pręstat quod voce profitetur. Nam quod medicina est in sinu, id est morum scientia sine virtutis vsu. Omnes enim non viuunt, qui spirant: sed vt olim Galenus dixit vitam non esse viuere, sed valere, ita nunc quidem docet philosophus vitam non esse

Præstandum est re, quod voce profitemur.

Vita non est viuere, sed virtutem colere.

hâc

hâc luce frui ſed laude virtutis alijs prælucere: Quippe vita ſine virtute mors eſt & viui hominis ſepultura: hoc probat Ariſt. Primò à fine moralis ſcientiæ: Secundò ab authoritate Theognidis: Tertiò à difficili: & quartò ab enumeratione. A fine moralis ſcientiæ, qui non in cognitione poſitus eſt ſed potiùs in actione ſingulorum: non enim ſatis eſt habere cognitam virtutem quaſi gladiũ in vagina, aut fructum in ſemine: ſed danda opera eſt, vt ad exemplum aliorum in lucem prodeat. A teſtimonio Theognidis, qui ſolitus eſt dicere, parum aut nihil virium eſſe in verbis ad virtutem; nam loqui de virtute pernicioſi poſſunt, qui tamen (vt Iippi ſolem) virtutis vim & ſplendorem fugiunt. Hinc rectè nos admonet Mantuanus;

Vita à virtute vacua mors eſt.

Moralis ſcientiæ finis nõ eſt nuda cognitio ſed ei coniuncta actio.

De virtute loqui minimum eſt, virtutibus vti
Hic labor hoc opus eſt.

A difficili, quia multi ſunt ita mancipati ſceleribus ac perturbationibus ſuis, vt ſermone (ſit idem efficaciſſimus) à facinoroſa vita traduci non poſſint: Qui enim paſſionibus inſeruiunt, plerumq; verbis non credũt. Iſti, vt inquit philoſophus, ſi ſemel verecundiæ fines ſic tranſeant, pœna à turpitudine vitæ flecti & deterreri debent: pleriq; enim, vt verbis textus vtar, vi potiùs quàm ratione, & pœna magis quàm honeſtate ad officium impelluntur, iuxta illud,

Qui paſſionibus inſeruiunt, verbis monitorum non mouentur, & proinde pœnã ad officium præſtandum impellendi ſunt.

Oderunt peccare boni virtutis amore,
Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Ab enumeratione, quòd neq; oratio (ſit illa melliflua) neq; ſcientia (ſit illa eximia) neq; natura (ſit illa diuina) nos bonos faciat: relinquitur ergo, vt cum his adiutricibus cauſis alia coniungantur media, quæ ſunt, vt hic docet philoſophus, Conſuetudo vitæ, induſtria, & ſtudioſa educatio: ſed de iſtis in primo libro ſatis: quare ad alteram quæſtionem feſtinabit oratio: quę eſt, An educatio legibus præſcribi debeat? In educatione iuuentutis eſt ſpes & ſeminarium ciuitatis: nam vt neglecta radice Sterileſcit planta; ita nulla adhibita

Non tam efficimur boni oratione, ſcientiã, naturã, quàm conſuetudine vitæ, induſtriã, & educatione.

Quæſtio ſecũda.

Reipub. ſeminarium educatio bona puerorum.

Leges ferendæ sunt pro educatione puerorum.

hibita æducationis curâ Resp. diu florere non potest. Oculatius ergo rẽ nullã in ciuitate intueri debet magistratus, quàm educationem. Nam etsi parentes in id studij maximè incumbant, vt virtutum imagines in suorum liberorum mentibus forment & insculpant: Est tamen maior vis in publico edicto ac lege cogendi nos ad officium, quàm in præcepto patris alliciendi ad virtutem. Paternum enim imperium, (vt ait philosophus) nec cogit, nec vim aut necessitatem affert, siquidem natura hoc ipsum non patitur. Lex verò vim habet ad cogẽdum idoneam, suâq; minaci voce improbos & contumaces aut cautius viuere, aut suos antiquos mores deponere impellit; quod si non fecerint, neq; à peruersâ vitâ detorqueri vllo modo possint, ex corpore reipub. omninò exterminare illos iustissimè præscribit. Præterea lex publica non est inuisa, quippe quæ bonũ æquumq; decernit, at improbi quidam eos plerumq; oderunt qui ipsorum vlcera leuissimo, vt aiunt, digito attingunt. Consideratis ergo his circumstantijs, quòd in honesta educatione sit fundamentum & seminarium reipub. quòd parẽtes negligentiùs, mollius & effeminatiùs suos filios instruant, quòd multi callum facinorosæ vitæ contrahentes sanũ consiliũ non audiant, quòd in publicis edictis ac legibus sit vis cogendi malos sine inuidia, vis resecandi sceleratos sine periculo, sequitur consentaneum esse quòd educatio legibus præscribi debeat. Multum hic laudatur Lacedęmoniorum ciuitas, in quâ hæc prima educationis ac disciplinæ ratio curaq; fuit. Postremum quod in hoc capite agit philosophus, est vt ostendat se proximè de rebus politicis scripturum. Hic magistratum, hic legem, hic experientiam requirit: Magistratum, vt regat; legem, vt præscribat; experientiam, vt moderetur omnia. Sed de his postea dicemus pluribus. Nunc autem hoc vnum obseruari diligenter velim, quòd eò potissimum omnia in his libris Ethicorum tendant præcepta, vt id conemur, quod hic præscribit philosophus, nempe vitam hanc nostram benè beatèq; traducere. Et certè (studiose lector) si vita hæc nostra sit nihil aliud quàm ad portum via, vt ait Plato; quàm indefessus labor, vt ait Solon;

Lacedæmonij summam disciplinæ curam habuerunt.

Via struitur ad libros politicorum.

Hortatur autor ad benè viuendum.

quàm

quàm breuis hora, vt dixit Thales; quàm transiens vmbra, vt dixit Cato; eam non in otio & vitijs consumere, sed in studio virtutis exercere oportet: Data enim non est, vt viuamus solùm, nam viuere cuiusuis est, sed vt viuentes benè tandē moriamur beati: Quippe hoc vnum disce, qui vixit benè nō morietur malè.

Vita nostra est via ad portum, indefessus labor breuis hora, transiens vmbra.

Vita nobis ideo conceditur, vt viuentes bene moriamur beati.

Bonam vitam sequetur mors non mala.

Distinctio prima quæstionis.

Virtutis præcepta scire in morali philosophia satis non est, qua
- Finis huius scientiæ est operatio.
- Scientia est æquè in malis & bonis.
- Scire benè non sufficit ad beatam vitam.
- Sermo de virtute non est tam efficax, quàm exemplum vitæ.

Distinctio secunda quæstionis.

Educatio legibus præscribi debet, propter
- Salutem Reipublicæ: quia in ea seminarium est ciuitatis.
- Incuriam nimiamq; indulgentiam parentum in educādis liberis.
- Contumaciam multorum, qui potiùs vi quàm consilio ad virtutem pertrahuntur.
- Excellentiam legis, quæ bonis præmium sine inuidiâ, malis pœnam sine periculo præscribit.

Opp. contra primam quæst.

In præcedentibus capitibus docuit philosophus beatissimam vitā uimente & sapientia consistere: ergo malè hîc negat.

Resp.

In præcedentibus de beatitudine theorica, hîc verò de politica agit.

Opp.

Scire est melius, quia excellentius subiectum nempe mentem, & excellentius obiectum nempe deum habet, ergo scire est satis.

Resp.

Non negatur si vitam cōtemplatiuam solamq; virtutem spectes; cæterùm si vitam actiuam & necessitatem societatis humanæ consideres, agere aliquo modo præfertur.

Opp.contra ſecundam quęſtionem.

Natura facit bonos: ergo non opus eſt lege: Antecedens probatur, quia natura hoc docet, quod fieri tibi non vis alteri nè feceris.

Reſp.

Natura generatim & confuſe docet, lex verò ſcripta definitè ac diſtinctè quid agendum, quid fugiendum ſit demonſtrat.

Opp.

Actio virtutis, vt docet tertio Ethicorũ, debet eſſe ſemper volũtaria: ergo nemo lege aut pœnâ ad virtutis ſtudium cogi & impelli debet, vt hic demonſtratur.

Reſp.

Actio virtutis quomodo ſit voluntaria vel minùs.

Acquiſitæ virtutis actio ſemper eſt voluntaria, ſed inchoatæ vel contemptæ virtutis actio aut conſilio imprimi, aut vi pœnæ inſculpi debet. Nam vt pueri nunc leni præcepto, nunc duro flagello docti reddũtur: ita pernicioſi aut ſapienti conſilio, aut acri ſupplicio aliquando efficiuntur boni.

Opp.

Id malum eſt cuius cauſa eſt mala, ſed legis deſtinatæ ad educationem cauſa eſt mala: ergo lex ipſa educationis eſt mala, & per conſequens præſcribi non debet. Minor patet quia mali mores ſunt cauſa legum, 5. Ethicorum.

Reſp.

Cauſa legum ferendarum quæ ſit.

Mali mores ſunt cauſa legum non ſimpliciter & abſolutè: propria enim cauſa eſt ordo & conſeruatio ciuitatis: hinc lex anima reip. & norma magiſtratus dicitur.

Opp.contra id quod in poſtrema parte ſuppoſitionis additur.

Morales philoſophi fuerunt ethnici & gentiles lumine naturæ ſolùm illuſtrati: ergo illorum præcepta efficaciter ad bonos mores vitãq; ſtudioſam non valent. Argumentum probatur, quia ignorantes verum finem media ad finem ignorârunt: ſed ignorabant verum finem nempe deum: ergo media ad hunc finem neſcierunt. Aſſumptio probatur, quia hic finis ſolo lumine naturæ non apprehenditur.

Reſp.

Resp.

Vt soluatur hoc argumentum, quod multos infantulos à cognitione & studio huius tam excellentis scientiæ distrahit, animaduertendum inprimis est quid sit lumen naturæ. Lumen naturæ est (definiente Thoma) Cognitio recta, quâ homo ex propria industria non sine generali Dei influentia dirigitur: secundum hoc lumen primum didicerunt philosophi vnum esse primum motorem, eundemq; simplicem, infinitum, verum, & incommutabilem, qui omnia ordine disposuit, & per media ad proprios suos fines direxit. Hoc patet in octauo phys. & in metaphysi. duodecimo. Huc addo quòd sic illustrati id quoq; vi rationis nouerint, huic æterno & incommutabili bono summum honorem tribuendum esse. Hoc etiam constat in primo Ethicorũ, vbi docet philosophus maiorem honorem Deo quàm homini fœlici deberi, & quoq; in præcedente cap. huius lib. vbi secundum mentem & sapientiam viuentes charissimos Deo esse demonstrat. Et denique in lib. de mundo: vbi Deum expansis manibus in cœlos venerandum esse existimat: ex his ergo concludo, & naturaliter nouisse antiquos philosophos Deum esse, & moraliter illorum nonnullos secundum rectam rationem vixisse: & proinde illos (licet Ethnici fuerint) de virtutibus multa sapienter ad institutionem vitæ humanæ tradidisse. Incredibile ergo non est hunc nostrum Arist. omnium philosophorum principem morientem se enti entium commendasse. Sed hic finem impono, obsecrãs te studiose lector, (quoniam tui solius causâ hoc opus suscepi) vt me per charitatem, quâ fratrem diligis, in assiduis tuis precibus Christo commendes.

Lumen naturæ quid sit.

Lumine naturæ quid assequuti fuerint ethnici.

Laus Deo.

PERORATIO AD LECTOREM.

Consilium autoris de politicis cur nimirum in aliud tempus eorum tractationem distulerit, secus quàm olim promiserat.

POLLICITVS SVM NVPER (BENIGNE lector) me de Ethicis & politicis quæstionibus librum in lucem editurum: & sanè iam, vt vides, partem officij mei pro viribus absolui: Partem dico, quia politicas quæstiones, vt decreueram, amicorum consilio persuasus non attigerim. Cum enim animaduerterint illi me vigilantius & laboriosius in singula capita Ethicorum potiùs commentariolos scripsisse quàm breuiter ac perfunctoriè quæstiunculas attigisse, ne pretium grauius, aut volumen maius, aut denique ipsum opus confusius esset, oppido persuaserunt, vt politica ab Ethicis, sicut Aristo. olim fecit, distinguerem: vtq; illorum editionem in aliud differrem tempus. Rationem mutati consilij vides: vnum nunc superest, vt id etiam intelligas, quosnam authores in hisce meis lucubrationibus sequutus fuerim. Horum nomina recensere non grauabor: In prima ergò classe Thomam, Eustratium & Boëtium nomino. In secunda Fabrum, Buridanum, & Borreum. In tertia Odonem, Burleum, & suum Donatum: In postremâ Iohannem de Celaia, Iohannem Scotum, & vnum satis amarum fortasse nomine, subtilem tamen ingenio Gilbertum Crab: His ex recentioribus ac neotericis Petrum Martyrem, Danæum & Theodorum Zuingerum addidi. Si mireris, cur tot spinosos, barbaros, & obscuros, qui in primo nominantur loco, perlegerim, respondeo vt olim Lucius Crassus de Ennio (quem semper manibus triuisse dicitur) me in istorum stercore aurum inuenisse. Nam vt sub aurea veste aliquando simiam, ita sub sordido pallio aliquando gemmam sapientiæ videas. Mallem ergò virum carentem voce, quàm vocem carentem

Quos hic noster autores habuerit.

Cur non reiecti fuerint spinosi scriptores.

carentem arte. Non enim in verborum sono, sed in rerum ipsarum sensu vera consistit sapientia: at sapientiam profectò tenuerunt isti. Quare vt laborioſi artifices non sunt contemnendi, qui non in suum sed in totius Reipub. vsum ex altissimis visceribus terræ aurum adhuc rudius, gemmasq, luto fortasse obsitas effoderunt, ita quidem isti literatissimi viri, qui in studio exhaustis procul dubio viribus effossas nobis gemmas bonarum artium dederint pro asinis & mancipijs naturæ certissimè non haberentur. Multi hodie cum audiunt nomen Thomæ, supercilia statim contrahunt, & distorquent labia, sed si isti serio vnam vel alteram quæstionem in illo sine præiudicata sententiâ legerint, detracta paleâ purissimum granum, sublata scoria aurum splendidissimum forsan se inuenisse dixerint. Ex illo & alijs quos notaui, vt vides studioſe lector, summam omnium quæstionum in Ethicis contraxi, & vt Gemmarius rudiore limâ ne rubigo appareat, perpolijui: Omnes equidem neruos pro otio, quod mihi datum fuit, non sine aliquâ valetudinis iacturâ contendi, vt tibi prosim: hoc vnum à te solum iterum atq, iterum peto, vt sicut in hoc opere laborem me non effugisse senseris, ita tuam erga me charitatem languere non patiaris.

Malo artem eloquentiâ, quàm eloquentiam arte indigentem.

Thomas defenditur.

LAVDES DEO.

RERVM IN HOC OPERE CONTENTARVM INDEX.

Abiectio duplex. 164.34
Actio eadem diuerso respectu inuita dici potest & spontanea. 85.30
Actio & effectio ratione differunt. 255.31
Actio fortitudinis: interna, externa. 126.8
Actio mixta magis sequitur voluntatem quàm vim. 92.29
Actio mixta quid sit. 85.4
Actio violenta, voluntaria, mixta. 84.19.& 87.27
Actio violenta quid. 84.26
Actio virtutis: transiens, immanens. 16.9. externa, interna. ib.22
Actio voluntaria quid. 84.25.
Actione in omni quædam circumstantiæ sũt considerandæ. 87.1
Actionem spontaneam mixta continet, & inuitam violenta. 85.17
Actiones inuoluntarias non reddunt affectus, ignorantia, fortuna. 89.30
Actionis tria principia: potentia, passio, habitus. 63.15
Actus voluntatis: primarius, minùs primarius. 92.19
Aditus ad virtutem facilior quomodo reddi possit. 80.15
Adulatio à Thoma describitur. 172.14
Adulter quadruplici pœna dignus. 218.29
Adulterans aliquis quomodo non tam adulter quàm auarus appellandus sit. 201.24. & 202.4
Adulterium quid. 137.10
Æquitas emendatio legis. 235.7
Æquitas quid. 234.30
Æquitas quiddam iure præstantius. 235.19
Æquitatis obiectum, actio, finis. 235.25
Affabilis actio sitné ficta. 172.35
Affabilis actionis obiectum: externum, internum. 173.33
Affabilitas quid. 171.16. quomodo differat ab amicitia, 171.22. eius effecta. 172.5. eius materia est voluptas sermonis. 172.27. de affabilitate & ioco. 170.21
Affabilitatis & amicitiæ opposita quomodo distinguantur. 174.17
Affectus: acres, mediocres. 45.32
Affectus diuiduntur & definiuntur. 63.29
Affectus: extremi, moderati. 52.5
Affectus moderatione virtutis sæpe laudabiles fiunt. 66.15
Affectus: primarij, minus primarij, & hi leniores, acriores. 63.30. Leniores non auocãt à recta ratione. 74.35. omnes ponuntur in appetitu, eoq; vel concupiscibili, vel irascibili. 65.9. quidam cur inter virtutes numerentur. 72.22
Agendi principia & genera. 84.8
Agendi principium: externũ, internũ. 87.13
Alea ludus illiberalis. 181.22
Amabile amicitiæ obiectum duplex est. 314.17
Amanda sunt in quibus est causa cur amentur. 314.23
Amandi tres causæ. 317.11
Amant liberos patres constantius, matres ardentius. 330.25.
Amare noli tanquam statim osurus. 349.23
Amari præstat quàm honorari. 329.1,23
Amici ficti plurimi sunt. 316.14
Amici nequeunt esse qui mali sunt. 353.10.
Amici præsentia plurimum iuuat in vtraque fortuna. 369.2.& 370.2
Amicis fœlix indiget. 363.22
Amicis optima an optare debeamus. 328.13
de Amicitia. 311.5
Amicitia consistit potiùs in amare quàm in amari. 313.31.& 329.5,31
Amicitia dissecta capitalis fit malitia. 350.9
Amicitia duos vnit. 352.26
Amicitia duplex. 325.29.& 327.6
Amicitia in genere quid. 314.32. specialis & propria

propria quæ. 315.2
Amicitia oritur ex ijs quæ ad ſe quiſq; facit. 352.7
Amicitia quæuis gradus quoſdam habet. 335.8
Amicitia quęuis paucis amicis contenta eſt 366.17
Amicitia ſenum ſapientum eſt ambienda. 321.1
Amicitia ſine virtute, & autoritas ſine veritate, ambo contemnenda. 17.17
Amicitia triplex. 316.7. ficta facilè diſſoluitur. 316.22. perfecta quæ. 316.33. eſt tantũ inter duos. 322.25. non inter plures. 322.28. & 323.26
Amicitia vera eſt tantum inter bonos. 318.10. & 319.4. de ea concluſiones 4. 320.7
Amicitia virtutem hominis reſpicit, nõ dignitatem. 323.11
Amicitiæ commoda. 312.12. dignitas, neceſſitas, & vſus. 311.9. 312.6
Amicitiæ gradus omnes ad enumeratos ab Ariſtotele reuocari poſſunt. 336.23
Amicitiæ naturalis quatuor gradus. 335.10
Amicitiæ perfectæ gradus duo. 324.12
Amicitiæ quinq; gradus remotiores. 335.22
Amicitiæ verę tres proprietates, ſiue potentiæ. 352.12. & 355.7
cum Amico vnà viuere ſummopere eſt expetendum. 371.9.
Amicos ad res aduerſas ne inuites. 369.23
Amicos fictos deſere, ſed non temerè. 349.27
Amicos inter veros nullæ rixæ oriuntur. 337.9
Amicos ſecundę res magis deſiderant quàm aduerſæ. 368.19
Amicus bono viro ignoto præferri debet. 348.7
Amicus in amicum verſus ab eo non videtur eſſe diuerſus. 353.3
Amicus non eſt temerè deſerendus. 319.26
Amor quid. 64.8
Anacharſidis dictum de vua triplici. 385.5
Anima quas ob cauſas à philoſopho morali conſideranda. 44.16. quomodo bonum ſit. 25.18. quomodo dicatur fœlicitati aduenire. 29.13
Animæ cognitio quatenus philoſopho morali neceſſaria. 42.31
Animę potentiæ: communes, propriæ. 43.3
Animam eſſe immortalem doceri ab Ariſtotele. 36.17. ſeparatam & fœlicem quæ & quanta maneat poſt hanc vitam. 37.18
in Animatis conſiderantur eſſentia & vſus. 317.21
Animus agentis non ſolum factum conſiderari debet. 59.34
Animus rationis compos abſolutè vt ſpiritus, comparatè vt actus. 144.12
Appetitus conſideratur: abſolutè, comparatè. 75.11. contingit ex defectu boni deſiderati: verum eſt de naturali appetitu 4.2
Appetitus inchoatè, voluntas abſolutè virtutem recipit. 43.9
Appetitus quadruplex, naturalis, ſenſibilis, vegetabilis, rationalis. 2.9
Appetitus: rationis expers, rationi obtemperans. 43.16
Appetitus: ſẽſitiuus, intellectiuus. 44.26. ſubiectum eſt quo. 45.22
Ariſtoteles contra quorundam interpretum calumnias defenditur. 218.9. ne Platoni cedat, cum Eudoxo paradoxon affirmat. 376.16
Ariſtotelis diuina ſapientia. 393.11. præclara de mente, & de vita illi congruente ſententia. 389.22
Arma in principem nullo modo ſumenda. 41.19
Ars optima cuius finis optimus 5. 25. de ea 253.3. quid ſit. 254.17
Artes: mechanicæ, liberales. 254.25
Artifex amat artificem. 343.11
Artis huius ordo, auditor. 8.4
Artis obiectum contingens. 254.2
Aſſentatio quid. 171.24
Athenodori ſalutare conſilium 167.6
Auaritia quid. 147.18
Auaro nihil deterius. 147.25
Auarus in ſe grauiùs peccat quàm prodigus. 150.

150.35
Auarus prodigo rationi magis repugnat. 151.7
Audaces & verè fortes opponuntur. 114.11. & 121.28
Audaces iuuat fortuna, ſicut fauet fatuis. 115.24
Audax eſt temerarius. 114.13. & tamen natura infirmus. 117.9
Audire quid. 8.24
Auditio Ethices omnibus vtilis. 9.14
Auditionis idoneæ impedimenta ſex. 9.24
Auditores inepti: iuuenis, & delirus ſenex. 8.26
Autoris iudicium de Ariſtotele refutante & philoſophante. 17.24
Autoritas ſine veritate conténenda eſt. 17.17
mutare poteſt circumſtantias. 21.3

B.

Beneficentia quid. 359.19
Beneficia: externa, interna. 344.11
Beneficia quædam rependi non poſſunt. 344.14
Beneficium accepit qui dignis dedit. 359.5
Beneficos magis diligere quàm diligi. 358.26
Beneuolentia differt ab amicitia. 355.16
Bis perit qui ſuis armis perit. 141.16
Bis vincit qui ſe vincit. 141.17
Bona: adiuuantia, neceſſaria. 27.34
Bona animi, corporis, fortunæ. 26.31
Bona: externa, interna. 150.18. externa non ſunt fœlicitas. 14.19
Bono nihil melius quoad eſſentiam. 16.31
Bonum: abſolutum, comparatum. 305.17
Bonum an ab omnibus appetatur. 1.21
Bonum commune bifariam conſideratur. 193.2
Bonum: naturale, morale. 3.5
Bonum: politicum, theoricum. 21.29
Bonum quadruplex. 15.13
Bonum quò antiquius, eò melius, quomodo intelligendum. præf.
Bonum quò communius, eò melius. 367.19
Bonum: ſecundum actum, ſecundum habitũ. 305.24
Bonum ſufficiens duplex. 23.37
Bonum ſummum quid. 1.27
Bonus à malo per ſomnum non diſtinguitur 42.27. & 46.4

C.

Caſtigatio vtilis. 141.1. ſi moderata ſit. 142.24. ſi neq; nimiùm grauis, neq; nimiũ leuis. 142.22. nec hypocritica. 142.30
Cogitur nemo vt beatus ſit. 51.3
Comitas iocorum moderatrix. 180.12. naturalis, moralis. 181.29. quid ſit. 180.17. confertur cum affabilitate. 180.20. de ea. 180.3. eius officium duplex. 168.23. eius obiectum, finis, extrema. 181.1
Comparatio contrariorum par eſſe debet. 61.23
Compenſatio: rei, rationis. 345.30
Commutabilium reſpectus duplex: eſſentiæ, vſus. 217.7
Commutans iuſtitia quid. 208.24
Commutationis vſus & vtilitas. 208.11
Concordare non ſemper eſt idem velle aut intelligere. 357.11
Concordes qui ſint. 357.4
Concordia quid. 356.29. differt à conſenſu. 356.32
Concupiſcentia eſt voluntaria. 95.3. fomes & fumus peccati. 137.3. eius filiæ. 137.6
Connecti cum prudentia virtutes quid ſit. 275.16
Conſciſcens ſibi mortem quę ſcelera admittat. 115.11
Conſciſcere ſibi mortem cur nemo debeat. 116.5
Conſequentia: neceſſariò, fortuitò. 32.3
Conſeruat rem quod eam corrigit. 235.28
Conſortio bonorum boni efficimur. 364.3
Conſultamus de domo vt de medio. 99.26
Conſultatio bona græcè εὐβουλία quid ſit. 266.32. & 267.32
Conſultatio quomodo differat à ſcientia, opinione, & coniectura. 266.21. & 267.10
ad Conſultationem bonam duo requiruntur. 268.4
Contemplator non dat operam ineundis amicitijs

micitijs. 364.15
Contemptor:perſonæ,vitij. 161.19
Contentio quid. 171.29
Continens eſt prudens. 287.27
Continens & pertinax quomodo inter ſe diſcrepent. 300.33.& 301.19
Continens & temperans differunt. 287.12
Continens quis ſit. 293.14
de Continentia. 283.15.
Continentia & patientia quomodo eãdem habeant materiam. 292.25
Corpus tractandum vt ſeruus contumax. 142.14. eius mole impeditur animus quò minùs verè bonũ poſſit diſcernere. 81.22
Corruptelæ quatuor cauſæ. 234.8
Corruptionis tres cauſæ. 383.26
Credendum eſt primis principijs. 259.9
Cupiditas:cõmunis,,ppria.157.32.& 136.13.
Cupiditas:naturalis ſeu inſita, moralis ſeu acquiſita.138.5.naturalis,ſitné peccatum, & quæ in ea conſideranda ſint. 156.27.
Cupiditas quid. 137.18.
Cupiditas quomodo naturâ inſit vel non inſit. 138.17.
de Cupiditate concluſiones quatuor.136.21.

D.

DAmnum poteſt fieri interim vt non fiat iniuria. 241.3.
Dare & accipere ſpecie non differunt. 156.27.
Decimi libri argumentum. 374.10.
Declinatio à medio fit multis modis. 52.28
Declinatio leuis. 81.10.
Declinatiunculæ multiplicatæ magnitudinem adæquant atrocis flagitij. 82.22.
Defectio omnis à medio non eſt ſtatim vitio vertenda. 80.20
Deliberatio comes electionis. 96.22.
Deliberatio cõmuniter & ,ppriè ſũpta. 98.2.
Deliberatio eſt inchoatiuè in voluntate, perfectiuè in mente. 98.26.
Deliberatio & electio quomodo differant. 97.21.
Deliberatio per compoſitionem & per reſolutionem. 100.12
Deliberatio quid. 97.13.
in Deliberatione ſpectantur ſubiectum & obiectum. 98.11
in Deliberationem quę res cadant,quæ non cadant. 97.5.
Deliberationi ancillantur prudentia, ſolertia,prouidentia. 97.27
Demonſtratio cur in hac ſcientia nequeat eſſe. 9.19.
Deſcriptiones plures vnius rei. 112.24.
Deſperatio quid. 64.7.
Deus eſt agens liberimum. 396.8. eſt ſummum bonum theoricum. 21.30. quid Ariſtoteli viſus ſit eſſe. 7. 19. ſemper vult bonum.90.13.eius donum duplex.31.9.illi chariſſimus eſt optimus quiſq; 393.35.& 394.30.illum eſſe docuerunt philoſophi.2.6.res humanas curare. 393.30.& 394.24.
in Deo bonum & verũ æqualia ſunt. 395.13.
Difficilia quęuis non ſunt moleſta. 81.13
Dignitas:abſoluta,comparata. 204.1.
Directio morum duplex. præf.
Diſcipuli quales ſe gerere debeant erga præceptores. 344.26.
Diſcordię incommoda. 312.13.
Diſpares amicitiæ querelis non vacant.338 30.quomodo reddi poſſint diuturnæ.339.8.ſeruanda eſt in illis proportio rationis. 340.3.
Diſſimulatio reſpectu materiæ, vel perſonæ. 178.15.
Diſſimulator quis. 176.24.
Diuinos honores fœlici non aſcribit philoſophus. 39.22.
Diuitiæ beatum non faciunt.392.8.non ſunt ſummum bonum.12.36.quid ſint. 13.37.
Doctrina eſt medicina: educatio medicinæ applicatio. præf.
Dolor difficiliùs ſuperatur quàm voluptas 124.29.
Dolor & voluptas bifariam capiuntur. 57.3.
Dolor quid. 64.2.

E.

EDucatio bona Reip.ſeminarium. 397.33.
proęa leges ferędę ſunt.398.1.& 319.9

Educatio bonum moris præf. certior est quàm scientia quoad conformationem morum: præf. est medicinæ applicatio. præf. plùs valet quàm doctrina respectu subiecti, obiecti, finis. præf.
Educatio: naturalis, ciuilis, & hæc publica & priuata præf.
Electio bifariam sumpta. 95.10.
Electio: diuina, humana. 94.20.
Electio: naturalis, moralis. 70. 34. non est ira aut cupiditas. 93.29. non est opinio. 94 1. non est voluptas. 92.25. ordine disciplinę prior est deliberatione. 94.32. Perfectiuè est in voluntate, inchoatinè in mente. 98.25
Electio quid. 93.16
Electio: sana, corrupta. 96.5
Eligimus optimũ, quomodo intelligi debeat. 95.18
Ethica intellectum informat, voluntatem reformat. 8.19
Exeandescentia quid. 64.13
Excessus & defectus quatuor modis virtutem corrumpunt. 52.11
Excessus & defectus: naturales, morales. 51. 28
Externa ornant fœlicitatem, non constituunt eam. 24.24
Extrema fortitudinis, timor & audacia. 51. 10
Extrema temperantiæ, luxus & stupor. 51.11

F.

FActis potiùs quàm dictis vulgus ducitur. 374.29.
Familia ciuitati similis. 333.34.
Fatalis Stoicorum necessitas. 104.28
Feritatis origo duplex. 296.3.
Filius patrem cur amicum non vocet. 327. 27.
Finem respice. 2.19
Finem vnum esse. 4.32. & 5.19
Fines medij complures, vltimus tantum vnus. 6.30
Finis aliquando capitur pro præmio. 15.21
Finis considerandi necessitas & vtilitas. 5.3
Finis hominis incert⁹ est, fœlicis certus. 35.4
Finis primum in intentione, vltimum in executione. 2.17.
Finis quid. 2.15
Finis vnus, sumitur aut Ethicè, aut metaphysicè. 6.3.
Flagitium nulla de causa suscipiendum. 86.1
Fœlicitas actio immanens respectu subiecti, transiens respectu obiecti sui. 23.1
Fœlicitas actiua cum cõtemplatiua quomodo conueniat, qmomodo ab ea discrepet. 6.19. & 390.28.
Fœlicitas bonum honorabile. 39.10. bonum sufficiens. 22.21.
Contéplatiua est actio mentis. 388.8. contéplatiua verissimè dicitur fœlicitas. 388.13
Fœlicitas: diuina, humana. 19.24. & 24.3.
Fœlicitas neq; in affectu, neq; in habitu, neq; in ludo consistit. 385.22.
Fœlicitas: opus & operatio. 25.29. quid sit. 22 32. quomodo sit quiddã diuinissimum. 31. 30. summum bonum politicum. 22.1
Fœlicitate actiua præditus semper agere potest, non semper agit. 24.32
Fœlicitatem à Deo donari. 30.8
Fœlicitatem cõtemplatiuam meliorem esse actiua pluribus confirmatur. 392.26.
Fœlicitatem theoricam nescit qui mentis immortalitatem ignorat. 388.4.
Fœlicitatem assequi volens industrius esse debet. 30.23. de ea multæ opiniones. 11.32 eam non tollit aduersa fortuna, labefactat fortasse. 23.15.
Fœlix à virtute habitum, à fortuna ornatum habet. 24.18. malis bene vtitur. 26.26. nequit esse miser. 34.13. quis fœlix. 23.18
Fœlicem Sólon vult neminem haberi ante obitum. 33.7. Aristo. contrà. ib. 31.
Fœlicem ærumnæ non deijciunt. 23.16
Fœlicis animus semper agit. 26.7
Fornicatio quid. 137.9
Fortem causa facit. 110.21
Fortes, Aemilius, Leonides, & Dauid. 110.11
Fortes falsò qui dicantur. 119.14
Fortes non fuere Catilina & Aiax. 110.19
Forti honestatis causæ pugnandum est. 110.9.

110.9. nihil præter ſcelus eſt timendum, hoc eſt fugiendum.112.33.quomodo liceat hoſtem fallere. 129.5
Fortis à ferendo dicitur.126.22.aliqua timere debet.110.1.dolet cum non poteſt reſiſtere.113.12.nemini iniuriam infert.114.6
Fortis non eſt ſibi mortem conſciſcere, ſed deſperantis. 115.6
Fortis officia propria & communia. 125.29
Fortis officia ſex. 125.5
Fortis quando fugam facere, quando mortem oppetere debeat. 127.14
Fortis quis ſit dicendus. 114.7
Fortitudinis obiectum : commune, omnia pericula:proprium,mors bellica. 111.4
Fortitudinis obiectum:internum,externum. 112.6
Fortitudo : abſoluta, reſpectiua. 123.5 . ficta quid & quotuplex. 119. 6. magis perſpicitur in ferendo quàm in feriendo. 126.23
Fortitudo:naturalis,ciuilis,cœleſtis. 110.27
naturalis,moralis.115.19. politica,analogica.120.22. quid ſit.109.22. quomodo dicatur res acerba,& quomodo res delectabilis. 124.11.& 125.16
Fortuna bifariam ſumitur. 28.30
Fortunæ effectus ab operante non intenditur. 31.23
Fraude vtitur Ariſtoteles cum alios refellit. 17.34
Fraus in factis. 60.6
Fugienda quæ inprimis ſint in hac vita.284. 29
Furor quid. 64.13

G.

GRati animi eſt ſolicitum eſſe de rependendo beneficio. 344.4
Gulæ,ebrietatis,& Veneris comites. 140.19

H.

HAbitus:infuſus,acquiſitus:& hic cognitionis in mente,electionis in voluntate. 64.23
Habitus pro actu. 123.18
Habitus quid. 63.26
Habitus virtutis genus. 63.25
Habitus virtutis immutabilis. 68.28
in Habitibus ſpectantur eſſentia & circumſtantiæ. 143.14
Hieronymus in eremo degens delicias Romæ cogitauit. 141.10
Homo quomodo ſit actionum principium. 348.35
Honor bifariam ſumptus. 162.17. conſtans, leuis 40.10.& 330.7.diuinus,humanus.40 21.eſt in honorante ſubiectiuè, in honorato obiectiuè.13.34. humanus honor triplex:ſeruilis,ciuilis,naturalis. 41.8
Honor:internus,externus. 15.29.& 157.25 internus fœlicitati,externus virtuti debetur.156.21. externus obiectum modeſtiæ. 41.31.non eſt ſummũ bonum. 12.27. quid ſit.13.27.trifariam accipitur. 165.10
Honorem cupienti affectus ſuperandi ſunt. 5.27.petere quomodo liceat. 166.3
in Humili conſiderantur habitus internus, & actus externus. 160.23.

I.

IActator quis. 176.23
Iactus aleæ ludus illiberalis. 181.22
Idea:coniuncta,ſeparata. 18.13
Idea fœlicitas politica non eſt. 21.17
Ignorãtia minimè excuſat peccatum. 86.20
Ignorantia:natiua,inuita,craſſa.90.29.craſſa oritur ex ſocordia,philautia, malitia. 91. 10
Ignorantia priuatiua.91.17.puræ negationis, malædiſpoſitionis. 88.26
Ignorantia:ſcientiæ,iuris,facti.227.1.facti: natiua,craſſa,affectata. 227.2
Ignorantia:ſimplex,ſupina. 86.27
Impediméta ad virtutem paranti viam quæ ſint. 79.24.& 80.1
Impudentia quid. 185.16
Inceſtus quid. 137.12
Incontinens cupiditatum deterior eſt quàm incontinens iræ. 295.2,28
Incontinens habitu rationis meliora videt, impetu affectionis deteriora ſequitur. 3. 22.& 58.26.quomodo ſciat vel nõ ſciat id eſſe malum quod agit. 286. 11. ſcientiam habet,

habet,ſed non vtitur ea. 289.7
Incontinentia eſt partim vitium, partim affectus.300.9.morborum animi longè grauiſſimus. 283.6.
Incurabile duplex. 151.16
Indigentia:neceſſitatis,decoris. 216.15
Indigentia quid.214.20.eius origo,& fructus 214.10
Indignatio quid. 64.10
Indulgentia quid. 167.1
Induſtrius eſſe debet qui fœlicitatem vult aſſequi. 30.23
Iniuria fit bifariam. 220.12.& 227.19.
de Iniuria inferenda. 237.28
Iniuria quid. 227.7.& 229.29
Iniuriæ paſſio:abſoluta,comparata. 233.18
Iniuriam inferre quatuor modis poſſumus. 219.23
Iniuriam ſibi neminem inferre. 240.10
Iniuriam ſponte nemo patitur. 231.9
Iniuſtitia:generalis,particularis. 191.10
Iniuſtum agere quàm pati peius eſt. 242.5
Iniuſtum aliquis pati poteſt quadrifariam. 230.13.& 231.18
Iniuſtum fit tribus modis. 233.38
Iniuſtum qui ferunt omnes non patiuntur iniuriam. 231.25
Inſtituti ratio in vltimis ſeptem libris explicandis. 145.6
de Intellectu,& Vero. 243.16
Intellectus duplex. 244.8
Intellectus poſſibilis ſpecies puræ manent in anima ſeparata. 277.28. practicus & ſpeculatiuus quomodo differant. 244.14 & 245.10.& 246.13
Intellectus rectæ rationis ſubiectum. 244.8
de Intelligentia.258.30. quid ſit. 259.14. eſt de ijs quæ demonſtrari non poſſunt.259.4 ſuadet per effecta. 259.27
Intemperans ſitne deterior incontinente. 288.2.& 298.22,29.& 299.26
Intentio intellectus,& volũtatis actio. 109.6
Intentio mali. 178.8
Interni hoſtes & animo & corpori maius creant periculum quàm externi. 54.25
Inuidia quid. 64.19
Inuiti facimus quod egiſſe pœnitet. 88.13
Inuitum quid. 85.13
Iocanti quæ obſeruanda. 171.10
Ira cõſideratur vt affectus, & vt habitus. 168 32.cos eſt veræ fortitudinis.120.9.moderata ſcilicet.122.13.differt ab iracundia. 170.14.materia manſuetudinis quomodo poſſit dici.169.11.ſpecies iræ. 167.12
Iracundia quid. 166.30
Iudex animata lex. 208.33
Iudicis definitio & deſcriptiones aliquot. 229.28,34.& 211.3.
Iudicium:electionis,cognitionis. 106.21
Iuris duplex acceptio. 190.27
Ius ciuile & naturale propriè ſumpta oppoſita ſunt. 224. 20. ciuile quid. 221. 33. Variè appellatum.222.10. eius triplex acceptio 223.10
Ius,iuſtum,lex,iuſtitia, & iuſti actio quomodo differant. 195.27
Ius legale: diuinum,humanum.224.5. legale quid. 222.4. vnde ortum. 223.1. quomodo mutetur. 225.29
Ius naturale quid.222.2. eius triplex acceptio.222.12.quomodo dicatur non mutari. 225.25.ſex eius ſpecies. ibid.
Iuſtè agendum non ſolum iuſta. 59.14
Iuſtè agere & iuſtum agere quomodo differant. 59.24
Iuſti iudicis viua imago. 195.15
Iuſtitia:ciuilis,naturalis. 20.23
Iuſtitia commutans ſpecie differt à diſtribuente. 209.20.& 210.29
in Iuſtitia diſtribuente quatuor ſpectanda. 202.30.
Iuſtitia:generalis,particularis. 191.8,28.& 198.tota pagina.
Iuſtitia legalis quid ſit. 189.27
in Iuſtitia legali quatuor obſeruanda. 190.4
Iuſtitia moralis cur æquitas nominetur. 191 5.quid ſit.190.19.eius definitio explicatur. ibid.23
Iuſtitia particularis differt ratione à legali. 199.26

Iustitia quomodo naturalis sit, & quomodo volútaria.225.5. quomodo ponatur in voluntate.195.18. quomodo sit volútas perpetua. 195.2. rem non personam affectat. 209.14
Iustitiæ commutantis materia. 197.17
Iustitiæ definitiones,Aristotelica & iuri speritorum re conspirant. 194.28
Iustitiæ distribuentis & commutantis discrimen.197.5.& quid quæq; sit.ibid.7. distribuentis medium à medio commutantis quomodo differat. 204.30. eius vsus. 204. 15
Iustitiæ extrema duplicia. 210.22
Iustitię materia.190.34.moralis,extrema. 190.35
Iustitiæ obiectum:formale,materiale.211.26
Iustitiæ particularis propria actio, materia, passio. 211.12
Iustitię plena & præclara diuisio. 198
Iustitiæ simulachrum. 189.7.
Iustitiæ vnius nomine virtutes omnes intelliguntur. 59.20
Iusto homini affectus superandi. 195.12
Iustum:commune,particulare. 235.32
Iustum:formaliter,materialiter. 60.25
Iustum : quoad personam,quoad materiam. 61.4
Iuuenis:ætate,moribus. 8.32
Iuuenis moribus quis.8.35.cur minùs idoneus auditor ethicæ quàm theoricæ. 11.8

L.

Lædi quis à seipso & non lædi quomodo dici possit. 239.23
Læsio trifariam oritur. 227.14
Læsio:voluntaria,inuoluntaria. 227.26
Lapidis eiaculatio & violenta est & voluntaria. 90.22
Laus fœlicitati non negatur.'40. 32. virtuti quomodo debeatur, & quomodo etiam nonnullis affectibus. 186.16
Leges ortæ ex malis hominum moribus. 219.5
Legum causæ materialis & finalis. 219.28
Lex quæ mala non iubet ea vetat. 242.29
Lex talionis cur minimè toleranda. 213.5.& 214.31.sententia iudicis æstimanda. 213. 24
Liberalis officia cõmunia & propria. 146.24
Liberalitas à magnificentia ratione tantùm differt.149.8.de ea. 145.23
in Liberalitate spectanda quinq;. 148.10
Liberalitatem in dãdo potiùs versari quàm in accipiendo. 146.31
Liberalitatis laus.145. 25. natura,obiectum, proprietas, & extremorum comparatio. 146.7.& 147.7. obiectum duplex. 148.3.& 149.31
Libertas infinita in Deo. 106.5
Libertatem voluntatis quomodo philosophus probare conetur. 105.18
Libido animi nascitur ex cõcupiscentia corporis. 133.13
Lucrum & damnum rei quid. 208.29
Ludi ciuiles. 181. 7. illiberales. 181. 20. istis nemo rectè vti potest. 181.23
Ludi scenici quinam liciti. 183.7
Ludorum circumstantiæ. 182.25
Ludus & iocus quomodo hîc intelligi debeant. 182.8
Lumen naturæ quid. 401.4
Lumine naturæ quid assecuti fuerint ethnici. 401.6

M.

MAgistratus alios respicere debet.219.33 eius duplex consideratio. 221.5
Magnanimitas & modestia arctissimè copulantur. 163. 18. quomodo conueniant & discrepent. 160.3
Magnanimitas bifariã accipitur.159.30. differt à modestia ratione tãtum. 158.13.generatim & speciatim sumitur. 157.20
Magnanimitatis comes modestia.163.9.eius distinctio,definitio,oppositæ,proprietates 157.16.eius obiectũ externum honor. 157 26.internum moderata honoris appetitio 161.3. variæ appellationes. 159.5
Magnificentia cum liberalitate confertur. 153

153.21.diuina,humana.154.22.nunc friget.152.18. quid sit.153.16.quatuor de causis nobilior liberalitate.156.17. eius opposita. 153.34.
Magnificus esse non potest pauper. 153.28. nempe quoad ornatū virtutis:nam quoad habitum potest. 156.14
Magnum duplex. 149.16
Mali autor est qui irritat. 229.13
Mali non consultant sed conspirant. 99.18
Mali se oderunt, & propterea alios diligere non possunt. 353.14
Malitia & voluntatem & intellectum corrūpit. 102.28
Malorum societas non est amicitia firma. 372.1
Malum animatum inanimato peius. 295.24
Malum culpę non adeundum,pœnæ aliquādo subeundum. 86.9.&89.6,11
Malum non est finis, sed priuatio finis. 7.6. nullo modo est admittendum. 20.28
Mansuetudo a clementia distinguitur. 166. 20.naturalis,moralis.168.10. quid sit.166 23.quomodo dici possit defectio. 169.4
Mansuetudinis extrema. 166.28
Mansuetudinis moralis, essentia, materia, opposita,& officia. 168.10
Mansuetudinis obiectum, externum, internum.170.3.proprietates. 166.25
Materia eadem amicitiæ & iustitiæ. 331.8
Media opponuntur extremis. 75.30
Meditatio bifariam sumpta. 98.34
Medium inuentu difficilimum.79.12.ponderis,iustitiæ.68.15.rei, quoad nos. 67.31.& 69.16. rei æquè distat ab extremis. 77.25
Mendacium an sit licitum.176.27. & cur illicitum.179.3.simplex, compositum.178.26 & hoc iocosum,officiosū,maliciosum.178. 27. veritati quomodo opponatur. 179.29
Mens cuiusq; is est quisque.361.35.speculatiua,practica. 248.1
Mentis æternitatem ab Aristotele probari 387.23
Mensura rerum duplex. 215.4
Metus doloris & dedecoris. 121.11
Metus quid. 64.6.& 115.2
Miser trifariam dicitur. 34.31
Misericordia quid. 64.6
Modestia:communis, propria.163.35.naturalis,moralis.164.31.eius oppositа. 164.2
Moriendum potius quàm turpe committēdum. 92.5
Mors honesta animi perfectio. 128.4
Mors optimus fœlicitatis actus. 127.27
Mors viri fortis vtilior aliquando quàm eius vita. 128.21
Mutus an queat esse affabilis. 173.14

N.

NAturâ insita non mutantur. 47.29
Naturâ insitorum primùm potentias actiuas habemus. 48. 3. naturâ insunt res, essentialiter,consequenter. 48.21
Natura mater benigna etiam seruis. 91.24
mortem exhorrescit. 113.28
Naturâ quomodo insint & non insint virtutes. 49.4
Natura quomodo sit actionum domina.196. 16.vitā dedit vt conseruemus eam.117.23
Necessitas:coactionis,inclinationis. 107.12
Ne quid nimis. 171.7
Nescit viuere,qui nouit mentiri. 176.18
Nimium & parum perinde nocent animo ac corpori. 51.6
Non fœlix bifariam dicitur. 35.23
Nummus à νόμος 214. 11. quid sit & quorsum inuentus. 214.6

O.

OBiectum amicitiæ duplex. 331.10
Obiectum mentis verum, volūtatis bonum. Epist.ad lectorem.
Obiectum virtutis:internum, externum. 29. 32.
Obiectum voluntatis, internum vt affectus, externum vt virtus. 50.2
Odium quid. 64.12
Omne sumitur vel finitè pro ente rei, vel infinitè pro ente tum rei tum rationis.2.35
Opere complenda sunt quæ animo percipiuntur.

untur. 60.20.
Operis huius autor, causa mouens, subiectũ, ordo, finis. 2.24
Oppositа quomodo per idem possint definiri. 177.34
Optimus quisque deo charissimus. 393.35 & 394.30
Oratio quænam vera sit. 374.32
O Solon, Solon. 33.10

P.

Pactorum genera, & eorum rursus species. 197.19
Pares: dignitate, virtute. 323.6
Partes amicitię conferuntur cum partibus Reip. 331.26
Passio: naturalis, habitualis. 228.8
Pater quomodo amet filium prauum. 314.4
Pati iniuriam caret malitia. 242.18
Patiens quis sit. 298.15
Patientia fœlicis clypeus. 27.25
Patri post Deum, naturam, & patriam obtẽperandum est. 347.35
Patria patri præferenda est. 347.27
Patriæ se præferre quomodo dici possit vir bonus. 361.13
Patriam diligendo vir bonus seipsum multò magis diligit. 361.17
Patritij dictum. 159.20
Pauor quid. 185.15
Pauper potest virtutem exercere. 392.16
Pauper trifariam distinctus. 154.32
Peccando mentem occidis. 362.25
Peccare non licet patriæ causa. 362.24
Peccati vmbram dedecus timemus, peccatũ ipsum non timemus. 185.7
Pecunia dupliciter sumpta. 149.24. latiùs accepta. 146.15. origo eius. 214.9. quid sit. 214.18
Perfectio accidentalis. 381.30
Pericula quomodo penes nos sint. 112.16
Philautia sitne licita. 361.3
de Philosophia cõsulito epistolã ad lectorẽ.
Philosophum se Pythagoras nominauit. 261 24
Pietas Cimonis in patrem sepultum. 347.8
Politica vita laboriosa est. 389.11
Posito toto ponuntur partes. 199.13
Posse & velle in deo quomodo sint idem. 32. 14
Potentia, affectus, habitus, quomodo se habeant ad virtutem. 63.19
Potẽtiæ animæ: rationales: irrationales. 239 30
Potentiæ: perfectæ, imperfectæ. 49.14
Præstandum est re quod voce profitemur. 396.31
Precij æstimationem discipulis suis permisit Protagoras. 343.30
Princeps percutiens non repercutiendus. 206.5
Principia agendi quo sensu dicantur sensus, appetitus, intellectus. 65.36. communia, propria. 65.27. constitutionis, cognitionis. 259.21
Principium agendi: internum, externum, & hoc: completum, incompletum. 71.7
Prodigalitas quid. 147.11
Prodigus melior auaro. 147.28
Proportio Arithmetica. 197.10
Proportio iustitiæ distribuentis geometrica. 197.31
Proportio: rationis, rei. 203.4. & 205.3
Proportio rationis seruari potest in disparibus amicitijs. 340.5
Proportio virtutis. 325.5
Prudentes pauci. 256.7
de Prudentia. 256.4. & 264.10. & 274.11. quid sit. 256.30
in Prudentia considerandа sunt tria. 153.14
Prudentia & ciuilis scientia quomodo differant. 264.21. generalis, particularis. 66.27
Prudentia nulla virtus vacat, nec tamẽ omnis virtus est prudentia. 274.31
Prudentia propriè sumpta tria respicit. 275. 12. quomodo sit de essentia virtutis. 276. 30. triplex est. 264.28. & 265.10.
Prudentiæ conseruatrix est temperantia. 257.5, 23
Prudentiæ consideratio duplex. 275.7

Prudentię inimica duo, ſtultitia & curioſitas. 257.2.
Prudentię munera. 256.33.& 269.8,19.
Prudentię neceſſitas. 274.19.
ad Prudentiam requiruntur experientia & iudicium. 264.34.
Prudentiarum plurium error. 275.26.
Puſillanimitas quid. 158.16

Q.

Qvæſtiones inutiles. 18.18
Quot capita, tot ſenſus. 12.4.

R.

Ratio: innata, acquiſita. 244.26.
Ratio recta quid. 244.1. duplex eſt. 245. 26.
in Rege perſonæ tres: hominis, ciuitatis, Dei. 41.15
Reges ſoli Deo ſubijciuntur. 207.21.
Regi etiam malo tribuẽdus eſt honor. 205.8
Regi violentæ manus inferendæ non ſunt. 207.27.
Repugnantia: abſoluta, comparata. 76.18.
Repugnantia maior aut minor dicitur reſpectu rei, reſpectu noſtri. 76.35.
Rerumpub. formæ ſiue ſtatus tres. 332.19.
Res agendæ i. virtutes. 5.1. abſolutæ, reſpectiuæ. 5.31
Res viuorum quomodo pertineant ad defunctos. 36.30. pertinere varijs argumentis probat philoſophus. 38.3.

S.

SAbbati mutationem quomodo inſinuârint Paſcha & Pentecoſte. 21.7.
Sacris literis Philoſophus nullo modo præferendus eſt. 105.6
Sagacitas quid ſit. 269.2. de ea. 268.24.
Sapiens verè nemo. 261.3
Sapiens verè quis à Seneca dicatur. 261.18.
de Sapientia. 260.27.& 272.6.
Sapientia auguſtiſſima virtutum 386.7.
de Sapientia natura quatuor probabiles opiniones. 262. 14. præfertur prudentiæ. 272.26.& 273.4. quid ſit. 261.10.
Sapientiæ duplex ratio. 273.17
Sapientiæ ſubiectum, obiectum, modus probandi, finis. 272.27.
Sciens aliquis bifariam dicitur. 289.5.
de Scientia. 250.14.
Scientia bonum mentis. præf. certior quoad rerum demonſtrationem quàm educatio. præf.
Scientia: rerum, circumſtantiarum. 62.13.
Scientiæ materia, eſſentia, proprietas, finis. 250.21
Scientiæ omnes diuerſo reſpectu ſunt ſub dialectica, Metaphyſica, & Ethica. 6. 36. quæ dicantur certæ. 10.26
Scientiarum autor Deus, epiſt. ad lect.
Sciunt malè qui in malum ſciunt. 3.11
Senem ſapientem canities non facit. 8.34
Senes quinam inepti ſint ad contrahendam amicitiam. 320.29.
Senex bis puer. 8.29.
Senſibus aliquid percipitur: diſtinctè, confuſè. 135.8
Senſus externi primùm corrumpuntur, tum interni. 134.2
Senſus omnes continentes habere decet. 130.34.
Senſus quomodo ſit vel non ſit actionum principium. 249.7.
de Sententia. 270.21
Sententia comes eſt æquitatis. 270.28.
Senum ſapientum ambienda eſt amicitia. 321.1.
Signum quod recta ratio intuetur duplex. 245.3
Societas: inchoata, perfecta. 225.5.
Solertia quid ſit. 268.32.
Solon & Ariſtoteles reconciliantur. 33. 32.
Somnia bonorum meliora quàm malorum. 44.3,34. cuiuſq; talia ſunt qualis ipſe eſt. 44.6.
Somnium quid, & quid ſomnus, 46.5.

Spes quid. 64.3
Stupor inordinata fuga voluptatum. 138.32
Stupor quid. 137.21
Stuprum quid. 137.11
Subiectum:prædicationis,inhęsionis.200.29
Summa decem librorum. 373.6
Summo bono ad essentiam nihil,ad existentiam multa addi possunt. 377.8
Superbia quid. 158.29
Superbiæ comites. 158.31

T.

TEmperantia bifariam sumpta. 131.28 de Temperantia conclusiones Aristotelis. 130.6
Temperantia hostes internos & domesticos superat. 129. 26. modum concupiscentiæ præscribit. 135.29. per se circa gustum & tactum,per accidēs circa alios sensus versatur.130.24.& 133.24.primò & per se versatur in corporis voluptatibus. 133.5
Temperantiæ laus. 129.31. natura,oppositū, obiectum,partes,species,officium. 132.9 species quinque. 130.13
Tendit aliquid ad beatitudinem: proximè, remotè. 182.15
Timidus est pusillanimus. 114.30
Timidus:naturâ,vsu. 115.31
Timor bifariam contingit. 186.7
Timor & audacia & affectus sunt & vitia.111 27
Timor:naturalis,legalis,venerabilis & seruilis. 111.15
Tolerandus est potiùs Phalaridis taurus quàm mors conscisenda. 117.31
Tormenta quem minùs beatum faciant. 307.6

V.

VElle dupliciter sumitur, pro prima potentia,pro actu. 107.25
Verecundia an sit virtus.184.23.bifariam sumitur.187.8. cur in sene plerumq; sceleris indicium sit. 188.7. pro affectu sumitur & pro effectu.161.26. p dispositione,vel pro actu. 185.28.quid sit.64.11.184.16.& 185.4 quomodo rationem aliquando præcurrat 187.30
Verecundiæ oppositа. 185.13
Verecundiam esse affectum. 185.3. non esse virtutem. 184.24
Veri in disquisitione quæ considerandа sint. 248.18
Veritas amicitiam, obsequium parit odium. 176.13.amicitiæ & autoritati præferenda 19.9. moralis bifariā sumitur. 175.18.materialiter,formaliter, effectiuè, finaliter. 177.15. odium quomodo dicatur parere. 19.38.plurimi facienda.17.7. quid sit. 175. 25.theorica,politica. 177.4
Veritatem quomodo depinxerit Apelles. 176.7
Veritatis extrema.177.25.necessitas. 174.29 principia sintne tria. 247.10
Verum:naturale,morale. 50.14.de eo.243.16
Verum quis dicens an possit mentiri.179.19
Verum variè consideratum est obiectū omnium quinque mentis virtutum. 263.28
Violentum duplex. 92.13
Virtus anima est & splendor beatæ vitæ.47.5 anima mentis. 362.22. consistit in medio. 67.14.difficilis est inuentu.77.35.extremitas quomodo dici possit. 70. 10. immoderatis etiam affectibus opponitur. 111.30 in actu est & in habitu.16.20.in vsu cernitur,202.15.medium est,& in medio.67.26. & 68.30. & 66. 23. medium quoad nos.68. 4.non est summum bonum. 13. 4.non est affectus.64.33.nec potentia.65.1. quid sit. 69.4.sola beatos,vitium solum infortunatos facit. 28.12
Virtus:viri,officij. 207.9
Virtus virtute communior duobus modis. 156.27
Virtute quomodo abuti possit nemo. 255.13
Virtutem & medium esse, & medij indagatricem.69.37.medium inter passiones. 66 23.pluris faciendam quàm vitę conseruationem. 348.34
Virtutes acquiruntur industria.47.20.an specie differant.73.12. artibus quomodo sint firmi-

firmiores, quomodo minùs firmę. 10.7.
cur non dicantur ineſſe completè à natura. 48.31. diuiduntur. 72.7. media ſunt ad fœlicitatem. 47.13. & 42.16.
Virtutes mentis quinq;. 250.9. qua in re præſtent virtutibus moris. 277.8.
Virtutes moris quomodo connectantur in prudentia. 276.3. primariæ: prudentia, iuſtitia, fortitudo, temperantia. 72.9. ad quas reducuntur heroicæ omnes. 74.9. quomodo dicãtur ineſſe in animo & corpore. 57.12.
Virtutis actio quomodo ſit voluntaria, vel minùs. 400.12.
Virtutis ad actionem requiruntur tria, voluntas, ſcientia, conſtantia. 60.30.
Virtutis cauſæ. 47.26. cauſa remota potentia, proxima verò vſus. 49.29. definitio inueſtigatur. 63.14. genus. ib. differentia. 67.14 duplex eſſentia. 279.22. dignitas pendet vel à ſubiecto, vel à materia, vel à fine. 193 30. radix amara, fructus verò ſuauis. 25.10 de Virtutum connexione. 274.11.
Virtutum materia & forma. 277.15. materia non manet in anima ſeparata, forma manet. 277.19.21. & 278.27. & 279.6.
Virtutum mentis initium, progreſſus, terminus vnde. 274.6
Virtutum ortus. 47.20
Virtutum ſingularum duplex conſideratio. 192.4,18
Virtutum vſus; politicus, theoricus. 280.30.
Vis aliqua non illicita. 129.13.
Vis vnita fortior. 367.20.
Vita contemplatiua melior eſt actiua. 392.21
Vita ideò datur, vt viuentes bene moriamur beati. 399.3.
Vita mechanica, politica, theorica. 2.24
Vita non eſt viuere, ſed virtutem colere. 396 33.
Vita noſtra eſt via ad portum, indefeſſus labor, breuis hora, tranſiens vmbra. 298.35
Vita noſtra quæ ſit dicenda. 389.33.
Vita virtute vacua mors eſt. 397.1
Vitam bonã ſequetur mors non mala. 399.5
Vitam contemplatiuam ſequi debemus, licet in hoc ſæculo eam aſſequi non poſſimus. 389.34
Vitium eſt animi monſtrum. 51.17
Vmbram peccati timemus, non peccatum ipſum. 185.7
Vnum vni opponitur. 78.36.
Voluntarium duplex. 91.32. & 152.16. latius patet quàm electio. 93.21. quid ſit. 126.16.
Voluntas: abſoluta, conditionata. 232.17. appetit malum ſub ratione boni. 102.15. appetit ſemper, quomodo intelligendum. 4. 23.
Voluntas & intellectus non ſunt eadem animi potentia. 108.3.
Voluntas finita, & infinita. 3.34. fortitudinis & temperantię ſubiectum. 132.33. inſtrumentum eſt. 106.13. intellectui præſtat. 108.19. mouet & mouetur. 62.3. & 109.2. naturalis, moralis. 101.29. nec videt, nec viuit niſi ope diuina. 104.7. ſenſitiua, intellectiua. 43.28.
Voluntate rectè facta definiuntur. 61.15
Voluntatis obiectum quodnam ſit. 100.28 de eo tres opiniones. 101.10.
Voluptas alia aliam tollit vel minuit. 382.14
Voluptas bonum fortuitum. 305.21. cur in libro decimo fuſiùs explicetur. 374.14. immodica plus nocet quàm dolor. 143.27. incõtinentis varia. 293.14. mentis eſt omniũ perfectiſſima. 379.21. motus eſt id eſt cauſa mouendi. 57.20. motus non eſt. 377.32. & 379.11. naturam inficit. 81.33. omnis nõ eſt in bonis. 305.31. perficere actionem quomodo dicatur. 380.9. quid ſit 13.17. & 63.35. ſenſus omnes inficit. 130.27. ſimplex, compoſita. 305.27. ſummum bonum non eſt. 12.11. neq; ſummum malum. 374 25. ſummum bonum quod ſit, Eudoxi rationes. 375.26. ſummum bonum quomodo dici poſſit. 306.30. & 307.11. vehementior adigit ad inſaniam. 144.3.
Voluptate & dolore omnes affectus continentur. 54.17. de voluptate tres opiniones. 304.5.
Voluptate vna & ſimplici nemo mortalium capitur. 309.1. ea ſolus Deꝰ perfruitur. ib. 5

Voluptatem omnes ſequuntur. 374.27. Voluptatem ſequitur vitium vt flamma fumum. 55.11
Voluptates corporis cur magis expetantur quàm animi voluptates. 308.26. & 309.17
Voluptates mentis voluptatibus corporeis longè antecellunt. 391.27
Voluptates quæ veræ, quæ falſæ. 381.33
Voluptates ſpecie differunt. 378.7
Voluptati cur difficiliùs reſiſtatur quàm iræ. 55.30. & 56.13
in Voluptatibus modum tenere difficilimum 308.19. & 309.23
Voluptatum initijs obſtandum. 308.15
Vſura nõ idcirco licita quia toleratur. 152.22
Vſus promptos facit. 83.2
Vulgus factis potiùs ducitur quàm dictis. 374.29

Amoris Magnes Reuerentia.

SOLI SAPIENTI DEO GLORIA.

¶ Correctores & Compoſitores in hoc opere magnam dederunt operam, vt ſine mendis primus hic præli fœtus in lucem ederetur: illorum induſtria hoc certè contigit, quòd paucę ſint vt citiùs, quòd leuiuſculæ ſint vt faciliùs corrigantur.

PAg. 2. lin. 5. Scholam. ſcalam. pag. 6. lin. 31. tam. tamẽ pag. 117. 18. directè. deuotè. pag. 128. lin. 18. moralis mortalis. pag. 133. lin. 32. habitu. halitu. pag 158. in marg. Superbia. Superbia. pag. 231. in marg. Iniuriam. Iniuſtum. pag. 277. lin. 5. Notiores. Nobiliores. pag. 328. lin. 7. maxima. optima. pag. 345. lin. 3. docentem. dantem. pag. 358. lin. 2. affectus. effectus. pag. 361. lin. 10. delectationis. dilectionis. pag. 375. lin. 2. virtutis. veritatis.

OXONIÆ,
Ex Officina Typographica *Ioſephi Barnesij* Celeberrimæ Academiæ Oxonienſis Typographi,
Anno 1585.